

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»
до 95-річчя Запорізького національного університету

25–26 вересня 2025 року

Запоріжжя
2025

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

УДК 316.74:316.647.5(062.552)

Є245

Редакційна колегія:

Бакаленко І. М., канд. пед. наук, доцентка, Запорізький національний університет
Бондаренко І. С., канд. філол. наук, доцентка, Запорізький національний університет
Боярський Н. Ф. LL.M, член правління ГО «Інкубатор демократичних ініціатив», член Співки науковців Литви
Венгер А. Г., канд. істор. наук, доцент, Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара
Гельман В. М., д-рка економ. наук, професорка, Запорізький національний університет
Голованова Т. П., канд. пед. наук, доцентка, директорка Центру гендерної освіти, Запорізький національний університет
Горбач Н. В., канд. філол. наук, доцентка, Запорізький національний університет
Гуннін Е. А., д-р соц. наук, ректор Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
Деркачова О. С., д-рка філол. наук, професорка, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)
Курилова Ю. Р., канд. філол. наук, доцентка, Запорізький національний університет
Ніколаєнко В. М., канд. філол. наук, доцентка, Запорізький національний університет
Погребна В. Л., д-рка філол. наук, професорка, НУ «Запорізька політехніка», голова правління ГО «Соціальна взаємодія»
Семеног О. М., д-рка пед. наук, професорка, керівниця Центру науково-освітнього партнерства та мережевої взаємодії, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Рекомендовано до друку Вченою радою Запорізького національного університету (протокол № 5 від 25 листопада 2025 р.)

Є245 Європейські парадигми формування культури толерантності в освіті, медіа, мистецтві : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (25–26 вересня 2025 р.). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 420 с.

Матеріали збірника присвячені сучасним підходам до осмислення і розвитку толерантності як цінності демократичного суспільства. Основу збірника склали дослідження, найголовніші положення яких виголошено в доповідях учасників Всеукраїнської наукової конференції «Європейські парадигми формування культури толерантності в освіті, медіа, мистецтві» (м. Запоріжжя, 25–26 вересня 2025 р.). Призначений для фахівців і всіх, кого цікавить міждисциплінарний погляд на формування культури діалогу й взаєморозуміння, інструменти гуманістичного розвитку спільнот, теоретичні й практичні рішення, релевантні для сучасної України в європейському контексті.

Видання здійснено в рамках проекту Європейського Союзу за програмою Еразмус+, напрям Жана Моне, № 101127848 EUROTOLERCULTURE («Європейський досвід формування культури толерантності в українській перспективі: освіта, медіа, мистецтво»).

Підтримка Європейської Комісії у створенні цього видання не означає схвалення змісту, який відображає лише погляди авторів. Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ньому.

За зміст матеріалів і правильність цитування відповідальність несе автор.

© Запорізький національний університет, 2025.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

ЗМІСТ

Абрамова І. Г.

ЛІНГВІСТИЧНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА
ТА ТОРГІВЛІ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА
ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ 12

Бабенко В. С.

ІНТЕРНЕТ-МЕМИ НА ТЕМУ АТАКИ РОСІЙСЬКИМИ ДРОНАМИ
ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ: НАРАТИВНА ДИНАМІКА МАСМЕДІА В ОПТИЦІ
ДЕГУМАНІЗАЦІЙНИХ ПРАКТИК ТА ПОЛІТИЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ..... 17

Бабійчук Т. В.

ГЕНДЕРНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ..... 22

Бакаленко І. М.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ
ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПАРАДИГМ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС..... 28

Березненко С. М., Ріпка Г. А.

КОНЦЕПЦІЯ «SMART TEXTILE LAB» У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ
МОБІЛЬНОСТІ: ПЕРЕПІДГОТОВКА ДЛЯ ЖІНОК ТА ВЕТЕРАНІВ..... 35

Білан М. В.

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ТОЛЕРАНТНОЇ
ПОВЕДІНКИ..... 38

Білоцерковець М. А.

РОЛЬ МЕДІАОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ТОЛЕРАНТНОСТІ СЕРЕД
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ..... 41

Білошапка В. С.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ПІСНІ) 45

Близнюк Д. М., Близнюк М. М.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ..... 48

Бойка О. А., Бойкий К. С.

HOW CAN WE CHECK OUR MATERIALS FOR GENDER EQUALITY?..... 52

Бондаренко І. С.

УПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПОЛІТИК ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ..... 54

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Бондарчук К. С. ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	57
Ботвинник К. О. САМОСПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ОСВІТНЯ СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ: ДОСВІД ГО «ВІЛЬНОСВІТА».....	61
Боярський Н. Ф. ВІД ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ІНКЛЮЗІЇ: ДОСВІД ІНКУБАТОРА ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНІЦІАТИВ У ПРОСУВАННІ РІВНОСТІ.....	63
Вербицька К. С. КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СУСПІЛЬСТВА ДО ЛЮДЕЙ З АМПУТАЦІЯМИ.....	68
Волинець Г. М. МЕДІАЕТИКА ЯК ЗАПОБІЖНИК ДИСКРИМІНАЦІЇ (У ФОКУСІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОАНАЛІЗУ ЖУРНАЛІСТА).....	71
Галамушко Л.-С. А. АНГЛІЙСЬКА МОВА ТА ЕМПАТІЯ: ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ЧЕРЕЗ ДІАЛОГ ТА РОЛЬОВІ ІГРИ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	75
Галда О. Б., Парій С. Б. ВІДМОВА ВІД ТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ ВЗАЄМНОЇ ПОВАГИ НА МІЖНАРОДНИХ ЗМАГАННЯХ ЯК ФОРМА НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО ПРОТЕСТУ.....	78
Ганзуленко В. С., Тищенко В. О. РОЛЬ ОСВІТНИХ ПЛАТФОРМ У ПОШИРЕННІ ЦІННОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ І СПОРТІ.....	83
Горбач Н. В. ВІД ЕКЗОТИЧНОГО ІНШОГО ДО ЖЕРТВИ ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РОМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	88
Горбач Н. В., Міщенко С. Ю. ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ ЖІНКИ В ЛІТЕРАТУРНІЙ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (ЗА РОМАНОМ В. ГЕНРІКСЕН «КОРОЛІВСЬКЕ ДЗЕРКАЛО»)...	93
Горовой Є. Г., Калюжна Ю. В. УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	97
Губіна С. І. РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	103

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Давидюк Л. В., Мельник А. О. «КОЖНЕ СЕРЦЕ МАЄ ІНШИЙ РИТМ ОДМІННИЙ...»: ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» В ПІДРУЧНИКУ «ЕТИКА» ДЛЯ 6-го КЛАСУ АВТОРОК Л. ДАВИДЮК ТА А. МЕЛЬНИК.....	109
Давидюк М. О., Скакун К. В. КУЛЬТУРА НЕНАСИЛЬНИЦЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ ПРОТИ ПЕДАГОГА.....	114
Дев'ятко Н. В. СПРИЙНЯТТЯ «ЧУЖОГО» ТА «ІНШОГО» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	118
Деркачова О. С. ЛІТЕРАТУРА ЯК ПРОСТІР ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ ТА УТВЕРДЖЕННЯ ІНКЛЮЗІЇ.....	124
Жорнова О. І., Жорнова О. І. «МОЖЛИВА ДИСКРИМІНАЦІЯ» У ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИКАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	129
Журавко В. В. TRADITIONAL MARTIAL ARTS AND WESTERN SPORTS IN THE FORMATION OF MODERN JAPANESE PHYSICAL CULTURE.....	133
Іванова Т. В., Іванов В. Ф., Єфремова О. В. КОЛИ ПРАВДА БОЛИТЬ: ЖУРНАЛІСТИКА ТОЛЕРАНТНОСТІ МІЖ ЕМОЦІЯМИ ТА ЕТИКОЮ.....	136
Ілійчук Л. В. ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ВНУТРІШНЬОЇ КУЛЬТУРИ ЯКОСТІ ОСВІТИ.....	138
Калюжна Ю. В. ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ ВІЗІЇ У СУСПІЛЬСТВІ.....	141
Карманов В. Р. МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ У ФОРМУВАННІ КОРПОРАТИВНОЇ ЕТИКИ..	147
Керцман О. О. ПСИХОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗІЇ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ В ДОСВІДІ МАТЕРИНСТВА, СТОСУНКІВ І ТЕХНОЛОГІЙ.....	150
Клименко Н. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ФРН).....	154

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Кобилко Н. А.

БОЖЕВІЛЬНИЙ, ВБИВЦЯ ЧИ МИТЕЦЬ: ВПЛИВ СУСПІЛЬСТВА НА
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ТРИЛЕРІ А. НІКУЛІНОЇ ТА

О. БАКУЛІНА «БІЛЬШЕ НІКОМУ»..... 159

Ковалевський І. Є.

МОТИВУВАННЯ ТОЛЕРАНТНО-ПРОФЕСІЙНОГО

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ..... 162

Коваль Г. В.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ВИЗНАЧЕНОСТІ..... 166

Ковтун О. С.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ В ОСВІТІ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ

КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ.... 168

Козир К. С.

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ НА ДОСВІДІ МИНУЛОГО ЯК

ДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА..... 172

Козиряцька Л. С.

РОЛЬ КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ..... 178

Конєв В. В.

ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ТОТАЛІТАРНОЇ ДІЙСНОСТІ В ПОВІСТІ

А. ДІМАРОВА «САМОСУД»..... 180

Коротич К. В.

СТЕРЕОТИПИ В ПОЛЬСЬКІЙ ВІДЕОРЕКЛАМІ ЇЖІ ТА НАПОЇВ ЯК ОДИН

ІЗ ЗАСОБІВ РОЗУМІННЯ ПОЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ..... 183

Котулай Г. Г.

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ РЕФОРМУВАННЯ

ШКІЛЬНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ..... 188

Кравець І. І.

АНТИУКРАЇНСЬКИЙ ДИСКУРС ВОРОЖНЕЧІ В ПОЛЬЩІ: ПРАВОВІ ТА

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ..... 194

Куделя К. В., Чайка І. Ю.

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА:

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ЧУТЛИВОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ В

ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ..... 196

Курилова Ю. Р.

ОБРАЗ ІНШОГО В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ

СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ: ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ВИКЛИК У

ЧАСИ ВІЙНИ..... 198

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Курилова Ю. Р., Синицька А. І.

ОБРАЗ ІНШОГО В НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА: СОЦІАЛЬНА ЕМПАТІЯ
ТА ЕТИКА СПІВЧУТТЯ..... 203

Ляшенко О. С., Тищенко В. О.

ОЗДОРОВЧИЙ НАПРЯМ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРАВМ ВІЙНИ... 207

Малімон В. І.

СТИГМА САМОТНОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО «ІНШОГО» Я..... 211

Малтиз В. В., Терент'єва Н. В.

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ І ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СТРАТЕГІЯХ ЦИФРОВОГО
БРЕНДИНГУ..... 217

Масалов К. О., Соколова О. В.

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ІЗ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ..... 223

Мірошниченко І. С.

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У СТВОРЕННІ ТОЛЕРАНТНОЇ АТМОСФЕРИ ДЛЯ
ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ..... 230

Мордовцева Н. В.

ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ..... 232

Мороз В. П.

РОЛЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ..... 235

Мосол Н. О.

TOLERANCE AS A FACTOR OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND
RECOVERY IN WAR CONDITIONS..... 238

Нідзельська В. І.

ПРОЯВИ ЕМПАТІЇ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ В РОМАНІ Н. ЧАЙКОВСЬКОЇ
«МОВЧАЗНА ЗГОДА»..... 242

Нідзельська В. І., Мороз К. Ю., Курилова Ю. Р.

ДОРОСЛІ ІНФАНТИЛЬНІ ДІВЧАТА: МІЗОГІНІЯ, БОДІШЕЙМІНГ
І ТОКСИЧНІ СТАНДАРТИ КРАСИ У БЛОЗІ ЄВИ ТА ЕСТІ..... 247

Ніколаєнко В. М.

ДОБРОЧИНСТВО ЯК ОДНА З ФОРМ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПРО
ГОЛОДОМОР..... 251

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ніколова О. О.

«СИНІЙ ПТАХ» М. МЕТЕРЛІНКА ТА «РІЗДВЯНА СВИНКА»

ДЖ. РОУЛІНГ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ..... 255

Овсяницька Г. В.

МЕЖІ ТЕРПИМОСТІ ДО ЗЛА: РЕЦЕПЦІЯ ГОЛОКОСТУ У ВІРШІ
ЧЕСЛАВА МІЛОША «SAMPO DI FIORI» ТА СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ
КОНТЕКСТ ВІЙНИ..... 258

Ольховик Л. А.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В
УМОВАХ ВІЙНИ..... 266

Павленко Т. В.

МЕТОД ПСИХОТЕРАПІЇ «Я-РЕКОНСТРУКЦІЯ» ЯК ІНСТРУМЕНТ
ПОДОЛАННЯ ТРАВМ ТА РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ..... 271

Панчук Н. П., Мала С. Ю.

СХИЛЬНІСТЬ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ І ТОЛЕРАНТНІСТЬ:
ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ У КОНТЕКСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН. 274

Повалена М. В.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЦИФРОВОГО ГУМАНІЗМУ: БАЛАНС МІЖ
ТЕХНОЛОГІЯМИ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ..... 277

Політова А. С.

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО КОРУПЦІЇ: ЧИ
РЕАЛЬНО ЦЕ ДЛЯ УКРАЇНИ..... 280

Пономаренко А. Ю.

НОВА ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ..... 285

Пономаренко О. М.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ В КУЛЬТУРІ СПІЛКУВАННЯ..... 288

Похиленко І. С.

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МИРУ
Й ТОЛЕРАНТНОСТІ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ..... 292

Проценко О. А.

ДИСКУРС НЕСВОБОДИ У СПОГАДАХ Є. ІВАНІЧУКА «ЗАПИСКИ
КАТОРЖАНИНА»..... 297

Пустовойтенко Т. С.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ІНШОГО: ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗБІРКИ
О. САЙКО «НОВЕНЬКА ТА ІНШІ ІСТОРІЇ»..... 300

Радіо М. В.

ПОЛІТИЧНІ МЕСЕДЖІ У ТІКТОК: ДЕМОКРАТІЯ ТА ВИКЛИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
(НА ПРИКЛАДІ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У ПОЛЬЩІ 2025 Р.) 303

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Рева А. В.

ЕСЕ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В
СТАРШІЙ ШКОЛІ..... 306

Романченко А. І.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ У
СТАРШОКЛАСНИКІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ МОВІ
ВОРОЖНЕЧІ..... 310

Савел'єв А. С.

ДЕФИЦИТ ТОЛЕРАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ..... 314

Сінько В. В.

ПОЛІТКОРЕКТНІСТЬ І ДЕМОКРАТІЯ..... 318

Слєпченко В. В.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ У МЕДІА-ДИСКУРСІ..... 320

Слущевська Д. Є., Бікулов Д. Т.

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
ТОЛЕРАНТНОСТІ У ТРАНЗИТИВНИХ СУСПІЛЬСТВАХ..... 323

Слущевська Д. Є.

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ МОВІ ВОРОЖНЕЧІ
СЕРЕД МОЛОДІ..... 328

Соколенко Н. Б., Парій С. Б., Омеляненко Г. А.

РОЛЬ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ
КУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ УЧНІВ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ..... 333

Соколова Е. Т.

ТРУДОВА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ. 337

Соколовська Г. М.

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ НА ПОЛІЕТНІЧНОМУ ПІВДНІ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ..... 340

Стасик М. В., Кайрачка Н. В.

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ SERED
МОЛОДІ..... 345

Суровцева І. Ю.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК КОМПЕТЕНТНІСТЬ
ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ..... 349

Терещенко Д. С.

ДИСКРИМІНАЦІЯ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ:
СПОСОБИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ..... 353

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Топоркова А. Р.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КОМУНІКАЦІЇ: РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ФОРМ
ВВІЧЛИВОСТІ У ДІАЛОЗІ ПОКОЛІНЬ..... 357

Ульянова Т. Ю.

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ТА МІЖОСОБИСТІСНА ЧУТЛИВІСТЬ
У СІМЕЙНИХ ПАРАХ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 361

Федоренко О. Б.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ..... 368

Федоряка Л. Д.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ЇЇ ОСЛОВЛЕННЯ В САТИРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ
(ДЖ. ЧОСЕР, Т. НЕШ, ДЖ. СВІФТ)..... 374

Фурсова М. Я.

МІЖКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ РОМАНУ С. АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС
АВСТРІЯ»: ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПІДХІД У ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ,
ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ КАНОНУ 377

Чжан Я.

СТАНОВЛЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ В МЕЖАХ Я-КОНЦЕПЦІЇ 381

Чумаченко О. А.

РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЙ АВІАДВИГУНОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ У
СПІВПРАЦІ З ЧЕХОСЛОВАЧЧИНОЮ (1970 – 1980-Х РР.)..... 384

Шакун О. А.

НАРАТИВІЗАЦІЯ ТІЛЕСНОГО ДОСВІДУ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНСЬКИХ
КОМІКСАХ ЯК ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ..... 388

Шапран Е. О., Соколовська Г. М.

ВИКОРИСТАННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРОЄКТІВ ТА АРТ-ТЕРАПІЇ ДЛЯ
ПІДТРИМКИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ФРАНЦУЗЬКИЙ ДОСВІД..... 393

Шевченко Г. І.

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ
ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ..... 397

Шевченко Д. В.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ..... 400

Шехавцова С. О.

TOLERANCE AS A KEY COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN
LANGUAGE TEACHERS..... 403

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Шиманська В. В.

ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ У ПОШИРЕННІ
ЦІННОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ..... 407

Шульга О. О.

УКРАЇНСЬКІ МОВНІ ФОРМУЛИ ВІТАНЬ І ЗВЕРТАНЬ ЯК СКЛАДОВІ
КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ..... 410

Якубовська М. С, Даньшова В. О.

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ТА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ ЗАСОБАМИ
ХУДОЖНЬОГО СЛОВА: НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Г. ЛЮТОГО..... 416

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Абрамова І. Г.

канд. філол. наук, доцентка

Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій

ЛІНГВІСТИЧНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ТОРГІВЛІ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

В умовах глобалізації та діджиталізації освітнього процесу, лінгвістична підготовка фахівців у сфері підприємництва та торгівлі є вкрай важливою. Сучасний бізнес вимагає від спеціалістів не лише глибоких знань у своїй галузі, а й уміння вільно та грамотно спілкуватися, вести ділові переговори, складати комерційні пропозиції та презентації. Українська мова як державна є важливим інструментом ділового спілкування, невід'ємною частиною професійної ідентичності та іміджу підприємця.

Швидкий розвиток цифрових технологій трансформує традиційні підходи до навчального процесу. Діджиталізація відкриває нові можливості для інтенсивної, інтерактивної та індивідуалізованої підготовки, що дозволяє адаптувати навчання студентів до реальних потреб ринку праці. Тому дослідження особливостей викладання української мови за професійним спрямуванням в умовах діджиталізації освіти є актуальним і необхідним для підготовки фахівців у сфері підприємництва та торгівлі.

Метою статті є аналіз особливостей лінгвістичної підготовки студентів у галузі підприємництва та торгівлі, визначення ролі діджиталізації у процесі викладання української мови за професійним спрямуванням.

Викладачі кафедри права та публічного управління Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій намагаються створити сучасне інформаційно-цифрове навчальне середовище, використовуючи різні медіаресурси, які спонукають і мотивують студентів до навчання. Тому важливим завданням на етапі мовної підготовки сьогодні є діджиталізація освітнього процесу, яка сприяє розвитку пізнавального інтересу молоді у їхній навчально-професійній діяльності.

Науковці стверджують, що однією з найголовніших переваг використання новітніх технологій у процесах навчання та викладання є можливість задовольнити індивідуальні потреби студентів. Інформаційні технології значно поліпшують доступ до інформації, збільшують можливості спілкування під час дистанційного навчання, підвищують ефективність та мотивацію навчання,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

забезпечують нові шляхи подання інформації, які полегшують її розуміння, дають можливість для випробування власних ідей і проєктів» [5].

Слушним є твердження Н. Марчук: «діджиталізація – головний тренд сучасності, що радикальним чином вносить зміни та свого роду курує розвитком усіх сфер суспільного життя» [4]. Розвиток цифрових технологій «формує нову ідеологію, засновану на «гейміфікації» та «діджиталізації» освіти, де на зміну традиційним учителям йдуть «ігро-педагоги», «координатори онлайн-платформ і освітніх траєкторій» [3]. Поширенню діджиталізації в освіті сприяє запровадження 3G-зв'язку, за допомогою якого розповсюджуються цифрові технології. В Україні поступ діджиталізації успішно відбувається у напрямках електронного навчання (e-learning), ІТ (інформаційних технологій), ТКП (телекомунікаційних послуг) тощо [3].

Діджиталізація стає головним трендом сучасності та радикальним чином перетворює сутнісні характеристики процесів усіх сфер суспільного життя. Сьогодні вже неможливо закладу освіти залишатися осторонь цифрової трансформації. Новітні технології стали невід'ємною частиною нашого повсякденного буття... Діджиталізація являє собою усвідомлений підхід докорінного перетворення будь-яких процесів на основі використання цифрових технологій. Ефективність реалізації розвитку сучасної особистості передбачає оновлення способів взаємодії з використанням можливостей цифрових технологій [1].

Навчання української мови за професійним спрямуванням відбувається на платформах Microsoft Teams та Zoom – одних із найбільш сучасних, цифрових онлайн-платформах. Zoom кращий для швидких відеоконференцій, великих вебінарів та зустрічей із зовнішніми учасниками, де пріоритетом є простота та якість відео. Варто відзначити, що Teams є багатофункціональною платформою «все в одному» для внутрішньої співпраці. Teams поєднує чати, відеозустрічі, спільний доступ до файлів, канали для проєктів, управління завданнями та багато іншого в одному інтерфейсі, створюючи єдиний простір для командної роботи.

Застосування різноманітних цифрових технологій на заняттях з української мови за професійним спрямуванням допомагає студентам оволодіти лексикою і синтаксичними конструкціями, необхідними для подальшого професійного спілкування.

Використовуючи новітні інформаційно-комп'ютерні технології, зокрема платформи Kahoot, Learning Apps, сервіс Canva та ін., студенти займаються не лише вивченням граматики, а й відпрацюванням практичних навичок, необхідних для роботи у сфері підприємництва та торгівлі.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

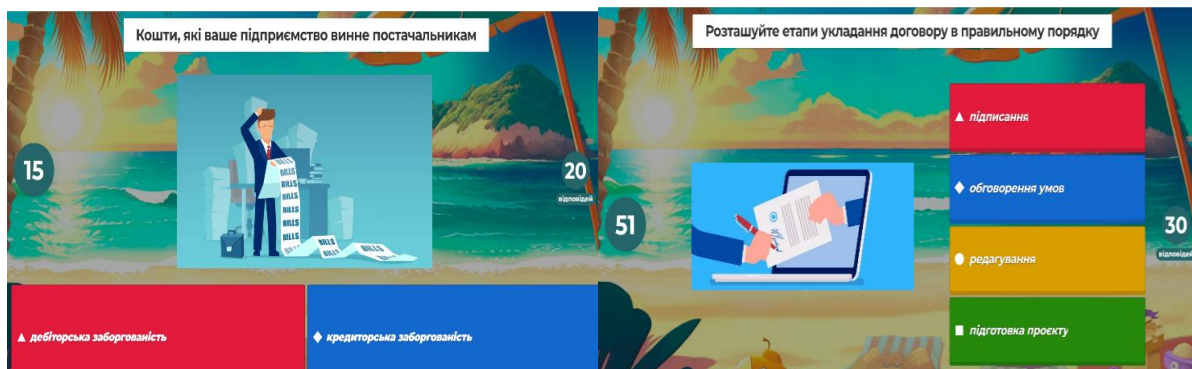
Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Kahoot – це сучасна освітня платформа, яка дозволяє створювати, публікувати і грати в навчальні ігри, проводити різноманітні інтерактивні тести й опитування для перевірки знань безпосередньо під час навчального заняття та під час самопідготовки [2].

А. Спіцина відзначає зацікавленість студентів ігровими інноваційними технологіями, які сприяють кращому засвоєнню матеріалу. «Гра активізує студентів, підвищує пізнавальний інтерес. Він викликає емоційний підйом, підвищує працездатність, що переходить у творчість. Нове завжди викликає цікавість і допитливість, за умов прояву яких майбутні фахівці прагнуть до одержання нових знань» [6]. У процесі навчальної гри відбувається включення студента до наукової моделі теорії професійної діяльності, що перетворює їх в освітню імітаційну модель. Студент входить до світу навчальної гри, як у життя: починає діяти, пізнаючи невидиму межу між реальністю й умовністю, засвоює оптимальні зразки професійних дій, продукує більш ефективні варіанти професійної діяльності, що допомагає йому в пошуку її смислу і формуванні професійної компетентності [6].

Використання платформи Kahoot сприяє закріпленню фахової лексики та термінології. Окрім стандартних тестів, на заняттях застосовуються інші види завдань. Наприклад, формат «True or False» допомагає перевірити розуміння не лише визначення терміна, а також його контекстного використання: **дебіторська заборгованість** – це кошти, які ваше підприємство винне постачальникам (правильна відповідь: **неправда**, це **кредиторська заборгованість**); **маркетинг** – це лише реклама товару (правильна відповідь: **неправда**, **маркетинг** – це ширший процес, що включає дослідження ринку, розробку стратегії, ціноутворення).

Завдання у форматі «Puzzle» змушує студентів логічно розмірковувати над складовими елементами терміна або процесу. Наприклад, розташувати етапи

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

укладання договору в правильному порядку (*підписання, обговорення умов, редагування, підготовка проєкту*).

Ці формати роблять навчання більш інтерактивним та динамічним. Усе це здійснюється у реальному часі. Отже, ігрове середовище з яскравою візуалізацією зацікавлює студентів, допомагає краще засвоїти навчальний матеріал, сприяє виробленню певних мовних навичок і вмінь.

Платформа Canva є графічним редактором, що дозволяє студентам поєднувати візуальне оформлення з текстовим наповненням. Це особливо важливо для майбутніх фахівців у сфері маркетингу та торгівлі, оскільки вони навчаються створювати контент. Розробляючи рекламні банери та листівки, студенти створюють влучні тексти, що відповідають правилам рекламного мовлення, оформлюють їх у привабливий дизайн. Це допомагає їм усвідомити, як мова впливає на сприйняття продукту.

Студенти також використовують шаблони Canva для оформлення своїх бізнес-планів або презентацій продукту. Це змушує їх не тільки правильно структурувати інформацію, а й лаконічно формулювати ключові ідеї, щоб текст легко читався.

Створюючи пости для соціальних мереж, студенти навчаються писати короткі, але інформативні та емоційні тексти, що відповідають комунікаційній стратегії бренду. Наприклад, створення візуально привабливого посту для Instagram або Facebook, щоб анонсувати новий товар, послугу або подію.

Студенти знаходять якісне зображення, використовуючи шаблон у «Canva». Потім пишуть короткий, але переконливий текст, який містить привабливий заголовок, опис переваг товару, заклик до дії (наприклад, «дізнайся більше», «замовляй зараз»), відповідні хештеги.

Отже, використання сервісу «Canva» перетворює навчання на творчий процес, який готує студентів до реалій сучасного маркетингу.

Learning Apps – це чудова, інтуїтивно зрозуміла та багатофункціональна платформа, яка дозволяє створювати інтерактивні навчальні вправи. Вона ідеально підходить для урізноманітнення занять, особливо з урахуванням професійного спрямування.

Для перевірки знань використовуються вікторини, які охоплюють професійну термінологію, економічні поняття або правила ділового етикету. Наприклад, вікторина на тему «Види маркетингових досліджень», «Основи бухгалтерського обліку». Формат вправи «Знайди пару» підходить до запам'ятовування термінів та їх визначень: з'єднати назву економічного терміну («логістика», «франчайзинг») з його описом.

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

Для розвитку практичних навичок використовується формат «Класифікація», який дозволяє групувати об'єкти за певними ознаками. Студенти можуть класифікувати види документів, що використовуються в торгівлі (договір купівлі-продажу, накладна, платіжне доручення тощо); або розрізняти види підприємств (приватні, державні, комунальні та ін.).

Формат «Дошка оголошень» дозволяє створювати завдання, де студенти можуть розмістити свої відповіді у вигляді тексту, зображення, відео або аудіо. Наприклад, завдання «Опиши свій ідеальний стартап» дає змогу студентам розмістити свої ідеї.

Перевагою використання Learning Apps є візуалізація: зображення, відео, аудіо що сприяє кращому сприйняттю інформації.

На платформі Learning Apps студенти виконують різні вправи для вивчення усного та письмового етикету, розвитку навичок вербального й невербального спілкування у сфері підприємництва та торгівлі.

Отже, лінгвістична підготовка фахівців у сфері підприємництва та торгівлі в умовах діджиталізації освіти повинна бути системною, інтерактивною, спрямованою на формування практичних навичок. Використання сучасних цифрових інструментів дозволяє адаптувати навчальний процес до вимог часу, роблячи його більш ефективним та цікавим. Такий підхід забезпечує підготовку кваліфікованих спеціалістів, які зможуть ефективно комунікувати в умовах сучасного бізнес-середовища.

Література

1. Бербенюк І. Діджиталізація освіти – компетенції XXI століття. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01006n5f-7a71.docx.html>.
2. Гузик Н. Особливості використання платформи Kahoot при викладанні вищої математики. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/наука/article/view/4641/4665>.
3. Жерновникова О. Цифрова компетентність: суть та структура. URL: <https://dsp.ace.hnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d4fcc6c9-40af-4be3-a63f-a18c05c50465/content>.
4. Марчук Н. Діджиталізація навчального процесу у закладах вищої освіти. URL: <https://uasymp.promonograph.org/index.php/sua/issue/view/sua21-02/sua21-02>.
5. Сіняєва О., Крекот М., Завгородній О., Сичова Т., Сичов А., Сіняєва О. Особливості використання інформаційних технологій в освіті. URL: https://www.researchgate.net/publication/374204776_OSOBLIVOSTI_VIKORISTANNA_INFORMACIJNIH_TEHNOLOGIJ_V_OSVITI.
6. Спіцина А. Особливості підготовки конкурентноздатних фахівців в умовах цифровізації освіти. URL: <https://surl.li/hubbun>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Бабенко В. С.

д-р філос. з журн., ст. викладач

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

ІНТЕРНЕТ-МЕМИ НА ТЕМУ АТАКИ РОСІЙСЬКИМИ ДРОНАМИ ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ: НАРАТИВНА ДИНАМІКА МАСМЕДІА В ОПТИЦІ ДЕГУМАНІЗАЦІЙНИХ ПРАКТИК ТА ПОЛІТИЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ

На сьогодні інтернет-меми є важливим об'єктом дослідження для науковців у галузях соціальних комунікацій, філософії мови, антропології, студій з вивчення розмаїття культур та ідентичностей [7, с. 71]. Характерною і невід'ємною особливістю цієї форми цифрового повідомлення є гумористична складова, яка висміюючи трагічний для спільноти досвід знижує оцінку його травматичного впливу на свідомість. Як зазначає О. Гудзенко про зростання гумористичного контенту в масмедіа, «сміхова культура є однією з важливих форм репрезентації динамічної соціальної реальності, оскільки гумор виконує інтеграційну і комунікаційну функції» [2, с. 165].

Перетин російськими дронами кордону Польської Республіки у ніч з 9 на 10 вересня 2025 окрім висвітлення у журналістських і блогерських матеріалах отримав активну рефлексію в українських інтернет-мемах. Поруч із цим в українському сегменті Facebook розгорнулася полеміка про допустимість/неприпустимість жартів про цей інцидент, а також про етичні межі гумору з означеної теми. Відштовхуючись від конкретного інформаційного приводу, ця полеміка репрезентувала сталі для української політичної нації дискурси, які отримують чергове коло проговорень під впливом поточних подразників.

Один із таких дискурсів отримав в українському публічному просторі сатиричну назву «расчеловечивание» за прямою цитатою зі слів блогера Олексія Арестовича, який звинуватив українців у радісних реакціях на вбивство акулою російського туриста у Єгипті в 2023 році. Тоді ця критика дала поштовх для нових мемів і концептуалізувалася в інтернет-комунікації як когнітивна нездатність досягнути колективний психологічний стан українців в умовах повномасштабної війни. Таким чином «розлюднення» стало упізнаваним смисловим шаблоном, що можна застосовувати до інших випадків, коли громадськості закидали брак емпатії, порушення етичних норм та прояви дегуманізаційних практик в масмедіа.

Для прикладу, коментуючи жарти про вбивство американського політичного активіста Чарлі Кірка користувачка Facebook під ніком Lena St у

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

своєму дописі за 11 вересня 2025 року іронічно зазначила: «Любі, не знаю, як сказати, але ви не пройшли перевірку акулою, не пройшли перевірку навроцькими, не пройшли перевірку нато та остаточно знелюднилися чарлі кірком. Продовжуйте в тому ж дусі, будь ласка». Це висловлювання демонструє послідовність у часі новин, кожна з яких стала приводом генерування інтернет-мемів із жартівливим (а часто, що притаманно мемам, саркастичним) осмисленням реалій серед одних українців і рішучим засудженням подібного контенту серед інших.

На нашу думку причина такої напруженої взаємодії полярних реакцій може містити у собі низку причин. Досліджуючи мову ворожнечі в інтернет мемах, У. К. Шмід говорить: «сприйняття гумору та ненависті є дуже суб'єктивним і залежить від ставлення окремих осіб, їхньої динаміки влади та стосунків з цільовими групами, а також відвертості та законності контенту» [8, с. 1604]. З цього твердження можна зробити три припущення:

По-перше, уявлення про загальноприйняті норми моралі й етики має свою шкалу узгодженості з колективною домовленістю. В осерді, яке умовно назовемо екватором, перебувають визнані усіма норми, порушення яких суворо заборонено більшістю суб'єктів. Чим далі від екватора в бік полюсів – тим активніше розпорошується погодження колективною домовленістю доцільності/недоцільності гумору.

По-друге, сучасне суспільство визначає його висока кластеризованість. Окрім того, що розподіл всередині політичної нації може проявлятися за очевидними факторами (а саме за поколіннями, гендером, етнічним походженням, рівнем освіти, фаховою приналежністю тощо), кластеризованість оприявнюється і за набором етичних та естетичних маркерів, які можуть об'єднувати у спільні групи представників різних поколінь, різного гендеру, різного етнічного походження тощо. Якщо одні кластери мають щільний соціальний клей, що стабільно об'єднує суб'єктів у спільну соціальну групу, то інші можуть виникати ситуативно під дією епізодичних факторів, що проявляють їхню єдність. Таким фактором можуть бути інтернет-меми, створені за актуальними новинами, а єдність кластеру проявляється в розумінні доцільності/недоцільності гумору в осмисленні спожитого контенту.

Окремо слушним буде навести думку І. Грищенко: «Саме сміх, гумор і є одним із головних індикаторів належності до Своїх, входження до групи посвячених у всі подробиці та нюанси» [1, с. 35]. Отже інтернет-меми відіграють роль маркерів, які сигналізують про умовну фігуру Іншого і кристалізують образ Своїх.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

По-третє, розподіл влади говорить не лише про ієрархічне розпорошення серед громадян однієї держави, але й про те, як історично утворені привілеї/вразливість однієї політичної нації впливають на динаміку масмедійних наративів всередині іншої.

Це третє припущення ілюструє концепт, що побутує у дискусіях в соціальних мережах та в інтернет-мемах. Його назва – «невдячність українців». У публічному просторі він отримав масове тиражування у 2023 році на підставі двох інформаційних приводів. Перший поширився після публікації 13 липня у виданні The Guardian, де зазначалося: «Міністр оборони Великої Британії та радник США з національної безпеки запропонували Україні виявляти більше вдячності за допомогу, яку вона отримала від Заходу, у відповідь на скарги Володимира Зеленського на те, що його країні не було надано чіткого графіку або переліку умов для вступу до НАТО» [6]. На основі цієї заяви українські медіа створили власний контент, зміст якого варіював від паразитування на емоційно дражливій темі ризиків втрати допомоги від країн-партнерок до іронічної реакції на слова тодішнього очільника британського міністерства оборони. Для прикладу видання NV.UA розмістило матеріал із заголовком «Дякую, містере Бен». Українці тролять Воллеса іронічними постами після його слів про їхню «невдячність», де зібрало інтернет-меми із сатиричною реакцією користувачів соціальних мереж [3]. Другий інформаційний привід поширився 1 серпня і стосувався заяви голови Бюро міжнародної політики при президентові ПР Марціна Пшидача про те, що українське керівництво не достатньо цінує польську допомогу в умовах російсько-української війни. Попри офіційну критику зі сторони України і заяву тогочасного міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби про те, що в Польщі розкручується наратив про «невдячність українців», цей кейс не отримав тоді такого ж мемотворчого потенціалу як випадок із Беном Воллесом [4]. Це можна пояснити іншим контекстом російсько-польських відносин. Так окремої фахової уваги в майбутньому заслуговує дослідження світоглядних налаштувань, що виникли внаслідок українського колоніального минулого і впливають на оцінювання реакцій на масмедійні матеріали польської тематики. Та наразі згадаємо, що на когнітивних викривленнях у сприйнятті інформації про атаку російськими дронами позначалися обставини допомоги польського уряду українським біженцям із початком повномасштабної війни. Попри наявність об'єктивних фактів, як уявлення в масовій свідомості, ця допомога міфологізувалася, домислювалася, непропорційно увиразнювалася гіперболізованими твердженнями. Це впливало на переконання про умовні стандарти вдячності як певного кодексу поведінки, порушення якого

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

дорівнювалося до табу і запускатиме деструктивні емоції гніву, сорому, розгубленості. Отже, страх виявлення в масмедійному полі невдячності перед поляками обростає додатковими контекстами під впливом ірраціональних факторів.

Попри те, що розвиток подій в українсько-польських відносинах у 2024–2025 рр. сприяв переоцінці етичності поведінки представників польської спільноти – будь-яка критика (а тим паче жарти) залишалися подразником, що мотивував до покарання за порушене табу. Це покарання зводилося до чергового публічного присоромлення співгромадян через нагадування допомоги, наданої зі сторони ПР. За таких обставин наратив про дегуманізаційну риторику інтернет-мемів, присвячених полякам, лише посилювався. Однак в умовах кластеризації громадяни, яких присоромлюють за їхній гумор, не відчують себе упослідженими, а мають виражену суб'єктність проактивної і вільної у своїх комунікативних стратегіях групи людей, яка створює опозицію переконань для іншого соціального полюса. Бо з точки зору парадигми, у якій вони перебувають – цими наративами вони репрезентують свою політичну суб'єктність, попри те, що за поширення згаданих мемів їх намагаються вмістити до стереотипного образу «невдячних невігласів».

Реагуючи на події із російськими дронами на території ПР історикinja Інна Ковалишина опублікувала 10 вересня 2025 року у Facebook допис, що починається таким реченням: «Оскільки небайдужі громадяни вже почали хвилюватися через те, що інші небайдужі громадяни якось ну надто зловтішаються напад на Польщу, тож я дозволю собі пояснити причини та механіку зловтіхи». Далі авторка допису структурує свій текст за кількома ключовими темами, що формують уявлення про політичну ангажованість жартівливого контенту. Серед іншого це: блокування кордону з ПР для української продукції; українофобну риторику правлячої партії ПР; історичний спадок польсько-українських відносин; формування в західних масмедіа уявлення про українців як про «недостатньо цивілізовану націю», яка нездатна завершити війну у дипломатичний спосіб; віктимізацію українців у російсько-українській війні; лицемірство НАТО у його безпекових гарантіях як до своїх країн-членкинь, так і держав, які прагнуть офіційно увійти до цієї організації; невідповідність заявлених готовності ПР бути логістичним центром у забезпеченні обороноздатності України. Такий перелік аргументів слугує ретроспективою передумов, що зумовлюють меми як політичне висловлювання про російське вторгнення дронами.

При цьому важливо не абсолютизувати зміст українських інтернет-мемів про поляків як сталий набір концептів для тривалого часового відрізка.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Досліджуючи емоційні реакції гніву та сміху в інтернет-мемах у кризові для суспільств періоди, Х. Гріффін називає онлайн-життя чергуванням ефектів, кожен із яких на момент свого виникнення може здаватися суб'єктам об'єктивним та засадничим, однак це лише стан свідомості у короткий період часу. Й такі стани під впливом супутніх факторів можуть не лише коректуватися, а змінюватися за своїм значенням до протилежних [5, с. 15]. Отже, враховуючи мінливість і нерідко ситуативну визначеність соціальних кордонів кластерів не лише з етичних, але й суто раціональних причин, слід уникати надмірного акцентування на бінарній опозиції свій/чужий за тим, як українці реагують на події у ПР.

Література

1. Грищенко І. Гумор як маркер Інакшості в інтернеткомунікації (теоретичний аспект). *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2021. № 48. С 32–36.
2. Гудзенко О. Сміхова культура як модус соціокультурних трансформацій українського суспільства. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2014. № 12 (116). С. 162–166.
3. «Дякую, містере Бен». Українці тролять Воллеса іронічними постами після його слів про їхню «невдячність». NV. 2023. URL: <https://nv.ua/ukr/lifestyle/bena-vollesa-zatrolili-za-slova-pro-nevdyachnist-ukrajini-novini-ukrajini-50338644.html>
4. Мартиненко О., Прощенко В. Рада міністрів ЄС із закордонних справ пройде в Києві, тому що Україна особлива – Дмитро Кулеба. *Інтерфакс-Україна*. 2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/937694.html>
5. Griffin H. Living through it: Anger, laughter, and Internet memes in dark times. *International Journal of Cultural Studies*. 2020. № 24(3). P. 381–397.
6. Sabbagh D. US and UK call for more gratitude from Kyiv after Zelenskiy's Nato complaint. *The Guardian*. 2023. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/12/uk-defence-secretary-ben-wallace-suggests-ukraine-could-say-thank-you>
7. Sălcudean M., Motoroiu-Stefan R. Visual humor through internet memes. Incognicity, irony, and virality in the digital age (I). *Revista Transilvania*. 2020. Vol. 4. P. 67–72.
8. Schmid U. K. Humorous hate speech on social media: A mixed-methods investigation of users' perceptions and processing of hateful memes. *New media & Society*. 2025. Vol. 27, Is. 3. P. 1588–1606.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Бабійчук Т. В.

канд. пед. наук, викладачка-методистка
Бердичівський педагогічний фаховий коледж

ГЕНДЕРНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

На заняттях української літератури і в позааудиторній роботі викладачам-філологам доцільно наголошувати на таких питаннях, як гендерні стосунки, ролі, стереотипи, гендерний конфлікт, гендерна рівність, освіта, гендерне насилля, виховання тощо. Чи не в кожному прозовому та драматичному творі знаходимо яскраві факти, що є вдячним матеріалом для розгляду гендерних питань. Завдання викладача – акцентувати увагу учнів / студентів на таких фактах, допомогти осмислити їх, емоційно пережити, отримати потрібну інформацію для власного життя.

Багатий матеріал для розмови про гендер дає драматична поема «**Бояриня**» Лесі Українки. Студенти порівнюють становище жінки в Україні і московії. В Україні жінка – рівна в правах з чоловіком не тільки в сімейному, але й громадському житті. Так, Оксана – активна братчиця, вона має свій голос, свою волю, врешті, вона вибирає Степана за дружину. Жінка в московії – безправна і безсловесна істота, яка змушена прикривати обличчя, жити десь у запічку, їй не можна без супроводу навіть виходити на вулицю – не те що бачитися до одруження з призначеним (!?) їй женихом... У московії чоловік може поводитися з жінкою – чужою чи своєю – як з безвідмовною річчю.

Цікаво прослідкувати гендерні ролі в романі «**Місто**» Валер'яна Підмогильного. Зовні привабливий, але безпринципний Степан Радченко цинічно використовує жінок, піднімаючись по соціальному ліфту. Він не бачить у жодній жінці, яка симпатизує йому, людину – тільки об'єкт для задоволення власних біологічних потреб. Його не цікавить її подальша доля після розлуки з ним, він не здатний до емпатії. Жінки ж, перейшовши через руки цього нарциса, не протестують, втрачають своє Я, а потім їхнє життя стає нестерпним. Так, чиста і чесна Надійка, згвалтована Степаном, перетворюється на слухняну іграшку для обмеженого і деспотичного Бориса; Мусінька морально деградує, знаходячи відряду в азартних іграх, а Зоська Голумбйовська, не витримавши приниження від людини, яку щиро кохала і яку виграла для успіху, взагалі кінчає життя самогубством. Отож можна, зазначають студенти, говорити про гендерні ролі ката і жертви у вищезазначеному романі.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Борчинями за гендерну рівність є героїні новели «**Valse melancolique**» Ольги Кобилянської. Дівчата стверджують, що вони спроможні не тільки самостійно прожити, заробляючи самі на себе і не залежачи від чоловічої опіки. Вони показують, що можуть стати успішними, що вони талановиті, самодостатні у своїй професії, покликанню, подружньому житті.

Пропонуючи студентам (на вибір, для самостійного опрацювання) окремі твори, також виокремлюємо гендерні аспекти.

Так, прочитавши роман «Повія» Панаса Мирного, студенти емоційно розповідають про насилля чоловіків над Христею Притикою, про причини його і наслідки. Юні читачі пропонують психологічну допомогу героїні, а також констатують, що, на жаль, у сучасному суспільстві чимало таких прикладів.

Після самостійного читання повісті «**Ангельська плоть**» Павла Загребельного студенти розповідають про жінку-нишпорку Оксану Винокур, її методи розслідування і при цьому наголошують, що героїня, якій вони симпатизують, постійно відчуває упередженість з боку начальства щодо її професійних можливостей, що вона протистоїть чоловічому світові, весь час доводить свою розумову та фізичну спроможність там, де чоловіки й не думають цього робити. Висновок: у сучасному світі в питаннях гендеру ставити крапку рано.

Готуючи науково-практичну студентську конференцію «**Жіноче обличчя української літератури**», викладач повинен багато попрацювати з охочими взяти в ній участь – як індивідуально, так і з групою виступаючих.

Орієнтовні теми для конференції.

1. Сильна жінка у творах Олени Пчілки.
2. Використання нарисів «Батько Лесі Українки» Олеси Зірки на заняттях, присвячених Лесі Українці.
3. Образ Тараса Шевченка в романі «В степу безкраїм за Уралом» Зінаїди Тулуб.
4. Паралелі з сучасністю (роман «Рік 2246» Людмили Коваленко).
5. Проблематика роману «Отрута для княгині» Раїси Іванченко.
6. Боротьба Галини Могильницької за українську церкву в Україні (за книгою «Літос, (або Камінь із праці правди на розбиття митрополичого блудослів'я)').
7. Ствердження моральних цінностей у фантастичному романі «Тутті» Наталії Околітенко.
8. Мотив служіння людям (за романом «Слуга з Добромиля» Галини Пагутяк).

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

9.Маркери для українців (за книгою публіцистики «Ave, Europa» Оксани Пахльовської).

10.Соціальні питання роману «Мама» Марії Матіос.

11.Детектив «Перейти темряву» Ірен Роздобудько в читацькій студентській аудиторії.

12.Збірка повістей «Суперагент 000» Лесі Ворониної, або Читання для підлітків.

13.Питання самотності в трагіфарсі «Самогубство самоти» Неми Неждани.

14.Пісенний розмай Ганни Чубач.

Пропонуємо **тези вступної мінілекції викладача-філолога**, яка є обов'язковим складником конференції.

Українська література багата на імена жінок. Інша справа – більшість із них ми, на жаль, не знаємо, отже, не читали їхніх творів, не замислювалися над змальованими подіями, не проживали життя з героями, не відчували різновекторний спектр емоцій, не брали для власного життя безцінний досвід.

Насамперед нам слід знати, що українські письменниці (а їх справді дуже багато) – це самодостатні особистості, часто люди важкої, навіть трагічної долі, але при тому – сильні, невгнуті, вольові, оптимістичні, талановиті, мудрі, щирі. Люди ерудовані, високоосвічені, високоморальні.

Серед жінок-письменниць – **емансипантки** (Олена Пчілка, Наталя Кобринська, Ольга Кобилянська, Дніпрова Чайка, Леся Українка, Катря Гриневичева, Любов Яновська, Євгенія Ярошинська), представниці покоління **Розстріляного відродження** (Марія Галич, Олена Журлива, Ладя Могилянська, Мирослава Сопілка), незламні борчині **ОУН-УПА** (Олена Теліга, Марійка Дмитренко, Людмила Фоя, Оксана Хращевська, Ірина Сенік), неповторні **шістдесятниці** (Ірина Жиленко та Ліна Костенко), мужні **дисидентки** (Атена Пашко та Ірина Калинець), захисниці зі **Збройних сил України** (Ярина Чорногуз, Олена Герасим'юк, Єлизавета Жарікова, Оксана Рубаняк, Мальва Кржанівська, Ірина Цвіла, Оксана Кашпуренко).

В українській літературі працювали **педагогині** (Уляна Кравченко, Марія Загірня, Дніпрова Чайка, Христя Алчевська, Ольга Дучимінська, Варвара Гринько, Галина Могильницька), **науковиці** (Віра Вовк, Ліда Палій, Раїса Іванченко, Ірина Калинець, Оксана Забужко, Ольга Слоновська, Неда Неждана), **етнографині і фольклористки** (Олена Пчілка, Дніпрова Чайка, Євгенія Ярошинська, Параска Плитка-Горицвіт), **журналістки-мандрівниці** (Софія Яблонська, Ліда Палій), **музикантки, композиторки, співачки** (Олена Журлива, Софія Майданська, Вероніка Мосевич, Єлизавета Жарікова), **художниці** (Оксана Лятуринська, Галя Мазуренко, Ліда Палій, Емма

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Андіївська, Леся Бризгун-Шанта, Параска Плитка-Горицвіт, Ірен Роздобудько, Інелла Огнєва), **актриси** (Ада Роговцева, Лариса Хоралець), **фотографині** (Олена Кисілевська, Софія Яблонська, Параска Плитка-Горицвіт), **вишивальниці** (Ірина Сеник), **медикині** (Софія Окуневська, Софія Парфанович, Оксана Кашпуренко), **меценатки** (Ганна Барвінок, Олена Пчілка, Марія Загірня), **дипломатки** (Валерія О'Коннор-Вілінська, Наталена Королева), **депутатки / сенаторки** (Людмила Старицька-Черняхівська, Олена Кисілевська, Мілена Рудницька, Ірина Калинець, Марія Матіос), **діячки-міжнародниці** (Любов Яновська, Олена Кисілевська, Мілена Рудницька, Надія Суровцова).

За свої патріотичні переконання були **арештовані** чужими владами (Олена Пчілка, Леся Українка, Олеся Зірка, Людмила Старицька-Черняхівська, Алена Пашко), на їхню долю випали тюрми (Надія Кибальчич, Надія Суровцова), **заслання** (Костянтина Малицька, Олена Журлива, Галина Гордасевич, Ірина Калинець), **концтабори** (Марта Гай, Оріся Грицина-Матешук, Катерина Мандрик-Куйбіда, Оксана Хращевська, Ірина Сеник). **Фізично знищені** тоталітарними режимами (сталінським і гітлерівським) Лада Могилянська, Мирослава Сопілка, Олена Теліга, Марійка Дмитренко. Підірвала себе гранатою 27-річна Людмила Фоя.

Окремі письменниці не були етнічними українками (Марія Загірня, Наталена Королева, Дарія Віконська), окремі були змосковлені (Грицько Григоренко, Любов Яновська, Галя Мазуренко, Олена Теліга) чи сполонізовані (Климентина Попович, Катря Гриневичева), онімечені (Ольга Кобилянська), окремі дебютували не рідною мовою (Євгенія Ярошинська, Зінаїда Тулуб). Але всі згодом заявили про себе як **про україномовних письменниць**.

Жінки-письменниці – це професійні **перекладачки** (Надія Кибальчич, Ліда Палій), улюблені **піснярки** (Діамара Ходимчук, Катерина Перелісна, Марта Гай, Любов Забашта, Лада Рева, Ганна Чубач).

Вони авторки цікавої **драматургії** (Леся Українка, Людмила Старицька-Черняхівська, Валерія О'Коннор-Вілінська, Любов Забашта, Валерія Врублевська, Лариса Хоралець, Неда Неждана, Надія Симчич).

Майже всі вони писали для дітей.

Сильними **дитячими** письменницями називаємо Костянтину Малицьку, Марійку Підгірянку, Катерину Перелісну, Лесю Храпливу-Щур, Варвару Гринько, Галину Малик, Лесю Воронину, Зірку Мензатюк, Ларису Ніцой.

Жінки-письменниці творили добротну **історичну** прозу (Катря Гриневичева, Наталена Королева, Зінаїда Тулуб, Раїса Іванченко, Марія Матіос, Вероніка Мосевич), писали **мемуари** (Олеся Зірка, Валерія О'Коннор-Вілінська, Надія Суровцова), **публіцистику** (Дарія Віконська, Олена Кисілевська, Мілена

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Рудницька, Олена Теліга, Леся Храплива-Щур, Ліна Костенко, Ірина Жиленко, Галина Могильницька, Галина Гордасевич, Оксана Пахльовська), розвивали детективний жанр (Євгенія Кононенко, Ірен Роздобудько, Тамара Горіха Зерня), жанр **фантастики** (Людмила Коваленко, Наталя Околітенко), **фентезі** (Галина Пагутяк, Дара Корній),

Сатиричні і гумористичні твору писали Олена Пчілка, Євгенія Ярошинська, **філософські романи** – Емма Андіївська, **любовну лірику** – Олена Журлива, Наталя Лівницька-Холодна, Ірина Жиленко, Ганна Чубач, Світлана Йовенко, **патріотичну** – Оксана Лятуринська, Галина Гордасевич, **філософську** – Ліна Костенко, Інелла Огнева.

Події творів, авторками яких є жінки, відбуваються як у сучасному світі, так і в далекому минулому чи вимріяному майбутньому; в Україні і в різних куточках планети.

Це твори про Першу і Другу світову війну, Голодомори, колективізацію, репресії, лінгвоцид, УНР, УПА, про депортації українців, Чорнобиль, АТО, московсько-українську війну, про школу і вчителя, про письменника і його труд, про князів, кріпаків, козаків, гетьманів, січових стрільців, дипломатів, винахідників, митців, про сильну жінку, кохання, подружнє життя, про море, пригоди, московську церкву. Це твори на біблійні теми, на теми міста і села, з життя татар, турків, італійців, самотніх і самогубців, зрадників і патріотів, сексотів і п'яниць, бійців, переможців, творців.

Твори більшості письменниць були заборонені – чи то в царській московії, чи то в панській Польщі, чи то в совєцькому союзі. На жаль, і в незалежній Україні наші видавництва не поспішають друкувати ці твори...

Твори окремих українських письменниць були висунуті на **Нобелівську премію** (Ольга Мак).

Такі письменниці, як Ганна Барвінок, Марія Загірня, Людмила Коваленко, Наталена Королева, Любов Забашта, Наталя Околітенко, Ірина Жиленко, Леся Воронина **дали змогу** вповні розкрити свій художній хист чоловікам – відповідно Пантелеймону Кулішеві, Борисові Грінченку, Михайлові Івченку, Василеві Королеву-Старому, Андрієві Малишку, Данилові Кулиняку, Володимирові Дрозду, Євгенові Гуцалу.

Майже всі письменниці зазнали щастя материнства і були чудовими матерями. Так, Олеся Зірка, Олена Кисілевська, Наталя Романович-Ткаченко, Софія Яблонська, Людмила Коваленко, Ольга Мак народили трьох, Марійка Підгірянка – чотирьох, а Олена Пчілка – шістьох синів і дочок.

Матеріал для вікторини «Чи знаєте ви, чиє ім'я сховане за псевдонімами?»

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ганна Барвінок – це Олександра Білозерська-Куліш, Олена Пчілка – це Ольга Драгоманова-Косач, Дніпрова Чайка – це Людмила Василевська-Березіна, Марія Загірня – це Марія Гладиліна-Грінченко, Олеся Зірка – це Ольга Косач-Кривинюк, Галина Комарівна – це Галина Комарова, Дарія Віконська – це Іванна-Кароліна Федорович-Малицька, Віра Лебедова – це Костянтина Малицька, Марійка Підгірянка – це Марія Ленерт-Домбровська, Олена Журлива – це Олена Пашинківська-Котова, Ладя Могилянська – це Лідія Могилянська, Мирослава Сопілка – це Юлія Мисько-Пастушенко, ДІМА – це Діамара Ходимчук, Марта Гай – це Галина Савицька-Голояд.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Бакаленко І. М.

канд. пед. наук, доцентка

Запорізький національний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПАРАДИГМ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

У сучасному українському освітньому просторі відбуваються суттєві трансформації, де пріоритетними стають людиноцентризм, демократичність, відкритість і повага до культурного різноманіття. У цьому контексті система вищої освіти України дедалі активніше інтегрується в загальноєвропейський освітній простір, що потребує не лише оновлення змісту професійної підготовки майбутніх філологів, а й переосмислення підходів до організації освітнього процесу. Одним із ключових викликів сьогодення є формування в студентів здатності діяти відповідально та гуманістично в умовах багатокультурного суспільства, дотримуючись принципів толерантності, конструктивного міжкультурного діалогу та поваги до різноманіття, забезпечувати недискримінаційний освітній простір і реалізовувати компетентнісний підхід відповідно до демократичних цінностей ЄС.

Для майбутніх учителів-словесників європейські цінності толерантності та взаємоповаги є не лише теоретичною основою педагогічної діяльності, а й важливою складовою їхньої професійної ідентичності, що невід'ємно пов'язана з толерантністю як ціннісною та поведінковою характеристикою. Адже саме вчитель-словесник виступає провідником міжкультурного діалогу, модератором дискусій про культурне різноманіття, наставником у питаннях етики спілкування й критичної інтерпретації текстів. Вчитель-словесник повинен вміти моделювати освітнє середовище, засноване на повазі до інших, відкритості до різних поглядів, готовності до співпраці й підтримки. Тому формування толерантної професійної ідентичності майбутнього фахівця стає необхідною умовою його успішної діяльності в Новій українській школі.

Упровадження інноваційних технологій навчання та процес діджиталізації виступають потужними чинниками модернізації методичної підготовки студентів-філологів. Цифрові інструменти забезпечують доступ до автентичних європейських ресурсів, сприяють розвитку медіа- й цифрової грамотності, дозволяють моделювати ситуації міжкультурної комунікації, а також

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

створюють середовище для формування соціальних та громадянських компетентностей, серед яких толерантність відіграє провідну роль. Використання інтерактивних платформ, онлайн-інструментів, цифрових симуляцій, цифрового сторітелінгу, сервісів для взаємодії й рефлексії значно розширює можливості викладання мовних та літературних дисциплін, наближаючи їх до європейських стандартів.

Проблема підготовки майбутніх учителів-словесників до інтеграції європейських парадигм толерантності в освітній процес в центрі уваги команди викладачів філологічного факультету Запорізького національного університету, учасників міжнародного проєкту Erasmus+ EUROTOLERCULTURE «Європейський досвід формування культури толерантності в українській перспективі: освіта, медіа, мистецтво». У межах проєкту викладачами було розроблено вибіркового курс «Європейські стратегії формування толерантного суспільства: медіа, освіта, мистецтво» та підготовлено відповідні матеріали для здобувачів освіти бакалаврського та магістерського рівнів. Мета вибіркової дисципліни полягає в систематизації найкращих європейських практик розвитку та впровадження стратегій, спрямованих на підвищення рівня толерантності в суспільстві. У процесі вивчення дисципліни студенти отримують знання про концепції та підходи до формування толерантності, розуміння різноманітності культур та принципів співіснування та добросусідства; знайомляться з функціями медіа, освіти та мистецтва у вихованні та поширенні ідеалів толерантності та міжкультурного порозуміння; формують та удосконалюють навички розробки та застосування практичних інструментів та стратегій для підвищення рівня толерантності в різних сферах суспільства.

На прикладі опанування модуля «Європейські цінності різноманіття та інклюзії в освітньому просторі» вибіркової дисципліни пропонуємо проаналізувати інноваційні технології, інструменти та компетентісно орієнтовані завдання, що сприяють фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників до інтеграції європейських парадигм толерантності в освітній процес Нової української школи. Варто зазначити, для засвоєння теоретичного матеріалу, а також виконання інтерактивних і творчих завдань, застосовувалися різні сучасні інноваційні технології, інтерактивні методи навчання, онлайн-платформи та інструменти штучного інтелекту. Це дало змогу студентам не лише краще зрозуміти принципи роботи з такими ресурсами, а й підготуватися до їх використання у своїй майбутній педагогічній практиці та професійній діяльності.

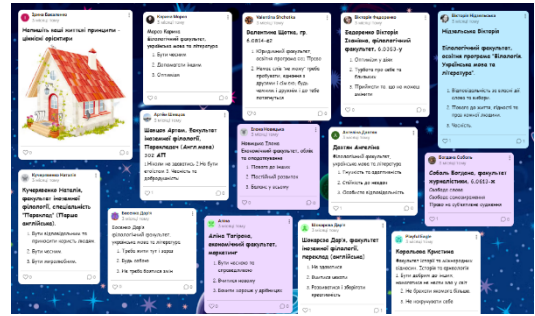
Надалі проаналізуємо змістове наповнення окремих занять цього модуля.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

На першому занятті модуля здобувачі освіти визначили свій настрій, познайомились, презентувавши актуальні для кожного життєві принципи, та спільно сформулювали ціннісні орієнтири (онлайн-дошка Padlet). Такий старт не лише активізував рефлексію та активну взаємодію, а й створив атмосферу довіри, відкритості та доброзичливості.

На занятті студенти не лише ознайомились із нормативно-правовими основами, зокрема з Хартією основних прав ЄС та Директивами щодо толерантності та недискримінації, а й переосмислили їх на практичному рівні. Принципи гідності, демократії, рівності, прав людини та культурної ідентичності стали стрижневими у дискусіях учасників курсу. Особливу увагу було приділено тому, як ці цінності реалізуються в українських умовах. Також було розглянуто надзвичайно актуальну для сучасної України тему – різноманіття як базову цінність Європейського Союзу та Ради Європи. Студенти занурилися у глибоке вивчення концепту «diversity», розглянувши його крізь призму принципів гідності, рівності, свободи совісті, а також культурного, релігійного та мовного різноманіття.

Толерантність у сучасному європейському освітньому дискурсі визначається як здатність особистості усвідомлювати, поважати та приймати культурні, мовні, соціальні та релігійні відмінності іншого. За трактуванням ЮНЕСКО, толерантність включає освітнє виховання поваги до культурного різноманіття та цінностей демократії, мирного співіснування і соціальної справедливості. Рада Європи визначає толерантність як складову демократичної культури, що передбачає усвідомлену відповідальність людини за свої дії у взаємодії з Іншим та здатність до конструктивного діалогу.

Міжкультурний діалог і плюралізм є базовими принципами сучасного гуманітарного знання. Вони забезпечують не лише соціальну адаптацію майбутніх педагогів, але й створюють платформу для критичного осмислення культурних та мовних явищ, що є важливою умовою для реалізації європейських парадигм толерантності в освітньому процесі.

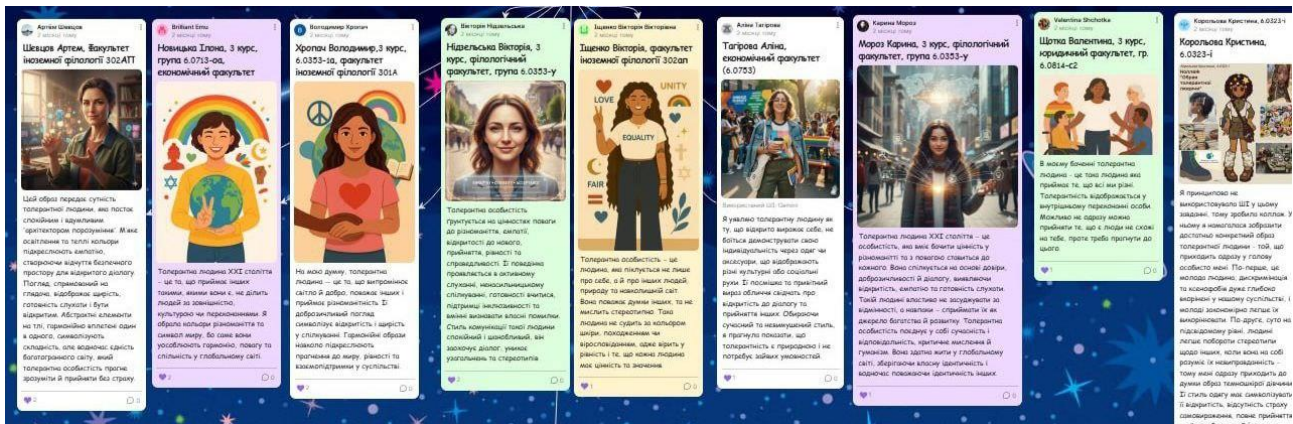
В освітній практиці Європи виділяють кілька ключових парадигм толерантності, релевантних для підготовки філологів: парадигма культурного різноманіття, що передбачає визнання рівної цінності різних культур та мовних традицій; парадигма інклюзивності, спрямована на забезпечення доступу до освіти для всіх категорій студентів незалежно від їхніх індивідуальних

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

особливостей; парадигма недискримінації та рівних можливостей, яка формує у студентів усвідомлення необхідності захисту прав людини та соціальної справедливості; парадигма міжкультурної комунікації, що розвиває навички ефективної взаємодії та співпраці у багатокультурному середовищі; парадигма критичного мислення, яка забезпечує усвідомлене, відповідальне ставлення до культурних, соціальних та мовних явищ, формуючи здатність до етичного оцінювання Іншого.

Було порушено низку важливих дискусійних питань: чи може освіта бути нейтральною; як знайти баланс між правом на відмінність та формуванням спільної ідентичності; як освітнє середовище може сприяти безбар'єрності (фізичній, економічній, цифровій, соціальній) у воєнний час, виклики та перспективи багатокультурної освіти. У ході заняття студенти ділилися власним досвідом подолання мовних, економічних, цифрових та соціальних бар'єрів, зокрема в умовах війни. Підсумком заняття стало виконання студентами інтерактивної вправи «Толерантна людина: яка вона?» (за допомогою інструментів ІІІ студенти візуалізували власне уявлення толерантної людини).

Наступне заняття модуля було присвячено питанням рівності, толерантності та ціннісному вихованню, адже освітнє середовище сучасної школи має бути безпечним, підтримувальним і відкритим для кожної дитини. Аналізуючи нормативні документи, що регулюють сферу освіти в Україні та регламентують діяльність вчителя-словесника (Закон України «Про освіту» (2017); Концепція реформування загальноосвітньої школи «Нова українська школа» (2016); Державний стандарт початкової освіти (2018); Державний стандарт базової середньої освіти (2020); Державний стандарт профільної освіти (2024)), студенти досліджували теоретичні засади створення безпечного

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

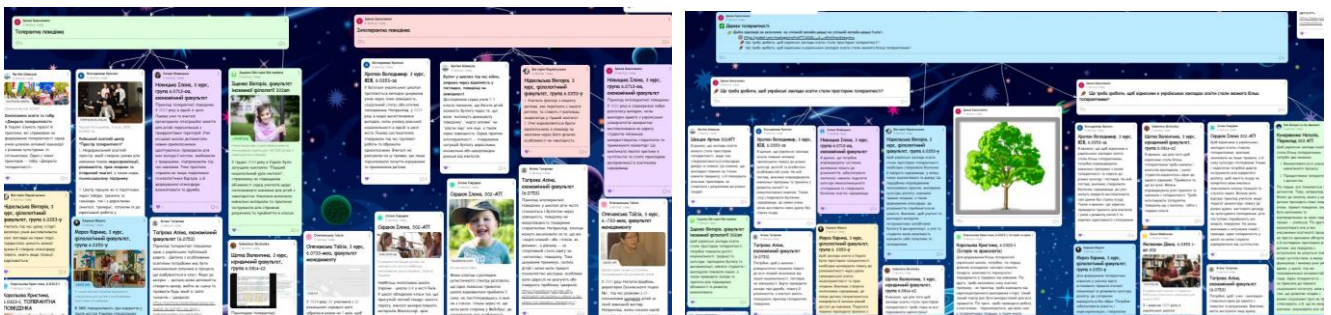
❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

освітнього середовища та практичні механізми реалізації цих підходів у межах Нової української школи (НУШ). Зокрема, Закон України «Про освіту», як і всі інші проаналізовані документи, визначає розвиток особистості на основі цінностей як головну мету системи освіти. Проте в освітньому середовищі учасники освітнього процесу стикаються з викликом: як транслювати цінності не лише через слова, а й через дії. Цінності виховуються не в кабінетах, а щодня – прикладом учителів, батьків. Саме через них вибудовується довіра, формуються навички критичного мислення, ідентичність та здатність до суспільного вибору.

Здобувачі освіти розглядали рівність не як механічне «вирівнювання», а як створення рівних стартових можливостей. Акценти були зроблені на таких аспектах: рівність доступу до освіти; рівність у міжособистісних стосунках; рівність в оцінюванні; рівність перед законом. Студенти проаналізували також ризики викривленого трактування рівності, зокрема спроби зрівняти всіх замість визнання природної різноманітності талантів і здібностей. Переконались, що цінність толерантності тісно пов'язана з культурною відкритістю, відмовою від стереотипів і догматизму. В освітньому процесі толерантність – це: прийняття інших такими, як вони є; поважне ставлення до представників різних релігій, національностей, світоглядів; активна протидія мові ворожнечі, дискримінації, булінгу.

Студенти на практиці відпрацьовували розпізнавання проявів нетолерантності та моделювали шляхи реагування на них; виконували інтерактивні вправи з визначення рис толерантної особистості, аналізували життєві ситуації з власного досвіду, працювали з цифровими інструментами та використовували ресурси ІІІ для візуалізації освітнього контенту.

Однією з найемоційніших частин заняття стала притча про цвяхи – проста історія, що глибоко ілюструє незворотність слів і дій, які можуть залишити «дірки» у душах людей (<https://g.co/gemini/share/3c3e48435a2c> – мультимедійна книжечка, створена за допомогою ІІІ).

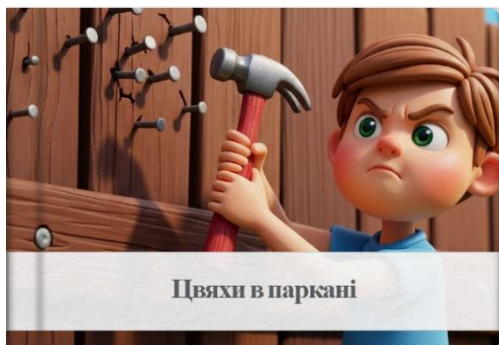

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Наступне заняття розпочалось з рефлексії учасників курсу щодо перегляду фільму **«Письменники волі»**

(https://uakino.best/filmy/genre_drama/13798-pismenniki-vol.html?authuser=0), що став

емоційним поштовхом, закликавши подумати про глибину впливу вчителя, силу поваги та потребу в освітньому просторі, де кожен може бути почутим. На думку студентів, фільм – приклад того, як учитель, сповнений віри в потенціал кожної дитини, здатен зруйнувати стіни нерозуміння, упереджень і байдужості. Це історія про молодь, яка на перший погляд «випала» з системи, але завдяки повазі, підтримці та справжньому діалогу відкрила в собі силу голосу й гідності. Це історія про створення простору, де кожен має право бути почутим; простору, в якому різноманіття не є викликом, а ресурсом; простору, в якому народжується справжнє навчання – людяне, чутливе, глибоке. У процесі обговорення звернули увагу на те, як учителька будує відносини з учнями на основі довіри й поваги; як змінюється освітній простір, коли в ньому звучать різні історії життя; які інструменти та підходи допомагають зробити освіту справді інклюзивною. Цей фільм став чудовим стартом для спільної розмови про роль учителя в сучасному світі, де різноманітність, рівність та толерантність – не гасла, а щоденна педагогічна практика.

Інтерактивна вправа «Сніжинка» допомогла студентам усвідомити: всі ми різні, і в цьому наша сила. Різноманіття у класі – це не виклик, а ресурс. Головне – навчитися бачити індивідуальність кожного учня, не порівнювати і не нав'язувати єдиний стандарт. Ознайомлення з досвідом організації інклюзивного навчання у європейських країнах стало основою заняття модуля. Йшлося про: поняття **інклюзії** як філософії рівноправності, інклюзії як протилежності виключенню та сегрегації; соціальні та психологічні виклики для дітей з особливими освітніми потребами; необхідність бачити не «проблему в дитині», а бар'єри в середовищі. Наведені практичні приклади акцентували увагу здобувачів освіти на розмежуванні понять «інтеграція» та «інклюзія»: інтеграція передбачає включення дітей з особливими освітніми потребами до загальних класів, натомість інклюзія – це активна участь кожного в освітньому процесі, незалежно від фізичних, психічних, етнічних чи соціальних відмінностей. У цьому контексті особливого значення набуває модель Universal Design for Learning як універсального дизайну навчання, що забезпечує рівний доступ до знань завдяки адаптації методів, засобів і форматів.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Особлива увага на занятті приділялася потребам дітей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, представників меншин, дітей, постраждалих від війни, ЛГБТК+ спільноти – кожен із них має право на повноцінну участь у навчанні. Учасники курсу ідентифікували чотири головні групи освітніх бар'єрів: фізичні, мовні, психологічні, цифрові. Інклюзія, наголошувалося на занятті, – це не про «доступ», а про «єдність»: цілісне прийняття кожної особистості як цінної частини спільноти. Матеріали курсу не дають готових відповідей майбутнім учителям-словесникам – лише формують бачення, що інклюзія – це не одноразовий проєкт, а безперервна робота над собою, над середовищем і над системою. Студенти усвідомили свою роль як агентів змін – тих, хто може не лише дати знання, а й створити простір, у якому кожен відчуватиме себе потрібним, прийнятим і почутим.

Зацікавив студентів й процес створення власних інтерактивних завдань. Використовуючи різноманітні сучасні інформаційні й комунікаційні технології (платформи та програми для організації дистанційного навчання, сервіси Google, інтерактивні онлайн-дошки, платформи для створення інтерактивних вправ й відеоматеріалів та візуалізації навчального контенту, онлайн-інструменти для опитування, оцінювання та зворотного зв'язку, платформи ШІ), студенти підготували добірку інтерактивних вправ для організації навчання дітей з особливими освітніми потребами

Отже, інтеграція європейських парадигм толерантності в підготовку студентів-філологів є стратегічно важливою для сучасної гуманітарної освіти. Практичні кейси та інтерактивні завдання забезпечують системний розвиток професійної і ціннісної готовності майбутніх учителів-словесників до роботи у багатокультурному освітньому середовищі. Інноваційні підходи, що поєднують технологічний прогрес та гуманістичні цінності, сприяють формуванню толерантного світогляду, здатності до міжкультурного діалогу та ефективної реалізації принципів демократичної освіти в українських школах.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Березненко С. М.

д-р техн. наук, професор

Ріпка Г. А.

канд. техн. наук, доцентка

Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля (м. Київ)

КОНЦЕПЦІЯ «SMART TEXTILE LAB» У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ: ПЕРЕПІДГОТОВКА ДЛЯ ЖІНОК ТА ВЕТЕРАНІВ

У статті розглядається концепція «Smart Textile Lab» як інноваційного освітньо-виробничого простору, спрямованого на розвиток професійної мобільності та перепідготовку жінок і ветеранів. Розкриваються принципи інклюзивного навчання, сучасні технології текстильної індустрії та практичні аспекти інтеграції учасників у професійне середовище. Особлива увага приділяється створенню толерантного середовища, що враховує різноманітні життєві досвіди та потреби кожного учасника. Сучасний ринок праці характеризується високим темпом змін, технологічною динамікою та зростанням вимог до компетентностей працівників. Професійна мобільність стає ключовим фактором успіху та самореалізації. Особливо актуальним є питання перепідготовки тих категорій населення, які можуть стикатися з бар'єрами інтеграції на ринку праці, таких як жінки після перерв у кар'єрі та ветерани, які повертаються до цивільного життя. Концепція «Smart Textile Lab» пропонує інноваційний підхід, який поєднує сучасні технології текстильної промисловості [1; 2] з гнучкими формами навчання та інклюзивним середовищем.

Лабораторія створюватиме умови, де учасники зможуть розвивати свої компетенції, адаптуватися до ринку праці та реалізовувати власний потенціал незалежно від попереднього досвіду. Лабораторія «Smart Textile Lab» ґрунтуватиметься на поєднанні технологій «розумного текстилю» та сучасних освітніх підходів. Основні принципи її діяльності включають інноваційність, інклюзивність, практичний підхід та гнучкість навчальних програм. Учасники отримують доступ до передових технологій виробництва текстильних матеріалів, сенсорних тканин, інтегрованих датчиків та цифрового дизайну. Програми адаптовані під різні потреби, враховують життєвий досвід учасників та їхні особливості навчання. Практична робота над реальними проєктами та командна взаємодія сприяють розвитку як технічних, так і креативних навичок. Гнучкі форми навчання дозволяють поєднувати професійний розвиток із особистим життям. Програма передбачає короткі навчальні модулі, онлайн та офлайн формати, індивідуальні консультації та менторську підтримку. Це

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

створює безпечне і підтримуюче середовище для всіх учасників, сприяє формуванню впевненості та самостійності у прийнятті рішень. Професійна мобільність визначається як здатність людини швидко адаптуватися до змін професійного середовища та опановувати нові компетенції [3]. Для жінок після тривалих перерв у кар'єрі та ветеранів, що повертаються до цивільного життя, особливо важливими є психологічна підтримка, наставництво та доступ до мережевих ресурсів, які допомагають інтегруватися у професійне середовище та підвищувати конкурентоспроможність на ринку праці.

Інклюзивний підхід у лабораторії забезпечує рівні можливості, підтримує різноманіття та розвиток лідерських якостей. Сучасні технології, що використовуються у лабораторії, включають сенсорні тканини, які реагують на температуру, вологість та фізичну активність, інтегровані електронні елементи, цифровий дизайн та 3D-моделювання текстильних виробів, а також екологічно безпечні матеріали та стале виробництво. Освоєння цих технологій дозволяє учасникам бути конкурентоспроможними, розвивати креативність та підприємницькі навички, а також створювати власні інноваційні проєкти.

Практична діяльність у лабораторії включає командні проєкти, воркшопи та менторські сесії. Це сприяє підвищенню професійних компетенцій, створенню мережевих зв'язків і спільнот для обміну досвідом та працевлаштування. Соціальний ефект проєкту проявляється у формуванні впевненості у власних силах, підтримці психологічного здоров'я та створенні толерантного професійного середовища, яке цінує різноманіття життєвих досвідів та інклюзію. Менторські програми дозволяють адаптувати наявні навички учасників до сучасних вимог ринку праці, забезпечують підтримку на всіх етапах навчання та допомагають учасникам знайти своє місце у професійному середовищі. Завдяки цьому жінки та ветерани отримують рівні можливості для професійної реалізації, розвитку особистого потенціалу та інтеграції у сучасне виробництво. Концепція «Smart Textile Lab» демонструє ефективність поєднання інноваційних технологій та інклюзивного навчального середовища для підвищення професійної мобільності. Лабораторія створює умови для розвитку компетенцій, необхідних на сучасному ринку праці, формує креативність та підприємницьке мислення, підтримує толерантність та повагу до різноманіття. Впровадження подібних проєктів сприяє підвищенню соціальної відповідальності бізнесу та інтеграції різних категорій населення у економічне та професійне життя.

Отже, «Smart Textile Lab» стане платформою для професійного зростання, реалізації інноваційних ідей та інтеграції жінок і ветеранів у сучасний ринок праці. Лабораторія сприятиме розвитку індивідуального потенціалу,

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

формуванню навичок, що відповідають вимогам майбутнього, і створює толерантне, підтримуюче середовище, яке визнає цінність кожного учасника.

Література

1. Іванова І. Інноваційні методи обробки текстильних матеріалів. *Текстильна індустрія*. 2020. № 3. С. 45–49.
2. Md Tanvir Hossain, Md Abdus Shahid, Md Golam Mortuza Limon, Imam Hassain, Nadim Mahmud. Techniques, applications, and challenges in textiles for a sustainable future. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2024. Vol. 10, Issue 1.
3. Рідкодубська Г. Професійна мобільність майбутнього працівника соціальної сфери: теорія та практика : монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А. А. 2018. 296 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Білан М. В.

студентка

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ТОЛЕРАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Однією з найбільш значущих проблем сучасної психології є дослідження особистісних факторів досягнення життєвого успіху особистості, у якості вірогідної детермінанти якого усе частіше проголошують феномен «емоційного інтелекту». Перспективність та обґрунтованість використання концепту «емоційний інтелект» був висвітлений у багатьох роботах, виконаних у межах загальної, соціальної та організаційної психології.

Сьогодні «емоційний інтелект» розглядається як здатність до розпізнання, розуміння емоцій та управління ними [4, с. 82]. Як психологічно проникливо стверджував ще 2300 років тому Аристотель, емоції можуть переживатися людиною як надмірно інтенсивно, так і занадто невиразно, що в обох випадках не добре, проте відчуті і проявити емоцію у відповідний час і відповідному місці, по відношенню до об'єктів та людей, які на це заслуговують, керуючись при цьому гідними мотивами і виражаючи емоцію стримано і в найкращий спосіб, – це є ознака доброчинності [2, с. 117].

Досліджуючи тему толерантної поведінки та толерантності як риси характеру особистості, ми бачимо тісний зв'язок із наведеним раніше висловом. Тема меж толерантної поведінки все ще є досить нечіткою, і ми не можемо стовідсотково визначити, чи існує «поріг» толерантності, та чи взагалі можливо здійснити прояв надмірно інтенсивної толерантної поведінки, проте і справді, відчуті і проявити емоцію у відповідній ситуації до людини, керуючись при цьому гідними мотивами і виражаючи емоцію стримано і в найкращий спосіб, є нічим іншим, як проявом толерантної поведінки, значною мірою скерованою високим рівнем емоційного інтелекту.

У науковій і популярній літературі почало з'являтися усе більше робіт, присвячених здібностям у соціальній та емоційній сфері, було отримано стільки нових фактів та здійснено стільки нових теоретичних розробок, що, як зазначав Керрол Ізард, із повним правом можна було говорити про переворот у цій сфері. Крім того, проблемою ідентифікації та розуміння емоцій займалися не тільки психологи, а й фахівці інших наук – еволюційні біологи, психіатри, програмісти, які виявили багато здібностей людини в цій галузі досліджень [3, с. 154]. Перспективність і обґрунтованість використання поняття емоційного інтелекту описані в багатьох роботах, виконаних у межах різних галузей психології [3, 155].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Внутрішньо особистісний компонент емоційного інтелекту пов'язаний з вмінням розуміти власні емоції та управляти власними емоційними станами. Ця здатність забезпечує більш глибоке самопізнання, надає можливість спрямувати активність на забезпечення здорового способу життя, сприяє ефективній протидії тиску та вимогам оточуючого середовища. Міжособистісний емоційний інтелект забезпечує налагодження доброзичливих стосунків. Загалом дослідники однакові у визнанні факту, що високий рівень емоційного інтелекту є передумовою позитивної та злагодженої поведінки, а низький рівень його розвитку тісно пов'язаний із різними формами соціальної дезадаптації індивіда [3, с. 155].

Можливість адекватного розпізнання емоцій оточуючих сприяє розвиненню комунікативних навичок, беручи до уваги як вербальні, так і невербальні форми спілкування. Центральний компонент емоційного інтелекту – емпатія, служить підґрунтям для побудови міцних дружніх та сімейних стосунків [1, с. 166], та, звідси, сприяє формуванню толерантності як риси характеру особистості. Завдяки розвитку таких навичок, як емпатія, соціальна свідомість і вміння співпрацювати, людина стає більш відкритою до різноманітності думок, культур, стилів життя та поведінки. Не слід поєднувати поняття емпатії та толерантності в одне ціле, адже ці два поняття хоч і тісно поєднані між собою, та все ж не є тотожними. Для того аби проявляти толерантну поведінку, не обов'язково розуміти стан, позицію чи проблеми іншої людини, але саме розуміння того, як це бути не прийнятим суспільством, сприяє розвитку толерантності як риси характеру.

Відомо, що заборона на емоції веде до їх витіснення зі свідомості. У сучасному цивілізованому суспільстві постійно зростає кількість людей, що страждають невротизмом. З особливою силою і виразністю емоційні проблеми проявляються у людей зі зниженим рівнем самоконтролю. Вийшовши з-під контролю свідомості, емоції перешкоджають здійсненню намірів, порушують міжособистісні відносини, не дають змоги належно виконувати службові та сімейні обов'язки, ускладнюють відпочинок і погіршують здоров'я [3, с. 156]. Людина, що не здатна належно функціонувати, буде так само нездатна до толерантної поведінки. Блокування та витіснення емоцій неодмінно веде до зниження рівня емпатії, що аж ніяк не сприятимуть розвитку толерантності як риси характеру людини та створенню толерантних позицій.

Високий рівень емоційного інтелекту сприяє позитивному формуванню стабільної самооцінки людини, що є вагомим фактором у розвитку толерантності. Самосвідомість характеризується точною самооцінкою та впевненістю у собі. Лідери з високою самооцінкою зазвичай точно знають свої

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

сильні сторони та усвідомлюють межі власних можливостей. Вони з готовністю освоюють нові навички, якими погано володіють, та схвалюють конструктивну критику і відгуки щодо власної роботи. Точне знання про власні здібності дає змогу лідерам повноцінно використовувати свої сильні сторони. Впевнені у собі лідери з радістю беруться за складні завдання [3, с. 159]. Людина зі стабільною самооцінкою з більшою вірогідністю матиме толерантність як рису характеру, адже розумітиме, що позиції, погляди та інші фактори людей не впливають на її цінності і не ставатимуть загрозою розвитку її як особистості. Натомість люди з низькою, нестабільною самооцінкою часто вбачають небезпеку у речах, яких вони не розуміють чи з якими не стикались раніше, бояться перейняти чи «заразитися» певними аспектами життя іншої людини, через що прояви толерантної поведінки у людей з нестабільною самооцінкою є значно меншими, аніж у людей зі стабільною самооцінкою. Саме тому розвиток самосвідомості, поширення знань та інформації про емоційний інтелект та його значний вплив на самооцінку є важливим завданням для сучасного суспільства.

Емоційний інтелект відіграє важливу роль у формуванні толерантної поведінки, так як саме здатність розпізнавати, розуміти та керувати власними емоціями та емоціями інших людей допомагає розвитку емпатії, поваги та взаєморозуміння до позицій та виборів інших людей. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту легше долають упередження, краще налагоджують стосунки з людьми та взаємодіють в соціумі, і також здатні екологічно вирішувати конфлікти. Толерантність, моральна цінність, базується на здатності та розумінні важливості прийняття інших поглядів, культур, стилів життя, що тісно пов'язано з емоційною зрілістю особистості. Отже, емоційний інтелект є невід'ємною умовою для формування гармонійного та толерантного суспільства.

Література

1. Четверик-Бурчак А. Емоційний інтелект як чинник успішності вирішення головних життєвих завдань. *Психолінгвістика*. 2013. Вип. 14. С. 163–184.
2. Носенко Е. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник Дніпропетровського університету*. Сер. : Педагогіка і психологія. 2012. Т. 20. Вип. 18. С. 116–122.
3. Павельчук С. Емоційний інтелект як феномен сучасної наукової та популярної психології. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2014. Вип. 33. С. 153–163.
4. Кулик Н., Гільова Л. Емоційний інтелект: аналіз сучасних західних досліджень. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 39. С. 79–90.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Білоцерковець М. А.
канд. пед. наук, доцентка
Сумський національний аграрний університет

РОЛЬ МЕДІАОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ТОЛЕРАНТНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Медіаосвіта має на меті навчити молодь розумінню і вдумливому споживанню медіапродукції за допомогою навичок активного критичного мислення та постановки правильних запитань до неї. Медіа та розваги мають силу формувати погляди людей через контент, який показує їм життєвий досвід інших людей різних рас, гендерних ідентичностей та самовиражень, сексуальної орієнтації, здібностей та віку, закріплює у них ставлення та способи ставлення до інших, а також впливає на самосприйняття тих, хто має недостатньо представлену ідентичність.

З дитинства люди знаходять своїх героїв та взірці для наслідування в літературних історіях та кінотеатрах, на ігрових полях та екранах телевізорів. Медіа та індустрія розваг формують їх протягом усього життя. Вони показують, які історії важливі, що є можливим для їхнього майбутнього. Як сказала американська активістка М. Р. Едельман, «Ви не можете бути тим, чого не бачите» [5]. Масштаб впливу величезний. Кінокомпанії, рекламні ЗМІ, звукозаписні компанії, видавництва, новинні агентства, ігрові платформи та спортивні заходи контролюють аудиторію в кожному куточку світу та в кожній громаді. Компанії галузі неявно підписують соціальний контракт, щоб робити внесок у суспільство, інформуючи, навчаючи та розважаючи. Багато організацій усвідомлюють, що різноманітність, рівність та інклюзія важливі для суспільства та бізнесу. Однак мало які галузі можуть бути настільки ж впливовими у створенні нових наративів та забезпеченні соціальної згуртованості [4].

В межах реалізації Модуля Жан Моне Еразмус+ «Екстраполяція стратегій ЄС для підвищення медіаграмотності студентів в українських вищих навчальних закладах» в Сумському національному університеті було проведено серію тренінгів «Репрезентація різноманітності: подолання стереотипів» [1].

Головною метою цієї навчальної програми було покращення навичок медіаграмотності учасників та активізація їхнього критичного мислення щодо різноманітних репрезентацій у медіа.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Основні завдання серії тренінгів полягають у тому, щоб показати ефективний спосіб підходу до таких проблем, як расизм, забезпечити спосіб обговорення складних тем, який здається безпечнішим, водночас кидаючи виклик припущенням та упередженням студентів; допомогти студентам, які постраждали від стереотипів, впоратися з їх наслідками.

Обговорення медіазображення різноманітності, особливо позитивного, також може бути способом утвердження ідентичності студентів та заохочення їх до створення робіт, що відображають цю ідентичність. Позитивне зображення не лише уникає стереотипів, недостатнього представлення та інших проблем, зазначених вище. Воно також робить додатковий крок достовірного зображення проблем, з якими стикаються члени недостатньо представлених спільнот, таких як расизм чи проблеми доступності; розповідає історії про адаптацію персонажів, їхню стійкість та здатність діяти перед обличчям цих проблем; та показує персонажів у контексті їхніх спільнот та у зв'язку з ними [2].

Цифрова медіаграмотність, особливо якщо вона безпосередньо стосується стереотипів та інших питань медіарепрезентації, може виправити хибні уявлення та упередження щодо інших груп. Для молодих людей, які бачать стереотипні зображення себе в медіафорах, медіаграмотність також може пом'якшити негативний вплив на їхню самооцінку [4].

Навчальна програма складалася з трьох змістовних модулів, кожен із яких розроблений для забезпечення всебічного розуміння репрезентації різноманітності та стратегій подолання стереотипів. Кожен модуль включав різні види інтерактивного та проблемного навчання, різні види діяльності та завдання. Для навчання використовувалися онлайн-інструменти та платформи.

Модуль 1: Розуміння стереотипів та впливу медіа. У цьому модулі учасники досліджували концепцію стереотипів та їхній вплив на медіарепрезентацію. Для глибшого розуміння теми було проведено інтерактивну лекцію «Вступ до стереотипів», обговорення в малих групах «Аналіз стереотипних репрезентацій» та аналіз тематичного дослідження «Вплив медіа на сприйняття».

Модуль 2: Сприяння інклюзивній медіарепрезентації. Цей модуль був зосереджений на стратегіях сприяння інклюзивній медіарепрезентації та боротьбі зі стереотипами, а також на розвитку навичок критичного мислення студентів та дослідженні ефективних підходів до протидії стереотипам. Учасники брали участь у навчальних заходах, орієнтованих на вирішення проблем, зокрема у семінарі «Стратегії інклюзивної медіа-репрезентації», спільному проєкті «Створення

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

контрстереотипного медіаконтенту» та рефлексивному журналі «Особисті думки та роздуми учасників про власні упередження та стереотипи».

Модуль 3: Заохочення різноманітності в медіасередовищі та розширення прав і можливостей аудиторії. Заклучний модуль мав на меті розвинути навички медіаграмотності учасників та зробити їх критичними споживачами медіа. Заходи та завдання включали інтерактивні дискусії, медіааналіз та вправи на самооцінку. Вони були наступними: інтерактивна дискусія «Медіаграмотність та критичне споживання»; вправа з медіааналізу «Розкриття упереджень у новинних статтях та рекламі»; самооцінка «Оцінка навичок медіаграмотності».

Протягом навчальної програми онлайн-інструменти та платформи, що використовувалися для комунікації, обміну ресурсами та співпраці, включали Zoom для живих сесій та онлайн-співпраці та Microsoft PowerPoint для презентацій.

Загалом, навчальна програма «Репрезентація різноманітності: подолання стереотипів» успішно надала учасникам всебічне розуміння різноманітних репрезентацій у медіа та оснастила їх необхідними навичками для критичного аналізу та оскарження стереотипів.

Для реалізації серії тренінгів було укладено навчальний посібник «DIVERSITY REPRESENTATION: OVERCOMING STEREOTYPES» [2], у якому представлено міжгалузевий погляд на фактори, які формують історії, котрі бачать люди, та голоси, котрі вони чують. Проста структура, що охоплює різноманітність контенту, творчості та корпоративного розвитку, застосовується до ключових секторів: ігор, телебачення та кіно, новин та видавничої справи, реклами, спорту та спортивних медіа. Він спирається на дослідження та аналітичні дані провідних інститутів та організацій. У цьому посібнику розглядаються п'ять атрибутів ідентичності: раса та етнічна приналежність; стать; сексуальна орієнтація та ідентичність; інвалідність; та вік.

Після опанування навчального курсу учасники тренінгів отримали знання про різноманітність контенту та творчу різноманітність у фільмах та на телебаченні, іграх, новинних ЗМІ та видавничій справі, спорті та спортивних ЗМІ, рекламі; дізналися про представлення та його вплив на те, як люди думають та сприймають інших людей, чесне представлення реального життєвого досвіду в різноманітному світі; символічне знищення; зрозуміли, що знайомство меншин та їхньої культури з іншими забезпечує їм посилене відчуття власної гідності та

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

цінності; познайомилися з іншими культурами, а також міжкультурною взаємодією та стилями міжкультурних конфліктів та процесами їх урегулювання; отримали основи ефективних міжкультурних навичок, що допоможе учасникам розвинути усвідомлення власної культурної ідентичності та розпізнавати міжкультурне розмаїття на практиці [5].

Отже, в особистому житті та професійній діяльності учасник курсу, який опанував матеріал навчального курсу та набув відповідних компетенцій, навчився досліджувати, як фільми та телепередачі, котрі він переглядає, зображують різноманітність персонажів; враховувати важливість репрезентації та видимості у фільмах, на телебаченні тощо; проводити власне дослідження щодо різноманітності фільмів та телебачення; запобігати упередженням та булінгу на основі ідентичності, розвивати емпатію та розуміння через книги, історії, зображення, історію та взірці для наслідування; розвивати глобальне мислення через культурну самосвідомість, відкритість та розуміння інших культур, а також здатність інтегрувати різні цінності та практики на робочому місці; розвивати, вдосконалювати та застосовувати навички міжкультурного спілкування в різних культурних контекстах.

Література

1. Екстраполяція стратегій ЄС для розвитку медіа грамотності студентів у вищій освіті України. URL: <https://jm.snau.edu.ua/euselena/>
2. Bilotserkovets M. *DIVERSITY REPRESENTATION: OVERCOMING STEREOTYPES. A handbook for participants of the set of trainings*. Zenodo. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8044427>
3. Bilotserkovets M., Fomenko T., Lushchik Y. European Union Strategies Extrapolation for Boosting Students' Media Literacy in Ukrainian Higher Education. *Educational Challenges*. 2023. 28 (2). P. 37–50. URL: <https://doi.org/10.34142/2709-7986.2023.28.2.03>
4. Lushchik Y., Bilotserkovets M., Fomenko T., Klochkova T., Berestok O., Tsyhanok H., Shcherbyna Y., & Bilokopytov V. Ukrainian HEI Students' Perceptions and Attitudes Towards Fostering Media Literacy and Critical Thinking in EFL Learning. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2024. Vol. 13. № 1. P. 180–194. URL: <https://doi.org/10.5430/jct.v13n1p180>.
5. Marian Wright Edelman. It's hard to be what you can't see. URL: <https://childrensdefense.org/its-hard-to-be-what-you-cant-see/>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Білошапка В. С.

студентка магістратури

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцент Тарасенко К. В.

Запорізький національний університет

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ПІСНІ)

Сучасна польська пісня є одним із найяскравіших прикладів формування толерантності в культурологічній царині. Тісні зв'язки польської та української культур породжують таке явище як відтворення спільних тем, озвучування спільних переживань та емоцій, а також наявність спільних культурних кодів. В такому сенсі польська пісня не тільки несе розважальний характер, але й слугує унікальним інструментом формування толерантності, що полягає у сприйнятті іншої культури, її апропріації.

Синкретичний характер польської пісні, в якій поєднуються різні елементи, а саме – музика, текст, ритм, образність та культурні коди, призводить до того, що в пісні не лише відображаються реалії життя, але й також формуються певні цінності та аксіологічні орієнтири. Як вельми слушно зауважує К. Тарасенко, йдеться про «вітальність польської пісні в українському культурному просторі, її здатність до асиміляції в українській культурі, не зважаючи на мовний фактор, схожість тем, ідей, образів, продукованих масовою культурою, створення спільних польсько-українських пісенних проєктів, де навіть в рамках однієї пісні співіснують та вступають в органічну взаємодію польська та українська мови» [1, с. 122]. Той факт, що формування аксіологічних орієнтирів відбувається на всіх рівнях прочитання пісенного тексту, підкреслює і О. Злотник: «навіть найпасивніший реципієнт відчуває художній вплив, що проявляється у комунікативному полі мистецтва. Слід, залишений в душі особистості виставою або концертом, зберігається, свідомо чи несвідомо запам'ятовується уявлення, музика або слова, переживання або почуття» [2, с. 83].

Методологічні підходи, такі як рецептивна естетика і теорія літературних формул, допомагають розкрити ці феномени, демонструючи, як саме культурологічні стереотипи репрезентовано у пісенному тексті.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

На особливу увагу заслуговують пісні, які відкрито реагують на соціальні виклики і події, вони часто містять яскраві образи, глибоко пронизані емоційністю та ідеологічною спрямованістю. Приміром, у тексті пісні групи Taraka «Podaj rękę Ukrainie» зустрічаємо фразу *Sze ne wmerła, ne wmerła Ukraina* [3], яка не тільки є прямою цитатою, взятою із державного гімну, але й потужним засобом формування позитивного іміджу та підтримки країни. Також ця пісня формує певні спільні емоції у поляків та українців, які й слугують потужним інструментом апропріації культурного продукту.

У тексті пісні «O tobie myślę w zimną noc», яку виконує рок-гурт «Budka Suflera», йдеться про такі культурні маркери часу як «*bezpieczny kąt*», «*diabeł chce nas zetrzeć na proch*» або ж «*wolność nam niezbędna tak jak tlen*» [4], які допомагають сформуванню уявлення про життя пересічного українця та сформувати «культуру поваги» до людей, котрі зіткнулися з агресією. Також на емоційному рівні відбувається взаємодія між текстом пісні, мелодією та певними очікуваннями реципієнта, що органічно формує певну толерантну картину світу.

Також у текстах пісень російсько-української війни доволі часто зустрічаються символи *дому, матері, солдата, безпеки*, а також *перемоги, волі, свободи та боротьби*. Створювані в текстах пісень стереотипи (*путін-диявол, Україна-дім, Україна-жінка*) сприяли тому, що в суспільній свідомості вже сформовано образ незламного/ї українця/ки, котрий у свою чергу має сформувати «культуру толерантності» до тих людей, які стали вигнанцями під час війни.

Доволі яскравими постають етнічні стереотипи в пісні Brać; а саме: «*Niemiec nie rozumie nas gdy pijemy wódkę, Anglik chciałby tak jak my ale z marnym skutkiem, Grek nie lubi robić nic wolno pijąc dużo, Nam nie wolno mało pić i pracujemy dużo, Francuz delikatny jest, lubi dobre wino; Więcej niż wypiją tam pije tu dziewczyna*» [5]. Використовуючи популярні національні стереотипи, польські виконавці формують в уяві читача/слухача певні уявлення про націю, які людина може сприймати, толерувати, акцептувати.

Отже, процес інтерпретації пісень продемонстрував, що в українському пісенному культурному просторі польська пісня містить певні культурні стереотипи, які націлені на формування толерантності та сприйняття іншої культури. Вельми потужним фактором є саме синергія слова та музики, що породжують певні емоції та реакції з боку слухачів, тим самим підживлюючи формування культури толерантності до «іншого».

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Злотник О. Комунікативний простір музичного мистецтва України кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2019. 253 с.
2. Тарасенко К. Сучасна польсько-українська пісенна взаємодія: парадигма рецепції крізь призму новітніх дослідницьких методологій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2024. № 65. С. 121–125.
3. Taraka. «Podaj Rękę Ukrainie». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CK1zEQAiVow> (дата звернення 15.09.2025).
4. Budka Suflera. «O tobie myślę w zimną noc» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IO8pelrxb08&t=104s> дата звернення 15.09.2025
5. Cleo D. feat Enej Brać. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=OjfMrrJ-bG4> (дата звернення 15.09.2025).

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Близнюк Д. М.

аспірант

Близнюк М. М.

д-р пед. наук, професор

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

Сучасне суспільство перебуває у фазі стрімкої цифрової трансформації, що зумовлює докорінні зміни в усіх сферах життєдіяльності людини. Однією з найважливіших сфер, яка найбільш інтенсивно реагує на цифрові виклики, є освіта. У системі професійної освіти використання цифрових технологій стало не лише інструментом підвищення якості навчання, а й передумовою забезпечення рівних можливостей для здобувачів освіти незалежно від їхнього соціально-економічного статусу, місця проживання чи фізичних можливостей.

Рівний доступ до цифрових технологій в освіті трактується як можливість усіх учасників освітнього процесу користуватися сучасними цифровими ресурсами, інтернет-послугами, освітніми платформами та сервісами на однакових умовах. Це питання є надзвичайно актуальним для України, адже освітня система країни перебуває у процесі модернізації відповідно до європейських та світових стандартів. Водночас, у контексті війни та економічних криз проблема цифрової нерівності загострюється, що створює суттєві бар'єри для професійного розвитку молоді та підвищення кваліфікації педагогів.

Метою цієї роботи є розгляд теоретичних та практичних засад забезпечення рівного доступу до цифрових технологій у професійній освіті, аналіз українського та зарубіжного досвіду, а також формування рекомендацій щодо подолання бар'єрів цифрової інклюзії.

У науковій літературі поняття «цифрова інклюзія» визначається як система умов і заходів, спрямованих на створення рівних можливостей для використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) усіма категоріями населення. Згідно з дослідженнями Helsper (2021), цифрова інклюзія є багатовимірним явищем, яке охоплює доступ до технічних засобів, розвиток цифрових навичок, а також мотивацію до використання технологій [2].

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

У контексті професійної освіти цифрова інклюзія проявляється через доступність сучасного обладнання та інтернет-з'єднання, можливість користування освітніми платформами й електронними ресурсами, рівень цифрової компетентності викладачів і здобувачів освіти та інтеграцію цифрових технологій у зміст освітніх програм.

Теоретичні підходи до цифрової інклюзії ґрунтуються на концепціях інформаційного суспільства (Castells, 2020), цифрової демократії та освіти для сталого розвитку. У дослідженнях UNESCO (2023) наголошується [5], що доступ до цифрових технологій має розглядатися як базове право людини, а освітні системи повинні створювати умови для його реалізації.

Україна останніми роками демонструє поступ у напрямі цифрової трансформації освіти. Ключову роль у цьому відіграють державні програми: «Дія.Освіта» – платформа для розвитку цифрової грамотності громадян, «Цифрова освіта» Міністерства цифрової трансформації, що пропонує онлайн-курси, тренінги й сертифікаційні програми, а також проекти співпраці з міжнародними організаціями (наприклад, EU4Digital).

Проте дослідження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (2022) свідчать, що залишається суттєва різниця між міськими й сільськими закладами освіти у забезпеченні технічними ресурсами [3]. У багатьох професійних ліцєях відсутні сучасні комп'ютерні класи, а швидкість інтернету не дозволяє використовувати інтерактивні освітні сервіси.

Згідно аналізу сучасних вітчизняних досліджень у професійній (професійно-технічній) освіті (ПТО) існують чітко окреслені перешкоди для забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів. Перш за все, технічні бар'єри залишаються суттєвими: близько 27 % закладів ПТО у сільській місцевості мають обмежений доступ до високошвидкісного інтернету, тоді як у великих містах цей показник становить лише 6 %. Крім того, значна частина комп'ютерного обладнання застаріла, що унеможливорює використання сучасних інтерактивних платформ та програмного забезпечення для дистанційного навчання.

Соціальні бар'єри також є вагомим чинником. Студенти з малозабезпечених родин не завжди можуть придбати власний ноутбук або планшет, що обмежує їхню участь у дистанційних курсах і практичних заняттях із цифровими інструментами. Нерівність між містом і селом проявляється у тому, що у сільських закладах ПТО часто немає достатньої кількості електронних ресурсів та цифрових підручників.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Організаційні бар'єри полягають передусім у відсутності комплексної державної політики щодо забезпечення цифрової інклюзії в ПТО. Фінансування навчальних закладів здійснюється нерівномірно, відсутні цільові програми підтримки малих закладів. Недостатнє впровадження систем моніторингу цифрових компетентностей педагогів та студентів ускладнює планування навчальних програм і ресурсів.

Не менш важливими є психологічні та педагогічні бар'єри. Низька цифрова компетентність педагогів ПТО призводить до обмеженого використання інтерактивних та дистанційних технологій. Цифрова тривожність та страх перед новими технологіями змушують деяких викладачів уникати сучасних освітніх платформ через брак досвіду. До того ж, недостатня методична підтримка та відсутність ефективних тренінгів для педагогів з використання цифрових інструментів лише підсилюють ці проблеми.

У цілому, українські дослідження демонструють, що цифрові бар'єри є комплексними та потребують системного підходу для їх подолання, який включав би модернізацію інфраструктури, соціальну підтримку студентів і підвищення компетентності педагогів.

Крім технічних аспектів, існує проблема недостатньої цифрової компетентності педагогів. Хоча за останні роки було реалізовано низку тренінгів і програм підвищення кваліфікації, багато викладачів все ще потребують системної підтримки у використанні EdTech-рішень.

Зарубіжний досвід і порівняння з міжнародною практикою дає змогу окреслити ефективні моделі подолання цифрової нерівності:

- *Фінляндія*. Цифрові технології інтегруються в усі рівні освіти. Держава забезпечує школи й професійні заклади високошвидкісним інтернетом і сучасними пристроями. Особливий акцент (European Commission, 2021) робиться на розвитку педагогічних цифрових компетентностей [1].

- *Сінгапур*. Запроваджено національну програму підтримки малозабезпечених сімей, яка передбачає субсидії на придбання техніки та доступ до інтернету. Це дозволило суттєво зменшити цифровий розрив між різними соціальними групами.

- *США*. Широко застосовуються відкриті освітні ресурси (Open Educational Resources – OER). Такі матеріали безкоштовні для студентів і викладачів, що знижує фінансові бар'єри у доступі до якісного контенту [4].

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

• *Скандинавські країни.* У Швеції та Норвегії цифрова інклюзія є складовою національної стратегії освіти, де враховуються потреби вразливих груп, зокрема людей з особливими освітніми потребами.

На основі аналізу українських та міжнародних досліджень можна виділити кілька груп бар'єрів доступу до цифрових технологій, як-то технічні (нерівномірне забезпечення обладнанням, низька якість інтернет-з'єднання в сільських регіонах), соціальні (висока вартість цифрових пристроїв для малозабезпечених сімей, розрив між містом і селом), організаційні (недостатність системної державної політики, обмежене фінансування професійної освіти), психологічні (цифрова тривожність, низька мотивація до використання нових технологій, страх педагогів перед змінами).

Шляхи подолання бар'єрів передбачають комплексні рішення розвитку цифрової інфраструктури – інвестиції в інтернет-мережі та обладнання, підготовку педагогів – системні програми підвищення цифрової компетентності, створення відкритих освітніх ресурсів – доступних і безкоштовних, державну підтримку вразливих груп – субсидії, гранти, соціальні проєкти, моніторинг цифрової інклюзії – регулярні дослідження й статистичні огляди.

Отже, рівний доступ до цифрових технологій у професійній освіті є фундаментальною умовою формування конкурентоспроможного людського капіталу. Український досвід свідчить про наявність позитивних зрушень, проте бар'єри залишаються значними, особливо у сільських регіонах і серед соціально вразливих груп. Зарубіжні практики демонструють, що успіх можливий лише за умови комплексного підходу, який поєднує розвиток інфраструктури, підготовку педагогів і створення відкритих ресурсів.

Література

1. European Commission. Digital Education Action Plan 2021–2027. Luxembourg : Publications Office of the EU, 2021.
2. Helsper E. J. Digital inequalities in the European context. *New Media & Society*, 2021. № 23 (9). P. 2592–2611.
3. Міністерство цифрової трансформації України. *Програма цифрової освіти*. Київ, 2020.
4. Selwyn N. Education and technology: Key issues and debates. London : Bloomsbury, 2022.
5. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education. Paris : UNESCO, 2023.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Boika O. A.

PhD in Biology (Genetics), associate professor

Boikij K. S.

MA student

Zaporizhzhia National University

HOW CAN WE CHECK OUR MATERIALS FOR GENDER EQUALITY?

Today, many people in developed countries are aware of the Sustainable Development Goals and why they are vital for our future. Higher Education Institutions must take a leading role in shaping the right attitudes among the youth. However, our teaching materials sometimes contain gender bias and stereotypes in textbooks. SDG 4 (Quality Education) and SDG 5 (Gender Equality) are closely linked. In many nations, gender equality in education remains a particularly urgent issue. The Global Gender Gap Index was first introduced by the World Economic Forum in 2006 to measure progress towards gender parity across four areas: economic opportunities, education, health, and political leadership. The 2025 World Economic Forum's gender equality index for Ukraine ranks 62 out of 148 countries worldwide [1, p. 13].

On one side, it is a good result, but on the other, we can improve it. And must do it if we want to live in a sustainable society. Some bias and stereotypes starts from course materials and textbooks, so we must be sure that our materials suit the requirements of gender equality. How can we check our materials for gender equality? It is better to use a gender checklist for content.

It is five main points to pay your attention: 1. Issue; 2. Words; 3. Narrative; 4. Images; 5. Numbers.

So, let's start by analysing your material. Is the focus on women or on an issue particularly relevant to women? If the answer is yes, you must be very careful to check words, narratives, images, and numbers. But what if there is no obvious “women’s issue”? Then check the gender angle.

1. How does it affect women and girls? You can highlight gender issues in your story.

2. Is there any opportunity to challenge or counter stereotypes?

After that, start to check your words:

1. Avoid gender stereotyping for men and women

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2. Avoid language that excludes any group or words that suggest superiority of one gender over the other
3. Avoid gender biased language, such as using male words to mean all of humanity (mankind vs. humanity; farmer vs. farmer's wife; female athlete, etc.)
4. Flip it to test it. Replace the gender of the character. If the "flipped gender" result seems strange, you may have uncovered a bias.

And what about narrative? Let's see:

Are women's voices heard?

Are they in positions of authority or experts?

Are they portrayed as empowered or as victims?

Are you using non-judgmental language?

It is essential to check your images:

1. Are women visible and prominent?
2. Are the photos inclusive and diverse?
3. Are women empowered, or do the pictures reinforce stereotypical gender roles?

And last but not least, check the figures in your materials. Perform a quick calculation to find out the percentage of women. How many women characters are featured? How many women appear in photographs or videos in your story? How many women are described in non-traditional, empowered roles? How many women are speaking? Do you have any women as experts or figures of authority? [2].

If you review all your teaching materials and find them suitable for these requirements, then you possess gender equality materials, and your work will be truly valuable in achieving SDGs 4 and 5.

References

1. Global Gender Gap Report 2025. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/gender-gap-report-2025/>
2. Gender Checklist for Content Creators. Focal Points for Women and Gender, Department of Public Information, 2018. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.un.org/gender/sites/www.un.org.gender/files/dpi_gender_checklist_for_content_creation_2018.pdf

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Бондаренко І. С.

канд. філол. наук, доцентка

Запорізький національний університет

УПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПОЛІТИК ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ

Наразі державна політика реформування покликана інтегрувати освіту України у культурний та дослідницький простір Європейського Союзу. Тому Програми міжнародної співпраці ЄС Еразмус+ стали важливою частиною освітніх проєктів закладів вищої освіти. Національний офіс Erasmus+ UA так означає мету Програми: «Еразмус+ є інструментом підтримки та впровадження реформ у сферах освіти, молоді та спорту і виконання домашнього завдання підготовки до вступу до Європейського Союзу». Сприяння Програми ЄС Erasmus+ проєктних ініціатив українських учених сприяє пошуків дослідницьких і методичних розробок у сфері реформування освіти, дизайну навчальних програм у вищій школі на цінностях інклюзії, різноманіття й активного громадянства, а також налагоджує усебічний діалог між освітянами й інститутами громадянського суспільства.

Реалізація проєкту Еразмус+ напряму Жана Моне 101127848 ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH «Європейський досвід формування культури толерантності в українській перспективі: освіта, медіа, мистецтво / EUROTOLERCULTURE» свідчить про необхідність упровадження європейських освітніх студій у систему вищої школи України. Так, міждисциплінарність, інноваційність методик викладання й інтерпретації цінностей європейської культури, педагогічна «свобода» виконавців проєкту у створенні освітнього продукту уможливили принципову зміну вектора підготовки майбутніх вчителів, наповнили новим змістом компоненти освітніх програм й розширили технологічний діапазон формування інклюзивного середовища навчальних закладів.

Лейтмотивом проєкту Еразмус+ напрямку Модуль Жана Моне «Європейський досвід формування культури толерантності в українській перспективі: освіта, медіа, мистецтво / EUROTOLERCULTURE» стали слова англійського історика та соціолога А. Тойнбі: «Є два способи збудити майдани на

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

історичній арені – це шлях насильства і шлях добра» [1, с. 18]. Справді, повномасштабна війна загострила ті протиріччя, які українці намагалися подолати шляхом новітніх освітніх практик, що в Україні почали імплементувати в процесі інтеграції в європейський простір із часу маніфестації й затвердження відповідного політичного курсу. Статистика гендерного насильства, конфліктів на етнічному ґрунті, мовна сегрегація українців – лише окремі аспекти, які свідчать про загострення сприйняття й певні настрої в українському суспільстві й актуалізацію вирішення проблем дискримінації, соціокультурної комунікації.

Під час реалізації навчальних / тренінгових завдань проєкту EUROTOLERCULTURE виконавці спиралися на цікаву методику етичної освіти, яка багато років працює у школах Ірландії. Варто наголосити на спільних історичних моментах формування державності цієї республіки й України: часи колонізації, виборювання незалежності у XX ст., а також конфлікти на ґрунті релігійної та національної ворожнечі. Аби упередити інтолерантність у суспільстві, освітяни Ірландії розробили програму «Етична освіта». Ethics Education пронизує увесь навчальний процес у школі – з першого по шостий класи. Учням пропонуються цікаві заняття, спрямовані на розвиток критичного мислення, емпатії, вирішення конфліктів, активізму. Життя та досвід дітей стають частиною неформальних і формальних уроків, дискусій про права людини. Це сприяє утвердженню етнічної, культурної, расової, сексуальної та мовної ідентичності дітей, розширює їхні можливості як громадян у школі, так і в суспільстві в цілому. Приміром, доволі утилітарна тема «Їжа» передбачає обговорення переваги усвідомленого харчування для позитивного психічного та фізичного здоров'я, а також вивчення того, як представники різних культур використовують власні кулінарні стилі й підходи до їжі: використання спецій, паличок для їжі тощо [2].

Педагогічна модель Ethics Education базується на європейських основах праволюдності, зосібна, освітній триаді «*about human rights-through human rights-for human rights*». Реалізація концепту «про права людини» передбачає формування знання і розуміння норм і принципів прав людини, цінностей, які лежать в їх основі, та механізмів їх захисту; «через права людини»: навчання у спосіб, який поважає права як освітян, так і учнів; «за права людини»: розширення можливостей людей користуватися своїми правами і здійснювати їх, а також поважати і захищати права інших. Ці складові інтегруються в навчальну програму,

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

пронизуючи всі сфери шкільного життя і культури, включаючи методологію, управління класом, шкільне керівництво.

Викладаючи курс «Європейські стратегії формування толерантного суспільства: медіа, освіта, мистецтво» для студентів освітніх програм «Середня освіта. Українська мова і література», «Середня освіта. Інформатика», «Середня освіта. Історія та громадянська освіта», «Середня освіта. Англійська мова та зарубіжна література», виконавці проекту фокусували увагу слухачів на тому, що концепція Ethics Education – це спроба осмислити власні цінності і внутрішні конфлікти, різні ідеологічні погляди й релігійні переконання та визначити, як вони впливають на світогляд людини, а також досягнути різноманітності у місцевому та національному контексті – досвід груп меншин, внутрішньо переміщених осіб в українському суспільстві, зокрема, досвід дискримінації.

Література

1. Toynbee A. J. A Study of History. New York : DELL PUBLISHING CO., INC., 1974. 697 p.
2. Ethical Education: Curriculum. *Learn Together*. URL: <https://www.educatetogether.ie/about/ethical-education/>.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Бондарчук К. С.

доцентка

Національний університет «Запорізька політехніка»

ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Наше буття у світі – це постійний процес змін у всіх його сферах і проявах. Змінюються економічні умови й політичні обставини, трансформуються культурні реалії, моральні системи, а з ними і ціннісні орієнтири. Глобалізація сприяє адаптації системи соціальних взаємозв'язків, прагненню індивіда злитися зі спільнотами та групами, які забезпечать захист його життєвих інтересів, основних потреб. Соціальна природа людини вимагає причетності до певної спільноти, завдяки якій вона має відчувати безпеку, усвідомлювати власну значущість, корисність, мати можливості комунікації, вільного спілкування, спільної діяльності тощо. Внаслідок переходу до нових моделей економічного та політичного співіснування національна ідентифікація як певного індивіда, так і цілих соціальних спільнот відкрита перетворенням та впливам зовнішніх ідеологій і культур.

Відомо, що національна ідентифікація відбувається через самоототожнення індивідом себе з певною національною спільнотою за відповідними критеріями, як-от: територія, визнання спільності історичного минулого, менталітет, культура, мова, громадянство тощо. Важливе місце серед цього переліку посідають цінності, які притаманні певним народам. Знаючи ці цінності і поділяючи їх, людина посилює свій зв'язок із національною спільнотою, органічно інтегрується в просторі моральної комунікації.

Мета нашого дослідження – визначити витoki та особливості української ментальності, зміни, що відбуваються під впливом глобалізаційних процесів.

На відміну від багатьох індоевропейських народів, що заселили різні території, українці є автохтонами, тобто завжди живуть на одній землі. А якщо хтось і змушений був покинути її, то, як правило, за першої ж можливості повертався назад. Природне довкілля, рельєф, по суті, визначають менталітет людей, націй, що там живуть. Орії (орачі) були споконвічними хліборобами (до речі, саме слово «хлібороб» є лише в українській мові). Земля була головним складником космогонії наших предків, тоді як інших народів найчастіше – небо,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

вода, вогонь. Унікальний факт: в українців навіть Господь оре ниву й сіє хліб, звичайно, в символічно-сакральному сенсі [1, с. 18].

Астрологи твердять, що Україна народилася під знаком Тельця. Телець – це знак Землі, він асоціюється саме з весняною землею, що прокинулася від зимової сплячки і чекає засіву. Уже зодіакальним знаком пояснюється постійне прагнення українців до гармонії, краси, любові, теплоти у взаєминах, а також працьовитість, ретельність, упертість, запальність, вразливість, певна вайлуватість. Це спонукало до того, що визначальним у колективній підсвідомості українців стало прагнення до гармонії з довколишнім материнським світом. А гармонія неможлива без свободи, тому прагненням до волі визначено все в нашій національній вдачі.

Відповідно, культ Неньки-Землі спричинив обоження матері, жінки. Були для цього й інші, суто практичні причини: жінка через свою природу більше, природніше обробляє землю, ніж чоловік; окрім того, чоловіки постійно змушені були обороняти свій дім, Батьківщину від нападників, а жінки самотужки вели господарство, виховували дітей, а то й захищалися від ворога. Як результат, у правічній боротьбі між чоловічою (сила, агресія) і жіночою (любов) природою у праукраїнців, на відміну від усіх сусідніх народів, перемогла остання.

Це виявляється, зокрема, у фольклорі й обрядовості. Мабуть, жоден народ не має стільки творів, де б жінка домінувала над чоловіком. Більшість календарних дійств, особливо весняно-літнього циклу, обмежували, а то й усували участь чоловіків. А головна особа, на яку покладався весь обряд в українському традиційному весіллі, – мати, а не батько. В українців посад молодих відбувався в домі молодої, а не нареченого.

Другий аспект – українські жінки залишили більш помітний слід, ніж інші європейки, в громадсько-культурному житті. Прикладом слугують славетні постаті від княгині Ольги, Анни Ярославни, Марусі Чурай до Лесі Українки, Олени Теліги, Ліни Костенко та ін. Перевага жіночої первини та культ землі позначилися на характері українського патріотизму, зробили його вкрай чуттєвим: воїн захищав завжди не абстрактне «отечество», а домівку, матір, дружину, дітей. У всього нашому фольклорі й літературі Україна уособлюється в образі жінки (матері, вдови, дівчини, полонянки...). Якщо символіка сягає глибше, то все одно зберігається жіночна первинність. Це має свій прояв у народній творчості, зокрема в піснях: «Ой горе тій чайці, горе небозі, що вивела чаєняток при битій дорозі». Адже саме жінка (мати, бабуся, сестра) була хранителькою національної

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

духовності, від неї переймала дитина рідну мову, віру, пісню, звичаї, завдяки їй ставала українцем/українкою.

Гармонійний зв'язок із землею та вплив жінки стали підґрунтям найпомітнішої риси українського характеру – кордоцентричності (від лат. cordis – серце), панівної емоційності. Звідси – доброта, лагідність, м'якість, ніжність, привітливість, щирість українців, їхнє стремління до краси, розуміння прекрасного і вміння творити його у стосунках, фольклорі, обрядах, одязі тощо. Але українська гіперемоційність має й негативні наслідки. Особливості української душі розкрив В. Липинський у відомих «Листах до братів-хліборобів»: «Надмірною чутливістю (при пропорційно злобній волі та інтелігентності) пояснюється надто легка запальність і шкоре охолодження, дразливість на дрібниці і байдужість до дійсно важливих речей, яких розрізняти від дрібниць не вміємо» [3, с. 87].

На відміну від традиційної поваги до жінки, в російській традиції – неповага у ставленні до дружини, нареченої, доньки, сестри. Про це свідчать сотні приповідок, які висвітлюють стосунки між чоловіком та жінкою: «Жінку люблять двічі: як вона входить у дім заручена і як її несуть на цвинтар», «Для баб і звірів нема суду», «Хочеш, щоб тобі смакувала їжа, вибий трохи жінку».

Великий вплив на українську ментальність мало те, що в наших предків переважало магічне мислення, у той час, як у росіян – утопічне, у прибалтів, західноєвропейців – раціональне. Однак тут спрацював і економічний чинник: наприклад, прибалти на своїх неродючих ґрунтах і при суворому кліматі мусили постійно вдосконалювати техніку рільництва, а врожай українського хлібороба забезпечувався самою природою та працьовитістю, і вважалося, що впливати на це можна було тільки магічними засобами (обряд, моління, заклинання, жертвоприношення). Тому на магічності побудована багато в чому наша народна медицина, обрядовість, етика. Мотив чарування особливо популярний в українській народній творчості, що майже не властиве іншим народам [2].

У магічному світогляді величезне значення надається також слову, воно часто наділяється чаклунською всемогутністю.

Це витворило в мисленні, мові, фольклорі українців цілий пласт усталених символів: тополя – дівчина; зозуля – мати, доля; явір – зажурений козак, самотній юнак; квітучий сад – подружнє щастя; річка – рубіж вибору, що знайшло своє відображення в українській літературі, зокрема у творчості Тараса Шевченка.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Інший визначальний складник української душі – глибока, самобутня християнськість, яка відрізняється від католицизму, протестантства, російського православ'я. Як наслідок, українці більш природні, щирі, гостинні, побожні та менш забобонні.

В Україні церква сприяла побудові, зміцненню, збереженню, відновленню, захисту народу, збереженню нації, церкви, віри.

Завдяки цим трьом чинникам, тобто своїй ментальності, українці зуміли зберегти майже первісну християнськість, основоположна ідея якої – духовна свобода [4, с. 22].

Звичайно, внаслідок глобалізаційних процесів, взаємозв'язку з іншими народами ментальність українців зазнала значних змін. Вони стали більш практичними, підприємливими, пристосованими до нових реалій. Певною мірою втрачено зв'язок із землею, віруваннями, традиціями. Світовий розподіл праці призвів до збільшення міграційних потоків. Значна частина людей різних країн, зокрема й українців, опинилася відірваною від власного коріння у новій соціальній і культурній реальності. Це часто спричиняє зміни в менталітеті людської особистості, інколи руйнуючи або справляючи позитивний вплив. Ця важлива проблема може стати предметом подальших досліджень.

Література

1. Грушевський М. Нарис історії українського народу. Київ, 1990. 568 с.
2. Гримич М. Особливості українського національного характеру. *Наука і суспільство*. 1991. 71 с.
3. Липинський В. Листи до Братів-Хліборобів про ідеї і організацію українського монархізму. Відень, 1926. 580 с.
4. Огієнко І. Українська культура. Київ, 1918. 273 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ботвинник К. О.

співзасновниця проєкту «Боже, вільна школа»

співзасновниця й проєктна менеджерка ГО «ВільнОсвіта» (м. Вінниця)

САМОСПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ОСВІТНЯ СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ: ДОСВІД ГО «ВІЛЬНОСВІТА»

Проблематика толерантності в сучасному освітньому просторі нерозривно пов'язана з пошуком таких моделей взаємодії, що сприяють розвитку автономії, співтворчості та довіри всередині спільнот. У цьому контексті самоспрямований підхід в освіті постає не лише як педагогічна технологія, а також як культурний феномен, що трансформує уявлення про суб'єктність учасників освітнього процесу та механізми соціальної взаємодії. Відмова від директивних настанов, мінімальна адміністративна присутність, опора на ініціативу й внутрішню мотивацію – ці риси задають нову парадигму, у якій толерантність вибудовується не як нормативна вимога, а як природний наслідок співжиття у просторі безпеки та взаємної поваги.

Концепт самоспрямованості ґрунтується на усвідомленні того, що учасники освітнього середовища здатні не лише споживати контент, але й творити його. У своїй роботі використовуємо таке визначення самоспрямованості: навчальні процеси, які організовані через ініціативу учасників, які створюють простір для самопрезентації та співтворчості – без планування та директивності. Така перспектива розглядає освітній процес як горизонтальну систему, у якій кожен голос має можливість бути почутим, а кожна дія – впливати на спільний результат. Учасники реалізують право на самопрезентацію, ініціюють події, створюють програми та спільно творять простір, що унеможливорює формування ієрархій та знижує ризики відтворення культурної або соціальної домінації. У такому середовищі толерантність не постає із зовнішніх вимог, а формується органічно – через досвід взаємодії, відповідальності та підтримки.

Практики ГО «ВільнОсвіта» є показовими в контексті реального функціонування принципів самоспрямованості та їхнього впливу на формування інклюзивного середовища. Як свідчить досвід фестивалів «ВільнОсвіта. Морько 2021», «Точка Опори 2024» та «Точка Опори 2025», організаційна стратегія базується на мінімальному втручанні та максимальному делегуванні відповідальності спільноті: організатори лише надають простір, а програма

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

створюється з ініціативи самих учасників, через техніку Open Space, коли учасники самі заповнюють вільні позиції в розкладі подіями й різноманітною активністю.

Відсутність формальної адміністрації, відкритий простір для ініціатив, самоорганізована комунікація, добровільна самопрезентація, відкритий доступ до ресурсів – ці елементи створюють умови, у яких кожен учасник має змогу проявити себе без страху оцінювання чи санкцій.

Надзвичайно важливим є феномен саморегулювання, коли учасники не лише творять програму, але й спільно вирішують проблеми, які виникають у процесі взаємодії. Показовим прикладом є ситуація з дитячою бібліотекою, коли члени фестивальної спільноти самі здійснили пошук і повернення книг без зовнішнього контролю, продемонструвавши відповідальність і солідарність як соціальні практики, що виникають у середині спільноти, а не нав'язуються зовні. У таких випадках толерантність функціонує не як декларативний принцип, а як результат культури взаємної підтримки, діалогу та усвідомлення цінності внеску кожного.

Особливої уваги заслуговує «правило вільної ноги»: учасники можуть брати участь у тих заходах, які їм резонують, у яких вони відчують потребу без критики й тиску на інших. Це усуває передумови конфліктності та закладає фундамент для прийняття різноманіття як базової норми. Так формуються механізми ненасильницької комунікації, емпатії та взаємної поваги – тієї «прагматичної» толерантності, що розвивається через досвід, а не через теоретичні абстрактні моделі.

Досвід ГО «ВільнОсвіта» є важливим і в ширшому суспільному контексті, особливо з огляду на воєнні умови, у яких перебуває Україна. В умовах соціальної напруги, травматичного досвіду та нестабільності спільноти особливо потребують форматів, що дозволяють безпечно проявляти себе, відчувати підтримку та набувати досвіду співіснування в різноманітті. Самоспрямовані практики стають педагогікою стійкості, що навчає громадян не лише автономії, але й горизонтальної кооперації, довіри та взаємної відповідальності – цінностей, інтегрованих у європейську культуру толерантності.

Отже, самоспрямований підхід в освіті, реалізований ГО «ВільнОсвіта», демонструє ефективність альтернативних моделей освітньої взаємодії, які сприяють формуванню толерантного середовища, розвитку співтворчості та підтримці соціальної інтеграції. Цей досвід є релевантним як для сучасних освітніх політик, так і для суспільних стратегій, спрямованих на розвиток культури взаємоповаги й інклюзії, особливо в умовах глибоких суспільних трансформацій.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Боярський Н. Ф.

LL.M

Громадська організація «Інкубатор демократичних ініціатив»
член Співки науковців Литви

ВІД ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ІНКЛЮЗІЇ: ДОСВІД ІНКУБАТОРА ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНІЦІАТИВ У ПРОСУВАННІ РІВНОСТІ

Толерантність, інклюзія та рівність дедалі частіше стають предметом публічних дискусій, однак у повсякденній практиці ці поняття нерідко плутають або використовують як взаємозамінні. У багатьох європейських документах, зокрема у Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО 1995 року, толерантність описують як повагу й прийняття різноманіття [5]. Проте сучасні підходи наголошують: толерантність – лише початкова точка. Саме по собі «толерування» відмінності не усуває бар'єрів і не забезпечує рівної участі всіх людей. Інклюзія, на відміну від толерантності, ж вимагає активних зусиль: змін у практиках, інструментах, інституціях і щоденних поведінкових виборах.

Досвід громадської організації «Інкубатор демократичних ініціатив» (надалі — Інкубатор демократичних ініціатив) показує, як цей перехід від «терпимості» до реальної інклюзивності може виглядати на практиці. Організація працює з дуже різними групами – від школярів і молодіжних працівників до правників і правниць та громадського сектору в країнах Східного партнерства та країнах Балтії. Це створює широкий спектр контекстів, у яких можна спостерігати, як теоретичні уявлення про рівність трансформуються в конкретні дії.

Практична діяльність Інкубатору демократичних ініціатив дозволяє сформулювати кілька ключових уроків, що стосуються розвитку інклюзії. Перший урок полягає в тому, що толерантність як соціальна установка є недостатньою. У межах проєкту «Інклюзія – просто зробимо це!» [1] організація провела публічний форум, зосереджений на тому, як полегшити життя людям з інвалідністю і яким чином зробити їхню участь у суспільстві активною та впливовою. Форум організовано як відкриту розмову про майбутнє – у форматі спільного пошуку відповідей, а не готових інструкцій. Важливо, що інклюзивність цього заходу проявлялася не лише в тематиці, а й у способі організації. Інкубатор демократичних ініціатив одразу планував форум разом з організацією, яка системно опікується правами людей з інвалідністю. Для підготовки створили

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

спільний оргкомітет, до якого увійшли люди з різним досвідом, у тому числі учасники та учасниці з інвалідністю. Це дало можливість зробити не тільки програму, але й сам процес планування справді спільним. Організатори постійно запитували в партнерів і учасників/учасниць, що саме потрібно змінити або додати, щоб кожна людина почувалася запрошеною й могла взяти участь у розмові на рівних. Такий підхід суттєво відрізняється від традиційної «толерантності» у формі доброзичливого ставлення. Команда помітила, що зміни в поведінці не відбуваються від того, що учасникам та учасницям кажуть «ставтеся толерантно». Натомість вони виникають тоді, коли люди з інвалідністю беруть участь у плануванні, фасилітації та модерації заходів — як тренери(-ки), спікери(-ки), партнери(-ки).

Другий урок стосується того, що рівність неможливо забезпечити без конкретних інструментів і передбачених наперед рішень. Це добре продемонстрував проєкт «Підсилюючи голоси молодих людей», у межах якого Інкубатор демократичних ініціатив організовував навчальний візит до Данії [3]. Під час підготовки команда одразу усвідомила, що сама добра воля чи загальне прагнення до «рівних можливостей» не гарантують реальної участі всіх. Тому до складу групи було запрошено перекладачку української жестової мови, аби учасниці з порушеннями слуху могли повноцінно долучитися до всіх елементів програми — від дискусій до неформальних зустрічей. Цей досвід показав, що інклюзія не виникає сама собою. Вона потребує планування, ресурсів і рішень, які заздалегідь враховують потреби людей. Навіть у програмах, які зосереджені на розширенні прав молоді, доступність має бути не «опцією», а базовою частиною дизайну. І саме такі інструменти — переклад жестовою мовою, адаптовані матеріали, супровід та доступні формати — роблять рівність не декларацією, а досвідом, який люди реально переживають.

Третій урок пов'язаний з тим, що інновації часто стають ключем до ширшої інклюзивності. Це добре видно на прикладі проєкту «Мистецтво безпечного інтернету», де Інкубатор демократичних ініціатив свідомо шукав такі формати роботи, які були б близькі й доступні цільовій аудиторії проєкту [4]. Замість традиційних вебінарів провели прямі ефіри в Instagram, оскільки саме там молодь почувається вільно й охоче долучається до розмов. Щоб інформація поширювалася природно, створили скрайбінги — короткі, візуальні замальовки, які легко споживати й ділитися ними в соцмережах. Це дало змогу охопити тих, хто рідко відвідує вебінари, має обмежену увагу або сприймає інформацію краще

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

через образи, а не через класичні лекційні формати. Завдяки таким рішенням інклюзивність перестала бути окремою метою – вона стала частиною самої логіки роботи: там, де аудиторія вже є, там й створюємо простір для навчання.

Четвертий урок полягає у важливості працювати з різними цільовими групами, адже інклюзія не може обмежуватися однією аудиторією чи однією сферою. Посібник «Заохочуючи різноманіття», розроблений в Інкубаторі демократичних ініціатив, став інструментом, який допоміг освітянам, молодіжним працівникам і працівницям краще помічати потреби різних груп [6]. Він не просто пропонує методики – він допомагає змінити спосіб дивитися на аудиторію, нагадуючи, що за зовнішньою «однорідністю» класу чи групи завжди приховані зовсім різні досвіди й стартові позиції. Інклюзія починається там, де з'являється готовність уважно придивитися до цих відмінностей і створити умови, що дозволяють кожній людині брати участь на рівних. Для когось це адаптовані матеріали, для когось – підтримка під час навчання, а іноді – просто інший спосіб подачі інформації. Робота з різними аудиторіями розширює межі інклюзії та робить її не епізодичною, а системною практикою, яка охоплює весь освітній і молодіжний простір.

П'ятий урок стосується необхідності показувати різні соціальні й людські досвіди, адже саме вони найкраще руйнують упередження. Це особливо добре проявилось в межах проєкту «Сила права: мережа правників на захист соціально вразливих груп населення», у якому Інкубатор демократичних ініціатив організовував формат «живих бібліотек» для правників і правниць [2]. Учасники та учасниці мали змогу безпосередньо поспілкуватися з людьми, що належать до вразливих груп, – не у формалістичному інтерв'ю, а в живій, чесній розмові. Такий формат створює простір, у якому правники та правниці бачать не абстрактні категорії чи статті законів, а конкретні життєві ситуації, досвід дискримінації, бар'єри та форми підтримки, які реально працюють або, навпаки, не спрацьовують. Особисті історії впливають значно сильніше, ніж будь-які теоретичні пояснення: вони залишають емоційний слід, який сприяє розвитку професійної чутливості й емпатії. Саме через такі зустрічі учасники та учасниці починали по-іншому дивитися на власну роль у системі захисту прав людини.

Шостий урок полягає в тому, що інклюзія не може існувати лише у вигляді декларацій чи ціннісних заяв. Вона стає реальною лише тоді, коли переходить у щоденні практики – у дрібні, але послідовні дії, які з часом формують нову організаційну культуру. В Інкубаторі демократичних ініціатив це добре відчутно:

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

принципи доступності та інклюзивності застосовуються не лише в межах грантових проєктів, а й у повсякденній роботі. Організація використовує просту мову в усіх текстах, забезпечує переклад жестовою мовою на заходах, приділяє увагу гендерно чутливій комунікації – і в матеріалах, і у візуальному оформленні. Такі підходи не залежать від окремого донорського фінансування чи вимог конкретного конкурсу. Це радше внутрішня норма, спосіб працювати так, щоб кожна людина почувалася врахованою. Інклюзія в цьому розумінні стає не проєктною активністю, а частиною професійної етики та організаційної самоідентичності.

Досвід Інкубатору демократичних ініціатив засвідчує, що успішна інклюзія потребує комплексного поєднання міждисциплінарності, інституційності та ціннісної послідовності. Інклюзія не може бути додатком до основної діяльності, а повинна бути її інтегрованою складовою. Переорієнтація від толерантності – як іноді пасивного прийняття – до інклюзії як активного створення умов рівності формує нову практику соціальної взаємодії, яка здатна змінювати суспільство.

Таким чином, інклюзія є не результатом, а тривалим процесом, що потребує постійної роботи, адаптації та переосмислення. Діяльність Інкубатору демократичних ініціатив демонструє, як інституції громадянського суспільства можуть впроваджувати системні інклюзивні практики та сприяти підвищенню рівності в освіті, правосудді та соціальному житті. У цьому сенсі перехід від толерантності до інклюзії є ключовим завданням сучасних демократичних суспільств і важливим напрямом подальших досліджень та практик.

Література

1. «15 серпня відбулась перша зустріч оргкомітету з підготовки конференції у форматі Пошуку Майбутнього у межах проєкту “Інклюзія – просто зробимо це!”». Інкубатор демократичних ініціатив. URL: <https://diiukraine.org/15-serpnia-vidbulas-persha-zustrich-orhkomitetu-z-pidhotovky-konferentsii-u-formati-poshuku-majbutnoho-u-mezhakh-proiektu-inkliuziia-prosto-zrobimo-tse/> (дата звернення: 25.09.2025).
2. «Жива бібліотека для правників і правчинь». Інкубатор демократичних ініціатив. URL: <https://diiukraine.org/events/zhyva-biblioteka-dlia-pravnykiv-i-pravchyn-2/> (дата звернення: 25.09.2025).

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

3. «Запрошуємо взяти участь у навчальному візиті до Копенгагену». Інкубатор демократичних ініціатив. URL: <https://diiukraine.org/zaproshuiemo-vziaty-uchast-u-navchalnomu-vizyti-do-kopenhahenu/> (дата звернення: 25.09.2025).
4. «Мистецтво безпечного інтернету: візуальні скрайбінги з теми цифрової безпеки». Інкубатор демократичних ініціатив. URL: <https://diiukraine.org/publikatsii/mystetstvo-bezpechnoho-internetu/> (дата звернення: 25.09.2025).
5. Declaration of Principles on Tolerance. Париж: UNESCO, 16 листопада 1995. URL: <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/13-declaration-principles-tolerance-1995> (дата звернення: 25.09.2025).
6. Overcoming discrimination: specifics of organizing and conducting educational activities to prevent and combat discrimination / Nazarii Boiarskyi [et al.]. Kyiv : LTD «VISTKA», 2022. 56 p. URL: <https://diiukraine.org/publikatsii/overcoming-discrimination-specifics-of-organizing-and-conducting-educational-activities-to-prevent-and-combat-discrimination/> (дата звернення: 25.09.2025).

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Вербицька К. С.

аспірантка

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцентка Санакоєва Н. Д.

Запорізький національний університет

КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СУСПІЛЬСТВА ДО ЛЮДЕЙ З АМПУТАЦІЯМИ

Громадянське суспільство в Україні активно розвивається у відповідь на соціальні та безпекові виклики. Одним із довгострокових завдань громадянського суспільства в особі неприбуткових організацій та громадських діячів є формування наративів та засад толерантності до чутливих тем.

Актуальною проблемою сьогодення є інтеграція людей з ампутаціями в українське суспільство. Офіційних статистичних даних про їхню чисельність в Україні немає, однак кількість зростає внаслідок повномасштабної війни. З травматичними ампутаціями стикаються як військові, що зазнали травм в зоні бойових дій, так і цивільні внаслідок обстрілів та інших надзвичайних подій. Проте повернення мобільності внаслідок протезування та реабілітація не завжди забезпечують повноцінну інтеграцію в соціум через низький рівень толерантного ставлення та реценції. Публічні конфлікти свідчать про неприйняття людей з ампутаціями, які зазначають, що відчують на собі погляди, зазнають дискримінаційного ставлення та принижень [5].

Поняття толерантності має широкий спектр визначень та сфер застосування, зокрема в галузі захисту прав громадян та протидії дискримінації. Т. Гарасимів та В. Канцір зазначають, що толерантність не означає пасивну покірність, байдужість, терпимість до соціальної несправедливості, порушення закону, дискримінації, насильства. Толерантність є однією з правових цінностей, яка передбачає повагу та визнання рівності, ставлення до іншої людини як до рівної, повагу до її прав і свобод через розуміння та діалог, відмову від зведення різноманітності до одноманітності чи домінування будь-якої однієї позиції, а також від панування, насильства та насильницьких дій щодо інших [6].

Публічний інформаційний простір є майданчиком, де так само мають бути забезпечені права людей з ампутаціями на засадах рівності та поваги до людської

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

гідності. Тому комунікації учасників публічного простору формують перцептивну парадигму щодо чутливих тем.

Значну роль у формуванні толерантності відіграють організації громадянського суспільства, які працюють в галузі протезування та реабілітації людей з воєнними травмами. Об'єктом дослідження є реабілітаційні центри «Superhumans» [2] та «UNBROKEN» [3], які співпрацюють з великими міжнародними організаціями, представниками бізнесу в Україні та закордоном, активно беруть участь в суспільних подіях. За час повномасштабної війни фонди охопили понад 1500 та 19000 пацієнтів відповідно, що свідчить про наявність експертного досвіду та довіру донорів та бенефіціарів.

Комунікації громадських організацій є інструментом формування толерантності та сприйняття суспільством людей з ампутаціями. Експертність та персоналізованість дозволяють організаціям здійснювати адвокацію інтересів людей з протезами на рівні окремих суспільних груп та держави. Неурядовий статус таких організацій дає можливість диверсифікувати способи фінансування, організації роботи та комунікацій.

Центр воєнної травми «Superhumans» активно використовує сторітелінг, розповідаючи історії «суперів» в контексті перемог та досягнень. Спецпроекти у співпраці з представниками бізнесу дозволяють поширити необхідні меседжі на аудиторію, яка могла бути недотична до діяльності організації. Представники центру використовують власні персональні бренди для адвокації та просвітництва. Так, співзасновниця «Superhumans» Ольга Руднева публікує історії на власних сторінках у соціальних мережах, розкриває проблематику в інтерв'ю українським та закордонним медіа [4]. Засновники центру також демонструють активну позицію щодо адвокації інтересів людей з ампутаціями, публічно реагуючи на випадки упередженого ставлення. Так, в липні 2024 року співзасновник центру Андрій Ставніцер публічно став на захист колишнього пацієнта центру Олексія Притули, який зазнав дискримінації через протези [1]. Тому публічна адвокація і реагування на випадки нетерпимості формує культуру громадянської свідомості і подолання байдужості в суспільстві.

Національний реабілітаційний центр «UNBROKEN» позиціонує себе як унікальну екосистему людяності, також акцентуючи увагу на ресоціалізації українців з травмами [3]. Окрім сторітелінгу та колаборацій з бізнесом, в комунікаціях центру присутні також художні спецпроекти. Так, в 2025 році була випущена серія коміксів про амбасадорку центру Яну – дівчинку, яка потрапила

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

під обстріл в Краматорську і отримала поранення. Після реабілітації Яна бере участь в адвокаційних та фандрейзингових заходах, пропагуючи наративи рівності, незламності людей з ампутаціями. Художня візуалізація подій у форматі коміксів дозволяє розповісти про складні теми в доступному форматі.

Реабілітаційні центри «Superhumans» та «UNBROKEN» є найбільшими організаціями, які надають реабілітаційні послуги людям з ампутаціями в Україні. На основі центрів діють благодійні організації, які формують тенденції та конструктивні наративи, долучаються до адвокації інтересів людей з ампутаціями, активно розвивають протезування та реабілітацію в Україні, створюють спільні проекти з представниками бізнесу для допомоги пацієнтам та просвітництва суспільства.

Комплексна комунікаційна діяльність цих організацій постійно тримає тему людей з ампутаціями в інформаційному просторі України, формує конструктивні наративи толерантності і прийняття, долає стереотипи та стигми, а отже сприяє розвитку свідомого громадянського суспільства. Однак активний розвиток комунікацій в сфері благодійності визначає потребу додаткових досліджень з метою визначення тенденцій та викликів формування толерантного суспільства в Україні.

Література

1. Андрій Ставніцер про Олексія Притулу. Офіційна сторінка в Instagram. URL: https://www.instagram.com/p/C8-DcQmteO2/?img_index=1
2. Благодійна організація «Благодійний фонд «СУПЕРЛЮДИ». Офіційний вебсайт. URL: <https://superhumans.com/>
3. Благодійний фонд «UNBROKEN». Офіційний вебсайт. URL: <https://unbroken.org.ua/ua>
4. Майже сотня тисяч людей через війну мають ампутації. Як Центр протезування Superhumans дає їм шанс. *Онлайн-медіа «Радіо Свобода»*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/olha-rudneva-pro-protezuvannya-v-ukrayini-ta-tsentr-superhumans/32977005.html>
5. Україна – світова «столиця» ампутацій, але українці і досі часто неадекватно реагують на людей з протезами. *Онлайн-медіа TCH*. URL: <https://surl.li/kevsmе>
6. Harasymiv T., Kantsir V. Tolerance as a Legal Basis for the Development of Civil Society. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*. Series: Legal Sciences. 2025. Vol. 12. № 1 (45). P. 15–22.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Волинець Г. М.

канд. філол. наук, доцент

Національний університет «Запорізька політехніка»

МЕДІАЕТИКА ЯК ЗАПОБІЖНИК ДИСКРИМІНАЦІЇ (У ФОКУСІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОАНАЛІЗУ ЖУРНАЛІСТА)

Толерантність це не про мейнстрім сьогодення, а про реалії, про небезпеки безмежної лояльності. Чи є межа у терпимості / чи повинна вона бути? Зокрема, поблажливість до порушень прав людини – це не толерантність, це безвідповідальність, необізнаність із законами та етичними нормами, це низький рівень емоційного інтелекту, іноді – брак досвіду й вихованості. Особливо гострою є проблема дотримання етики журналістами, які й формують сучасний медіапростір.

Загалом, ряд українських і закордонних досліджень засвідчують зростання агресії в соціальних мережах: цей феномен активно досліджують психологи, соціологи, філософи, фахівці з медіакомунікації, культурологи та ін. Так, Л. Чорна й І. Танасійчук зазначають: «існує шість взаємопов'язаних особливостей, які спричиняють ефект *disinhibition* в інтернеті, – це анонімність, асинхронність, невидимість, соліпсизм, дисоціативна уява, тобто сприйняття цього як гри, і мінімізація статусу й влади. Вищезгадані особливості разом із відсутністю захисту з боку жертви, створюють для агресора легкий шлях для агресії в інтернеті, оскільки не несе жодних наслідків. Онлайн-середовище, схоже, сприяє використанню механізмів морального відсторонення, даючи змогу людям виправдовувати свої дії» [4, с. 182]. Проблема настільки поширена, що в психології з'явився термін «медіанасильство»: «форма психологічного насильства, що включає пропагування через засоби масової комунікації насильницьких дій, якщо це викликає у постраждалої особи емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдає шкоду психічному здоров'ю» [2, с. 103]. У широкому значенні це поняття визначається не лише як демонстрація сцен жорстокості й насилля в медіапродуктах, але і як технологія впливу на масову свідомість, і як загальне явище конфліктної, травматичної взаємодії в медіакомунікації.

Явище медіатизації стало однією з констант у розвитку сучасного суспільства, зростання ролі медіа в житті людини є беззаперечним фактом. З іншого боку, практично кожен, хто забажає, може відчувати себе журналістом: бути

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

ведучим, зняти вдалий кадр, виставити допис у соцмережах тощо. Втім, масовізована журналістика (або т.зв. громадянська журналістика) часто стає джерелом поширення стереотипів, дискримінаційних висловлювань, кібербулінгу, розпалювання конфліктів і ворожнечі. На думку А. Кулі, «ера соціальної людини з її традиціями і цінностями фізичної взаємодії поступово замінюється медійним способом життя – завжди онлайн, в курсі всього, віртуально активний. Враховуючи недостатню сформованість цієї тенденції, її переваги поки що залишаються неоднозначними» [1, с. 62]. Дослідник підкреслює, що це «розмиває межі традиційних ЗМІ і наповнює мережу здебільшого інформаційно безкорисними, але цікавими для масової аудиторії новинами». Пересічні блогери й «громадські» журналісти – не обмежені професійними стандартами й видають в ефір почасти не лише фейкову інформації, але й емоційно заряджену, переважно, негативного характеру; це приваблює аудиторію, дозволяє тримати напругу й зацікавленість публіки. Фаховій журналістиці сьогодні вкрай важко конкурувати за увагу реципієнтів, адже є необхідність дотримуватися стандартів. Проте інформаційний шум перевантажує сучасну людину, й тому, раціоналізуючи власний час, люди починають повертатися до джерел якісної перевіреної інформації – до ЗМІ.

У цьому контексті молодим журналістам варто пам'ятати про власний бренд, про репутаційні ризики для себе й свого ЗМІ. Кожен матеріал має проходити крізь сито професійного самоаналізу й журналістської етики, крізь призму свого внутрішнього цензора й власних моральних орієнтирів. Одним із головних правил сучасного журналіста є гасло «не нашкодь»; цей принцип стосується практично будь-якої проблематики медіа (політика, спорт, культура, соціалка і под.); з особливою виваженістю треба підходити й до оприлюднення фото- та відеоматеріалів із т.зв «шокуючим» контентом, й щодо роботи з постраждалими (щоб не ретравматизувати), й щодо перевірки інформації (недостовірність може завдати й психологічної шкоди, й зіпсувати реноме певної особи чи організації, компанії), й щодо транслявання упереджень, стереотипів і необґрунтованих звинувачень.

Журналістика має величезний вплив на громадську думку. Навіть несвідоме використання упереджених формулювань чи упущення альтернативної точки зору може сприяти маргіналізації певних соціальних груп. Найбільш відомий приклад негативної ролі медіа в поширенні дискримінаційних практик (і як результат – масові вбивства) – це історія геноциду в Руанді [наприклад, 3]. Конфлікт

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

розвивався за принципом «піраміди ненависті»: для багатьох є приголомшенням той факт, що все починалося з упередження вищості одного етносу над іншим; ланцюжок ВІД «упередженого ставлення» – «дій, що засновані на упередженнях (припинення, насмішки, образи, соціальна ізоляція)» – «дискримінація» – «зростання рівня жорстокості» (зокрема, під впливом медіа!) – ДО «геноциду». За різними підрахунками число вбитих у Руанді коливається від 800 000 до 1 000 000 людей. Саме тому надзвичайно важливим для журналістів є дослідження алгоритмів протидії дискримінації, визначення основоположних засад формування толерантного суспільства (саме за безпосередньої участі медіаспільноти), вивчення деструктивних і патогенних впливів дезінформації та агресивної пропаганди (що спричиняє розвиток нездорового суспільства).

Однак у контексті впровадження культури толерантності важливим є чітке розрізнення: що можемо толерувати і які явища не припустимо толерувати. Тут варто згадати «парадокс толерантності» від відомого австрійського філософа Карла Поппера: «необмежена толерантність призводить до її зникнення»; якщо толерувати нетерпимість, то лояльних, поблажливих людей почнуть пригнічувати, пригноблювати, обмежувати у їхніх правах. Разом із цим притиснуть і толерантність. Тому будь-який рух, що пропагує насильство та нетерпимість, має бути поза законом. Так, нульова толерантність має бути булінгу, цькування, домашнього насильства тощо. Втім, це явище в медіапрактиці доволі об'ємне й потребує додаткових досліджень.

Отже, медіаетика є важливим запобіжником дискримінації, якщо журналіст критично переосмислює свою діяльність через призму професійної відповідальності та поваги до прав людини. Професійна саморефлексія вимагає від журналіста внутрішньої роботи: здатність ставити під сумнів власні упередження, джерела інформації, мову повідомлення; відмова від сенсаційності та клікбейту; зосередження на гуманності, зображення людини без приниження і под. Саме принциповість журналіста й дотримання ним професійних стандартів (об'єктивність, точність, баланс і повага до гідності кожної людини і т. ін.) – допомагають уникати дискримінації у публікаціях. Тож медіаетика – це не лише набір правил, а й інструмент внутрішнього контролю для журналіста. Самоаналіз дозволяє журналістові розпізнавати власні «сліпі зони» – ті моменти, коли особистий досвід, емоції чи культурне середовище можуть викривляти сприйняття реальності. Місія журналіста – не сіяти розбрат, ненависть, напругу й конфлікти в суспільстві, а формувати можливості для об'єднання й гармонізації суспільства.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Куля А. Медіатизація суспільства та її вплив на журналістику. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Соціальні комунікації». 2017. Вип. 17. С. 58–63.
2. Лесько Н. Правові засади попередження медіанасильства щодо дітей. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія : Право. 2022. № 13. С. 98–105.
3. Мальований О., Абушова Б. «Вільне радіо і телебачення тисячі пагорбів» як фактор геноциду в Руанді у 1994 р. *Вісник аграрної історії : науковий журнал*. 2023. № 43–44. С. 267–273.
4. Чорна Л., Танасійчук І. Особливості прояву агресії в соціальних мережах: філософський аналіз. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 4. С.176–185.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Галамушко Л.-С. А.
магістриня філології, асистентка
Львівський національний університет імені Івана Франка

АНГЛІЙСЬКА МОВА ТА ЕМПАТІЯ: ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ЧЕРЕЗ ДІАЛОГ ТА РОЛЬОВІ ІГРИ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Сучасне викладання англійської мови як другої мови, особливо у сфері вищої освіти, в університетах та коледжах, розширило фокус за межі структурних елементів мови. Все більш очевидною стає вирішальна роль афективної сфери [2] для успішного навчання та, що не менш важливо, для розвитку всебічно розвинених європейських громадян, чия емпатія та інклюзивне мислення зможуть сприяти розвитку прогресивного суспільства.

У межах цієї парадигми спільнота класу, де вивчають англійську як другу мову (ESL), часто сама по собі відображає різноманіття суспільства та діє як зразок населення з усіма його упередженнями та відмінними точками зору, надаючи унікальну можливість для культивування соціоемоційних навичок, емпатії та інклюзивності; усього того, що залишається невіддільною частиною спільної європейської культури. Серед навчальних активностей, які дозволяють активувати цей потенціал занять з англійської як другої мови, діалог [1, с. 568] та структурована рольова гра виділяються як найбільш перспективні методи. Вони перетворюються на (або, можливо, нарешті відвойовують свою роль як таких) багатофункціональні інструменти, здатні заходити за межі лінгвістичних цілей, допомагаючи учням розвивати інклюзивне мислення та навчаючи їх розуміння у буквальному значенні цього слова.

Інтегруючи такі методи, як діалог і рольова гра, у заняття з англійської як іноземної мови там, де це доречно (а це доречно у більшості випадків), навчальна програма англійської мови може бути використана для розвитку в учнів навичок ненасильницького спілкування (ННС), відточування критичного мислення та сприяння активній взаємодії з різноманітними точками зору, тим самим активно формуючи більш інклюзивне навчальне середовище і потенційно створюючи тривалий вплив на ставлення учнів до міжособистісних взаємодій. У контексті емпатії діалог та рольова гра функціонують як соціальний скафолдинг, що дозволяє студентам «розіграти» та «протестувати» емоційне та соціальне розуміння, перш ніж

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

його інтерналізувати. Сценарій, відпрацьований в аудиторії, дозволяє учням досліджувати та співпереживати поглядам, які відрізняються від їхніх.

Теоретичні основи діалогового підходу є багатограними – так само важко знайти науковця, який виступає проти діалогу та рольової гри в аудиторії, як і легко знайти науковця, який їх відстоює. Фундамент діалогу як інструменту вивчення мови, здається, випливає з природи самої мови, яка використовується насамперед для передачі інформації. Зрештою, використання діалогу та рольової гри на заняттях з англійської як другої мови означає залучення, серед іншого, соціокультурної теорії, теорій драматичної педагогіки, діалогового навчання та безлічі досліджень емоційного інтелекту [4].

У рамках вищезазначених теорій впровадження діалогу та рольової гри пов'язане з кількома основними педагогічними вислідами, які, своєю чергою, підтримують інклюзивність і, отже, є релевантними для парадигми інклюзивного та емпатичного розвитку учнів. Перший результат полягає у вихованні звичок ненасильницького спілкування (ННС) [3, с. 21] серед учнів. Хоча складніші дебати є активністю, яка найкраще підходить для учнів вищого рівня, самі по собі рольові ігри та діалог можна використовувати на всіх рівнях володіння мовою: оскільки структуровані діалогові завдання, що зосереджуються на вирішенні конфліктів, вираженні потреб та активному слуханні, невід'ємно залучають принципи ННС, це є той аспект, який може бути впроваджений у будь-якій групі учнів. Наприклад, викладач може надати попередньо розроблені розмовні фрейми (через практичні приклади, друковані матеріали тощо), які акцентують увагу на висловлюваннях від «Я» та послідовностях спостереження-почуття-потреба-прохання [3, с. 32] зміщуючи фокус із захисної реакції («зниження ставок» у розмові) на цілеспрямований пошук взаєморозуміння задля успішного виконання справи. З іншого боку, сценарій рольової гри, побудований навколо міжкультурного або міжпоколіннього непорозуміння, змушує студентів формувати почуття та потреби, а не покладати провину на інші фактори. Це ефективно вдосконалює їхні лінгвістичні інструменти для конструктивної взаємодії.

Для цілей інклюзивного навчання сценарії рольової гри можуть бути розроблені з уведенням когнітивного дисонансу шляхом представлення персонажів або ситуацій, що кидають виклик стереотипам. Виконання ролі, яка суттєво відрізняється від власного статусу (наприклад, граючи роль біженця, особи, що втратила житло, столітньої людини, людини з інвалідністю, жінки у стереотипно чоловічій сфері, чоловіка у стереотипно жіночій сфері тощо), змушує

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

тимчасово деконструювати можливі упередження. У цьому стані учні можуть їх помітити, дослідити та кинути їм виклик. Обговорення (або рефлексія), яке за цим слідує, надає студентам простір, щоб проаналізувати несподіваний досвід, висловити вголос зрушення у своєму мисленні та обговорити, як їхнє ставлення сформувало розіграну ситуацію.

Нарешті, тиск «акторської гри» перед аудиторією, хоча б і невеликою чи знайомою, посилює уважність. Сплеск уважності, своєю чергою, призводить до підвищення здатності до афективного резонансу та активує природні механізми емпатії. В результаті, коли студенти завершують завдання на рольову гру англійською мовою, вони почуваються як впевненими у своїх навичках, так і більш вправними у спілкуванні загалом, особливо з тими людьми, чий досвід дуже відрізняється від їхнього власного життя; це відчуття досягнення (ризикована ситуація була успішно вирішена в контрольованому середовищі) підкріплює принципи та звички ННС як позитивний досвід, який підлягає відтворенню у майбутніх взаємодіях.

Загалом, інтеграція орієнтованого на інклюзивність діалогу та рольової гри у викладання англійської як другої мови забезпечує продуктивну основу для засвоєння знань. Коли учні почуваються у безпеці, «граючись» з важливими концепціями та отримуючи настанови щодо прояву емпатії та розуміння, вони також отримують можливість аналізувати стереотипи та міжособистісну динаміку. Таким чином, діалог та рольова гра перетворюють заняття з англійської мови на засіб соціального розвитку, з метою навчити учнів по-ненасильницьки та ефективно повідомляти свої думки та потреби через практику зі своїми одногрупниками.

Література

1. Alexander R. Developing dialogic teaching: genesis, process, trial. *Research Papers in Education*. 2018. Т. 33. № 5. С. 561–598.
2. Bloom B. S., Engelhart M. D., Furst E. J., Hill W. H., Krathwohl D. R. *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals, handbook 1: Cognitive domain*. Longmans, Green, 1956. 248 с.
3. Rosenberg M. B. *Nonviolent communication: A language of life*. 3rd ed. PuddleDancer Press, 2015. 272 с.
4. Yıldırım S., Uzun S. An overview of dialogic teaching and its impact on learning. *International Journal of Education, Technology and Science*. 2021. Vol. 1. № 2. P. 135–153.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Галда О. Б.
студент магістратури
Парій С. Б.
старша викладачка

Наук. кер.: канд. філос. наук, доцент Товстоп'ятко Ф. Ф.
Запорізький національний університет

ВІДМОВА ВІД ТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ ВЗАЄМНОЇ ПОВАГИ НА МІЖНАРОДНИХ ЗМАГАННЯХ ЯК ФОРМА НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО ПРОТЕСТУ

Актуальність теми зумовлена умовами війни та сучасної глобальної інформаційної взаємодії, коли будь-який публічний жест чи символ набуває особливого значення. У міжнародному просторі навіть дрібні прояви поведінки учасників змагань стають предметом широкого суспільного та медійного обговорення, відображаючи не лише спортивний, а й політичний чи моральний контекст [1, с. 5].

Традиційно взаємна повага на міжнародних змаганнях реалізується через усталені форми: рукостискання, спільні фотографії, церемоніальні жести під час відкриття або завершення поєдинків. Ці дії символізують єдність, рівність та повагу між учасниками незалежно від їхнього походження чи політичних поглядів [2, с. 60].

Однак у сучасних умовах такі жести можуть набувати нового значення. Концепція ненасильницького протесту, яка передбачає відмову від фізичного протистояння на користь символічних та моральних дій, стає одним із засобів вираження позиції в глобальному просторі. Вона дозволяє продемонструвати несхвалення агресії чи порушення прав людини без використання сили, але через публічний сигнал світовій спільноті [3, с. 104].

Метою роботи є висвітлення тези, що відмова від традиційних жестів взаємної поваги може поєднувати принципи моральної позиції та етичної відповідальності, стаючи формою ненасильницького протесту та способом відстоювання національної гідності на міжнародній арені.

Культурна толерантність визначається як готовність і здатність людини сприймати, поважати та мирно співіснувати з представниками інших культур, визнаючи їхні цінності, традиції та способи життя. Вона передбачає баланс між

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

повагою до іншої культури та власними етичними та національними обов'язками [4, с. 76]. У міжнародному контексті толерантність не є абсолютною: існують межі, коли прояви культурних відмінностей вступають у конфлікт із моральними переконаннями, правами людини або національними інтересами [5, с. 134]. Таким чином, ключовим завданням стає визначення ситуацій, у яких повага до інших не суперечить захисту фундаментальних принципів та цінностей своєї спільноти [4, с. 74].

Європейські підходи до толерантності ґрунтуються на принципах рівності, недискримінації та прав людини. Вони передбачають не лише формальне дотримання правил, а й розвиток критичного мислення та здатності оцінювати ситуацію з позиції етичної, соціальної та політичної відповідальності. У міжнародних відносинах це проявляється через підтримку мирного співіснування різних культур, готовність до міжкультурного діалогу та врахування глобального контексту політичних та соціальних процесів [6, с. 277].

Ненасильницький протест розглядається як форма соціальної та політичної дії, яка відмовляється від фізичного протистояння на користь символічних та моральних актів. Він дозволяє демонструвати несхвалення агресії, порушення прав людини чи політичних рішень без застосування сили, через публічні сигнали, доступні світовій спільноті [3, с. 100]. Така форма протесту стає особливо важливою у міжнародному контексті, де пряме насильство може погіршити позицію та репутацію країни чи спільноти, а символічні дії дозволяють привернути увагу до проблеми та сформулювати дискусію на глобальному рівні.

Символічні жести протесту як форма ненасильницького протистояння мають довгу історію, зокрема, у спорті, культурі та політиці. Так, підняття кулака у чорній шкіряній рукавичці на Олімпійських іграх 1968 року стало символом протесту проти расової дискримінації. Широко відомі сучасні випадки відмови спортсменів від рукостискань або спільних фотографій з представниками держав-агресорів. У сфері культури та мистецтва ненасильницькі протести проходять у формі акцій, перформансів та демонстрацій, які через художні символи виражають несхвалення політичних або соціальних процесів. Мирні демонстрації, символічні акції громадянської непокори, флешмоби або знакові публічні жести, що привертають увагу міжнародної спільноти до порушень прав людини – є проявом ненасильницьких протестів у політиці.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Такі дії поєднують етичну позицію з політичною відповідальністю, дозволяючи донести меседж протесту без насильства, при цьому підтримуючи міжнародні стандарти толерантності та культурної взаємоповаги [7, с. 12].

Українські спортсмени послідовно демонструють приклади ненасильницького протесту на міжнародних змаганнях, відмовляючись від традиційних форм взаємної поваги. На міжнародних аренах неодноразово фіксувалися випадки, коли українські атлети відкрито відмовлялися від рукостискань чи спільних фото з російськими й білоруськими суперниками. Наприклад, у тенісі, дзюдо, фехтуванні та боротьбі такі жести стали формою символічного спротиву, спрямованого на демонстрацію неприйняття агресії. Відмова від традиційних форм спортивної етики в цьому випадку не є проявом неповаги до спорту, а радше – свідомим сигналом засудження порушень міжнародного права [8].

Такі жести українських спортсменів трансформуються у потужний моральний меседж, зрозумілий у глобальному контексті. Вони сигналізують світовій спільноті, що спорт не може залишатися поза політикою, коли йдеться про агресію та військові злочини. Через подібні дії формується новий символічний простір, у якому толерантність має чітко окреслені межі.

Міжнародні федерації та організації іноді реагують неоднозначно: від нейтральних коментарів про «збереження аполітичності спорту» до відкритої підтримки української позиції. Водночас у суспільстві подібні жести сприймаються як важливий моральний акт, що символізує непохитність і стійкість нації [9, с. 151].

Таким чином, український досвід висвітлює ключову дилему сучасності: баланс між принципом культурної та спортивної толерантності та необхідністю захисту національних інтересів і моральних переконань. Толерантність як цінність передбачає повагу до іншої сторони, однак у випадках грубого порушення міжнародного права чи прав людини демонстративна відмова від традиційних форм поваги може стати єдиною можливим сигналом солідарності та протесту.

Відмова від традиційних форм спортивної взаємоповаги в умовах війни стає формою ненасильницького протесту, яка має як внутрішнє значення для консолідації нації, так і зовнішній вплив як сигнал міжнародній спільноті. МОК та міжнародні федерації окремих видів спорту змушені балансувати між принципом аполітичності спорту та необхідністю реагувати на політичні та моральні виклики. Їхні рішення часто формують прецеденти: від дискваліфікацій і санкцій до перегляду правил поведінки спортсменів під час офіційних заходів [10, с. 417].

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Відмова українських спортсменів від традиційних форм взаємної поваги на міжнародних змаганнях має значний вплив на суспільну мораль і національну ідентичність. Такі дії виступають сигналом солідарності з громадянами країни та засудження агресії, формуючи у глядачів і міжнародної спільноти чітке уявлення про позицію України. Вони демонструють, що навіть у сфері спорту, де традиційно пропагується нейтральність та толерантність, національна гідність та етичні принципи залишаються пріоритетними. З психологічної точки зору, подібні прояви виконують функцію формування громадянської позиції та підтримки морального духу нації. Вони слугують моделлю поведінки для молодих громадян, зокрема спортсменів, показуючи, що принципова позиція може бути виражена через мирні, символічні дії [11, с. 30].

Символічний протест виступає ефективним засобом ненасильницького тиску та культурної дипломатії. Він дозволяє висловити несхвалення політичних чи соціальних порушень без застосування сили, створюючи моральний тиск на агресора та привертаючи увагу міжнародних медіа. Крім того, такі жести стають частиною міжнародної культурної комунікації, через яку країна демонструє свої цінності, водночас стимулюючи обговорення етичних норм та прав людини [1].

Висновки. Відмова від усталених форм взаємної поваги на міжнародних змаганнях, таких як рукостискання, спільні фотографії чи церемоніальні жести, у сучасних умовах війни та глобальної інформаційної взаємодії виступає ефективним засобом ненасильницького протесту. Українські спортсмени демонструють, що такий символічний жест може поєднувати етичні принципи, моральну відповідальність та захист національної гідності, водночас передаючи міжнародній спільноті чіткий сигнал неприйняття агресії та порушень прав людини. Символічні дії на міжнародній арені формують культурну, моральну та психологічну свідомість суспільства. Вони не лише консолідують націю та зміцнюють громадянську позицію, а й служать інструментом культурної дипломатії, підкреслюючи, що толерантність має свої межі там, де порушуються фундаментальні права або моральні принципи. Український досвід є показовим прикладом того, як ненасильницький протест може стати частиною міжнародного дискурсу, водночас поєднуючи моральні та дипломатичні принципи. Цей досвід може слугувати моделлю для інших постконфліктних або кризових країн щодо застосування символічних жестів протесту як засобу морального впливу та формування міжнародної комунікації на принципах толерантності та культурної взаємоповаги.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Murray S., Price G. Athlete activists, sports diplomats and human rights: action versus agency. *Societies*. 2023. № 13(2), 27. URL: <https://www.mdpi.com/2075-4698/13/2/27>
2. Zakharova O. Art as a communicative factor of international sports ceremonies. *Herança*. 2024. № 7 (1). P. 58–66.
3. Ченовет Е., Стефан М. Дж. Чому ненасильницький спротив ефективний: стратегічна логіка громадянського конфлікту / пер. з англ. С. Гіріка. Київ : ТОВ «Видавництво «КЛІО»», 2014. 304 с.
4. Таран Г., Шостак В., Москвич О. Етика взаємодії культур: рефлексія про моральність у діалозі культурних систем. *Українознавство*. 2024. № 3 (92). С. 73–82.
5. Атаманюк З. Культура і толерантність. *Культурологія* : підручник / за ред. Є. Борінштейна. Одеса : Університете Ушинського, 2023. С. 135–151.
6. Пендюра М., Лапка О. Толерантність і європейські правові цінності. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 276–281.
7. Teixeira da Silva J. A. Scelles N., Deutscher Ch. Sport-based social justice movements and activism : a narrative review. *Sport in Society*. 2025. June. P. 1–24.
8. Stening T. Should athletes shake hands during war? A look at this year's Wimbledon handshaking controversy. *Northeastern University. College of Social Sciences and Humanities*. URL: <https://surl.li/ivbodz>
9. Цигура Г. Професійний спорт і боротьба за мир в Україні. *Основні цілі стратегії сталого розвитку: проблеми та перспективи* : матеріали І Міжнародного науково-практичного форуму (м. Полтава, 26 вересня 2024 р.) / за заг. ред. проф. М. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. С. 149–152.
10. Завгородня В., Чернявський А. Санкції у міжнародному спорті як інструмент реагування на міжнародно-протиправні діяння: досвід застосування та теоретичні проблеми визначення юридичної природи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 413–419.
11. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : Компрінт, 2024. С. 24–31.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ганзуленко В. С.

студент магістратури

Тищенко В. О.

д-рка з фіз. виховання, професорка

Запорізький національний університет

РОЛЬ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ У ПОШИРЕННІ ЦІННОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ І СПОРТІ

Сучасні дослідження та практичні ініціативи підтверджують, що освітні онлайн-платформи є ефективним інструментом поширення цінностей толерантності у сфері фізичної культури і спорту. Універсальні ресурси (Moodle, Coursera, EdX) забезпечують масовий доступ до знань і підвищення кваліфікації педагогів та тренерів, тоді як спеціалізовані платформи (*SportCoach*, *E-Learning for Sport*) спрямовані на розвиток інклюзивного спорту та проведення антидискримінаційних кампаній. Європейський досвід Erasmus+ Sport Projects (зокрема *EUMOVE*, *Inclusion in Sport*) демонструє, що цифрові освітні ресурси стають середовищем інтеграції цінностей рівності, міжкультурного діалогу та взаємоповаги, що робить їх ключовим чинником формування культури толерантності у спортивних та освітніх колективах.

Сучасна система фізичної культури і спорту потребує інноваційних підходів до виховання соціально значущих цінностей. В умовах глобалізації, цифровізації та воєнних викликів саме освітні платформи стають одним із найефективніших інструментів поширення ідей толерантності, інклюзії та рівності. Вони дозволяють інтегрувати навчальні, тренувальні та просвітницькі ресурси, забезпечуючи доступність і масовість.

Незважаючи на розвиток цифрових технологій, у сфері фізичної культури та спорту недостатньо дослідженим залишається потенціал освітніх платформ як середовища формування цінностей толерантності. Традиційні підходи орієнтувалися переважно на розвиток фізичних якостей, тоді як питання виховання культури взаємоповаги та недискримінації залишалися другорядними, що створює науковий і практичний розрив, який потребує подолання.

Онлайн-платформи відкривають принципово нові можливості для поширення соціально значущих цінностей у сфері фізичної культури і спорту. З одного боку, такі універсальні освітні середовища, як Moodle, Coursera, EdX,

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

забезпечують масовість і глобальний доступ до знань, що дозволяє тренерам і педагогам отримувати сучасні методичні матеріали без просторових і часових обмежень. З іншого боку, спеціалізовані ресурси у спортивній галузі (наприклад, SportCoach, E-Learning for Sport) орієнтовані на професійні потреби і спрямовані не лише на розвиток технічних навичок, а й на формування компетентностей, пов'язаних з інклюзією та соціальною відповідальністю.

У контексті міжнародних проєктів (зокрема Erasmus+ Sport) такі платформи стають інструментом поширення практик інклюзивного спорту, що особливо важливо в умовах підвищеної соціальної напруги та міграційних процесів у Європі. Їхні інтерактивні інструменти (віртуальні тренінги, симуляції, онлайн-дискусії) дозволяють проводити антидискримінаційні кампанії у форматі, зрозумілому та доступному молоді й професійним спільнотам. Прикладом є проєкт EUMOVE, спрямований на створення цифрових освітніх ресурсів для шкіл, а також ініціатива Inclusion in Sport, що популяризує інклюзію та рівність у спортивних програмах.

У рамках Erasmus+ Sport одним із показових прикладів є проєкт EUMOVE, спрямований на розробку цифрових освітніх ресурсів для шкіл, який поєднує навчальні модулі з формування активного способу життя та інклюзивних практик (Ruiz-Hermosa et al., 2024).

Інший приклад – ініціатива Inclusion in Sport (iSport), де цифрові модулі використовувалися для популяризації недискримінаційного підходу до спортивних активностей серед молоді та тренерів (Marron et al., 2021).

У дослідженні Østerlie (2025) розглядається застосування цифрових технологій у підготовці вчителів фізичної культури (PETE technologies), що дозволяє інтегрувати питання толерантності та інклюзії у навчальний процес на етапі професійної освіти педагогів.

Включення таких проєктів, як EUMOVE та Inclusion in Sport, у програму Erasmus+ демонструє, що цифрові освітні ресурси здатні виступати не лише як інструмент навчання, але й як засіб формування культури рівності та взаємоповаги у спортивних колективах. Таким чином, цифрові освітні платформи виступають не лише технологічними засобами підвищення кваліфікації, але й культурними медіаторами, через які поширюються цінності толерантності, рівності та взаємоповаги у спортивному середовищі.

У європейській практиці проєкти Erasmus+ Sport відіграють роль не лише фінансового інструменту для підтримки освітніх і спортивних ініціатив, а й

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

платформи для поширення цінностей ЄС – зокрема рівності, соціальної інтеграції та боротьби з дискримінацією. Одним із ключових механізмів їхньої реалізації є цифрові освітні ресурси, які інтегруються у програми підготовки тренерів, викладачів фізичної культури та організаторів спортивних заходів.

Такі ресурси забезпечують масовий доступ до навчальних матеріалів у цифровому форматі незалежно від країни чи соціального статусу користувачів; обмін найкращими практиками між закладами освіти і спортивними організаціями через інтерактивні курси, онлайн-бібліотеки та електронні модулі; інклюзивний підхід, що передбачає участь осіб з інвалідністю, мігрантів, жінок і вразливих груп населення у спортивних програмах; підтримку міжкультурного діалогу через транснаціональні віртуальні навчальні середовища.

Таким чином, інтеграція цифрових освітніх ресурсів у Erasmus+ Sport Projects має подвійний ефект: з одного боку, вона підвищує якість підготовки фахівців, з іншого – формує соціально орієнтований контекст спорту, де толерантність, взаємоповага та рівність виступають базовими принципами освітньої та практичної діяльності.

У таблиці 1 подано концептуальну модель освітньої платформи для поширення цінностей толерантності у сфері фізичної культури та спорту. Структура моделі складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів.

Таблиця 1. Модель освітньої платформи для поширення цінностей толерантності у фізичній культурі і спорті

Компонент	Зміст	Приклади реалізації	Очікуваний ефект
Архітектура платформи	Навчальні модулі, інтерактивні інструменти, персоналізація, інклюзивний дизайн	Курси, форуми, трекери активності	Доступність для різних груп, індивідуалізація навчання
Контентні блоки	Фізична культура і здоров'я; толерантність у спорті; міжкультурний діалог; рефлексивні практики	Відеоуроки, кейси спортсменів, форуми обговорень	Засвоєння знань і цінностей толерантності
Механізми формування толерантності	Фізіологічний, психологічний, соціальний рівні	Групові заняття, командні онлайн-завдання, міжкультурні команди	Зниження тривожності, розвиток співпраці, зменшення стигми

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Компонент	Зміст	Приклади реалізації	Очікуваний ефект
Активності	Практичні завдання та інтерактивні формати	«Челенджі толерантності», спільні онлайн-тренування, антидискримінаційні тренінги	Поглиблення емпатії, розвиток культури взаємоповаги
Результати	Соціально-педагогічний ефект платформи	Зниження упередженості, зростання цифрової грамотності, формування моделі толерантної поведінки	Інтеграція цінностей у спорт та освіту

Архітектурний блок визначає технічну основу платформи, що включає навчальні модулі, інтерактивні інструменти, можливості персоналізації та інклюзивний дизайн, який забезпечує доступність для різних соціальних і вікових груп та дозволяє враховувати індивідуальні потреби користувачів.

Контентні блоки охоплюють навчальні матеріали з фізичної культури й здоров'я, модулі з питань толерантності у спорті, засоби міжкультурного діалогу та рефлексивні практики. Завдяки цьому користувачі отримують не лише знання з фізичної активності, а й практичні приклади інклюзивності, що стимулюють формування гуманістичних цінностей.

Механізми формування толерантності функціонують на трьох рівнях: фізіологічному (групові заняття, синхронізація активності), психологічному (командні завдання, розвиток співпраці) та соціальному (інтеграція учасників різних соціальних груп). Така багаторівнева взаємодія сприяє подоланню стигматизації та формує досвід позитивної соціальної поведінки.

Активності реалізуються через практико-орієнтовані формати: «челенджі толерантності», спільні онлайн-тренування, антидискримінаційні тренінги. Вони спрямовані на розвиток емпатії, комунікаційних умінь і культури взаємоповаги.

Результати функціонування платформи відображають соціально-педагогічний ефект: зниження рівня упередженості, підвищення цифрової грамотності учасників та формування моделі толерантної поведінки, яка переноситься у практику фізичного виховання і спорту.

Освітні онлайн-платформи (Moodle, Coursera, EdX, SportCoach тощо) мають значний потенціал для поширення цінностей толерантності у сфері фізичної культури і спорту, забезпечуючи доступність навчання та розвиток інклюзивних практик.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

У європейській практиці Erasmus+ Sport Projects підтверджено ефективність інтеграції цифрових освітніх ресурсів у навчальний процес, що сприяє формуванню культури рівності, соціальної інтеграції та міжкультурного діалогу.

Запропонована модель платформи (табл. 1) демонструє, що поєднання архітектурних, контентних і соціально-педагогічних компонентів здатне забезпечити стійкий ефект у формуванні культури толерантності та взаємоповаги.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку й апробацію спеціалізованих українських освітніх платформ у сфері фізичної культури і спорту, адаптованих до викликів воєнного та післявоєнного періоду.

Література

1. Lapierre N., Desrosiers J., & Fillion B. Digital platforms to facilitate physical activities for people with disabilities: A scoping review. *Disability and Health Journal*. 2024. № 17(3). P. 101–112.
2. Marron S., Murphy F., Pitsia V., Scheuer C. Inclusion in Physical Education in primary schools in Europe through the lens of an Erasmus+ partnership. *Irish Educational Studies*. 2021. № 40(4). P. 563–579.
3. Østerlie O. Digital technology use in physical education teacher education (PETE): A scoping review. *Sport, Education and Society*. Advance online publication. 2025. <https://doi.org/10.1080/13573322.2025.2474631>
4. Qi Y., Li J., Zhong Q. Digital technologies in sports: Opportunities, challenges and future directions. *Technology in Society*. 2024. № 78. P. 102–119.
5. Ruiz-Hermosa A., Martínez-Andrés M., Cortés-Ramírez E., Chillón P., Herrador-Colmenero M. The Erasmus+ EUMOVE project: A school-based initiative to promote physical activity resources. *Frontiers in Public Health*. 2024. № 12. P. 145–158.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Горбач Н. В.

канд. філол. наук, доцентка

Запорізький національний університет

ВІД ЕКЗОТИЧНОГО ІНШОГО ДО ЖЕРТВИ ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РОМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Образ Іншого відіграє важливу роль у мистецтві, адже через нього виразно проявляються соціальні координати суспільства. Література як система художніх моделей світу зберігає в собі складний спектр етнокультурних образів. Одним із персонажів, котрий віддзеркалює уявлення українців про Іншого, моделі міжетнічних контактів та певні соціальні стереотипи, є представник ромської спільноти.

Метою нашого дослідження є аналіз образу ромів у творах української літератури про Голокост. Для її досягнення важливим вбачається розглянути, як формувався цей імагообраз у фольклорній та літературній традиціях та з яким смисловим, соціокультурним і символічним навантаженням він постає в творах означеної тематичної групи.

У соціокультурному аспекті цей образ тривалий час репрезентував ставлення до кочових груп, які традиційно залишалися поза аграрною моделлю господарювання. Уже усна народна творчість сформувала багатовимірний і суперечливий образ рома (цигана*), що коливається між двома полюсами – від демонізації (носій магічних знань, ворожбит, знахар) до романтизації (хитрун, шахрай, мандрівник-музикант, носій екзотичного, символ чуттєвості). Незрозумілий українцям мандрований спосіб життя породив легенди про «прокляття» циган.

Активно етнокультурні відмінності відображала і давня українська література. Тут образ цигана також символізував Чужого, відмінного від традиційної моделі осілого селянського чи козацького життя. Він ще не мав глибокої психологізації, а радше виконував функцію типового персонажа, закріплюючи народні стереотипи, що несли відбиток фольклорних уявлень. Наприклад, в інтермедіях схильність цигана до шахрайства протиставлялася

* Тут і далі екзонім «циган» вживається виключно в історичному контексті, коли він вважався прийнятним, зокрема, в цитатах із художніх творів. В авторському тексті використовується нейтральний етнізм «ром», що відповідає самоназві цієї спільноти.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

чесності козака чи побожності селянина і мала навчити глядача уникати брехні та ошуканства. В бурлескно-травестійних текстах його образ позначений суперечністю: він або ворожбит – маргінал, який живе поза селянським світом, або музикант, що несе розвагу на ярмарках та весіллях. У сатиричних текстах циган постає символом лукавства і безвідповідальності, переймаючи на себе не лише етнічне, але й соціальне навантаження. Полемічна література напряду циган не згадувала, але, згідно з бароковою традицією протиставлення істинної і хибної віри, інколи використовувала образи ворожбитів як метафору для підсилення негативної характеристики противника, алегорію духовної омани.

Із давньої літератури цей образ входить у культурну традицію ХІХ ст., зберігаючи свою амбівалентність між привабливим і відразливим. Він постає символом і дикої краси, посередництва між людиною та невідомим, вільного, пристрасного світу стихійної природи, який протиставляється цивілізованості, і символом кочової природи, соціальної маргінальності та неприкаяності (Т. Шевченко «Відьма», І. Франко «Цигани», М. Старицький «Циганка Аза», М. Коцюбинський «Пе-коптьор» тощо). Мотив циганського музиканта починає використовуватися як етнокультурний код.

У ХХ столітті ромські образи постають більш психологізованими і художньо різноманітними. Українська література нерідко показує їх як маргінальне, але водночас життєствердне, вільнолюбне середовище, що зберігає етнічну своєрідність (М. Коцюбинський «Дорогою ціною», О. Кобилянська «Земля» та «В неділю рано зілля копала», М. Черемшина «Парубоцька справа», М. Куліш «Комуна в степах», Г. Тютюнник «Вир», І. Сенченко «На корді» та ін.).

Нові виміри образу представника ромської спільноти з'являються у зв'язку з Другою світовою війною. Роми масовою культурою, зокрема кінематографом, починають вписуватися в рамки радянської мілітарної моделі, перетворюючись із Чужого на рівноправного учасника війни. При цьому їхня доля як однієї з груп, котра стала жертвами цілеспрямованої нацистської ідеології, тривалий час замовчувалася або знаходилася на маргінесах художньої і наукової думки. З одного боку це зумовлювалося ідеологічними табу щодо етнічного досвіду Голокосту, а з іншого – браком свідчень про тотальне винищення ромів. Як наслідок, хоча роми в процентному відношенні були найбільш потерпілою етнічною групою (втрати становили понад 90% від їх загальної кількості), ромський геноцид часто фігурує як «маловідомий», набуваючи здебільшого регіонального висвітлення (проблеми ромів у кримському регіоні досліджував

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

М. Тяглий, на території колишнього губернаторства Трансністрія – І. Моторна, статистико-регіональні аспекти геноциду в Україні, зокрема й ромів, – предмет уваги О. Круглова тощо).

Попри ці обставини, вже в другому за часом появи творі української літератури про Голокост – повісті П. Кочури «Родина Сокорин» (1945) – звучить тема нацистських переслідувань ромів, втілена в історії циганки Галі: «Їй було вісімдесят три роки. Шістдесят три роки тому вона вихрестилась і вийшла заміж за хлібороба. Виростила й виховала одинадцятьоро дітей... Тепер в неї були вже правнуки, і якби зібрати всіх кривних до купи, не по містилися б в оцій старій церкві. Все життя її проминуло у важкій селянській роботі з щоденними турботами за дітей» [4, с. 74]. Автор наголошує на намаганні односельців відстояти жінку перед німцями, що не увінчалось успіхом: «Гупаючи коцюбою, жінка пішла на вихід, і їй, уклоняючись з двох боків, люди давали дорогу» [4, с. 74]. Хоч і не позбавлена певних хиб, повість письменника-початківця П. Кочури «Родина Сокорин» продемонструвала ще не викривлені ідеологією підходи до зображення національного змісту Голокосту і спробу відійти від етнонаціонального екзотизму в зображенні ромів.

Після перших досить активних художніх рефлексій в 1940-х роках (крім повісті П. Кочури тоді встигли вийти твори «Еті» О. Дучимінської (1945) та «Я щаслива Валентина» В. Чередниченко (1946)) унаслідок утисків творчої та наукової інтелігенції тема Голокосту майже на чотири десятиліття стає «незручною». За цей час в Україні до неї звертаються Т. Мигаль («Шинок «Оселедець на ланцюзі»», 1966), В. Дарда («Повернення з пекла», 1970), Б. Харчук («Панкрац і Юдка», 1981), А. Дімаров («Південна Одиссея», 1982; «Пам'ять», 1984). Роми ж згадуються лише в переліку колективних жертв повісті В. Дарди, присвяченій трагічним сторінкам історії Бабиного Яру. Масштаб цього злочину проти людяності автор передає через моторошний реєстр його жертв: «Спершу потяглися сюди довжелезні колони євреїв – по Львівській вулиці з центру, по Глибочицькій з Подолу. Неподалік знаходилася товарна станція Київ-Петрівка, і нещасні йшли з надією, що їх кудись вивезуть залізницею. Жінки, діти, старі, хворі. Несли з собою все необхідне в дорозі; ключі од власних квартир, куди сподівалися ще повернутися, найцінніше, що могли взяти з собою, бо де б не опинилися, а треба за щось жити» [2, с. 55]. Окрему увагу В. Дарди здобуває і трагедія ромів: «Потім до яру спроваджували циганів цілими таборами. Теж діти, жінки, старики, які були винні лише тим, що – цигани» [2, с. 55], – наголошує письменник.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

З-поміж творів діаспорної літератури про Голокост вирізняється роман І. Качуровського «Дім над кручею» (1966). Автор – письменник, перекладач та журналіст, котрий емігрував на Захід під час Другої світової війни, – центральним персонажем свого твору робить сина «куркуля», батько якого загинув у підвалах НКВД. Юнак не вважає за можливе для себе воювати у складі Червоної армії проти німців, тому дезертирує, потрапляючи між жорна двох диктатур. І. Качуровський тут не лише підважує радянську мілітарну парадигму, але й відмовляється від етностереотипного зображення ромських персонажів. Він акцентує на загальнолюдському бажанні давно осідлого цигана Кіндрата зберегти життя своє доньки. Прилаштовуючи Настю служницею до старости, батько рятує її від німецької сваволі, але не спроможний захистити від розправи партизан: «Настю знайшли пізніше, коли спала весняна вода, в далекій рудці. Упізнали по квітчастій хустці і циганському важкому намисті» [3, с. 92].

Кількість творів, у фокусі яких знаходиться тема Голокосту, починає зростати з початку 1990-х років. На сьогодні в доробку вітчизняних прозаїків налічується близько трьох десятків таких текстів, написаних за період української незалежності. Але тема геноциду ромів донині не ставала об'єктом окремої уваги.

Про них як частину багатонаціонального населення півдня України згадується в романі Г. Гусейнова «Одіссея Шкіпера та Чугайстра. Окупаційний роман» (2015). Авторське жанрове визначення твору зумовило його відхід від канонічно-героїчних сценаріїв війни, які воліли не помічати цілої низки питань, пов'язаних із життям власних громадян на окупованих територіях. Накреслюючи художній сценарій початку і кінця окупації, Г. Гусейнов приділяє увагу національному досвіду її переживання. В очікуванні нового життя, в якому «віднині і назавжди треба забути про совети, Сталіна, комсомол, політінформацію» [1, с. 109], євреї відкривають дві перукарні; роми організовують театр і показують вистави для представників управи й німецького командування, викликаючи захоплення публіки. Але досить швидко ставлення німецької влади до представників цих національних спільнот змінилося. Звернення Г. Гусейнова у цьому творі до трагедії ромів, яких «поголовно розстріляли в Болгарському урвищі» [1, с. 230], є важливим із погляду акцентування національних вимірів Голокосту в романі.

Героїня другого плану ромської національності введена Т. Пахомовою до роману «Я, ти і наш мальований і немальований Бог», що присвячений історії порятунку єврейсько родини Зільберманів. У романі показано, як довоєнна модель

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

міжнаціональних стосунків, коли при взаємній толерантності представники тих чи тих національностей і релігій все ж становили герметичні групи, гуртуючись навколо церкви, костюлу чи синагоги, у роки окупації зазнає змін. На різних етапах життя родини Зільберманів руку допомоги їм подають полька Ядвіга, циганка Гіта, українці Степан і Марія Врублевські. Гіта виступає тут як носій культурної різниці, що асоціюється з незламною життєвою силою, здатністю виживати в екстремальних обставинах. Вона знаходить для Естер і дітей нехитре харчування, наставляє і підтримує в тяжких обставинах. А втративши сина в таборі, жертвує власним життям заради порятунку матері з дітьми: «Розслаблене тіло Гіти нарешті дістало звільнення, і циганська душа полетіла у високе небо – до Бога й сина, останній раз споглядаючи улюблені простори лісів, полів, табуни коней, маленькі дерев'яні хатки – усе звичне й дороге її циганському серцю – велике й неозоре з висоти, але надто мале, щоб знайшлася місцина і для неї...» [5, с. 118]. Те, що до порятунку родини стають причетними персонажі різних національностей, відповідає письменницьким інтенціям твору. Людське життя для авторки є однаково безцінним, незалежно від національності чи віросповідання, тому найбільшим переступом у романі проголошується байдужість до людини.

Отже, образ рома в українській літературі пройшов складний шлях – від маргінального Чужого до символу національної трагедії та гуманістичного наголосу на цінності кожного людського життя. Але попри масштабність трагедії ромського геноциду, тема майже не стала предметом окремішньої уваги вітчизняної літератури. Вона здебільшого з'являлася фрагментарно – у творах, де йшлося про колективний вимір жертв. П. Кочура, І. Качуровський, В. Дарда, Г. Гусейнов, Т. Пахомова демонструють спроби інтегрувати ромський досвід до загальнонаціональної пам'яті про Голокост, зображаючи ромів як рівноправних учасників історії, здатних до стійкості, жертвності й взаємодопомоги.

Література

1. Гусейнов Г. Одиссея Шкіпера та Чугайстра : окупаційний роман. Київ : Ярославів Вал, 2015. 416 с.
2. Дарда В. Повернення з пекла. Київ : Дніпро, 1981. 232 с
3. Качуровський І. Дім над кручею. Мюнхен : Видавництво «Дніпрова хвиля», 1966. 267 с.
4. Кочура П. Родина Сокорин. *Українська література*. 1945. № 12. С. 13–83
5. Пахомова Т. Я, ти і наш мальований і немальований Бог : роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 192 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Горбач Н. В.

канд. філол. наук, доцентка

Міщенко С. Ю.

студентка магістратури

Запорізький національний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ ЖІНКИ В ЛІТЕРАТУРНІЙ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (ЗА РОМАНОМ В. ГЕНРІКСЕН «КОРОЛІВСЬКЕ ДЗЕРКАЛО»)

Доба Середньовіччя з точки зору сюжетного матеріалу є чи не найбільш привабливою для масової історичної літератури. Але часова віддаленість, стереотипність сприйняття багатьох аспектів цієї доби, екзотизм матеріальної і духовної культури, з одного боку, робить Середні віки ідеально придатними для історико-художнього моделювання дійсності, а з іншого – висуває до письменника додаткові вимоги переконливого і довершеного долання інформаційних лакун, які для цієї теми є закономірними. Зокрема, коли йдеться про образи історичних осіб, які часто так і лишаються полемічними через відсутність ґрунтовних фахових досліджень чи неповноту історичного процесу тієї доби.

Якщо ж говорити про персоналії жінок, то до сказаного додається дискримінація фемінності, яка, будучи культурним маркером епохи, обмежувала соціальні ролі жінки. Так, О. Щербак, виділивши в давній українській літературі доби Середньовіччя три типи жіночих образів – історичний, релігійний та тип жінки-грішниці, зазначила щодо першого: «це були особи з княжої родини або ж іноземні королеви, принцеси тощо. Здебільшого згадки про них у літописах обмежувалися короткими повідомленнями про певні події, що їх стосувалися. У цих літописних повідомленнях або ж оповіданнях рідко зустрічалася авторська оцінка тієї чи іншої особи, а також опис її зовнішності...» [7, с. 15]. Тож перед історичним романістом, який береться за такі віддалені часові епохи, постає проблема браку історичного матеріалу, навіть коли йдеться про відомих осіб. Прикладом може слугувати і донька Ярослава Мудрого Єлизавета, якій присвячено роман Вери Генріксон «Королівське дзеркало» (1980).

З-поміж доньок князя більш відомою є Анна – дружина французького короля Генріха V, про решту ж обмаль інформації [див.: 1; 4]. Інтерес норвезької авторки

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

до особи Єлизавети викликаний тим, що вона була дружиною норвезького конунга, а в подальшому короля Гаральда III Суворого.

Метою цього дослідження є аналіз літературної концепції образу Єлизавети Ярославни в романі В. Генріксен «Королівське дзеркало», що є важливим з точки зору заповнення історичних лакун в жіночій історії Середньовіччя, розширення уявлень про роль і місце жінки в різні історичні періоди та в різних культурах.

Про зовнішньополітичні устремління, культурні орієнтації середньовічної доби свідчать шлюбні угоди того часу. Пріоритетними партнерами Київської Русі були «скандинавські держави Півночі (Норвегія, Швеція, Данія); романо-германські держави Заходу (Франція, Англія, німецькі феодальні держави) та слов'янські країни Сходу (Чехія, Польща тощо); до останньої групи можна приєднати також Угорщину» [6, с. 113]. За підрахунками П. Гая-Нижника, із 103 руських княжен лише 44 стали княгинями в Русі, а 39 – дружинами іноземних мужів; у той же час руські князі пошлюбили 53 іноземок. Така статистика, на думку історика, хоч і не є вичерпною, але переконливо свідчить, що «протягом Х–ХІІІ ст. Русь була і залишалася вагомим чинником у тодішній міжнародній політиці» [2]. Саме завдяки такій матримоніальній «експансії» світ дізнався про польського короля Болеслава II Сміливого – онука Володимира Великого, данського короля Вольдемара I Великого – онука Мстислава Володимировича, шотландську королеву Маргариту й одного з очільників I хрестового походу Гуго Великого – онуків Ярослава Мудрого, угорського короля Белу II – онука Святослава Ізяславовича, дружину візантійського імператора й дочку київського князя Мстислава Євпраксію-Ірину та багатьох інших.

Літературизація образу київської княжни в норвезькій літературі розпочалася з віс (жанру скальдичної поезії), складених самим Гаральдом, в яких він скаржиться на байдужість «златоперстенної Герд† із Гардаріке‡» та низки саг [див.: 5, с. 121–129]. У сучасній літературі до образу Єлизавети звернулася Фрід Інгульстад в романах «Елісів»§, «Марія» та «Інгерід» (у центрі двох останніх – доньки Єлизавети). У вітчизняному письменстві олітературнення образу доньки Ярослава Мудрого пов'язане з «Піснею про дівчину з руської країни» І. Франка – перекладом Гаральдового твору, драматичною поемою «Ярослав Мудрий» І. Кочерги, художньо-документальним оповіданням «Мамо, вижди заміж за

† русинка.

‡ «країна міст (городів)» – назва Київської Русі в давньоскандинавській епічній літературі.

§ скандинавське ім'я Єлизавети, можливо, від слов'янського *Олисава*.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

короля» І. Корсака, белетризованими біографіями «Сага про Ярославових доньок» Ю. Хорунжого й Ю. Якиміва та «Єлизавета Ярославна – королева двох держав» Н. Крутенко тощо.

У романі «Королівське зеркало» історія Гаральда Суворого подається очима Єлизавети-Елісів, яка у Норвегії постає як Інша – чужа за походженням, вірою, культурою й гендерними ролями. На відміну від дидактичної середньовічної норвезької пам'ятки «Королівське зеркало», де наратором є батько-самодержавець, у В. Генріксен голос отримує жінка, іноземка й християнка.

Елісів, вихована в Київській Русі, знає мови, книжну традицію, церковних авторів, живе у внутрішньому зв'язку з київськими святинами: «до латинської Служби Божої вона так і не звикла. У ній дотепер бриніло відлуння тієї, іншої, Літургії, спів, якому було під силу вмістити усеньке небо під склепіннями Святої Софії Київської» [3, с. 52]. Через постійне порівняння Києва й Норвегії Елісів маркує себе як людину з іншого світу. Вона є носійкою усталеної християнської етики, що різко контрастує з напів'язичницьким світоглядом скандинавів початку XI ст. У Норвегії її духовному стану суперечить язичницько-войовничі звичаї та скепсис Гаральда, для якого релігійні норми – лише інструмент влади: «Друзями нас із Богом назвати важко» [3, с. 18]. У духовному аспекті вона – чужинка, котра приносить у норвезький простір новий тип свідомості.

Попри титул і походження, Елісів не вписується в очікувану для норвезького суспільства роль жінки. Освічена, здатна до самостійних суджень, вона постійно зіштовхується з владним норвом Гаральда, який карає її за непокору вигнанням. Водночас Елісів демонструє «чоловічі» для тогочасної Норвегії риси: хоробрість, присутність у військових походах, внутрішню твердість – що теж робить її Іншою й у жіночій ролі: «я справжній нащадок Святослава, плоть від плоті його, його донька по духу. Залюбки спостерігала за битвами. Я любила дивитися, з якою нестримною відвагою йшов у бій Гаральд під хоругвою, яку я вишила. Скільки разів траплялася мені нагода спостерігати за січею з корабля! Навіть Гаральд якось попросив мене бути обережнішою, бо інакше доведеться йому подарувати для мене шолом та лати» [3, с. 152]. Авторка спеціально поєднує в ній «валькірію» і християнку, руйнуючи традиційну гендерну модель.

Ціннісний конфлікт у свідомості Елісів зумовлений одночасним почуттям кохання до Гаральда («Я кохала його за шалену відвагу, за непогамовність, бойовий хміль, за силу» [3, с. 259]) і каяттям за гріхи свого чоловіка («Вона визнавала свою співпровину за нещастя, завдані людям її мужем. Їй здавалося,

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

вона здійснювалась разом з Гаральдом до вершин його слави і разом з ним падала у прірву. За таке життя заплатила сповна – страхом за Гаральдову душу, щоденними молитвами за її спасіння та спасіння тих, чиї долі він понівечив» [3, с. 268]).

Розповідаючи Гаральдовому синові Улаву про батька, Елісів водночас переосмислює себе – чужу в Норвегії, відірвану від батьківщини, змушену жити між двома культурами. Але її погляд змінює й оцінку Гаральда, показуючи його не лише героєм-воїном, а й людиною. Елісів виступає провісницею нової моделі влади, моралі та людяності, яка протиставляється старому воїнському кодексу.

Отже, Єлизавета-Елісів постає в центрі наративу як Інша – на перетині культурних, релігійних і гендерних світів. Саме її погляд вибудовує альтернативну оптику історії Гаральда Суворого, відтісняючи звичну для скандинавських саг героїчну перспективу та пропонуючи замість неї жіночу, східну й критично-гуманістичну інтерпретацію доби. У такий спосіб авторка роману творить сучасний контрапункт до середньовічного *Speculum Regale* – не повчання для сина, а сповідь жінки-іноземки, яка проживає власну травму, розрив між двома культурами та складний шлюб з королем-войовником. Заповнення у такий спосіб історичних лакун у біографії середньовічних жінок сприяє утвердженню рівності у способах репрезентації минулого. Сучасна література, повертаючи голоси жінкам, стає інструментом культурної інклюзії.

Література

1. Войтович Л. Ярославичі. *Княжа доба: портрети еліти*. Біла Церква : Видавець Олександр Пшонківський, 2006. С. 305–352.
2. Гай-Нижник П. Княжни та княгині Руси-України (X–XIV ст.). URL: <http://incognita.day.kiev.ua/knyazhnu-ta-knyaguni.html>
3. Генріксен В. Королівське дзеркало / пер. Н. Іванчук. Львів : Літопис, 2002. 304 с.
4. Доньки Ярослава. *Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні* / за ред. Л. Смоляр. Одеса : АстроПринт, 1999. С. 40–52.
5. Прицак О. Сага про Гаральда Суворого. *Походження Русі. Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія* : у 2 т. Київ : Обереги, 2003. Т. 2. С. 121–129.
6. Радиш Я., Кожухар О. Роль жінки у формуванні й функціонуванні державності: вступ до проблеми (за матеріалами літературних джерел). *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 13–14. С. 110–116.
7. Щербак О. Типологія жіночих образів у давній українській літературі : автореф. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 21 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Горовой Є. Г.
студент магістратури
Калюжна Ю. В.

канд. екон. наук, доцентка
Запорізький національний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану благодійні організації виконують стратегічну роль у підтримці населення, яке постраждало від бойових дій. Вони стають провідниками гуманітарної допомоги, захисту прав людини та психосоціальної підтримки. Актуальність удосконалення комунікаційних стратегій зумовлена необхідністю протидії дезінформації, підтримки довіри суспільства та партнерів, а також забезпечення прозорості діяльності.

Філіп Котлер описав модель, що представляє елементи процесу комунікації в маркетингу [2]. Модель показує основні чинники ефективної комунікації.

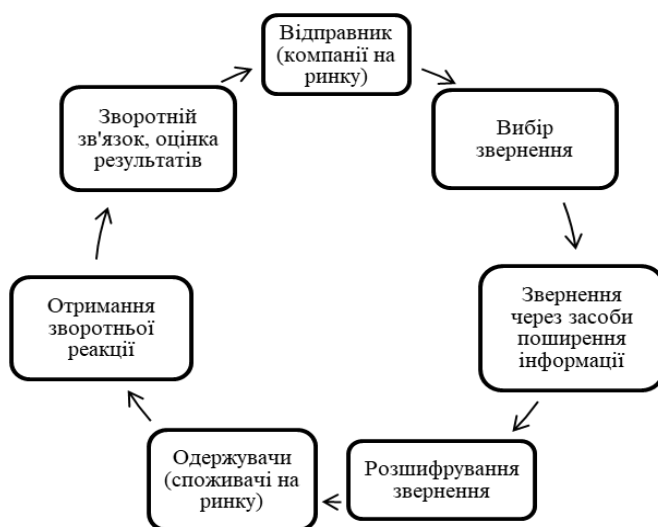

Рисунок 1. Елементи процесу маркетингу

Модель виокремлює основні чинники ефективної комунікації. Відправники мають знати, яких аудиторій вони хочуть досягти і які зворотні реакції хочуть отримати. Вони повинні вміти якісно обирати звернення з урахуванням специфіки

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

розшифрування, яким зазвичай користується цільова аудиторія. Вони мають передавати звернення за допомогою ефективних засобів розповсюдження інформації. Вони повинні створювати канали зворотного зв'язку, щоб знати реакцію аудиторії на свої звернення [1].

Звернення до аудиторії є ключовим елементом комунікації, воно має привертати увагу, утримувати інтерес, викликати бажання та спонукати до дії.

Базова модель комунікації, так звана AIDA [3], містить такі етапи:

1. Знання (Awareness). Комунікації мають на меті створити або підвищити знання про пропозицію для конкретного сегменту споживачів;
2. Інтерес (Interest). Коли знання про продукт або послугу побудовані, мета комунікації полягає у створенні інтересу до продукту. Важливою умовою створення інтересу є демонстрація того, як пропозиція вирішує бажання, потреби та болі споживача;
3. Бажання (Desire). Як тільки інтерес сформовано, комунікація націлена на створення бажання продукту або послуги, вищого за інші подібні пропозиції;
4. Дія (Action). Мета комунікації на цьому етапі – спонукати споживача до дії, в класичній моделі бізнес-комунікації – це придбання товару або послуги.

Отже, маркетингові комунікації – це ключові компоненти маркетингу, основне призначення яких це просування товарів чи послуг організації на ринку.

У сучасних умовах воєнного стану в Україні діяльність благодійних організацій набуває особливої ваги. Вони стають ключовими посередниками між постраждалими громадами, міжнародними донорами та державними структурами. Ефективність реалізації гуманітарних програм значною мірою залежить від здатності організацій будувати прозору, системну й цілеспрямовану комунікацію з усіма стейкхолдерами.

Актуальність проблеми полягає у тому, що воєнний контекст створює нові виклики для комунікацій: інформаційна турбулентність, загроза дезінформації, висока конкуренція за увагу аудиторії та потреба у швидкому реагуванні на кризові ситуації. У цих умовах комунікаційна стратегія має поєднувати оперативність, достовірність і адаптивність.

Основними напрямками вдосконалення комунікаційної стратегії є:

1. Сегментація аудиторії та персоналізація контенту. Для бенефіціарів доцільно створювати інформаційні матеріали з інструкціями та прикладними порадами; для донорів – аналітичні звіти та інфографіку; для медіа – оперативні коментарі та «історії впливу».

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2. Розширення форматів контенту. Найвищу ефективність у соціальних мережах демонструють короткі відео (Reels, Stories), інтерактивні формати (опитування, прямі ефіри), а також користувацький контент у вигляді історій, відгуків та візуальних цитат.
3. Диверсифікація каналів комунікації. Поряд із Facebook та Instagram важливо розвивати YouTube для збереження глибинного відеоконтенту, TikTok для молодіжної аудиторії та X (Twitter) для комунікації з медіа та партнерами.
4. Прозорість і підзвітність. Регулярні публікації фінансових та програмних результатів у доступній візуальній формі підсилюють довіру та зміцнюють репутацію організацій у міжнародному середовищі.
5. Кризові комунікації. Створення протоколів реагування на негативні інформаційні хвилі, швидке спростування дезінформації та використання перевірених джерел допоможуть уникати репутаційних ризиків.

Комунікаційна стратегія має спиратися на баланс між емоційним сторітелінгом і аналітичною прозорістю, поєднувати традиційні та нові канали взаємодії, а також враховувати потреби кожної цільової групи. Це дозволить благодійним організаціям зміцнити довіру, розширити охоплення та підвищити стійкість у складних умовах війни.

Щоб оцінити ефективність просування контенту на цифрових платформах можна використовувати такі показники ефективності, як коефіцієнт конверсії, динаміка зростання аудиторії, ступінь привабливості, обсяг залучення, рівень залученості ER, середній час відповіді, вартість інвестицій в рекламу (ROI) та інші. В сукупності ці показники дають можливість аналізувати витрати часу, сил та грошей, які витрачаються на просування в цифровому просторі та реагувати та корегувати свою комунікаційну чи маркетингову політики відповідно за потребами [4, с. 164–176].

Таблиця 1 Показники ефективності просування контенту

Показник	Опис	Формула
Engagement Rate (ER)	Показник загальної залученості на сторінці / публікації в соціальній мережі	$ER = \frac{\text{лайки} + \text{коментарі} + \text{збереження} + \text{репости}}{\text{Кількість підписників}} * 100$
ERR (Engagement rate reach)	Показник загальної залученості на сторінці / охоплення публікацій в соціальній мережі	$ERR = \frac{\text{лайки} + \text{коментарі} + \text{збереження} + \text{репости}}{\text{Загальні охоплення}} * 100$

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ступінь привабливості	Показує, якій кількості людей з числа ваших передплатників сподобався розміщений контент	$\text{Ступінь привабливості} = \frac{\text{Кількість лайків}}{\text{Кількість підписників}} * 100$
Рівень спілкування	Демонструє, наскільки опубліковані пости сприяють спілкуванню користувачів з адміністрацією і між собою	$\text{Рівень спілкування} = \frac{\text{Кількість коментарів}}{\text{Кількість підписників}} * 100$

Поділ контенту на рубрики (категорії) – це стратегічний інструмент, який дозволяє систематизувати комунікації, покращити планування публікацій і забезпечити структурований підхід до взаємодії з аудиторією. Використання різного типу контенту є ефективним інструментом для управління комунікаційною політикою, який дозволяє робити її цілеспрямованою, вимірюваною та адаптивною до змін у поведінці аудиторії.

Таблиця 2. Класифікація типів контенту

Тип контенту	Призначення
Розважальний	Привернення уваги, формування позитивного іміджу
Інформаційний	Надання актуальних відомостей, підвищення довіри
Навчальний	Формування знань та навичок цільової аудиторії
Цільовий	Спонування до конкретної дії
Користувацький (UGC)	Створення емоційного зв'язку, підвищення довіри
Іміджевий	Підтримка репутації та довгострокової лояльності

Для побудови ефективної комунікації зі споживачами та формування дієвих звернень організації мають чітко визначати аудиторію, з якою вони хочуть взаємодіяти, очікуючи від аудиторії певної цільової дії чи формування потрібного ставлення до бренду. Комунікаційна стратегія має включати в себе не тільки комунікацію зі споживачами чи бенефіціарами, а включати в себе інформування партнерів, представників влади, медіа та інших груп. Всі ці групи можна кваліфікувати як стейкхолдерів – зацікавлена сторона, у якої є інтерес [5]. Щоб визначити пріоритети в комунікації з різними групами можна використати матрицю впливу та зацікавленості [6].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Рисунок 2 Матриця впливу та зацікавленості

Матриця впливу та зацікавленості дозволяє розподілити всіх зацікавлених осіб за рівнем їхнього впливу та зацікавленості у діяльності організації.

Для вдосконалення комунікаційної стратегії доцільним є проведення SWOT-аналізу – одного з найбільш поширених інструментів стратегічного планування, що дозволяє системно оцінити внутрішні переваги й недоліки, а також зовнішні можливості й загрози, які впливають на діяльність організації у сфері маркетингу та комунікацій.

Методика SWOT-аналізу передбачає поділ усіх чинників, що впливають на організацію, на внутрішні (сильні та слабкі сторони) і зовнішні (можливості й загрози). Внутрішні аспекти охоплюють ресурси, кадровий потенціал, організаційні процеси, маркетингову стратегію тощо, тоді як зовнішні стосуються ринкового середовища, соціально-економічної ситуації, політичних і технологічних змін.

З метою глибшого розуміння ключових аспектів діяльності організації у сфері комунікацій та визначення напрямів стратегічного розвитку доцільним є використання інструменту канви бізнес-моделі (Business Model Canvas) [7]. Цей метод дозволяє в структурований спосіб описати, які саме цінності створює організація, для кого вони призначені, як вони доносяться до аудиторії, за допомогою яких ресурсів, каналів, партнерств та активностей.

Канва бізнес-моделі представляє собою таблицю, що охоплює дев'ять основних блоків. Її використання в контексті некомерційної організації дає змогу

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

не лише візуалізувати логіку створення соціальної цінності, а й сформувати стратегічне бачення розвитку комунікаційної діяльності.

Отже, у воєнних умовах благодійні організації виконують ключову роль у гуманітарній підтримці, а їхня ефективність значною мірою залежить від цілісної комунікаційної стратегії. Основними викликами стають конкуренція за увагу аудиторії та потреба в оперативності. Для підвищення результативності доцільно застосовувати сегментацію аудиторії, персоналізацію контенту, мультимедійні формати, диверсифікацію каналів і кризові протоколи, доповнюючи їх прозорістю та підзвітністю. SWOT-аналіз і бізнес-модель Canvas допомагають системно визначати сильні й слабкі сторони, можливості та загрози, що створює підґрунтя для стратегічного розвитку. Удосконалення комунікацій має поєднувати емоційний сторітелінг із аналітичною прозорістю, що дозволяє зміцнити довіру суспільства й партнерів та забезпечити стійкість діяльності організацій.

Література

1. AIDA Model: The Attention, Interest, Desire, and Action model in advertising. *CFI Team*. 2023. URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/management/aida-modelmarketing/> (дата звернення: 23.09.2025).
2. Котлер Ф., Армстронг Г. Основи маркетингу. Київ : Діалектика, 2020. 799 с.
3. Виноградова О., Недопако Н. Маркетинг у соціальних мережах : навч. посіб. Київ : Державний університет телекомунікацій, 2021. 214 с.
4. Філіна О. Роль та види контенту при просуванні в соціальних мережах. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2020. № 1(31). С. 151–158.
5. Thamma L. Stakeholder Analysis using the Power Interest Grid. URL: <https://www.projectmanagement.com/contentPages/wiki.cfm?ID=368897> (дата звернення: 23.09.2025).
6. Гуменюк О. Використання SWOT-аналізу як основного інструменту стратегічного управління. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 281–285.
7. Волинець Д. *Curly Менеджмент*. Київ : Yakaboo Publishing, 2022. 197 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Губіна С. І.

канд. пед. наук, доцентка

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасна наука відносить емоційну сферу особистості до однієї з найбільш актуальних дослідницьких проблем як у теоретичному, так і в емпіричному аспектах. Саме емоції як реакція-переживання, ставлення й імпульс до дії, що супроводжують усі сфери життєдіяльності людини, відіграють вагомую роль у регулюванні власного психічного стану та толерантного ставлення до інших.

Невміння тримати емоційне життя під контролем призводить до емоційного напруження, різноманітних астенічних психоемоційних станів, страждань від внутрішніх суперечностей, що відображається на ментальному здоров'ї особистості.

Витоки проблеми емоційного інтелекту представлені у працях таких науковців: Р. Бар-Она, Д. Голумана, Д. Карузо, Дж. Майера, П. Саловея й інших. Значний внесок у вивчення цієї проблеми зробили І. Андрєєва, Н. Буркало, В. Зарицька, Ж. Ігнатенко, Н. Кочерга, Д. Люсін, Ю. Мединська, Е. Носенко, О. Собченко, А. Четверик-Бурлач, М. Шпак та інші. Спільним є те, що емоційний інтелект розглядається всіма дослідниками як управління емоційною сферою особистості [1].

Важливо відмітити, що погляд на процеси, які характеризують емоційний інтелект, позбавлений чіткої форми. Саме тому існують численні його моделі. Емоційний інтелект як сукупність навичок і вмінь описують Д. Люсін, В. Юркевич, Г. Кучинський, Р. Купер, А. Саваф, М. Манойлова, Г. Гарскова, І. Андрєєва, О. Марютін, А. Степанов. Представниками підходу, які вважають особистісні якості, мотиваційні домінанти та ціннісні орієнтації факторами, що задають спрямування розвитку емоційного інтелекту, є Ю. Давидова, Є. Ільїн, І. Мещерякова, Т. Кісельова, Н. Александрова [3].

Положення про стресозахисну функції емоційного інтелекту, а також про його роль у процесі соціально-психологічної адаптації сформулювали Н. Коврига, Е. Носенко та С. Деревянко.

Останніми роками посилилась увага дослідників до формування емоційного інтелекту як важливої професійної якості майбутнього психолога. Це дослідження таких учених, як І. Мещерякова та В. Зарицька.

Узагальнення цих та інших досліджень засвідчує, що, незважаючи на пильну увагу до пізнання емоційного інтелекту, залишається ще багато нез'ясованих теоретичних основ і емпіричних даних щодо його характеристики.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Особливо це стосується визначення емоційного інтелекту у структурі толерантності студентської молоді.

Наше дослідження ми спрямували на виконання таких завдань: по-перше, уточнити основні підходи до розуміння феномену емоційного інтелекту; по-друге, окреслити особливості прояву емоційного інтелекту у процесі професійного становлення студентської молоді; по-третє, побудувати комплекс пошукових методик, які б дозволяли дослідити психологічні особливості емоційного інтелекту студентської молоді з різним рівнем саморегуляції; по-четверте, з'ясувати як емоційний інтелект студентської молоді пов'язаний із рівнем толерантності як проявом інтегральної якості готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності.

У результаті узагальнення теоретичних і пошуково-емпіричних досліджень, присвячених проблемі емоційного інтелекту, було встановлено, що емоційний інтелект (EQ) розглядається як здатність особистості управляти власними емоціями й емоціями інших суб'єктів під час міжособистісної взаємодії. Це інтегративна властивість особистості, що полягає в таких уміннях: розпізнавати, відстежувати й усвідомлювати власні емоції; сприймати, оцінювати та розуміти емоції інших; мотивувати самого себе й інших (попри труднощі, наполегливо йти до досягнення мети); стримувати імпульсивні дії, контролювати свій настрій [1].

Так, Г. Балл, М. Боришевський, С. Максименко, В. Москалець зосереджували свою увагу на таких професійно значущих якостях студентської молоді, як готовність до толерантних взаємовідносин, раціональність у встановленні та підтримуванні стосунків, інтелектуальність, наявність психолого-педагогічного такту, самокритичність, розвиток емоційно-вольових якостей, сформованість морально-регулятивних форм поведінки, комунікативність тощо [4].

М. Рева зазначає, що необхідним фундаментом для підвищення ефективності взаємодії з іншими та спілкування є бажання людини слухати і чути. Звідси випливає, що ефективність спілкування, як прояву інтегральної якості готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності, значною мірою залежить від рівня емоційного інтелекту [7].

Згідно з моделлю міжособистісного спілкування (Ч. Кулі, Дж. Мід), особистість у результаті інтеракцій із соціумом навчається дивитися на себе очима інших, тобто думати про себе так, як і про інших, а також розуміти поведінку людей [2]. Емоційний інтелект є динамічним інтегральним психологічним утворенням, що зумовлює успішність міжособистісної толерантної взаємодії студентської молоді.

Загалом, можемо зауважити, що сформованість спроможності до ідентифікації емоційних станів у студентської молоді виступає проявом

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

сформованості їхньої особистісної та професійної зрілості, вагомим аспектом їхньої готовності до професійної діяльності. Адже залежно від того, наскільки фахівець спроможний ідентифікувати емоційні стани свої та інших людей, керувати ними, залежить і успішність його діяльності, можна зробити висновок про сформованість його особистісної зрілості [8]. Вагомим чинником і показником професійної готовності майбутнього фахівця визначаються як рівень розвитку емоційного інтелекту, так і показник усвідомленої саморегуляції.

За даними пошукових досліджень (О. Лящ, О. Хуртенко, С. Марчук), до поняття «емоційний інтелект» належать емоційна стійкість, стрес-резистентність, нервово-психологічна стійкість, толерантність до невизначеності тощо [5].

Серед сучасних закордонних досліджень саморегуляції варто виокремити праці Д. Шунка, П. Елмер, М. Бокартс, П. Пінтріха (саморегуляція та самоефективність студентів); Б. Циммермана (саморегуляція та мотивація навчальної діяльності студентів); К. Забруцькі, Г. Шроу, К. Гриппен, К. Рес (метакогнітивні аспекти дослідження саморегуляції навчальної діяльності); Дж. Сан, Р. Руеда (поведінкові, емоційні та когнітивні аспекти) тощо [6].

Процес саморегуляції є ефективним насамперед за умови усвідомлення його самими особистостями. На деяких етапах розвитку особистість починає свідомо ставитись до організації та здійснення власної діяльності, визначення напрямів власного розвитку тощо. Людина отримує здатність стати суб'єктом своєї життєдіяльності, що характеризується якісно новим способом самоорганізації та саморегуляції особистості.

Більшість студентів усвідомлюють необхідність саморегуляції, її важливу роль у їхній майбутній професійній діяльності, проте не досить уміють визначати свої сильні та слабкі сторони, планувати конкретні цілі щодо поліпшення своєї діяльності та контролю за її ефективністю.

Д. Масер і П. Саловей стверджували, що люди з високим рівнем емоційного інтелекту мають визначені емоційні здібності та навички, пов'язані з регуляцією власних і чужих емоцій. Це означає, що вони можуть точно сприймати емоції в собі й інших (наприклад, гнів або смуток) і регулювати емоції в собі та інших [8].

Погоджуємося з Е. Носенко, що роль емоційного інтелекту в досягненні професійного успіху ґрунтується на спроможності майбутнього фахівця адекватно розпізнавати витоки власних емоцій і емоцій інших, здійснювати на цьому підґрунті самоконтроль, підтримувати доброзичливі стосунки іншими [1].

Після аналізу результатів методики «Емоційний інтелект» Н. Холла можемо зауважити, що у студентів за майже всіма шкалами емоційного інтелекту переважає середній рівень їхньої сформованості. Так, більшість студентів, а саме 57%, мають середній рівень за шкалою «Емоційна обізнаність»,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

за шкалою «Самотивація» 44% майбутніх фахівців мають середній рівень, за шкалою «Емпатія» – 46% бакалаврів, за показником «Розпізнавання емоцій інших людей» – аж 60% студентів мають сформованість зазначеного критерію емоційного інтелекту на середньому рівні. Інтегративний рівень емоційного інтелекту також у більшості студентів сформований на середньому рівні, а саме у 57% респондентів. Водночас варто звернути увагу на показники емоційного інтелекту за шкалою «Управління своїми емоціями», оскільки у більшості студентів цей показник сформований на низькому рівні, тобто у 64% досліджуваних, що також підтверджує актуальність і доцільність нашого дослідження.

Як бачимо, студенти нашої вибірки на середньому рівні емоційно поінформовані, тобто не лише розпізнають емоції, але також розуміють, яким чином вони виникають, як саме впливають на поведінку й ухвалення рішень, проте мають проблеми з їх «приборкуванням» та спрямуванням.

Отже, студенти більше спроможні до ідентифікації та керування своїми емоційними станами та явищами, ніж переживаннями й емоційними станами інших людей. Їхній внутрішньоособистісний емоційний інтелект краще розвинутий, спроможність до ідентифікації своїх емоцій вища, ніж розуміння оточення. Таку закономірність можемо пояснити процесом професійної підготовки, коли студенти краще навчилися розпізнавати свої емоційні прояви, проте ще мають деякі труднощі в ідентифікації емоційних станів інших людей.

Також виявлено закономірно знижені показники розуміння емоцій і управління ними. Так, студенти більше спроможні до ідентифікації емоційних станів, оскільки низький рівень даної якості характерний для 32% представників вибірки, до керування емоціями – 24%.

Отже, досліджувані студенти характеризуються переважанням знижених показників емоційного інтелекту, відчувають труднощі в ідентифікації та керуванні емоційними станами інших людей, проте мають краще розвинений внутрішньоособистісний емоційний інтелект.

Отриманий результат цієї частини дослідження підтверджує наші припущення та відповідає тій інформації, яку ми отримали в результаті проведеного аналізу літературних джерел, адже досліджувані з високим рівнем саморегуляції характеризуються більш вираженим показником сформованості емоційного інтелекту, що зафіксовано на дуже високому, високому та середньому рівнях вираженості за всіма шкалами. Тобто студенти, які мають високий рівень саморегуляції, мають більш виражені вміння диференціації емоційних явищ, більш успішно керують своїми емоційними проявами та розуміють їх. Узагальнюючи, можемо зазначити, що рівень толерантності має зв'язок з рівнем емоційного інтелекту, оскільки ця компетентність у сфері

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

прояву та регуляції емоційних явищ є одним з аспектів успішної самоактуалізації студентської молоді.

Отже, емоційний інтелект є здатністю особистості управляти власними емоціями й емоціями інших суб'єктів під час міжособистісної взаємодії. Вагомими чинниками та показниками професійної готовності студентів визначаються рівень розвитку емоційного інтелекту та показник їх саморегуляції. Узагальнюючи результати проведеного емпіричного дослідження й аналізу даних, ми можемо констатувати, що показники емоційного інтелекту студентів пов'язані з рівнем самореалізації як проявом інтегральної якості готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності. Зокрема, студенти з високим рівнем самореалізації характеризуються розвиненим емоційним інтелектом, спроможністю чітко диференціювати емоції, керувати ними, здатні до їх прийняття. Досліджувані з низьким рівнем саморегуляції характеризуються зниженими показниками емоційного інтелекту, труднощами в диференціації та регуляції емоцій, не здатні до розпізнання, прийняття й управління як власними емоціями, так і емоціями інших людей.

Література

1. Боковець О. Емоційний інтелект як ресурс психічного здоров'я. *Габітус. Психологія особистості*. 2022. Вип. 37. С. 68–75.
2. Борисенко К. Сутність поняття «емоційний інтелект» у психолого-педагогічній літературі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2021. № 1 (1). С. 83–90.
3. Губіна С. Саморегуляція педагогічної діяльності засобами арт-терапії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2019. № 59. С. 52–57.
4. Губіна С. Формування емоційного інтелекту майбутніх учителів в умовах дистанційного навчання. *Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ та управління* : матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (20–21 листопада 2024 року, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»). Суми – Вінниця : НІКО – КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 2024. С. 42–45.
5. Лящ О. та ін. Емоційний інтелект як засіб розвитку резильєнтності особистості. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2023. № 4 (74). С. 79–86.
6. Олександров Ю. Саморегуляція як чинник психологічного благополуччя студентської молоді : автореф. ... дис. канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2010. 19 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

7. Рева М. Характеристика емоційного інтелекту студентів із різним рівнем розвитку комунікативних здібностей. *Психологія і особистість*. 2021. № 2 (20). С. 143–153.
8. Korniienko I. Emotional intelligence in the structure of personality self-regulation. *Psychology Travelogs : Scientific Journal*. 2023. Issue 3. P. 146–153.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Давидюк Л. В.

канд. пед. наук, доцентка

Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Інститут педагогіки НАПН України

Мельник А. О.

канд. пед. наук, доцентка

Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

«КОЖНЕ СЕРЦЕ МАЄ ІНШИЙ РИТМ ОДМІННИЙ...»: ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» В ПІДРУЧНИКУ «ЕТИКА» ДЛЯ 6-ГО КЛАСУ АВТОРОК Л. ДАВИДЮК ТА А. МЕЛЬНИК

В умовах широкомасштабної російської збройної агресії проти України та соціальних трансформацій, пов'язаних з війною, проблема формування толерантності як ключового чинника соціальної єдності українського народу є надзвичайно актуальною. Важливим кроком на шляху до формування толерантної особистості, здатної до критичного мислення, морального вибору та етичної взаємодії, стало впровадження в освітній процес Нової української школи курсу «Етика», метою якого є «розвиток доброчесної, відповідальної та виваженої поведінки, що відповідає моральним цінностям і орієнтирам особистості, формування в учня / учениці навичок гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії та спілкування, морального ставлення до інших» [4]. Шкільний підручник стає основним інструментом реалізації цієї мети, тому важливим є аналіз його змісту в контексті формування поняття *толерантність*.

В основі організації змісту підручника «Етика» для 6-го класу авторок Л. Давидюк, А. Мельник – *педагогічна інтерактивна технологія етичного діалогу*, під якою розуміємо цілісну, поетапну методику формування моральної свідомості, критичного мислення та відповідальної поведінки учнів / учениць. Її сутність полягає в моделюванні, аналізі та інтерпретації моральних проблем, спонукає учнів до самостійного пошуку рішень і внутрішнього самовизначення. Етапи реалізації педагогічної інтерактивної технології етичного діалогу висвітлено в одній з наших попередніх розвідок [2].

Розглянемо, як формується поняття *толерантність* та вміння толерантної поведінки в учнів / учениць 6-го класу за допомогою педагогічної інтерактивної технології етичного діалогу в підручнику «Етика» для 6-го класу [1, с. 54-61].

Тема «Толерантність» у підручнику включена в розділ «Взаємодія та співпраця в житті людини і суспільства» і передбачає опанування понять *толерантність*, *нетерпимість*, *утиск* та формування вмінь толерантної поведінки. Зміст навчальної теми, як і зміст усього підручника, структуровано

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

за допомогою рубрик: 1) «Граматика етики», 2) «Скарбничка етики», 3) «Цікава наука», 4) «Народ скаже, як зав'яже», 5) «Хвилинка самопізнання».

Розгляд теми розпочинаємо з обговорення епіграфа – поетичних рядків Максима Рильського: «Кожне серце / Має інший ритм одмінний, / Інший біль і іншу радість, / Інший стук і іншу кров...». Після бесіди пропонуємо учням / ученицям три проблемні запитання, відповіді на які шукатимемо протягом уроку: *Що таке толерантність? Чи мають взаємодіяти люди з відмінними ідеями та цінностями? Як протидіяти утискам за певною ознакою?*

Для актуалізації знань учнів / учениць про толерантність привертаємо їхню увагу до малюнка, який створила учениця 6-го класу, виконуючи завдання вчителя (на малюнку зображена квітка, на різнокольорових пелюстках якої написані слова: *милосердя, чуйність, повага до людської гідності, повага до прав інших, неупередженість, людяність, терпимість, доброзичливість, об'єктивність, прийняття інших такими, як є*; серцевина квітки – без напису). Моделюємо проблемну ситуацію. *Дівчинка схарактеризувала етичне поняття, але забула його написати. Яке поняття схарактеризувала учениця? Чому ти так вирішив / вирішила?*

Підготувати учнів / учениць до сприйняття поняття *толерантність*, залучити їхні почуття та емоції до усвідомлення цього поняття рекомендуємо за допомогою перегляду та обговорення мультфільму «Про толерантність» у цифровому додатку до підручника [3, відео 10]. Чіткі дефініції понять *толерантність, нетерпимість* учні / учениці знайдуть у рубриці «Граматика етики». Поглиблюючи поняття *толерантність*, знайомимо школярів / школярок з інформацією про Міжнародний день толерантності та з Декларацією принципів толерантності, які викладені в рубриці «Цікава наука». Ретранслювати навчальну тему на особистість учня / учениці радимо за допомогою завдання з рубрики «Хвилинка самопізнання» (аналіз кластера «Риси толерантної особистості»), виконуючи яке, діти визначають риси толерантної особистості, які є в них, та ті риси, які вони хотіли б виховати в себе. Завершити розгляд першого питання рекомендуємо обговоренням висловлювання італійського філософа Франческо Гвічардіні про важливість дотримання взаємної терпимості (рубрика «Скарбничка етики»).

Шукаючи відповідь на друге питання теми «Чи мають взаємодіяти люди з відмінними ідеями та цінностями?», учні / учениці обговорюють мультиплікаційний фільм «Халабудка» (реж. М. Депоян, Україна, 2014), який вони дивилися вдома (рубрика «Перевернутий клас» [3, відео 9]); придумують продовження байки Г. Сковороди «Кріт і Лінкс»; замислюються над словами автора байки «Не все те неправильне, що тобі незрозуміле» (рубрика «Скарбничка етики»).

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Інтелектуальний аналіз у площину особистісного переживання переводить завдання – змодельювати уявну ситуацію, у якій дітям необхідно здійснити моральний вибір, орієнтуючись на власні цінності: *Уяви, що ти вирушаєш у тривалий морський круїз. Крім тебе у каюті має бути ще три пасажери. З ким ти хотів би / хотіла б подорожувати? Поясни чому. Сусідам по каюті можуть бути: хлопець із вадами слуху; кульгава дівчина; підліток спортивної зовнішності в навушниках; товстун, який їсть шаурму; дівчина, яка жує шумку; юнак-китаєць; дівчина в брудному одязі; хлопець і дівчина, які розмовляють між собою іноземною мовою; стильно вдягнена юнка.* Завдання активізує внутрішню рефлексію, самооцінку, закладає основу для подальшого самовдосконалення особистості.

Безперервність процесу морального розвитку особистості увиразнює завдання на інтерпретацію ключових слів теми у вигляді хмарки слів: *Як ти думаєш, чому хмарка має таку форму? Що символізують руки, простягнуті одна до одної? Придумай назву хмарці слів. Аргументуй свій вибір. Додай 6–8 слів до хмарки.*

Поглиблюючи поняття про *толерантність*, відповідаємо на заключне питання теми «Як протидіяти утискам за певною ознакою?». Привернути увагу учнів та занурити їх у контекст цього питання допомагає коментування інформаційного плаката, на якому схематично зображені ознаки, що можуть спричиняти утиски. Після опрацювання інформації плаката учні / учениці знайомляться зі змістом поняття *утиск*, чітку дефініцію якого подано у рубриці «Грамматика етика».

Розвитку навичок аргументації, емпатії та здатності бачити проблему в її багатогранності сприяє наступне завдання – перегляд відео «Як в Україні ставляться до людей з незвичною зовнішністю», що розміщено в цифровому додатку до підручника [3, відео 11].

Думку, що ідеї толерантності та гуманізму є органічною частиною української етичної традиції, підтверджують тематично дібрані українські прислів'я (рубрика «Народ скаже, як зав'яже»). Працюючи з ними, учні / учениці долучаються до скарбниці української народної культури й усвідомлюють її глибину й унікальність, що формує національну ідентичність здобувачів / здобувачок освіти. Конструювання (учні / учениці мають зібрати прислів'я з окремих слів) та аналіз прислів'їв сприяють їхньому запам'ятовуванню й спонукають дітей розмірковувати над глибинним змістом прислів'їв. Таким чином, реалізація україноцентричного підходу сприяє розвитку критичного мислення учнів / учениць крізь призму національної культури та застосуванню народної мудрості для вирішення сучасних моральних проблем.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Розуміння того, що національні цінності українців є і загальнолюдськими, сприятиме обговорення слів англійського письменника Джона Раскіна: «У кожному мить нашого життя нам треба відшукувати не те, що відокремлює нас від інших людей, а те, що є в нас спільного». Приходимо разом з учнями / ученицями до висновку, що письменник закликає до пошуку універсальних цінностей. У процесі обговорення висловлювання вчитель може наголосити, що ми пізнаємо себе, порівнюючи свій досвід з досвідом інших.

Узагальнити та систематизувати знання з теми «Толерантність» допомагає візуалізація – підсумковий плакат «Усі різні – усі рівні». Опрацьовуючи плакат, учні / учениці пояснюють його назву, створюють портрет толерантної особистості, розказують про Міжнародний день толерантності, коментують схему «Взаємна терпимість», діляться своїм розумінням слів Г. Сковороди, розпізнають ознаки, за якими можливі утиски, спираючись на іконки, зображені на плакаті.

Завершує вивчення теми «Толерантність» у підручнику «Домашня сторінка». Виконуючи завдання з цієї сторінки (одне з трьох за вибором), учень / учениця виявляє ціннісне ставлення до толерантності як важливої соціальної та особистісної якості. Зокрема, здобувачі / здобувачки освіти, складаючи сенкан до слова *толерантність*, систематизують знання про головне поняття теми у стислій формі; розмірковуючи над темою «Як стати толерантною особистістю», розвивають вміння критичного мислення та саморефлексії щодо власної поведінки; створюючи есе «Мій друг / моя подруга – толерантна особистість», розвивають уміння спостерігати, аналізувати та оцінювати соціальну особистість інших.

Отож, зміст, структура, візуальне оформлення, методичний апарат теми «Толерантність» у підручнику «Етика» для 6-го класу авторок Л. Давидюк, А. Мельник закладають міцні підвалини для формування в учнів / учениць поняття *толерантність*, його вербалізації та інтеграції в систему особистих цінностей учня / учениці.

Література

1. Давидюк Л., Мельник А. Етика : підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2023. 144 с.
2. Давидюк Л., Мельник А. Методологічні засади концепції підручника «Етика» для 5-6 класів нової української школи. *Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу* : збірник тез доповідей / голов. ред. О. Топузов]. Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 260–263. URL: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-616-2-2022-390> (дата звернення: 27.09.2025).

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

3. Етика. 6-й клас. Цифровий додаток до підручника Людмили Давидюк, Анжели Мельник. URL: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/etyka/6-klas> (дата звернення: 27.09.2025).
4. Модельна навчальна програма «Етика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Пометун О., Ремех Т., Кришмарел В.). URL: <https://surl.li/gckaog> (дата звернення: 27.09.2025).

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Давидюк М. О.

канд. пед. наук, доцентка

Скакун К. В.

студентка магістратури

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

КУЛЬТУРА НЕНАСИЛЬНИЦЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ ПРОТИ ПЕДАГОГА

Зростання жорстокості й агресії у соціумі, що спостерігається останніми роками, накладає свій відбиток і на найбільш чутливу до емоційного суспільного фону сферу – систему освіти. У засобах масової інформації все частіше з'являються повідомлення про факти насильства у закладах освіти. При чому жертвами насильства – вербального й невербального, агресивної поведінки, цькування стають різні учасники освітнього процесу – як здобувачі освіти, так і педагоги. Це ганебне для розвиненої цивілізації явище називають булінгом, і нині воно стало не просто першорядною проблемою освітньої сфери, а й набуло статусу деструктивної соціальної тенденції.

Проблема булінгу традиційно актуалізується в аспекті взаємодії дітей та підлітків між собою, коли йдеться про неодноразову зумисну шкоду, що завдається одним школярем або групою іншому школяреві, неспроможному захистити себе. Натомість педагоги також часто стають жертвами цькування, але про це практично нічого не говориться в сучасному науковому дискурсі проблем булінгу.

Мета статті: визначити фактори, що спричиняють булінг проти вчителя, та способи подолання цього явища в освітньому середовищі.

Останніми роками явище булінгу і його різновидів активно досліджується у світовій педагогічній психології та в соціології (Р. М. Ковальські, П. В. Агатстон, Кен Рігбі, П. К. Сміт, М. Холт та ін.) [3; 5–6], що має надзвичайне суспільне значення, адже результати наукових пошуків допомагають більш ефективно боротися з цим явищем і створювати безпечне освітнє середовище для здобувачів освіти різного віку та педагогів.

Булінг являє собою тривале цькування або ж агресивне переслідування одного з членів групи (колективу) з боку інших представників колективу з метою підпорядкування особистості чужим інтересам або ж з метою самоствердження однієї людини за рахунок приниження іншої і здобуття собі «авторитету сильнішого» [3, с. 21].

«Дитиноцентризм сучасної освіти, відкритість шкільної системи для батьків порівняно з попередніми історичними періодами, розмивання особистих кордонів учителя через доступ до його віртуальних профілів у

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Інтернет, утрата цінності знань через їхню доступність та багато інших маркерів сучасної епохи стали каталізаторами такого ганебного явища, як булінг проти педагогів» [2, с. 106].

Уперше проблема булінгу, спрямованого на вчителя, була актуалізована й емпірично досліджена в наукових розвідках 1990-х років у Фінляндії (Ківіуорі, 1996) та у Великобританії (Terry, 1998), де висловлювалось припущення, що конкретні моделі і характеристики поведінки учнів можуть бути ідентифіковані як знущання над учителями [5; 6]. У згаданих розвідках ученими були запропоновані основні параметри визначення наслідків цькування вчителя учнями: умова шкоди, повторення ситуацій знущання, дисбаланс влади. Форми цькування, від яких потерпають учителі, можуть бути різними – агресивні висловлювання, фізичне насильство, психологічний тиск, насмішки (над зовнішністю, етнічною чи релігійною належністю, сексуальною орієнтацією), псування особистого майна, кібербулінг.

Нами було створено анонімну анкету для педагогів, що мала на меті визначення частоти різних форм цькування вчителя з боку учнів (перша частина) і виявлення «кола довіри» – тобто тих осіб, кому вчитель-жертва булінгу розповідає про випадки агресії проти неї з боку учнів та/або батьків учнів [2]. У дослідженні взяли участь 60 вчителів. Було з'ясовано, що більшість педагогів, які зазнають подібного чину утисків, відмовляються піддавати розголосу ці вкрай неприємні ситуації, оскільки мають певні побоювання: страх звільнення, страх стати жертвою цькування колег і адміністрації закладу освіти, страх ще більше погіршити свій статус серед учнів і под. Потенційними жертвами булінгу ризикують стати молоді недосвідчені вчителі, педагоги, які перебувають у невротичному, депресивному, пригніченому станах або ж мають дефекти зовнішності, хронічні захворювання, інвалідність.

Учителі-жертви булінгу можуть перебувати в ізоляції, не відчуючи захисту своїх прав і свобод через відсутність громадського визнання цього явища та дефіцит у чинному законодавстві норм, які дозволяють активно боротися з учнями-агресорами. Корисною практикою може стати і розробка механізмів правового та психологічного захисту педагога з боку профспілок [4].

Розв'язання проблеми булінгу, спрямованого на вчителя, лежить у площині формування культури спілкування в освітньому середовищі: вочевидь у реаліях сучасного нестабільного світу потрібні нові підходи і практики до розвитку цієї культури, що має засновуватись на цінностях гуманізму, людиноцентризму, соціальної відповідальності, академічної доброчесності.

Ще в другій половині XX століття американський психолог Маршалл Розенберг розробив метод ненасильницького спілкування, що ґрунтується на емпатії. «За методом Розенберга пропонується змінити звичну стратегію мислення і поведінки у конфліктних ситуаціях із реактивної (відповідь на

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

подразник) на усвідомлену й співчутливу. Для цього пропонується постійно турбуватися про себе (свої потреби) та у діалозі з людьми уникати оцінок і критики, натомість звертати увагу на факти, свої почуття та почуття опонента, потреби опонента» [1, с. 113].

Навчаючи учасників освітнього процесу – учнів і вчителів – застосовувати в реальній життєвій практиці, фактично щоденно, прийоми ненасильницького спілкування, ми можемо попередити виникнення фактів булінгу. Як це зробити? Очевидно, що такі вправління мають бути щоденними – як для учнів, так і для педагогів. Психологи закладів освіти чи запрошені тренери можуть провести декілька тренінгових сесій для різних аудиторій – учнівської (молодші школярів, підлітки, старшокласники) та педагогічної (вчителі, адміністративні працівники закладу), у ході яких формуватимуться уміння вести безоціночні спостереження, ідентифікувати та усвідомлювати власні емоції та почуття, а також емоції та почуття співрозмовника; визначати потреби, пов'язані з означеними почуттями; озвучувати конкретні прохання і бажання через «Я-висловлювання», протистояти маніпулятивному тиску й захищати особисті кордони. Потому ці навички варто щодня тренувати (учням і вчителям) під час навчальних занять та позанавчальних активностей (мистецьких заходів, спортивних змагань, екскурсій тощо). Лише в ході постійного застосування прийомів ненасильницького спілкування (навіть під час найбільш напруженого етапу навчання – контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів) може бути сформована якісно нова культура взаємодії між всіма суб'єктами освітнього середовища закладу (школи, коледжу, університету).

Що може стимулювати щоденну практику ненасильницького спілкування в усіх контекстах освітнього процесу? Навряд чи це має бути примус і контроль з боку адміністрації закладу освіти чи наглядової ради або батьківського комітету школи. Ефективним може стати підхід, заснований на взаємній довірі, колективній відповідальності та делегуванні повноважень, рефлексії щоденного досвіду взаємодії з іншими людьми.

Отже, розв'язання проблеми булінгу, спрямованого на вчителя, лежить у площині формування культури спілкування в освітньому середовищі. Навчаючи учнів і вчителів застосовувати в повсякденній практиці прийоми ненасильницького спілкування, можемо попередити виникнення випадків булінгу. Боротьба з булінгом, жертвою якого стає вчитель, передбачає низку послідовних і виважених кроків усього педагогічного колективу й адміністрації закладу освіти. Доцільним є вироблення антибулінгової політики закладу, що визначатиме правову відповідальність кожного учасника освітнього процесу за факти булінгу – як проти учнів, так і проти вчителів.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / авт. кол. В. Байдик, Ю. Бондарук, Ю. Гопкало, Т. Гніда, І. Корнієнко, Н. Лунченко, Ю. Луценко, Р. Мороз, І. Ткачук ; заг. ред. В. Панка, І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.
2. Давидюк М., Подуфалова К. Булінг проти вчителя: формування відповідальності суб'єктів освітнього процесу. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 2020. № 56. С. 104–113.
3. Запорожець А., Миронюк Т., Левченко Ю. Булінг в Україні – кримінологічна характеристика та запобігання. Київ : Вид-во ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2020. 137 с.
4. Коли жертвою стає вчитель. URL: <https://activityedu.ru/Blogs/psy/fenomen-bullinga-uchitelya-zhertvy> (дата звернення: 22.09.2025)
5. Kivivuori J. Harassment and Violence towards Teachers. Helsinki : National Research Institute of Legal Policy, 1997.
6. Terry A. Teachers as Targets of Bullying by their Pupils: A Study to Investigate Incidence. *British Journal of Education Psychology*, 1998. Vol. 68 (2). P. 255–269.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Дев'ятко Н. В.

канд. філос. наук, доцентка

Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

СПРИЙНЯТТЯ «ЧУЖОГО» ТА «ІНШОГО» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Кризові ситуації мають здатність яскраво проявляти глибинні протиріччя у суспільстві як на особистому, так і на колективному рівні. Ті світоглядні і поведінкові моделі, які мають в собі кодову основу і можуть бути ефективно передані іншим, згодом отримують своє втілення у художніх текстах, візуальній творчості та масмедійних продуктах. Втілення у художніх творах, на мою думку, свідчить про найбільшу архетипну зануреність відповідної моделі та коду, на якому вона базується, оскільки художній текст передбачає розгортання сюжету згідно з розвитком образів персонажів цього твору.

Російсько-українська війна актуалізувала образи «чужого» та «іншого» у сучасній українській підлітковій літературі. З одного боку, образ «чужого» часто асоціативно пов'язаний з образом «ворога», який хоче загарбати українську землю і знищити українців. У підлітковій літературі він наразі показаний не яскраво, оскільки є зрозумілим і тому не потребує додаткового пояснення та осмислення. З іншого боку, у таких творах присутні образи «своїх», громадян України, які стали «чужими» через свою «інакшість».

Щоб зрозуміти особливості прочитання цих образів, варто порівняти регіональне бачення персонажів та їхні базові конфлікти на прикладі творчості авторів різних поколінь або тих, які мешкають в різних регіонах України і відповідно відображають (або борються) зі стереотипними світоглядними конструкціями своїх регіонів. Наскільки можливе порозуміння за таких умов на рівні персонажів-підлітків і чи достатній рівень толерантності демонструє суспільство по відношенню до мешканців інших регіонів – це важливе питання, яке дасть можливість виявити проблемні моменти, які зумовлюють вразливість масової свідомості, зокрема, молодого покоління, до ворожого впливу.

Для аналізу мною були обрані дві повісті сучасних українських авторів – Андрія Бачинського «Детективи з Артеку. Таємниці Кам'яних Могили» (2017, Видавництво Старого Лева) та Ольги Саліпи «Скарби. Таємниця замку-корабля» (2023, Фоліо). Книга А. Бачинського була написана на початку російсько-української війни як продовження історії, що мала назву «Детективи в Артеку, або команда скарбошукачів». Дія першої частини дилогії відбувалася у Криму влітку 2013-го року, оскільки надалі це було б неможливо з історичних

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

причин, хоча в самій книзі дата не вказана. Друга ж частина – це весна-літо 2014-го року, що обумовлено історичним та подієвим контекстом. Повість О. Саліпи має чітку вказівку на рік, в якому відбуваються події твору, – це 2019-й рік, коли фронт стабілізувався. Імовірно, що сам твір був написаний до повномасштабного вторгнення 2022-го, хоча свого видавця у Харкові книга знайшла вже у 2023-му. Отже, обидва твори описують період від початку російсько-української війни до повномасштабного вторгнення, але різні його часові проміжки, що робить їхні тексти цікавими для аналізу.

У повісті А. Бачинського «Детективи з Артеку. Таємниці Кам'яних Могили» діють четверо головних персонажів підліткового віку: Оленка – скрипалька родом зі Львова, Антон – спортсмен із Києва, Сашко – мешканець селища на Вінниччині, він з багатодітної родини, Сергій – з родини шахтаря, родом з міста Ровеньки на Луганщині. Всі підлітки познайомилися в Артеку, подолали суперечності, пережили цікаві і небезпечні пригоди, перемогли антагоністів та стали друзями. Однак, коли почалася російсько-українська війна, їхня дружба зазнала серйозніших випробувань, аніж були в їхньому житті раніше.

У тексті одразу проявляється стереотипна основа зомбувальної технології, застосованої до України, щоб розділити державу на «Схід» і «Захід». Для людей, які зазнали такого маніпулятивного впливу, – інший регіон є не лише у чомусь відмінною територією, а відповідно «чужою», «небезпечною» землею. Вже на початку твору батько не хоче відпускати Сергія в гості до Львова, оскільки вважає, що для його сина там буде небезпечно. Він переконаний, що «східняків» ображатимуть у Львові за російську мову (хоча його син вільно володіє українською, це не долає стереотипність мислення) і там мешкають «бандити» [1, с. 12]. Порозуміння вдається досягнути завдяки розмові між дорослими з різних родин. Проте у самому творі наголошується, що ця ситуація відчуття небезпеки для своїх дітей є типовою, оскільки вже інші батьки з Донецька не відпускають своїх дітей на спортивні змагання у Прикарпаття.

Якщо під час перебування в Артеку Сергій яскраво не демонстрував елементи радянсько-російського світогляду (той простір сприймався для нього як безпечний), то у Львові, й особливо у Карпатах, він провокує конфлікти, тим самим захищаючи свою фальшиву ідентичність, навіяну маніпуляторами через споживання відповідного інформаційно-культурного продукту та соціальні зв'язки з дорослими, які пройшли перші етапи зомбування. Він насміхається і відкидає народні пісні, традиції та обряди. Навіть на символічному рівні ставить Діда Мороза і Снігуроньку вище за святого Миколая. Поступово Сергій стає злим, вдається до обману, часом з ним просто неможливо спілкуватися. Він прагне небезпечної, ризикової першості: «Йому подобалося лоскотати собі

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

нерви різними ризикованими розвагами, і катання на вагонетках з вуглем у шахті в рідних Ровеньках було далеко не найекстремальнішою з них» [1, с. 23].

В образі Сергія дуже добре показана розірваність культурних зв'язків між мешканцями різних регіонів України, що відбулося під безпосереднім впливом Радянського Союзу, а згодом Російської Федерації. Саме тому люди, які не мають міцного національного і культурного коріння, настільки вразливі до ворожої пропаганди. Після того, як Ровеньки опинилися на окупованій території і стали частиною «Луганської народної республіки», на деякий час зв'язок із Сергієм уривається, бо він все більше піддається ворожій пропаганді. Рівень зомбування наразі настільки високий, що Сергій переконаний, нібито українська армія бомбить їхні міста і вбиває людей. Він навіть асоціює Оленку та її співвітчизників з фашистами, які хочуть «знищити їх усіх» [1, с. 129].

Відновити спілкування з Сергієм друзів насамперед змушує випадок: вони мають врятувати батька Оленки. Перебуваючи в археологічній експедиції, він потрапив у полон до ворогів, яких у творі називають «терористами». Початок війни спровокував соціальний безлад, тому зрештою рятувати батька Оленки доводиться підліткам. Друзі проїжджають усю країну, їм вдається, щоправда, у трохи фантастичний спосіб, звільнити заручника до того, як його переправлять до в'язниці у Росії або розстріляють. У цьому їм допомагає і Сергій.

По суті це остання спроба налагодити комунікацію і порозумітися. Сергій показав, що для нього важлива дружба і людське життя, але надалі війна занурює його свідомість у морок. Він з подробицями пише Антону про жахіття війни, яких його містечко спізнало вже у 2014-му, але звинувачує у тому «хунту», і якщо він не підтримує «владу, яка бомбить мирних людей», то має тікати з Києва, який точно буде «очищений» від «хунти» [1, с. 201].

Твір не завершується перемогою, оскільки під час його написання війна тривала і передбачити її подальше розгортання було непросто. Хоч і слабкий зв'язок через електронні листи, але між друзями і Сергієм він залишається. Хоча його голова і задурена ворожою пропагандою, та його вибір сторони поки не остаточний, бо він не встиг стати злочинцем. Тому автор завершує твір надією: «До зустрічі у Майбутньому», де колись «ми всі, можливо, зрозуміємо одне одного і простимо» [1, с. 270], – пишуть в електронних листах одне одному Оленка і Сергій. Письменник вірить, що порозуміння можливе завдяки розумінню «іншого», який під впливом ворожої пропаганди став «чужим». Це важливий світоглядний досвід, який отримують читачі цієї книги.

Повість О. Саліпи «Скарби. Таємниця замку-корабля» не є пригодницькою і належить до психологічної підліткової прози, хоча певні фантастичні елементи у ній присутні, але їхній вплив на структуру сюжету мінімальний.

Чотирнадцятирічна Ліна приїздить в село на Тернопільщину разом із Тетяною, яка на два роки старша від неї. У селі, де Тетяна гостює щоліта,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

мешкають її дідусь і бабуся. Дівчата дуже різні за вдачею і не є подругами. Ідея такого літнього відпочинку належить їхнім батькам, які тривалий час дружать родинами. Від того не в захваті обидві дівчинки, для них спільний проведений час спочатку є дискомфортним, але зрештою пережите зближує їх.

У творі Тетяна навіть в авторському тексті називається «Танькою», вона дружить з неблагополучною компанією, що зрештою ледь не призводить до трагедії. Під час чергової гулянки Тетяна могла стати жертвою зґвалтування. Якби не втручання Ліни, все закінчилося б дуже погано. Тетяна – яскрава, зухвала, демонстративна. Ліна ж спочатку уявляється тихою і невиразною. Вона навіть має прізвисько «Штріх» (стилістика збережена) через свою «непомітність». Ліна реалізує себе через усвідомлення власної особистості та почуттів, в яких вона має розібратися. Її перша закоханість складна, оскільки спочатку їй подобається старший хлопець Стас, спілкування з ким не принесе їй нічого доброго. Андрій спочатку сприймається нею як товариш і спільник у пошуку скарбів, потрібних, щоб допомогти бідній родині виплатити борги, згодом же вона усвідомлює його небайдужість до своєї персони.

Сама Ліна родом з Лисичанська, що на Луганщині, і це значно ускладнює її комунікацію з іншими, оскільки замість взаємної толерантності комунікація нерідко будується на агресії, несприйнятті або зневазі. Ліна добре говорить українською, оскільки її мама вдома спілкується українською, а от батько розмовляє російською. Питання мови виведено на світоглядний рівень: Ліна «...знала, що тут, на Західній Україні, до східняків ставлять не дуже приязно. А вже мова – то для них святе. Правду кажучи, вона не дуже розуміла такої категоричності – майже всі її друзі спілкувалися російською, і це не заважало їм бути хорошими людьми. Там, на Донбасі, всі вже давно знали, що українська – це хіба вдома. І так було завжди. Коли у 2014-му разом з мамою ховалися від обстрілів у підвалі багатоповерхівки, ворогів з ЛНР-ДНР разом з сусідами смачно кляли російською» [2, с. 8–9]. Негативне ставлення до колаборантів й у самому Лисичанську: «До ТИХ у їхньому Лисичанську ставляться недобре. Всі, хто їм симпатизував, вже давно перейшли на територію ЛНР. Усі, хто залишився, – за Україну» [2, с. 74]. Таким чином, світоглядне питання поставлене вище за мовне. Важливо, яка ти людина, а потім – як ти говориш.

Водночас не заперечується вплив оточення і культурного середовища. Наприклад, такою деталлю авторка показує глибину занурення регіону, звідки приїхала Ліна, у російський інформаційно-культурний простір: «Ліна відкрила рота, щоб сказати правду – про те, що українською в них розмовляють здебільшого вдома, а в школах навіть історія України викладається часом російською, то про що вже говорити. Але сказала зовсім інше: / – Бо багато хто вважає, що історія України – непотрібний предмет. Мовляв, то не математика, фізика чи інформатика – її в житті не застосуєш» [2, с. 60]. Щоправда блатна

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

маскультура приликає і в молодіжне середовище Тернопільщини, про що свідчить любов частини тамтешніх підлітків до російського блатняка [2, с. 64].

Ідея першості особистості і незалежність її від регіону проживання є провідною у творі, оскільки найкраще порозумітися і бути толерантними можуть саме особистості. І навіть якщо хтось оступить, як місцевий Стас, який зрештою потрапляє у в'язницю за свої провини, здатний мислити тверезо і не піддаватися спокусам, що зіпсували б життя на перший погляд нібито цілком чужій для нього «сепарші», як дівчинку нерідко називають місцеві.

З іншого боку, чим вищий інтелектуальний і моральний рівень особистості, тим краще і швидше вона може зрозуміти «іншого», і тоді той перестає бути для неї «чужим». Так вибудовувалися стосунки Ліни та Андрія, і значно повільніше, але з позитивним результатом – між Тетяною і Ліною. Дорослі, які у цьому творі демонструють високий морально-інтелектуальний рівень, підсилений життєвим досвідом, одразу знаходять підхід до «східнячки», інтегрують її у свою родину та українське культурне середовище, щоправда перед тим визначивши певні правила і кордони, засновані на взаємній повазі. У родині Тетяни були вояки ОУН-УПА, що поки неважливо для самої Тетяни, але має велике значення для старшого покоління.

Важливість питання отриманого життєвого досвіду також піднімається у творі, оскільки це впливає безпосередньо на якість комунікації між людьми. Чим більше пережила людина, тим свідомішою вона стає, тим краще може зрозуміти іншого і використати свій досвід для досягнення мети. За умови високого морально-етичного рівня це будуть добрі справи. Такі моделі поведінки демонструють як Ліна, так й Андрій, який опікується родиною, оскільки його батько загинув на війні, коли йому було лише одинадцять. Натомість Тетяна та її компанія мають емоційну і моральну незрілість, замінюють свій життєвий досвід різноманітними небезпечними розвагами. Ліні не потрібне все це, бо вона знає, що таке війна, бачила загибель людей і навіть врятувала сусідку від смерті. Її місто дуже близько від лінії зіткнення, про близькість війни нагадують як потрощені будинки і занедбані вулиці, так і тотальна пустка, бо багато мешканців просто виїхали, рятуючись від небезпеки.

Стосунки Андрія і Ліни мають ще один потенційно конфліктний прояв. Ліна боїться, що її батько воює за ЛНР, не з ідейних переконань, а тому що має заробити гроші і віддати борги. Якщо про це довідається Андрій, чий батько загинув, захищаючи Україну від ворогів, хлопець її зненавидить. Він і сам не може однозначно відповісти, чи ця ненависть до окупантів і їхніх приспівників не перекреслить його симпатію до дівчини, що є психологічно достовірним. Реальна поведінкова модель не може розглядатися як умовна ситуація. Останнє є канонічним для літератури моралізаторського типу, але аж ніяк не для сучасних психологічних творів. Якби справді таке випробування постало перед

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

ними обома, персонажі були б відповідно розкриті. Насправді батька Ліни підставили, і він тепер сидить у в'язниці за крадіжку, про що невідомо його доньці.

Кілька разів Ліна демонструє ще одну цікаву модель поведінки, вбираючись в маску «ворога». Під час конфліктної ситуації вона звинувачує місцевих, що «на Сході» люди знають страхи війни, а «на Заході» про неї навіть «не чули» [2, с. 68], а коли рятує Тетяну від п'яної молоді, підсилює свій образ тим, що грає роль злої схибленої «східнячки» [2, с. 147]. Так працює її підсвідомість, трансформуючи попередній досвід у потрібну ситуативну роль.

У різний спосіб, повісті сучасних українських авторів, адресовані підлітковій аудиторії, демонструють цілісні, психологічно складні особистості персонажів. Важливі моделі комунікації, взаєморозуміння, взаємної поваги і толерантності, втілені у цих творах, можуть допомогти юній аудиторії краще зрозуміти себе, свою ідентичність, культурні та соціальні зв'язки, що суттєво впливатиме на подальший розвиток особистостей читачів цих творів і їхнє усвідомлення себе, «чужого» та «іншого» за часів випробувань російсько-української війни.

Література

1. Бачинський А. Детективи з Артеку. Таємниці Кам'яних Могил. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 272 с.
2. Саліпа О. Скарби. Таємниця замку-корабля. Книга перша. Харків : Фоліо, 2023. 208 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Деркачова О. С.
д-рка філол. наук, професорка
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ)

ЛІТЕРАТУРА ЯК ПРОСТІР ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ ТА УТВЕРДЖЕННЯ ІНКЛЮЗІЇ

Створення інклюзивного освітнього середовища є надзвичайно важливим. Воно надає рівні можливості всім, незалежно від їхнього фізичного чи емоційного стану. Одним із важливих досягнень Нової української школи є впровадження інклюзивної освіти, яка передбачає залучення до освітнього процесу всіх дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами. Тому в контексті освітніх інновацій інклюзивна література становить неабиякий інтерес для вчителів, філологів і психологів. Наукова спільнота шукає шляхи методологічного та літературного аналізу таких текстів.

ЮНЕСКО визначає інклюзивну освіту як «процес задоволення та реагування на різноманітні потреби учнів шляхом забезпечення їх участі в навчанні, культурних заходах та суспільному житті, а також зменшення виключення в освіті та процесі навчання».

У 2001–2007 роках Міністерство освіти і науки експериментально реалізувало проєкт «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливими потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх школах». Фактично, 2001 рік став роком початку пошуку шляхів і можливостей інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній процес. Наступним етапом експерименту став українсько-канадський проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Його тривалість – 2008-2012 роки. Одночасно в українському освітньому просторі з'явився збірник практичних матеріалів «Індекс інклюзії», який був перекладений 32 мовами і використовувався в багатьох країнах світу.

1 жовтня 2010 року в Україні було затверджено Концепцію розвитку інклюзивної освіти. Але питання інклюзії слід розглядати не тільки з точки зору створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей в Україні. Таким чином, усуваються бар'єри в системі освіти, батьки залучаються до освітнього процесу, діти з особливими освітніми потребами отримують можливість соціалізуватися, розвивати свої здібності та таланти, а також створюється атмосфера прийняття різних людей.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

У грудні 2015 року Україна ратифікувала основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав дітей відповідно до міжнародних стандартів освіти, соціального захисту та охорони здоров'я, включаючи статтю 24 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю¹. 5 липня 2017 року Президент України підписав закон «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», прийнятий 23 травня цього року. Вперше у 2017 році український уряд виділив субвенцію на інклюзивну освіту.

Інклюзія громадських просторів як термін має широке коло значень та інтерпретацій. Часто це поняття використовується для чіткого визначення потреб людей з інвалідністю, щоб нагадати відповідним зацікавленим сторонам про необхідність приділяти особливу увагу створенню фізично, сенсорно та інтелектуально доступних місць, послуг та інформації. У ширшому сенсі він означає інклюзію всіх людей, незалежно від їхнього соціального, економічного, медичного, культурного, релігійного тощо походження.

Окрім створення інклюзивного простору, не менш важливим є формування толерантного та емпатійного суспільства. І тут на допомогу може прийти інклюзивна література, яка порушує низку важливих екзистенційних питань, зачіпає емоції читача та дає можливість зануритися в інший світ.

Н. Головченко в інклюзивній літературі вбачає таку, що може виконувати «просвітницьку і виховну функції щодо формування атмосфери толерантності в українському суспільстві» [4]. О. Осмоловська вважає, що ця література «орієнтована на реалізацію дотримання прав осіб з інвалідністю та формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності» [7]. Про інклюзивну літературу як важливу складову сучасного освітнього процесу, а також формування читацьких інтересів пишуть і літературознавці, і педагоги.

Це твори про поразки та перемоги людей з інвалідністю, про їхню самотність та намагання достукатися до світу, про прийняття себе, про жорстокість та холодність світу до таких людей.

Наприклад, з українськими реаліями життя людей з інвалідністю нас знайомить автобіографічна повість поета, громадського діяча, волонтера Антона Дубішина «Особливе одкровення» [6]. Автор розповідає про свій травматичний дитячий досвід, пов'язаний не лише з власною інвалідністю, а й домашнім насильством, про перші кроки соціалізації та про те, якими нелегкими вони були, про важливість розуміти своє призначення у цьому світі, про допомогу іншим. Окреме місце належить авторським роздумам про місце людини з інвалідністю у соціумі, про можливості самореалізації, а також про радянський негативний досвід антиінклюзії. Автор говорить, що секрет його успіху – це прийняття себе таким, яким є, віра в свої сили, а відтак прийняття і віра суспільства в нього та його сили.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Про самоприйняття і книга Івана Байдака «(Не)помітні» [2]. Вона містить історії чотирьох людей з різними невиліковними захворюваннями, які розповідають про свій конфлікт зі світом, який не сприймає їх через ті зовнішні фактори, які від них не залежать, про труднощі комунікації з людьми, які за фізичними вадами часто не бачать самої людини. Але дива не станеться, переконані персонажі, якщо ти сам себе не полюбиш і не зміниш своє ставлення до самого себе: «Здається, найчастіше ми самі для себе є найбільшою перешкодою. А найскладнішим для опанування є мистецтво приймати, розуміти, любити себе. Але хіба любов до себе не є найкращою терапією?» [2] Герої спочатку роблять перші кроки назустріч самому собі, далі кроки назустріч світові, а відтак історії драм та невдач перетворюються на історії успіху.

Окрему нішу займають інклюзивні художні твори, в яких тема булінгу, зокрема шкільного, стає ключовою, а герой опиняється сам на сам з чужим світом, який його не розуміє, не сприймає, а соціум намагається заперечити його право на існування. І відбувається це внаслідок інакшості героя не через порушення якихось уявлень про правильність поведінкових моделей, а через інакшість, спричинену інвалідністю. Мета таких творів не лише привернути увагу спільноти до проблеми, а й показати внутрішній світ головного персонажа, відтворити спектр його емоцій та переживань. Автори не моралізують про те, що булінг – це погано, а показують наляканого хлопчика або дівчинку, яким доводиться бути в рази сильнішими, відважнішими, стараннішими за їхніх однолітків.

У повісті Оксани Сайко «До сивих гір» [9] 15-річна дівчинка Яська є чужою і для своєї родини, і для села, в якому вона мешкає через свої фізичні вади. Вона часто стає об'єктом насміхань і знущань як з боку дітей, так і з боку дорослих. Ніхто не бачить її вразливої душі та чуйного серця, але всі бачать величезний горб на її спині (схожу історію раніше оповів нам Спиридон Черкасенко, проте він своєму героєві, маленькому хлопчикові, дав більше шансів на любов та розуміння). Єдиною, хто розуміє дівчинку, стає калина, яка чимось схожа на Яську. Проте згодом, коли з'являється Михайло, що стає її дугою і розрадником, розуміємо, що проблема не у фізичних вадах, а у несприйнятті будь-якої інакшості. Ця драматична історія також про духовну сліпоту натовпу, про несприйняття тих, у кого багатий внутрішній світ і щире серце.

Книги «Диво» Р. Дж. Паласіо, «Риба на дереві» Лінди Муллани Гант, «За межею» Шерон М. Дрейпер, «Ларс Lol» Ібен Акерлі розповідають про булінг у школі, а остання зокрема торкається проблеми кібербулінгу.

У першій [8] 10-річного Огеста, що пережив 27 операцій на обличчі, батьки вирішують віддати до звичайної школи, щоб він поволі адаптувався і

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

призвичаювався до соціуму. І це не так легко, адже попри його кмітливість, розум, щирість, однолітки дивляться на його обличчя, не бачачи його серця. Він зазнає і цькування, і знущань, але таки знаходить добрих та вірних друзів, а в кінці навчального року отримує медаль, яка «вручається тому учневі, котрий виявив шляхетність і зразкову поведінку».

Еллі («Риба на дереві» [3]) талановита, кмітлива, з багатою уявою, неординарним мисленням, але у неї дислексія, тому вона не може ні писати, ні читати, а це впливає і на стосунки з однокласниками, і на неї саму, хоч вона дуже намагається бути і старанною, і ретельною. І за цим невмінням ніхто із вчителів за сім років не розгледів у дівчинці її талантів, тільки новий вчитель з'ясовує, що з Еллі не так, а ще йому вдається її переконати, що такі, як вона, зі своїм неординарним мисленням, робить світ яскравішим і цікавішим. Зрештою, світ був би страшенно нудним і сірим без творчості та фантазії.

Мелоді («За межею» [5]) має тяжку форму ДЦП, не може ходити, говорити, її рухи не є точними, через що люди вважають її розумово відсталою, хоча вона дуже розумна і має феноменальну пам'ять. І якщо в родині вона має любов та підтримку, то однокласники і деякі вчителі не сприймають її ні через її зовнішність, ні через нездатність самотійно пересуватися. І здається, коли усе начебто налагоджується, настає несподівана поразка. Мелоді стає частиною шкільної команди, яка бере участь в інтелектуальних іграх, завдяки їй вони отримують не одну перемогу, але на вирішальну гру інші учасники за німої згоди вчителя її не беруть, бо соромляться. Авторка показує, як повільно відбувається прийняття дитини з інвалідністю в соціумі, який ніяк не хоче звільнитися від забобонів. Школа, в якій навчається Мелоді, - це модель сучасного суспільства, яке не завжди і не для всіх привітне та відкрите.

У книзі «Ларс Lol» [1] чимало уваги приділяється соціалізації дітей із синдромом Дауна, проблемі інклюзивного навчання та системі менторства у школі. Однокласники Ларса знімають його потайки на відео і виставляють у соцмережах із глузливими підписами та коментарями. Його менторка та однокласниця Аманда опиняється перед складним вибором: бути на боці Ларса і стати тією, яку теж цькують, чи доєднатися до однокласників і бути як всі. Вона обирає друге і потім глибоко шкодує про це.

І якщо героїня «Риби на дереві» Еллі розуміє, що однокласники з неї знущаються, то ні Огест, ні Мелоді, ні Ларс цього не усвідомлюють на початках. І це чи не найбільша драма для дітей, адже до булінгу додається ще й зрада і підлість. Проте вони мужньо відстоюють свої позиції, зберігаючи достоїнство і благородство.

Розповідь у згаданих нами книгах ведеться від першої особи, часто від імені дітей з інвалідністю, що поглиблює рівень інтимізації у спілкуванні з читачем, дозволяє краще зануритися у переживання головних героїв, прожити з

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

ними ті емоції, що виникають через їхню інакшість, біль поразок, а потім радість перемог.

Хтось долає труднощі самотужки, як-от герой оповідання Андрія Маслюха «Трамвай №» оскільки його батьки працюють закордоном, щоб заробити гроші на лікування сина, когось підтримують батьки та вчителі, як-от у «Диві» чи «Рибі на дереві», «За межею».

Письменники у таких творах звертають увагу на роль сім'ї, в якій виховується дитина з інвалідністю (ставлення батьків, братів, сестер), школи (система організації навчання дітей з особливими освітніми потребами, їх соціалізація), дитячого колективу, в якому опиняється дитина. І як правило, однокласники на початках сприймають негативно появу когось не такого у класі або ж вдають приязнь. Проте згодом ситуація змінюється. І ті, кого цькували, чинять опір чи то вчинками, чи то досягненнями, чи то протестом. Ці герої є не лише прикладом сміливості, рішучості, прагнення знайти себе і зайняти достойне місце під сонцем. Розкриваючи їхній внутрішній світ, автори говорять і про їхню самотність, і ті страхи, які їм доводиться долати, і несприйняття через незалежні від них обставини, які вони не в силі змінити, про те, що доводиться дитині з інвалідністю проживати кожен день – і це не лише про боротьбу з недугою.

Література

1. Акерлі І. Ларс ЛОЛ. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 200 с.
2. Байдак І. (Не)помітні. Харків : Віват, 2021. 140 с.
3. Гант Л. М. Риба на дереві. Харків : Віват, 2019. 320 с.
4. Головченко Н. Роль сучасної української літератури у формуванні толерантного суспільства. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/720057/1/> (дата звернення: 23.09.2025).
5. Дрейпер Ш. М. За межею. Київ : Рідна мова, 2018. 246 с.
6. Дубішин А. Особливе одкровення. Київ : Альянт, 2020. 270 с.
7. Осмолівська О. Формування видавничого напрямку української інклюзивної літератури як новітнього тренду розвитку видавничої справи. *Інтегровані комунікації*. 2017. № 4. С. 27–32.
8. Паласіо Р. Дж. Диво. Харків : Віват, 2016. 368 с.
9. Сайко О. До сивих гір. Львів : Піраміда, 2015. 140 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Жорнова О. І.

д-рка пед. наук, професорка

Жорнова О. І.

д-рка пед. наук, професорка

Київська муніципальна академія музики ім. Р. М. Глієра

«МОЖЛИВА ДИСКРИМІНАЦІЯ» У ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИКАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дослідження виконано в межах дискурсивного підходу. Методологія роботи ґрунтується на аналізі, порівнянні та узагальненні експертних інтерв'ю, а також продуктів усного мовлення і письмових висловлювань учасників освітнього процесу. Аналіз контенту дискурсивних практик заснований на положенні про освіту як ретранслятора упорядкованого знання із множиною нетотожних і незалежних думок, поглядів, цінностей, переконань тощо.

Під «*можливою*» дискримінацією розуміємо ситуацію, яка гіпотетично може стати чинником незахищеності здобувача від дискримінації в ЗВО через недостатню увагу науково-педагогічних працівників до питань прав, свобод, можливостей та рівних умов для здобувачів. А це можна встановити за результатами вивчення дискурсу дискримінації.

Серед явищ, що загострюють ситуацію в суспільстві, дискримінація займає особливе місце. Повсякденне мислення безпосередньо пов'язує умовиводи на кшталт «не як усі», «не бажає стати як усі» з обмеженням у правах осіб, яких вони стосуються.

Нами питання дискурсу досліджувались у контексті включення індивіда в суспільні відносини, активізації його як суб'єкта прийняття рішень та підвищення рівня суб'єктності [1–4].

У цій роботі ми звернули увагу на дискурс як інструмент уникнення гострих питань дискримінації в ЗВО через цілеспрямоване усунення з дискурсивних практик будь-яких аспектів дискримінації в ЗВО.

Дослідження «*можливої*» дискримінації та її міри (від поодиноких помилок до цілеспрямованих осмислених дій) проводилося в два періоди: з вересня 2016 до березня 2017 н. р., та з вересня 2025 до жовтня 2025 в контексті відкритих даних [4].

Дискурсивні практики дискримінації в ЗВО були осмислені в двох планах:

- через дотримання педагогічним колективом конституційних принципів рівності і недискримінації;
- через наявність даних про (не)дотримання педагогічним колективом конституційних принципів рівності і недискримінації.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

У цьому контексті нами виділено три напрями, які перетворюють окремі складники дискурсивних практик в єдину систему інституційної дискурсивної практики:

- різні джерела поінформованості всіх стейкхолдерів про те, куди, до кого слід звертатися зі скаргою про дії, несумісні з дотриманням прав людини, а також створення умов для викорінювання можливих порушень через цілеспрямоване планове обговорення питань дискримінації в ЗВО;

- писемний модус зафіксованих порушень гарантованих законом прав, які призвели до недодержання принципів рівності і недискримінації, матеріали за результатами обговорення такого факту, доведення до широкого загалу факту та заходів щодо пропедевтики дискримінації; писемний модус не зафіксованих порушень гарантованих законом прав, які могли призвести до недодержання принципів рівності і недискримінації, матеріали за результатами обговорення відсутності такого факту, доведення до широкого загалу факту та заходів щодо пропедевтики дискримінації;

- забезпеченість відповідними науково-методичними, роздатковими матеріалами, доступними як для всіх стейкхолдерів;

- педагогічні колективи активно співпрацюють з тими організаціями і уповноваженими особами, які на високому професійному рівні спроможні вирішити ті чи інші завдання з питань дискримінації.

Критеріями «можливої дискримінації в цьому дослідженні є:

- кількісний: респондент використовує слово «часто», «дуже часто», «постійно» при відповіді на питання.

1. Куратор академічної групи інформує про обговорення педагогічним колективом, Вченою радою, ректоратом, органами самоврядності фактів (не)дотримання конституційних принципів рівності і недискримінації в ЗВО?

2. Куратор академічної групи інформує про акумуляцію даних про (не)дотримання педагогічним колективом конституційних принципів рівності і недискримінації?

3. Бібліотечні співробітники інформують про надходження відповідних науково-методичних, роздаткових матеріалів? Вони є доступними для всіх стейкхолдерів?

4. Відбувається взаємодія з тими організаціями і уповноваженими особами, які на високому професійному рівні спроможні вирішити ті чи інші завдання з питань дискримінації? Хто є уповноваженою особою з цих питань у ЗВО?

- психологічний: респондент інтерпретує випадок як дискримінацію, аргументуючи менш сприятливим, недружнім ставленням до нього або принизливим поведінням із ним у порівнянні з іншими.

1. Ви можете навести приклади (не)ефективного реагування на випадки дискримінації і належного захисту від дискримінації?

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2. Ви можете перелічити групи ризику, які більшою мірою потребують уваги?

3. Ви вважаєте, що можете стати об'єктом дискримінації з боку педагогічного колективу?

4. Ви можете розраховувати на захист від дискримінації в ЗВО?

Незнання своїх прав та алгоритму їх відстоювання, непоінформованість про уповноважені органи та осіб у справі захисту від дискримінації, відсутність ознак сформованого дискурсу, який засвідчує обізнаність із проблемами дискримінації, визначаємо як ознаки *«можливої»* дискримінації.

Плани роботи педагогічного колективу, як свідчать результати їх аналізу практикантами, наші бесіди з соціальними педагогами, психологами, студентами-практикантами, не є сукупністю взаємопов'язаних елементів із просування ідеї недискримінації.

На наше прохання респонденти намагалися познайомитися з банком ситуацій із описом дискримінації, які накопичені в бібліотеці ЗВО, науково-педагогічними працівниками, допоміжним складом як статистичні дані, які проаналізовані, оскільки містять потенційну небезпеку, дати їм оцінку після вивчення всіх обставин, сформулювати об'єктивне рішення для подальшої роботи, та отримали відмову.

У бібліотеках відповідна література не була підібрана окремо для цільових запитів стейкхолдерів, вона не диференційована за типом споживача.

На наше запитання про те, до кого звернувся чи звернеться здобувач у разі можливої дискримінації, відповідь була така: самі розберемося, у нас вже є досвід.

Усе вищевикладене увиразнило відсутність ознак сформованого дискурсу, який засвідчує обізнаність із проблемами дискримінації. Тому констатуємо у дискурсивних практиках ЗВО наявність *«можливої»* дискримінації. Це може бути наслідком або неефективного просування ідей рівності і недискримінації в ЗВО, або її ігноруванням педагогічним колективом.

Механізм захисту від *«можливої»* дискримінації – це сукупність взаємопов'язаних елементів, що становлять певну динамічну систему, із такими складниками:

- моніторинг фактів *«можливої»* дискримінації;
- аналіз психологічного благополуччя здобувачів у контексті (не)поваги та (не)дотримання конституційних принципів рівності і недискримінації в ЗВО;
- планова діяльність педагогічного колективу (Вченої ради, ректорату, органів самоврядування, куратора, бібліотечних співробітників та ін.);
- гарантії щодо психологічного благополуччя в ЗВО.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Жорнова О., Жорнова О. Дискурс модернізації освіти: чи впізнана освітня реальність? *Вища школа*. 2012. № 1. С. 32–42.
2. Жорнова О., Жорнова О. Можлива дискримінація як проблема громадянського суспільства, або про те, чи будити сплячого собаку в контексті «celebrate diversity». *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=mozhyva-dyskryminatsiya-yak-problema-hromadyanskoho-suspilstva-abo-pro-te-chy-budyty-splyachoho-sobaku-v-konteksti-celebrate-diversity>.
3. Жорнова О., Жорнова О. Перспективи запровадження інновацій в освітні дослідження (на прикладі гармонізації досвіду обміну даними). *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти*. 2021. № 1. С. 154–156.
4. Жорнова О., Жорнова О. Хронотоп парламенту України: від драми безіменного автора чи стихійного нещастя – до соціокультурного проекту. *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=hronotop-parlamentu-ukrajiny-vid-dramy-bezimennoho-avtora-chy-styhijnoho-neschastya-do-sotsiokulturnoho-proektu>.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Zhuravko V. V.

postgraduate

Zaporizhzhia National University

TRADITIONAL MARTIAL ARTS AND WESTERN SPORTS IN THE FORMATION OF MODERN JAPANESE PHYSICAL CULTURE

Introduction. The modernization of Japan's physical culture in the 20th century was a multidimensional process combining cultural adaptation and sport-scientific innovation. Following the Meiji Restoration (1868), Japan sought to modernize its military, education, and public health systems by integrating Western models of sport, anatomy, and physiology into national curricula.

Simultaneously, Japan preserved its indigenous physical heritage – the martial arts (*budo*) – which embodied the ethical and psychological principles of *bushido*. Rather than being displaced, these arts were reinterpreted through the scientific logic of Western sport. The result was a hybrid physical culture in which the moral ideals of self-control, respect, and perseverance coexisted with measurable athletic performance, competitive rules, and structured training methodology.

Results and Discussion

1. The Sportification of Martial Arts. The concept of *sportification* describes the transformation of traditional martial practices into codified sports with standardized rules, competition formats, and weight categories. Judo, established by Jigoro Kano in 1882, became the prototype of this process. Kano systematically applied biomechanical principles, progressive load methods, and structured drills (*uchi-komi*, *randori*) to replace purely combative training with scientific athletic practice.

Under Kano's leadership, the Kodokan Institute functioned as both a sport-scientific laboratory and a pedagogical center, where students learned about energy efficiency (*seiryoku zenyo*), proper posture, and controlled breathing – principles consistent with modern kinesiology. The introduction of judo into school curricula in 1911 formalized martial training as a component of public education, emphasizing both physical conditioning and moral development.

2. Western Influence on Training Science and Sports Pedagogy. Western sports introduced systematic conditioning, quantification, and measurement into Japanese physical education. From the early 1900s, German gymnastics and British team sports (baseball, athletics, football) provided models for organized training, teamwork, and periodization.

The adoption of scientific methods: heart rate monitoring, physical testing, recovery protocols, began in the 1920s and intensified after World War II with the establishment of sports science institutes. This integration created a balanced

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

approach between functional performance (Western) and ethical-psychological development (Eastern).

For example, judo and kendo classes emphasized motor coordination, reaction speed, and proprioception alongside discipline and respect. Such dual training promoted holistic athlete formation, aligning physical conditioning with cognitive and emotional control – a precursor to today’s integrated training models in sport science.

3. Institutionalization and Olympic Modernity. By the mid-20th century, Japan’s hybrid model of sport had matured into an institutional system recognized globally. The inclusion of judo in the 1964 Tokyo Olympics symbolized the successful internationalization of a martial art redefined through sport-scientific principles.

Japan’s Olympic preparation programs combined high-volume endurance training, biomechanical analysis of techniques, and psychological conditioning inspired by budo philosophy. The emphasis on *kokoro* (spirit) and *tanren* (discipline through repetition) complemented Western periodization and recovery models, producing athletes with exceptional technical precision and emotional resilience.

Following this model, Japan became a pioneer in sport pedagogy, where martial arts were used as tools for moral education, postural correction, and self-regulation. This approach remains central in Japanese school curricula, reflecting the ongoing synthesis between sport and character education.

4. The Contemporary Legacy of the Hybrid System. Modern Japanese physical culture operates within a dual paradigm:

- ethical-educational: rooted in budo, emphasizing respect, self-control, perseverance, and social harmony;
- performance-scientific: grounded in biomechanics, physiology, and measurable performance outcomes.

This model has proven effective not only for competitive excellence but also for physical literacy and lifelong fitness promotion. The martial spirit continues to shape the training psychology of athletes, emphasizing controlled aggression, mindfulness, and body awareness – attributes now recognized in modern sport psychology.

Thus, Japan’s 20th-century synthesis of martial and Western systems represents a case study of sport cultural hybridization, where physical training serves both athletic and moral objectives.

Conclusions. The evolution of Japan’s physical culture in the 20th century reflects a complex fusion of tradition and scientific modernization. The sportification of martial arts transformed budo into an educational and athletic system integrating biomechanical efficiency, psychological training, and moral discipline.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

By blending Western training science with indigenous pedagogical ideals, Japan developed a comprehensive model of physical education that continues to influence global sport philosophy. This hybrid structure demonstrates that elite performance and ethical self-cultivation are not contradictory but mutually reinforcing dimensions of physical culture.

The Japanese example underscores the potential of sports science to preserve cultural identity while advancing athletic innovation – a valuable framework for contemporary sport pedagogy and humanistic education worldwide.

References

1. Benesch O. Olympic Samurai: Japanese Martial Arts between Sports and Self-Cultivation. *Sport in History*. 2020. Vol. 40. № 3. P. 328–355.
2. Collins S. Sporting Japanese-ness in an Americanised Japan. *The International Journal of the History of Sport*. 2011. Vol. 28. № 17. P. 2448–2473.
3. Fu J. The Construction of National Identity Contributed by Sports in Japanese Modernization – The Comparative Analysis of Baseball and Kendo. *Communications in Humanities Research*. 2023. Vol. 4. P. 602–609.
4. Guttmann A., Lee T. The Arrival and Diffusion of Western Sports. *Japanese Sports: A History*. University of Hawaii Press. 2001. P. 67–95.
5. Hwang E.-R., Tae-Young K. Intensification of the Education of Public Health, Hygiene, and Martial Arts during the Japanese Colonial Period (1937–1945). *Journal of Exercise Rehabilitation*. 2018. Vol. 14. № 2. P. 160–167.
6. Kitamura T. Budo as a Compulsory Program at Junior-High School in Japan. *Japan Journal of Sport Sociology*. 2013. Vol. 21. № 1. P. 23–35.
7. Lachina E. Conquering the World: The ‘Martial’ Power of Japan Goes Global. *The International Journal of the History of Sport*. 2018. Vol. 35. № 15–16. P. 1510–1530.
8. Lu L., Pan D. Comparative Research on the Modernization of Chinese and Japanese National Traditional Sports from a Culturology Perspective. *The International Journal of the History of Sport*. 2018. Vol. 35. № 15–16. P. 1567–1587.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Іванова Т. В.

д-рка пед. наук, професорка

Маріупольський державний університет (м. Київ)

Іванов В. Ф.

д-р філол. наук, професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Єфремова О. В.

старша викладачка

Маріупольський державний університет (м. Київ)

КОЛИ ПРАВДА БОЛИТЬ: ЖУРНАЛІСТИКА ТОЛЕРАНТНОСТІ МІЖ ЕМОЦІЯМИ ТА ЕТИКОЮ

Актуальність теми в умовах війни. Повномасштабна війна Росії проти України загострила дилему між потребою світу знати правду та обов'язком захисту приватності, гідності й безпеки людей. Війна щодня продукує сотні трагічних історій і журналісти постають перед вибором: як донести правду без надмірної сенсаційності та без шкоди для постраждалих і суспільства. Саме тому на перший план виходить принцип так званої журналістики толерантності, або емпатичного ставлення до висвітлення емоційночутливих тем і до долі героїв своїх медіасюжетів.

Тема також стає особливо актуальною сьогодні, адже українці живуть у стані постійного стресу: у 2025 році 86% громадян вважають важливим більше говорити про ментальне здоров'я (порівняно з 75% на початку 2024 року). І хоч за даними дослідження про ментальний стан українців 2025 року спостерігається чіткий зсув від реактивного виживання до пошуку стабільності, все рівно суттєво збільшується запит на психологічну підтримку українців – з 41% до 71% в порівнянні з 2022 роком [1]. Цей факт означає, що українське суспільство переживає стан глибокої психологічної тривоги та страху за свою безпеку. І саме тут на допомогу мають прийти традиційні медіа, які кожен день повідомляють про події в країні та надають громадянам достовірну інформацію. Специфіка роботи журналістів під час війни змушує переглянути підходи до деяких журналістських стандартів та принципів, тому, що на наш погляд, правда під час війни не дорівнює усій правді. І саме тому, що довіра до справжніх демократичних медіа формується вже сьогодні, основним принципом діяльності журналіста має бути орієнтованість на безпеку громадян та її країни. І відомий вираз «не нашкодь» є основним пріоритетом сьогодні.

Журналістика толерантності: поняття та сутність. Слід зауважити, що під журналістикою толерантності ми розуміємо таку модель професійної діяльності, яка поєднує фактологічність, дотримання журналістських стандартів

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

та етичну чутливість. Її ключове завдання – висвітлювати складні, зокрема травматичні й емоційноболісні теми, не втрачаючи гуманістичного виміру. Це журналістика, де головним є принцип «правда має людське обличчя».

Слід зауважити, що саму сутність поняття «журналістика толерантності» активно дискутують вітчизняні вчені-журналісти. Так Микола Васьків у роботі «Стандарти журналістики й «мова толерантності» в контексті законодавства й державно-національної безпеки» наголошує на тому, що під час війни головними орієнтирами для журналістів при висвітленні емоційночутливих тем мають бути документи вітчизняного й зарубіжного законодавства та державно-національної безпеки. І це знову підтверджує наш тезис про те, що безпека громадян та країни є головною.

Цікавою також є думка автора, що під час нашої жорсткої війни проти ворога такі принципи, як емоційність, емпатичність, суб'єктивність є припустимими і навіть іманентними рисами тих груп жанрів, які українські науковці називають аналітичними й публіцистичними. Саме ці риси є властивими для таких інформаційних жанрів, як репортаж та інтерв'ю. Тому емоційність і суб'єктивність у відстоюванні національно-патріотичних цінностей і територіальної цілісності держави, – робить висновок автор, – є цілком прийнятними [2].

Вважаємо актуальними настанови і журналіста Олександра Зіненка, який у статті «Толерантність у навчальних матеріалах для журналістів у небезпечних зонах» наголошує на тому, що «в умовах широкомасштабного вторгнення українські журналісти з усієї території країни повинні бути глибоко обізнані у правилах висвітлення воєнного конфлікту та спілкування з постраждалими від нього». «Вони повинні знати, – підкреслює автор, – як коректно взаємодіяти з постраждалими, щоб не погіршувати їхній стан, дотримуючись принципів етики та толерантності» [3].

Література

1. Ти як? Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни. 14 лютого 2025. URL: <https://surl.li/oaohft>
2. Васьків М. Стандарти журналістики й «мова толерантності» в контексті законодавства й державно-національної безпеки. *Інтегровані комунікації*. 2002. № 1(13). С. 6–16.
3. Зіненко О. Толерантність у навчальних матеріалах для журналістів у небезпечних зонах. *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. № 130. С. 199–203.
4. Посібник з безпеки для журналіста. Національна спілка журналістів України. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381168/PDF/381168ukr.pdf.multi> (дата звернення: 27.09.22).

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ілійчук Л. В.

канд. пед. наук, доцентка

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ)

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ВНУТРІШНЬОЇ КУЛЬТУРИ ЯКОСТІ ОСВІТИ

У сучасних умовах глобалізації та соціокультурних трансформацій якість освіти розглядається не лише як відповідність освітніх програм певним стандартам, а й як здатність освітнього середовища забезпечувати розвиток особистості, її ціннісних орієнтацій та соціально значущих компетентностей. Культура якості закладу вищої освіти формується через систему цінностей, норм і традицій, які визначають взаємовідносини між викладачами, студентами та адміністрацією. Вона проявляється у рівні академічної доброчесності, дотриманні принципів демократичного управління, відкритості освітнього середовища та забезпеченні можливостей для професійного і особистісного зростання всіх його учасників. Важливими індикаторами культури якості виступають ефективність внутрішньої системи забезпечення якості, орієнтація на інноваційний розвиток, міжнародну співпрацю та інтеграцію у глобальний науково-освітній простір. Саме поєднання традицій і сучасних освітніх практик дозволяє закладу освіти підтримувати високий рівень конкурентоспроможності та сприяти вихованню толерантних, соціально відповідальних фахівців.

Однією з ключових категорій, що визначає внутрішню культуру якості освіти, є толерантність, яка відображає готовність особистості до сприйняття різноманіття, діалогу й взаємоповаги. З огляду на це, формування толерантності у здобувачів освіти стає необхідною умовою становлення громадянського суспільства та забезпечення сталого розвитку освітньої системи. Освітнє середовище, побудоване на принципах толерантності, сприяє підвищенню якості освіти, оскільки створює простір довіри, партнерства та взаємної підтримки між усіма його учасниками. У цьому середовищі толерантність виступає не лише показником особистісної культури, а й професійною цінністю педагогів, яка визначає стиль їхньої взаємодії зі здобувачами освіти, формує атмосферу академічної доброчесності, стимулює розвиток соціальної відповідальності, емпатії, здатності до конструктивної взаємодії в колективі, прийняття різноманітних точок зору та розвитку ключових компетентностей, необхідних для успішної діяльності.

Категорія «толерантність» у сучасній науковій думці трактується як універсальна умова гармонійного співіснування людини в суспільстві та дотримання норм цивілізованої поведінки у взаєминах з іншими. При цьому

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

зміст цього поняття розкривається значно ширше, ніж лише прагнення до уникнення конфліктів. Толерантність розглядається не тільки як психологічний механізм регуляції міжособистісних і соціальних взаємодій, а й як інструмент конструктивного подолання суперечностей і пошуку взаємоприйнятних рішень у процесі спільної діяльності [1, с. 156]. У такому контексті толерантність постає не пасивною позицією терпимості, а активною життєвою стратегією, що передбачає повагу до різноманіття, відкритість до діалогу та готовність до співпраці. Вона забезпечує не лише гармонізацію соціальних відносин, а й створює передумови для розвитку демократичної культури, формування довіри та партнерства у суспільстві, зокрема й в освітньому середовищі.

Толерантність у закладі освіти має проявлятися на всіх рівнях його функціонування – від управлінських органів до кадрового складу, здобувачів освіти й технічного персоналу. Вона передбачає повагу до думок і позицій усіх учасників освітнього процесу, готовність до конструктивного діалогу, врахування індивідуальних особливостей та потреб. Управлінські рішення, прийняті з урахуванням принципів толерантності, сприяють створенню демократичного й відкритого освітнього середовища, забезпечують прозорість процедур і підтримку ініціатив. Толерантна взаємодія серед педагогів, адміністрації та здобувачів освіти формує атмосферу довіри, співпраці та партнерства, що безпосередньо впливає на внутрішню культуру якості закладу освіти. У такому середовищі реалізуються цінності академічної доброчесності, професійної відповідальності та соціальної чутливості, що закладає фундамент для ефективної освітньої діяльності.

Толерантність у системі освіти виявляється передусім у характері взаємодії між педагогами та здобувачами освіти. Вона передбачає рівноправне партнерство, взаємоповагу, відкритість до діалогу та врахування індивідуальних освітніх потреб кожного. Саме завдяки толерантній комунікації створюється позитивний психологічний клімат у закладі освіти, що є необхідною умовою підвищення його внутрішньої культури якості. При цьому особливого значення набувають професійні цінності педагогів, серед яких – гуманізм, відповідальність, академічна доброчесність, справедливість та соціальна чутливість. Саме професійні цінності сучасного вчителя становлять фундамент забезпечення якості освіти навіть у складних умовах, зокрема в період воєнних викликів. Толерантність, будучи інтегрованою в систему цих цінностей, виконує роль не лише морального орієнтира, а й інструмента формування стійкого освітнього середовища, яке здатне підтримувати розвиток особистості та забезпечувати високі стандарти якості освіти [2].

Отже, ефективне функціонування закладу освіти значною мірою визначається інтеграцією принципів толерантності, що сприяють формуванню демократичного, відкритого та партнерського освітнього середовища.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Запровадження таких підходів забезпечує розвиток внутрішньої культури якості освіти, стимулює формування соціальних компетентностей здобувачів і створює передумови для сталого розвитку освітньої системи.

Література

1. Сергієнко Т., Самойлова Ю., Денисюк Ю. Толерантність як соціально-педагогічний інструмент вирішення конфліктних ситуацій. *Соціальна педагогіка*. 2020. Т. 2. Вип. 22. С. 153–156.
2. Tsiuniak O., Ilichuk L., Riznyk V., Kondur O. Professional values of a modern teacher as the basis for ensuring the quality of education during war conditions. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2024. № 11 (3). Pp. 68–74. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.11.3.68-74>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Калюжна Ю. В.

канд. економ. наук, доцентка

Запорізький національний університет

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ ВІЗІЇ У СУСПІЛЬСТВІ

Європейські практики формування гуманістичної візії у суспільстві базуються на комплексному поєднанні освітніх, соціальних та культурних інструментів, що сприяють поширенню цінностей людяності, демократії та поваги до прав людини.

Освітній вимір включає орієнтацію навчальних програм на виховання критичного мислення, формування культури діалогу, толерантності та міжкультурної взаємодії. Важливу роль відіграють міжнародні освітні обміни та програми мобільності, які закріплюють ідею глобальної громадянської відповідальності.

Соціальні практики реалізуються через політику інклюзії, підтримку вразливих груп населення та утвердження рівних можливостей. Вони знижують рівень соціальної ізоляції, сприяють інтеграції мігрантів, забезпечують розширення простору суспільної солідарності. Європейська практика показує, що соціальна політика, заснована на гуманістичних засадах, має комплексний характер: вона поєднує правові механізми захисту, фінансові інструменти підтримки, а також культурні ініціативи, спрямовані на подолання упереджень. Значну роль відіграють громадські організації та волонтерські рухи, які доповнюють діяльність державних інституцій, формуючи мережу взаємної підтримки та довіри.

У сучасних умовах особливого значення набуває питання інтеграції мігрантів та біженців. Європейські країни розробляють цілі програми соціальної адаптації, що включають мовні курси, доступ до освіти й працевлаштування, а також заходи з міжкультурного діалогу. Такі практики сприяють не лише включенню новоприбулих у соціальне середовище, а й зміцненню ідеї єдності в різноманітті як основи європейської гуманістичної візії.

Культурний вимір виражається у проєктах сучасного мистецтва, літератури та медіа, які формують суспільну чутливість до проблем дискримінації, насильства, соціальної несправедливості. Культура стає важливим чинником просування гуманістичних ідеалів, адже транслює позитивні образи майбутнього, засновані на свободі та гідності.

Інституційна підтримка гуманістичної візії здійснюється через діяльність Європейського Союзу та Ради Європи, що закріплюють принципи верховенства права, демократії та прав людини на рівні політики і практики.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

У країнах Європейського Союзу боротьба з дискримінацією набуває різних форм і охоплює всі сфери суспільного життя. Важливою складовою цієї боротьби є масові мітинги й публічні акції підтримки, під час яких громадяни та активісти висловлюють свій протест проти проявів дискримінації за ознаками раси, статі, віку, релігії чи сексуальної орієнтації (рис. 1). Такі заходи привертають увагу суспільства до проблеми і стимулюють зміни на рівні законодавства та суспільних норм.

Рисунок 1. Мітинги проти дискримінації, расизму та радикальних політичних партій у Німеччині (м. Берлін і м. Гамбург) [3]

ЛГБТК-паради (рис. 2) є одним з елементів боротьби за права та видимість ЛГБТК+ спільноти, і вони стали помітною частиною культурних подій у багатьох містах Європи. Ці паради, які часто проходять влітку, відзначаються святковою атмосферою і залучають тисячі учасників, включаючи представників різних організацій та бізнесів. Компанії активно долучаються до ЛГБТК-парадів, демонструючи свою підтримку через рекламу та спонсорство. Наприклад, багато компаній розміщують свою рекламу на спеціально оформлених фурах, які стають частиною парадного маршу. Ці фури можуть бути прикрашені кольоровими банерами, слоганами на підтримку прав ЛГБТК+ та логотипами компаній. Таке партнерство дозволяє бізнесам продемонструвати свою соціальну відповідальність і привернути увагу до важливих соціальних питань.

Окрім того, компанії часто організовують спеціальні акції, такі як роздача сувенірів або участь у конкурсах, що проводяться під час парадів. Вони також можуть спонсорувати різні заходи в рамках святкування, підтримувати ЛГБТК+ організації фінансово або надавати ресурси для організації подій. Така активна участь не лише допомагає компаніям поліпшити свій імідж, але й сприяє популяризації цінностей інклюзивності та рівності в суспільстві.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всукраїнська наукова конференція
«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Рисунок 2. ЛГБТК-паради (фото автора)

Окрім мітингів, значну роль у боротьбі з дискримінацією відіграють виставки й культурні події, що порушують питання рівності та толерантності. Вони сприяють просвітництву громадськості, поширенню ідей інклюзії та взаємоповаги, а також формуванню більш толерантного суспільства (рис. 3).

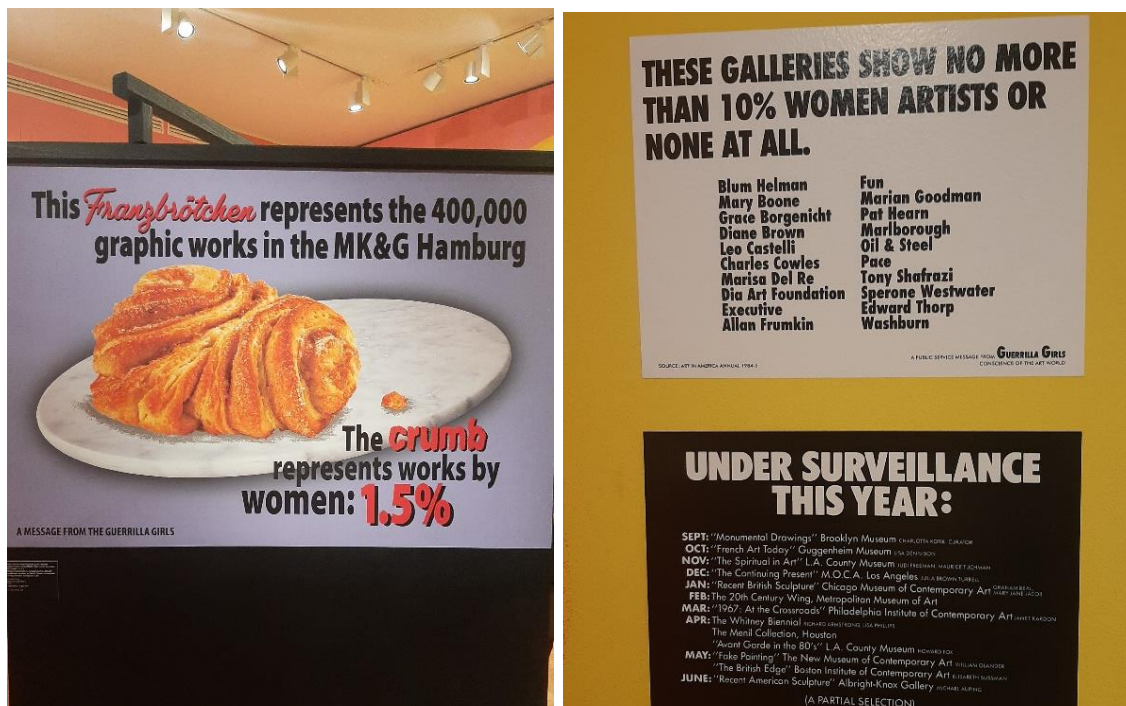

Рисунок 3. Гендерна дискримінація та її прояви (фото автора)

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

Всеукраїнська наукова конференція

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Публічна підтримка антидискримінаційних рухів також відображається в культурних проєктах, таких як виставки, присвячені історії боротьби за права людини (рис. 4). Вони сприяють підвищенню обізнаності серед громадян і популяризації ідеї рівності. Виставки часто стають платформою для діалогу про складні питання і допомагають суспільству переосмислити власні упередження.

Рисунок 4. Антидискримінаційні культурні проєкти в Німеччині (м. Ганновер) (фото автора)

Важливим елементом цих виставок є вуличні стенди з історіями реальних людей, які стикалися з дискримінацією, але зуміли її подолати. Ці стенди розташовують у громадських місцях, де їх можуть побачити всі, хто проходить повз. На них розміщують фотографії, цитати та короткі розповіді про особистий досвід героїв у боротьбі за свої права. Такі ініціативи не лише інформують суспільство, але й викликають емпатію та сприяють формуванню більш інклюзивного середовища. Вуличні стенди (рис. 4, 5) стають інструментом у підвищенні обізнаності про важливість рівності та поваги до різноманітності.

Рисунок 5. Антидискримінаційні проєкти в Нідерландах (м. Роттердам) (фото автора)

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Окрім того, країни ЄС застосовують законодавчі заходи для запобігання дискримінації, зокрема через систему штрафів і покарань за порушення відповідних законів. Компанії, що не дотримуються принципів рівного ставлення до всіх громадян, можуть бути притягнуті до відповідальності і зазнати значних фінансових втрат, що спонукає до серйознішого ставлення до питань рівності та інклюзивності. Такий підхід поєднує в собі суспільний тиск і юридичну відповідальність, що робить боротьбу з дискримінацією системною та ефективною.

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – це концепція управління, в рамках якої компанії інтегрують соціальні та екологічні проблеми у свої бізнес-операції та взаємодіють зі своїми зацікавленими сторонами.

У сьогоденні соціально свідомому середовищі співробітники і клієнти надають велике значення роботі та витрачають гроші на підприємства, які віддають пріоритет корпоративній соціальній відповідальності.

КСВ вимагає від кожного бізнесу поводитися етично та поліпшувати якість життя суспільства. Кожен бізнес повинен добровільно прийняти рішення – зробити свій внесок у краще суспільство і більш чисте довкілля або не робити цього. КСВ – це концепція, яка встановлює вдалий баланс між економічними, екологічними, етичними та соціальними проблемами бізнесу.

Напрямки КСВ: навколишнє середовище, підвищення енергоефективності, сумлінна ділова практика, людські ресурси, участь спільноти, якість продукту.

Корпоративна соціальна відповідальність – це механізм допомоги суспільству та одночасно розвитку бізнесу. Кращі світові компанії використовують цю концепцію для того, щоб балансувати між прямим заробітком і розв'язанням соціальних проблем.

Позитивна дискримінація (або позитивні дії) – це заходи, спрямовані на розширення доступу членів недостатньо представлених груп населення до робочих місць, освіти, професійної підготовки тощо. Вони полягають у наданні ряду переваг (особливих прав, пільг), а також використанні системи квотування, тобто виділення певної кількості робочих місць представникам цільових груп – особам, які за віком, статтю, соціальним походженням, мовою чи з інших обставин не можуть користуватися всіма правами людини нарівні з іншими особами, оскільки виникає ситуація, коли рівні права не надають рівних можливостей дискримінованій групі. Це так звані особливо вразливі групи населення. До їх числа належать жінки, неповнолітні, біженці, апатриди (особи, що не мають громадянства), люди з інвалідністю, особи похилого віку тощо.

Способи запровадження позитивної дискримінації в бізнесі з КСВ: пільговий режим (можна зарезервувати пости або посади для незахищених груп), використання вмінь як переваг (навички і досвід, знання мов, які

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

найчастіше можна знайти серед представників меншин, стають активом або вимогою для роботи), фокус (розміщення відкритих вакансій в районі з більш високим рівнем безробіття, швидше за все, буде рівносильно позитивним діям), підтримка (розширення можливостей для навчання або створення груп лобіювання).

Отже, європейські практики формування гуманістичної візії є стратегічно важливими для зміцнення демократичних засад сучасного суспільства. Вони демонструють, що гуманізм виступає не лише ідеологічною чи культурною категорією, а й конкретним інструментом соціальної інтеграції, освітнього розвитку та культурного збагачення. Європейський досвід у цій сфері може слугувати орієнтиром для інших держав у побудові суспільства, заснованого на гідності, свободі та солідарності.

Література

1. Череп А., Воронкова В., Череп О., Калюжна Ю., Іванов С. Європейська гуманістична візія в управлінні людськими ресурсами : науково-навчальний посібник. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 357 с.
2. Калюжна Ю. Роль гендеру в цінностях корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. *Європейський досвід управління персоналом та перспективи його імплементації в Україні* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / ред. А. Череп, В. Воронкова, Ю. Калюжна, О. Череп. С. Іванов. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. С. 74–83.
3. Wo überall gegen rechts demonstriert wurde. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/demos-gegen-rechts-bilanz-100.html>

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Карманов В. Р.

студент магістратури

Наук. кер.: канд. екон. наук, доцентка Калюжна Ю. В.

Запорізький національний університет

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ У ФОРМУВАННІ КОРПОРАТИВНОЇ ЕТИКИ

Мотивація трудової діяльності персоналу є одним із ключових складників кадрової політики будь-якої організації. Вона посідає провідне місце серед тем наукових дискусій і виступає предметом досліджень багатьох українських та зарубіжних науковців. Протягом свого розвитку поняття «мотивація» пройшло кілька етапів еволюції – від примітивної моделі стимулювання через систему «заохочення–покарання» до сучасної концепції управління людськими ресурсами. У межах цієї концепції працівник розглядається як стратегічно важливий елемент підприємства, здатний впливати на результативність його діяльності.

Ф. Лютенс визначає мотивацію як процес, що виникає внаслідок наявності фізіологічних чи психологічних потреб або дефіциту, які активізують поведінку людини та формують спонування, спрямоване на досягнення певної мети або отримання винагороди [2, с. 19]. О. Кузьмін трактує мотивування як форму управлінської діяльності, що забезпечує стимулювання як власних дій, так і діяльності інших працівників задля досягнення особистих і організаційних цілей [1, с. 228]. Подібної думки дотримуються Т. Лазоренко та С. Пермінова, які розглядають мотивацію як управлінську діяльність, орієнтовану на активізацію власної поведінки та залучення персоналу до дій, спрямованих на досягнення індивідуальних і колективних завдань підприємства [3, с. 80].

Ефективна система мотивації є ключовим фактором у процесі формування та підтримки корпоративної етики, оскільки саме від рівня зацікавленості працівників залежить їхня готовність дотримуватися встановлених морально-етичних норм і цінностей організації [4].

Етичне ведення бізнесу відповідно до встановлених норм і правил – як офіційно закріплених, так і тих, що сформовані у цивілізованому діловому середовищі, – виступає необхідною умовою інтеграції підприємства у глобальний економічний простір. Бізнес-етика не лише визначає репутацію компанії на внутрішньому та міжнародному ринках товарів і послуг, а й прямо впливає на її конкурентоспроможність і довгострокову стійкість [5].

В основі дотримання етичних стандартів лежить ставлення персоналу до корпоративних цінностей та готовність наслідувати встановлені норми поведінки, що зазвичай закріплюються у кодексі корпоративної етики. Від того, наскільки працівники приймають ці цінності, залежить внутрішня атмосфера в

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

колективі, рівень командної єдності та можливість досягнення стратегічних цілей на основі спільного бачення майбутнього розвитку компанії.

Разом із тим, реалії воєнного стану в Україні кардинально змінюють морально-етичний клімат у трудових колективах. Постійна напруга, невизначеність майбутнього, втрати та загроза життю спричиняють психологічне виснаження персоналу. У таких умовах часто проявляється зниження мотивації до етичної поведінки, байдужість або навіть опір нововведенням керівництва, зростає ризик егоїстичних дій, орієнтованих виключно на особисте виживання чи мінімізацію власних ризиків. Додатково загострюється проблема емпатії у міжособистісних відносинах, адже працівники зосереджуються переважно на власних потребах, що нерідко вступає у суперечність із інтересами організації.

В умовах воєнного стану система мотивації персоналу набуває подвійного значення: вона виступає не лише механізмом підвищення ефективності діяльності підприємства, а й важливим засобом збереження морально-етичних орієнтирів колективу. Це зумовлює необхідність впроваджувати нові підходи до мотивації, які гармонійно поєднують турботу про фізичну безпеку та психологічне благополуччя працівників із послідовним зміцненням корпоративних цінностей. Такий баланс дозволяє підприємствам залишатися стійкими, зберігати згуртованість і демонструвати соціальну відповідальність навіть у складних і кризових умовах [6].

Одним із ключових інструментів у цьому контексті є прозора та регулярна комунікація. Постійне інформування співробітників про стан справ у компанії, наявні ризики та можливі перспективи створює атмосферу довіри, знижує рівень тривожності та сприяє збереженню моральної єдності колективу. В умовах невизначеності, спричиненої воєнним станом, саме відкритий діалог із керівництвом допомагає працівникам відчувати впевненість у стабільності своєї професійної діяльності.

Важливим складником мотиваційної системи стає психологічна підтримка та програми турботи про добробут персоналу. Організація консультацій із психологами, тренінгів зі стресостійкості та подолання кризових станів дозволяє не лише зберігати емоційний баланс, а й формує здатність діяти виважено та етично навіть у надзвичайних обставинах. Це сприяє зміцненню корпоративної культури відповідальності й взаємоповаги.

Не менш значущим є впровадження гнучких умов праці. Можливість працювати дистанційно, обирати зручний час початку та завершення робочого дня чи використовувати скорочені графіки свідчить про увагу роботодавця до особистих обставин працівників. У ситуаціях, коли співробітники змушені евакуювати сім'ї або залучені до волонтерської діяльності, така гнучкість не

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

лише полегшує виконання професійних обов'язків, але й формує корпоративну етику, що базується на взаємній підтримці та розумінні.

Важливим елементом є також визнання соціально значущих ініціатив працівників. Заохочення участі у волонтерських та благодійних проєктах, офіційне відзначення таких дій як прояву корпоративних цінностей посилює відчуття причетності до суспільно важливої справи та підкреслює, що етика організації виходить за межі суто бізнесових інтересів.

Не можна залишити поза увагою фінансову та матеріальну підтримку персоналу. У реаліях воєнного часу допомога працівникам і їхнім родинам, наприклад, у разі втрати житла чи основного джерела доходу, стає не лише економічним стимулом, але й вагомим проявом соціальної відповідальності бізнесу. Це формує у співробітників переконання, що компанія дбає про їхній добробут, а отже, заслуговує на лояльність і довіру.

Завершальним інструментом можна вважати корпоративні ініціативи єдності. Організація онлайн-зустрічей, неформальних командних заходів чи створення внутрішніх спільнот підтримки допомагають працівникам відчувати себе частиною єдиної команди навіть за фізичної роз'єднаності. Це посилює корпоративний дух, зберігає моральну стійкість і забезпечує дотримання спільних етичних стандартів у щоденній діяльності.

Отже, поєднання відкритої комунікації, психологічної підтримки, гнучких умов праці, визнання соціально важливих ініціатив, матеріальної допомоги та корпоративних ініціатив єдності створює цілісну систему мотивації персоналу у воєнних умовах, яка одночасно підвищує ефективність діяльності підприємства та сприяє зміцненню корпоративної етики.

Література

1. Колодійчук А., Черторижський В. Сутність поняття мотивації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20.4. С. 226–231.
2. Колот А., Цимбалюк С. Мотивація персоналу : підручник. Київ : КНЕУ, 2011. 397 с.
3. Крикавський Є., Калинець К. Вплив корпоративної культури на мотивацію та залученість колективу. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-9>
4. Лазоренко Т., Пермінова С. Основи менеджменту : конспект лекцій. Київ : КПІ ім. Сікорського, 2021. 166 с.
5. Орлова К., Бірюченко С. Етика бізнесу як об'єкт наукового дослідження. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 1. С. 76–82.
6. Ткаченко В. Мотивація персоналу та соціальна відповідальність бізнесу в умовах воєнного стану: вплив на ефективність операційної діяльності. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15336234>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Керцман О. О.

канд. психол. наук, викладачка

Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗІЇ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ В ДОСВІДІ МАТЕРИНСТВА, СТОСУНКІВ І ТЕХНОЛОГІЙ

Ідеї інклюзії й рівності стали символами гуманістичного поступу ХХ століття, але в ХХІ столітті ці ідеали зазнають нових викликів. У сучасному світі постають нові виклики: глобалізація і технології не обов'язково ведуть до більш справедливого світу – вони можуть створювати кастову структуру з біологічно вдосконаленою представників людства і звичайними людьми. На мікрорівні це відображається у стосунках з особами з нарцисичними рисами або нарцисичними патернами поведінки та в глибоких протиріччях психотравми матерів дітей з особливими потребами. Інклюзивність перестає бути лише політичною чи освітньою категорією – вона стає психологічним, соціальним і навіть екзистенційним викликом.

Мета дослідження: проаналізувати психологічні перешкоди інклюзивності в умовах технологічних, соціальних та особистісних трансформацій сучасного світу, використовуючи приклади травматичного досвіду, цифрової підтримки та нарцисичних відносин. Завдання дослідження: дослідити виклики, які переживають матері дітей з особливими потребами у контексті інклюзивності; визначити роль цифрових платформ у наданні підтримки та формуванні спільнот; проаналізувати нарцисичні патерни у стосунках як бар'єр до психологічної безпеки; пояснити загрозу глобальної сегрегації з точки зору психології.

Отже, материнство матерів дітей з особливими потребами в умовах нових технологічних і соціальних зсувів потребує переосмислення як багатовимірною феномену, що інтегрує психотравму, адаптацію, креативність та здатність до перетворення власного досвіду у трансформаційний ресурс для суспільства.

Важливо наголосити, що формування нового стилю материнського ставлення в умовах цифровізації можливе лише за умови суспільного визнання багатогаровості жіночого досвіду. У цих умовах роль державних інститутів трансформується з адміністративної до фасилітуючої – матір повинна мати не лише право на ресурс, але й реальний доступ до нього. Приклад онлайн-спільнот [1], демонструє, що навіть у ситуації повної відсутності офлайн-підтримки жінки можуть створити власну структуру значень, наративів, норм і цінностей, які компенсують дефіцит офіційної допомоги.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

На перетині індивідуального досвіду та глобальних викликів, сьогодення [2], постає нова небезпека – формування біологічних вдосконалених каст людей і соціальної сегрегації. У цьому контексті мати дитини з особливими потребами ризикує опинитися серед “непотрібних” – як з боку економічної маргіналізації, так і через політичну індиферентність до її потреб. Водночас її залученість у створення громадських ініціатив, активна позиція в блогінгу та соціальних мережах є спробою трансформувати власну вразливість у вплив. Материнський ресурс – це не лише джерело виховного впливу, життєстійкості та безпеки дитини але й соціальний акт, який може стати основою для створення нових практик інклюзії [3].

Технології сучасності створюють альтернативний простір для формування почуття приналежності й самореалізації жінки, таким чином задовольняючи базові потреби психіки. Онлайн-спільноти, блоги, медіа-контент, зосереджені на темі особливості потреб дітей та материнства, поступово виконують роль нових “інклюзивних територій”, де спілкування, емпатія, взаємопідтримка слугують реабілітаційними механізмами. Цифровий простір, що раніше розглядався як інструмент дистанціювання, нині набуває функції соціального контейнера – місця, де можлива вторинна символізація досвіду травми, його проговорення й перетворення в ресурс.

В умовах трансформації соціокультурного середовища мати дитини з особливими потребами постає не лише як об'єкт інституційного втручання, а як активна фігура, яка переживає психотравму, шукає нові моделі адаптації й вибудовує індивідуальні стратегії включення в соціум. Травма матері дитини з особливими потребами при зіткненні з реальністю та внаслідок фрустрації набуває складної структури: від руйнування еволюційно-очікуваного образу дитини до дефіциту позитивного емоційного зворотного зв'язку. Саме ці викривлення у взаємодії породжують глибоку внутрішню дезінтеграцію у прояві втрати цілісності та розриві між потребами та цінностями, яка вимагає підтримки на рівні не лише психологічного втручання, а й переформатування соціальної тканини спільнот [1].

Материнство, психотравма та інклюзія. Народження дитини з особливими потребами викликає глибоку психотравму. В умовах війни, ізоляції та браку ресурсів, мати залишається сам-на-сам із кризою, почуттями провини і сорому. Формується жертковий або емоційно-відсторонений стиль материнського ставлення, що травмує як матір, так і дитину.

Позитивна динаміка можлива лише за умови залучення до цілісної групи або блогосфери, де матері обмінюються досвідом і отримують символічне визнання, та є позитивні приклади формування адекватного стиля відношення до дитини з особливими потребами.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Цифрова підтримка як нова форма інклюзії. Цифрові платформи дозволяють матерям подолати соціальну ізоляцію, формувати нові цілі, сенси, ідентичність та соціальні зв'язки. Але водночас вони можуть нести загрозу ілюзорної інклюзії – видимості підтримки без реальних змін інфраструктури.

Особистісні бар'єри: нарцисична динаміка. Інклюзивність неможлива в умовах міжособистісного змагання на тему власної «ідеальності» та самоствердження за рахунок інших, демонструє токсичну динаміку стосунків з людиною з нарцисичним типом поведінки, де партнер використовується як дзеркало для репрезентації, а емоційна глибина стосунків підміняється зовнішніми ефектами. У таких стосунках неможливі емпатія, підтримка чи прийняття – базові компоненти інклюзивності [4].

Глобальні загрози: від інклюзії до поглиблення сегрегації. На макрорівні глобалізація, біоінженерія та штучний інтелект створюють ризик перетворення нерівності з економічної на біологічну. Ідея рівності може зникнути як застаріла — разом із нею й основи інклюзивності. Перед людством постають ризики розрізненості, поглиблення сегрегації та зростання емоційної напруги і як наслідок ескалації агресії на всіх рівнях соціальної взаємодії серед спільнот і верств населення.

Отже, інклюзивність – це не лише соціальна політика, а психологічна реальність, що потребує підтримки, визнання й емпатії на всіх рівнях – від індивіда до держави. Цифрова взаємодія відкриває нові канали для інклюзії, але не може повністю замінити системну підтримку. Особистісні риси, та поведінка що потребує привілейованого ставлення (як нарцисизм) створюють мікросоціальні бар'єри, що блокують толерантність, співчуття, емпатію та довіру. Технологічна еволюція може обернутися дегуманізацією, якщо вона не буде врівноважена гуманістичними та етичними засадами.

Література

1. Керцман О. Вплив цифрових технологій на психологічне здоров'я матерів дітей з особливими потребами. *Психологічне здоров'я особистості в контексті процесів глобалізації: методологія дослідження, реалії та перспективи*, 29 березня 2024 року : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / за наук. ред. І. Данилюка, Г. Юрчинської, Н. Погорільської, Б. Іваненко. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2024. С. 106–108.
2. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття ; пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ : Форс Україна, 2019. 416 с.
3. Керцман О. Якість життя матерів дітей з особливими потребами: психологічний аспект та роль громадських організацій. *IX Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми забезпечення якості життя в глобалізованому світі»* (Exploring Quality of Life Amid Global and Local

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

Transformations: monograph) Publishing House of the Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2024. 634 p.

4. Twenge J. M., Campbell W. K. The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement. New York, London, Toronto, Sydney, New Delhi : ATRIA Paperback, 2010. P. 153–164.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Клименко Н.

студент

Наук. кер.: д-рка юрид. наук, професорка Верлос Н. В.

Запорізький національний університет

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ФРН)

Вибори є основним механізмом народного волевиявлення, і відповідність виборчого процесу міжнародним стандартам (ОБСЄ, Ради Європи, ЄС) є умовою подальшої інтеграції України до європейського правового простору.

Попри конституційні гарантії, на практиці виборчі права окремих груп (жінок, молоді, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, національних меншин) часто реалізуються з труднощами, що створює ризики прихованої дискримінації.

Виборчий процес – це не лише механізм обрання представницьких органів влади, але й простір, у якому реалізуються фундаментальні права людини: рівність, свобода вираження поглядів, гідність та недискримінація. Правове забезпечення принципів толерантності та недискримінації під час виборів має одночасно превентивний і захисний характер: держава та органи виборчого процесу повинні створити умови, за яких кожен виборець і кандидат матиме реальну можливість брати участь у виборах без дискримінації за ознаками, захищеними на національному та міжнародному рівні.

Дослідження присвячено основним інструментам та механізмам реалізації принципів толерантності і недискримінації на прикладах останніх загальних виборів у Німеччині (федеральні вибори 2025 року) та виборів в Україні 2019 року (президентські та парламентські вибори).

Нормативна основа виборчого процесу містить міжнародний та національний рівні

Основні міжнародні стандарти, що формують правові орієнтири у сфері виборчих прав і недискримінації, містяться в: Загальній декларації прав людини (ст.2, 7, 19, 21) [1]; Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст.24, 26) [2]; Європейській конвенції з прав людини (ст.10,11,14) [3], а також у рекомендаціях ОБСЄ/БДПЛ щодо проведення виборів, де постійно акцентується увага на необхідності запобігання дискримінації, захисту прав на участь та забезпечення рівних можливостей для всіх суб'єктів.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ці стандарти зобов'язують держави-члени забезпечувати ефективні гарантії щодо недискримінації у виборчому процесі – як під час реєстрації виборців та кандидатів, так і під час агітації та підрахунку голосів.

Принципи толерантності й недискримінації у виборчому контексті мають два взаємопов'язані виміри:

- первинний (процедурний): недопущення формальних бар'єрів для реєстрації виборців і кандидатів за ознаками, недоступними для диференціації, забезпечення рівних процедурних умов (доступ до виборчих комісій, можливість подачі документів, доступ до бюлетеня);

- вторинний (субстантивний): створення умов фактичної рівності – доступ до медіа, свобода зібрань, захист від ворожої агітації та дискримінаційних дій третіх осіб.

Порівняльно-правове дослідження виборчих процесів Федеративної Республіки Німеччина та України є актуальним з кількох причин.

Євроінтеграційний курс України зумовлює потребу у гармонізації національного виборчого законодавства з демократичними стандартами Європейського Союзу. Виборча система ФРН, як однієї з провідних держав ЄС, становить значний науково-практичний інтерес.

Конституційний порядок ФРН та спеціальні виборчі норми гарантують недискримінацію й рівні можливості для участі у виборах. Основні елементи: - Основний закон (Grundgesetz) проголошує рівність перед законом, заборону дискримінації та гарантію політичних прав; судова практика Конституційного суду Німеччини (Bundesverfassungsgericht) активно тлумачить ці норми у контексті виборчого права; - Федеральний закон про вибори в Бундестаг (Bundeswahlgesetz) встановлює процедури реєстрації, порядок формування списків, правила проведення голосування та підрахунку голосів; Наявність незалежних органів (федеральний виборчий орган) та механізмів судового й адміністративного оскарження порушень виборчих прав.

Прикладом є вибори 2025 року, під час яких активно застосовувалися заходи для забезпечення участі людей з інвалідністю (виборчі дільниці обладнані пандусами, доступними кабінами, можливістю голосування за допомогою асистента). Також у Німеччині суворо контролюється недопущення дискримінаційної риторики у політичній рекламі.

В Україні гарантії виборчих прав закріплені в Конституції України (ст.21,24, 37, 38), Законах України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [4] «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [5], «Про політичні партії в Україні» [6], Виборчий кодекс [7], але під час проведення виборів у 2019 році були чинні Закони України «Про вибори Президента України» та «Про вибори народних депутатів України» тощо.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

На виборах 2019 року важливим питанням стало використання мовного фактору в агітації, а також тема прав жінок у політиці. Багато експертів зауважило, що об'єктом використаний адміністративний ресурс і не у всіх кандидатів був рівний допуск до медіа. Хоча законодавство гарантувало недискримінаційні підходи, на практиці в інформаційному просторі фіксувалися приклади мови ворожнечі, зокрема у соціальних мережах. Центральна виборча комісія та Національна рада з питань телебачення і радіомовлення реагували на такі випадки, хоча механізм притягнення до відповідальності був недостатньо ефективним. Тому виборчий процес 2019 року актуалізував питання про посилення толерантності та недискримінації під час виборчого процесу.

Виборчий кодекс 2019 р. (набув чинності з 01.01.2020 р.) Хоч сам термін «толерантність» прямо не вживається у Кодексі, він проявляється через: заборону мови ворожнечі у передвиборчій агітації (ст. 57, ст. 64), агітація не повинна містити закликів до насильства, розпалювання ворожнечі чи ненависті за будь-якими ознаками; гарантії рівних умов для кандидатів і партій (ст. 11, ст. 13) – це забезпечує толерантне ставлення до політичного плюралізму.

У Виборчому кодексі (ст. 219, ст. 220) [7] встановлюються гендерні квоти (як форма позитивної дискримінації) у виборчих списках, зокрема у кожній п'ятірці має бути не менше двох кандидатів кожної статі. Це є прикладом реалізації принципу недискримінації та інструментом досягнення реальної рівності можливостей жінок і чоловіків у політиці.

Також передбачено забезпечення участі вразливих груп, а саме особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, громадяни, що перебувають за кордоном, мають додаткові механізми для реалізації права голосу (наприклад, спеціальні виборчі дільниці, голосування за місцем перебування).

Викладене є проявом толерантності та інклюзивності виборчого процесу, але оскільки в період воєнного стану вибори не можуть бути проведені, то реалізувати на практиці зазначені зміни чинного виборчого законодавства поки немає можливості.

Варто зазначити, що існує ряд механізмів захисту в т.ч. і від дискримінації, під час виборчого процесу, а саме: превентивні та реактивні механізми. Серед превентивних механізмів варто вказати: прозоре адміністрування виборчого процесу: точні правила реєстрації, публічні списки виборців, стандартизовані форми; освітні кампанії і роз'яснення прав: інформація для груп, що зазнають ризику дискримінації; медіа-нагляд та попередження мови ворожнечі. Реактивні механізми принципів толерантності та недискримінації у виборчому процесі – це система юридичних і організаційних заходів, які спрацьовують після факту порушення та спрямовані на: відновлення виборчих прав; нейтралізацію дискримінаційних практик; притягнення порушників до

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

відповідальності; санкції щодо політичних партій або медіа, які використовують дискримінаційні гасла чи обмежують доступ до рівних можливостей; спеціальні механізми захисту меншин (мовні гарантії, квоти для жінок у виборчих списках тощо).

Здійснюючи порівняльно-правовий аналіз практики Німеччини та України, варто акцентувати увагу на тому, що звісно Німеччина має більш усталену систему забезпечення рівних виборчих прав, із сильними судовими механізмами контролю. Україна ж, попри сучасне законодавство, стикається з проблемою реального застосування принципу толерантності – особливо в контексті політичної культури та інформаційного простору.

Вибори 2025 року в Німеччині продемонстрували послідовне дотримання прав меншин та інклюзивність виборчого процесу. Вибори в Україні 2019 року показали прогрес у правовій площині, але водночас виявили брак дієвих інструментів протидії дискримінаційним практикам у публічній комунікації.

Забезпечення принципів толерантності та недискримінації у виборчому процесі є фундаментальною умовою легітимності виборів та довіри громадян до результатів. Правові засади, закріплені у міжнародних та національних документах, створюють необхідне підґрунтя, проте ключове значення має практика їх застосування.

Досвід Німеччини показує, що ефективність таких принципів залежить від реальної політичної культури, незалежності судів та суворого контролю за дотриманням норм. Україна ж демонструє поступовий розвиток: вибори 2019 року стали прикладом того, як юридичні гарантії потребують підкріплення механізмами виконання та зміни суспільних уявлень.

Отже, завданням майбутніх виборів в Україні є не лише формальне закріплення принципів толерантності й недискримінації, а й створення реальних умов для їх втілення – через прозорість виборчого процесу, розвиток правосвідомості та культуру взаємної поваги серед усіх учасників політичного життя.

Література

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
6. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
7. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Кобилко Н. А.

канд. філол. наук, доцентка

Харківський національний університет внутрішніх справ

БОЖЕВІЛЬНИЙ, ВБИВЦЯ ЧИ МИТЕЦЬ: ВПЛИВ СУСПІЛЬСТВА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ТРИЛЕРІ А. НІКУЛІНОЇ ТА О. БАКУЛІНА «БІЛЬШЕ НІКОМУ»

Бурхливий розвиток літератури зумовив появу нових жанрів, навколо яких виникають дискусії щодо їх дефініції, різновидів і впливу на реципієнта. На сьогодні трилер посідає провідні позиції як на книжковому ринку, так і в кінематографі. Аналізуючи цей жанр, учені вказують на спорідненість із пригодницькою літературою, детективом, фантастикою, жахами та психологічною прозою, що значною мірою зумовлює його різновиди (містичний, психологічний, історичний, шпигунський, медичний, романтичний та ін.). Іншим проблемним питанням є вплив на реципієнта, адже, виокремлюючи лише розважальну функцію, применшується важливість порушених питань у творі (соціальних, економічних, політичних, морально-етичних).

Роман А. Нікуліної та О. Бакуліна «Більше нікому» – напружений психологічний трилер, що містить елемент таємниці, драматизму і страху. Головний акцент автори роблять на психології персонажа, його нестабільному емоційному стані. Дослідниці А. Головня та А. Панасовська зазначають: «Психологічний трилер – це протиріччя, самопогоджений жанр з центральною діалектикою: ми маємо змогу осягнути розум, ми не можемо зрозуміти свідомість» [1, с. 426]. Сюжет твору надзвичайно важко спрогнозувати, він містить несподівані повороти, що викликає в читача емоційну напругу (саспенс).

Образ головного героя роману «Більше нікому» досить суперечливий: з одного боку, це звичайний працівник компанії «Схударія» Руслан Шовковий, а з іншого – епатажний художник Лан Шовковий. «У свої тридцять чотири він мав вигляд абсолютно середньостатистичного чоловіка, якому позаздрили б агенти спецслужби. Видовжене обличчя з міцним підборіддям. Легка неголеність. [...] Раніше хоча б скидався на богемного трубадура» [3, с. 13]. Сум'яття викликає й емоційний стан героя, адже пам'ять вихоплює лише окремі фрагменти з його минулого. На нашу думку, подвійне ім'я персонажа розмежовує не тільки діяльність, а й стиль життя, поведінку, уподобання, ставлення до людей. Так, Руслан – надто стриманий, беземоційний, невпевнений у своїх словах і діях. На противагу йому Лан любив шокувати

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

публіку, нехтував моральними цінностями, поведився зухвало, кидав виклик усьому світу.

В основі сюжету роману «Більше нікому» лежить загадкове вбивство Магдини Глинської, а під підозру потрапляє Шовковий, чия картина зникла з місця злочину. Для головного героя це стає відправною точкою пошуку істини і себе. Варто зазначити, що особи, які характеризуються високим рівнем інтелекту, витонченими манерами, оригінальністю, часто мають неврози, їм притаманні психологічні комплекси. «Усе дитинство батьки рвали його малюнки, втовкмачуючи: ти нездара. В університеті на другому курсі його попросили створити логотип для сайту: те, що вийшло, Руслан сам відправив у кошик. Тому, беручись за цю авантюру з картиною, він і не сподівався на успіх» [3, с. 69]. Раптове визнання його таланту спонукає до пошуку власного стилю, намагання бути не копією, а самодостатнім митцем. Експерименти дають бажаний результат: написані полотна викликають бурхливі емоції, він стає впізнаваним, мистецтвознавці високо оцінюють його талант. Проте на піку слави Лан Шовковий зникає, а згодом з'являється Руслан.

Дослідники вважають, що в типових персонажів психологічних трилерів проявляється маніакально-депресивна хвороба або шизофренія. Це й штовхає їх до скоєння злочину. У романі «Більше нікому» головний герой має амнезію, і відновлення втрачених елементів відкриває жахливі картини: «Двері пам'яті прочинилися, впускаючи спогади про все минуле життя. Про все, що він намагався забути. Усе, чого він “не робив”. Господи, скільки там назбиралося! Хотілося кричати, плакати, відмовитися від цих фактів, однаково приголомшливих і ганебних, закритися в маленькій квартирі та ніколи не виходити з неї» [3, с. 345]. Руслан відчуває, що втрачає ґрунт під ногами, адже одне вбивство тягне за собою інші. Ми можемо припустити, що герой страждає на дисоціативний розлад ідентичності, симптомами якого є амнезія, поява альтернативних особистостей, втрата контролю над розумом і тілом. У романі в надто складних ситуаціях Руслан веде внутрішній діалог з Ланом, адже визнає, що той має переваги (комунікабельний, сміливий, креативний). Психологи вважають, що дисоціативний розлад ідентичності пов'язаний з травматичним досвідом – фізичним, сексуальним або емоційним – у дитинстві [2]. Руслан добре пам'ятав той день, коли відчув, що в ньому живе дві особистості. Лан допомагав витримати зневагу рідних, постійні побиття. «Руслана багато в чому створили батьки. Вони завжди знали, як потрібно вдягнутися і що потрібно сказати у великій компанії. Справляли враження щасливої пари, що завжди мала гарний вигляд та була в хорошому гуморі. [...] На публіці відкриті та веселі, удома його батьки були вимогливими й жорсткими одне до одного» [3, с. 155]. За таким майстерним перевтіленням важко помітити домашнє насильство. На нашу думку, саме дитячі травми зумовили той спосіб життя,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

який обирає Лан Шовковий. Популярними героя роблять не лише його полотна, а й богемні вечірки, де гості могли не приховувати свої справжні бажання, які часто суперечили нормам моралі. Руслан давав публіці те, що вона хотіла бачити.

Роман А. Нікуліної та О. Бакуліна «Більше нікому», крім психологічного, ще й гостросоціальний трилер. Попри те, що наскрізною є тема мистецтва, автори значну увагу приділяють таким проблемам, як домашнє насильство, зловживання владою, корупція, тиранія, залежність. Останній перформанс Лана Шовкового спрямований на викриття вад сучасного суспільства: «Це не я винен... Це вони... – прошепотів Руслан. Він раптом усвідомив: це не він був хворим, це весь світ був таким» [3, с. 344]. Герой поступається власними принципами, щоб догодити іншим. На мистецькому заході Шовковий створює альянз на те, що в кожного є свої таємниці, усі приховують власну ідентичність, і лише сміливі здатні зняти маску й показати справжнього себе. Лан викриває темну сторону сильних світу цього: представників влади, політиків, бізнесменів. Зрештою головний герой визнає, що заради місця на Олімпі перетворився на того, кого хотіло бачити суспільство: «Ви зробили мене ширмою, за якою так зручно ховати власні гріхи» [3, с. 402]. Хештег «#більшенікому» стає символом опору нав'язаним догмам, а Лан Шовковий – героєм нового часу. Проте суспільство ще не готове до кардинальних змін. Підкреслюючи це, автори уводять образ хлопчика Натана – вигаданого друга Наталі, який приходить до неї, коли в родині починаються сварки. Головний герой стверджує, що ніхто не народжується божевільним, нас такими роблять.

Отже, у психологічному трилері «Більше нікому» А. Нікуліної та О. Бакулін зображають суспільство з його вадами та спотвореними цінностями. Світ навколо формує особистість головного героя, роблячи з нього богему, божевільного і, зрештою, вбивцю.

Література

1. Головна А., Панасовська А. Лінгвостилістичні особливості жанру психологічний трилер (на матеріалі роману Пола Гукінз «Глибоко під водою»). *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 425–428.
2. Дисоціативний розлад ідентичності. URL: <https://surl.li/qttjdtw>.
3. Нікуліна А., Бакулін О. Більше нікому : роман. Харків : Віват, 2020. 432 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ковалевський І. Є.

аспірант

Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

МОТИВУВАННЯ ТОЛЕРАНТНО-ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Основне завдання менеджера незалежно від рівня або сфери діяльності передбачає визначення управлінських цілей, толерантне стимулювання роботи колективу, забезпечення толерантної комунікації на всіх рівнях, а також здійснення постійного контролю й звітності на засадах толерантності. Для ефективного виконання управлінських функцій менеджер повинен володіти відповідними знаннями та навичками. Серед ключових кваліфікаційних вимог виділяють: по-перше, концептуальну професійно-менеджерську підготовку; по-друге, уміння вибудовувати толерантні міжособистісні стосунки; по-третє мати навички толерантної ділової комунікації; по-четверте, професійну компетентність. Очевидно, що сучасний майбутній менеджер повинен вміти керувати собою, поділяти цінності організації, визначати чіткі професійні цілі, постійно розвивається особистісно і професійно, володіти навичками толерантного розв'язання проблем, проявляти креативність та інноваційність, орієнтується в сучасних підходах до управління, формувати та вдосконалювати вміння толерантного керівництва, а також сприяти навчанню і розвитку підлеглих.

Зовнішні мотиви також відіграють важливу роль у стимулюванні навчальної діяльності, проте вони пов'язані з освітнім процесом та його результатами лише опосередковано. До цієї групи можна віднести, зокрема, толерантно-комунікативний мотив, що виявляється у прагненні налагоджувати толерантні партнерські стосунки в межах міжособистісної взаємодії та встановлювати продуктивне професійне спілкування з колегами; мотив обов'язку, який ґрунтується на відчутті відповідальності за результати власної пізнавальної діяльності; мотив самоствердження, що виражається у прагненні здобути престижне становище в суспільстві, отримати схвалення від викладачів, наставників, батьків тощо; а також прагматичний мотив, який визначає орієнтацію здобувачів на толерантну практичну значущість освіти та її цінність упродовж життя.

Більшість педагогів-науковців визначають мотиви навчальної діяльності як сукупність чинників, що спонукають особистість до активної пізнавальної діяльності: ідеали, цілі, потреби, інтереси, переконання, соціальні установки, емоції тощо. В закладах вищої освіти відбувається формування професійної

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

мотивації здобувачів, на підґрунті толерантності, адже навчальний процес безпосередньо пов'язаний із толерантною діяльністю, яка спрямовує майбутніх фахівців, зокрема майбутніх менеджерів, на усвідомлення мотивів своєї професійної діяльності [2, с. 58]. Отже, мотивами можна вважати все те, що стимулює й орієнтує здобувачів на опанування майбутньої професії, включно з толерантним ставленням та взаємодією. Відповідно, професійну мотивацію майбутніх менеджерів слід трактувати як систему мотивів, що визначає конкретні форми їхньої професійної діяльності чи поведінки, засновані на толерантному підході.

У контексті розуміння навчальної мотивації як різновиду мотивації, інтегрованої в толерантну навчальну діяльність, слід зазначити, що вона, з одного боку, зумовлюється загальною освітньою установкою, а з іншого – безпосередньо залежить від специфіки організації освітнього процесу. При цьому важливо враховувати індивідуальні особливості викладачів, їхнє ставлення до навчальних об'єктів, а також особливості конкретної навчальної дисципліни, зокрема менеджменту [3, с. 77]. Таким чином, координація навчальної мотивації майбутніх менеджерів здійснюється з урахуванням усіх її складових, тобто, як внутрішніх, так і зовнішніх. Зовнішнє стимулювання мотивації проявляється на різних етапах навчальної діяльності, оскільки саме такий підхід сприяє толерантній організації спонукань здобувачів, у даному випадку майбутніх менеджерів, перетворюючи потенційні мотиви в площину активної толерантної мотивації.

У контексті визначення професійної мотивації майбутніх менеджерів Т. Березнюк наголошує, що сутність поняття «професійна мотивація менеджера» ґрунтується на інтегральній толерантній діяльності. Вона передбачає постійне самовдосконалення, розвиток емоційних і волевих якостей, формування навичок толерантної поведінки, оволодіння новими професійними знаннями й уміннями, що стимулює менеджера до ініціативності, толерантного прийняття рішень і творчих дій. Саме такий підхід забезпечує впевненість у власних діях та відповідальність за їхні наслідки [1, с. 54]. Очевидно, що людина здатна діяти толерантно лише тоді, коли не має сумнівів у правильності своїх рішень і готова прийняти їхні результати. Усвідомлення сутності професійної мотивації допомагає здобувачам вищої освіти зрозуміти, що саме спонукає їх обрати професію менеджера, у чому полягає толерантність їхнього професійного зростання та як співвіднести власні прагнення з суспільними потребами.

В. Олійник підкреслює, що професійна мотивація є багатовимірним феноменом, який формується під впливом численних соціальних і психологічних чинників. Визначальним є те, що співвідношення цих чинників формує систему ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, серед яких важливе

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

місце посідає толерантне ставлення до себе, до професійної діяльності та до інших людей. До таких орієнтацій належать прагнення до матеріальної стабільності, усвідомлення престижності обраної професії, потреба у саморозвитку й самовдосконаленні, толерантне ставлення до колег і партнерів, креативність, професійні досягнення, а також відчуття самозадоволення від результатів своєї діяльності [3, с. 78]. Очевидно, що рівень сформованості професійної мотивації залежить від того, наскільки толерантність майбутніх фахівців узгоджується із загальною системою цінностей суспільства.

У межах визначення професійної мотивації майбутніх менеджерів Т. Березнюк подає власне трактування цього поняття як інтегрального процесу діяльності, спрямованого на толерантне професійне самовдосконалення, саморозвиток емоційно-вольових якостей і набуття нових знань та навичок. Саме толерантність у професійній мотивації стає тією основою, що забезпечує ініціативність, відкритість до творчих рішень і впевненість у правильності власних дій [1, с. 58]. Дослідниця вважає, що професійна мотивація ґрунтується на усвідомленні образу «Я», оскільки включає толерантний підхід до саморозвитку та самовдосконалення, які формують особистісні якості професіонала. Таке розуміння дає змогу майбутнім менеджерам не лише усвідомити привабливість обраної професії, а й чітко визначити, які саме толерантні цінності мотивують їх до діяльності, а також узгодити власні професійні цілі з потребами та очікуваннями суспільства.

Отже, у професійній підготовці майбутніх менеджерів важливим завданням є формування вмінь налагоджувати толерантний контакт із колективом. Саме толерантність у спілкуванні та співпраці забезпечує згуртованість колективу, дозволяє узгодити індивідуальні менеджерські прагнення учасників і спрямувати їх у єдине колективне русло, що стає визначальним чинником в професійній підготовці здобувачів. Більш того, толерантність об'єднує ці види діяльності за метою, за змістом, тобто комунікативний характер освітнього процесу та за інструментом, тобто психофізична природа особистості. Толерантна взаємодія постає головною рушійною силою, оскільки створює простір для співпраці й порозуміння. В контексті професійної підготовки майбутніх менеджерів зрозуміло, що сучасний менеджер має бути не лише компетентним, а й толерантним у стимулюванні діяльності, комунікації та контролі. Система кваліфікаційних вимог до менеджера обов'язково включає вміння будувати толерантні стосунки, вести конструктивний діалог та приймати управлінські рішення з урахуванням цінностей інших, а толерантність виступає важливим критерієм професійної культури майбутнього управлінця.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Березюк Т. Мотиваційний аспект розвитку професійної компетентності майбутніх менеджерів в умовах вищого закладу освіти. *Молодий вчений*. 2020. № 3 (79). С. 57–60.
2. Ільченко О. Формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема. *Педагогічні науки*. 2017. № 69. С. 57–62.
3. Олійник О. Особливості формування професійної мотивації у майбутніх практичних психологів. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (63). Вип. 153. С. 76–80.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Коваль Г. В.

д-р філос. у галузі психології
Запорізький національний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ВИЗНАЧЕНОСТІ

Поняття «толерантність» як предмет психологічного аналізу на сьогоднішньому етапі розвитку психологічного дискурсу хоч і відносно нове, проте має сталу традицію свого вивчення. Це підтверджується існуванням низки психодіагностичних методичних інструментів, які спрямовані на діагностику толерантності як психологічного явища [1; 2]. При цьому, толерантність розкривається як риса особистості, тому й зрозумілою є та обставина, що переважна більшість психодіагностичних інструментів існує у формі особистісних опитувальників. Разом із тим, не буде помилкою стверджувати, що толерантність входить у перелік тих особистісних рис, які безумовно можуть бути узагальненні в конструкті «предиктори про-соціальної поведінки», тобто дозволяють спрогнозувати вірогідність про-соціальної активності особистості в тих або тих соціально-психологічних ситуаціях взаємодії та/ або взаємообміну. В цьому контексті вона існує поряд із такими рисами особистості як емпатія, альтруїзм, щирість.

Визначення толерантності через концепти «здатність до прийняття відмінного» або «терпимість до інакшого» (що звісно не є змістовно близькими) тим не менш обумовлює напрямок емпіричної розробки видового розмаїття толерантності через її взаємозв'язок з об'єктами, у відношенні до яких вона виявляється [2, с. 101]. Отже, дається визнаки, що мало дослідженим аспектом є психологічна компонентна складова толерантності. Мова йде саме про емпіричну апробацію компонентної структури, яка звісно що теоретично припускається [2, с. 103], проте питання про її емпіричне підтвердження потребує уточнення. Тому на сьогодні не зрозуміло, чи є вона одномірним явищем, чи, натомість, має під собою багатофакторне підґрунтя, до прикладу, яке ми це можемо спостерігати у випадку емпатії. І хоч у першому наближенні толерантність та емпатія – риси відмінні, адже «терпіти інакше» та «здатність стати на місце іншого» очевидно не означають одне й те ж саме, проте побутує думка, що емпатія виступає важливим механізмом толерантності [1], яка все ж потребує свого наукового обґрунтування.

Іншим вагомим емпіричним контекстом дослідження толерантності виступає її дискурс у контексті взаємозв'язку з невизначеністю, що знайшов своє у вираження у співзвучній методиці діагностування. При цьому, значно менше дослідницької уваги приділяється протилежному феномену – толерантності до визначеного. Знову ж таки, дається визнаки її взаємозв'язок з

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

об'єктами, у відношенні до яких вона виявляється, але в цьому контексті саме як нетолерантність. Зрозуміло, що мова у цьому випадку йде про певну підміну понять, адже невизначеність характеризує ситуації, у той самий раз як визначеними у цьому контексті виступають об'єкти толерантності. Втім це дозволяє проілюструвати ту обставину, що поза увагою залишається специфіка визначеності як характеристика протилежної сторони толерантної взаємодії – суб'єкт толерантності, що за необхідністю вводить у міркування концепт ідентичності у диференціації її статусів, адже гіпотеза про те, що невизначений (дифузний) статус ідентичності обумовлює інтолерантність як рису особистості, виглядає зрозумілою, проте все ж потребує перевірки у емпіричному дослідженні.

Література

1. Мороз А. Психологія толерантності : методичні матеріали до дисципліни. Харків : ХНУС, 2022. 38 с.
2. Яланська С. Психологічні аспекти розвитку толерантності особистості в освітньому середовищі. *Психологія особистості*. 2016. № 7. С. 100–108.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ковтун О. С.
аспірант

Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ В ОСВІТІ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Комунікація відіграє ключову роль у професійній діяльності майбутнього менеджера, адже саме завдяки ефективному спілкуванню забезпечується узгодженість дій колективу, досягаються стратегічні цілі та підтримується позитивний мікроклімат у команді. У сучасному глобалізованому та культурно різноманітному середовищі менеджер має бути не лише професійно компетентним щодо управлінських процедур, але й володіти високим рівнем комунікативної компетентності. Однією із ключових умов формування такої компетентності є толерантність – ціннісна і поведінкова характеристика особистості, що визначає здатність адекватно сприймати інші точки зору, культурні відмінності та етичні норми співпраці.

Комунікативна компетентність, за визначенням С. Редька, – це здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми; сукупність навичок та вмінь, необхідних для ефективного спілкування; ситуативна адаптивність і вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки [2].

Відомо, що саме через комунікативні навички управлінець може організувати ефективно командну роботу, грамотно керувати процесом, діяльністю, мотивуючи працівників на результат. Л. Гавриляк визначає комплекс комунікативних знань та вмінь, що складають комунікативну компетентність фахівця, а саме:

- знання норм та правил спілкування (ділового, повсякденного, святкового тощо);
- високий рівень мовленнєвого розвитку, що дозволяє у процесі спілкування вільно передавати і сприймати інформацію;
- розуміння невербальної мови спілкування;
- уміння вступати в контакт з людьми з урахуванням їх статевих, вікових, соціокультурних, статусних характеристик;
- уміння вести себе адекватно ситуації та використовувати її специфіку для досягнення власних комунікативних цілей;
- уміння впливати на співрозмовника таким чином, щоб схилити його на свій бік, переконати у силі своїх аргументів;

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

- здатність правильно оцінити співрозмовника як особистість, як потенційного конкурента або партнера й обирати власну комунікативну стратегію в залежності від цієї оцінки;

- здатність викликати у співрозмовника позитивне сприйняття власної особистості [1].

Із зазначеного можемо зробити висновок, що комунікативний аспект є ключовим у професійній підготовці майбутніх менеджерів, тобто напряду впливати на толерантність у відносинах у колективі.

Толерантність розглядають як інтегральну якість особистості, що містить *когнітивний* (знання про інші культури та соціальні норми), *емоційний* (схильність до емпатії й прийняття) та *поведінковий* (вміння вести діалог, конструктивно вирішувати конфлікти) компоненти. Ця тричленна структура повністю корелює з моделями комунікативної компетентності, які включають мовну, соціокультурну й операційно-прагматичну складові (комунікативна компетентність як цілісна якість професійної підготовки). Таким чином, розвинена толерантність забезпечує емоційно-ціннісну основу для ефективних комунікативних навичок майбутнього менеджера: прийняття співрозмовника, управління міжособистісними очікуваннями, регулювання конфліктів у міжкультурних командах [1]

Метою підготовки майбутніх менеджерів під час навчання в ЗВО є формування у них інтегрованої, адаптивної, комунікативної компетентності, яка ґрунтується на культивуванні толерантних ставлень. Практично це означає навчити аналізувати комунікативні ситуації з урахуванням культурних і ціннісних відмінностей, розвинути навички емпатичного слухання, навчитися конструктивно вирішувати конфлікти і вести перемовини з різними групами стейкхолдерів.

Вітчизняні дослідження підкреслюють, що цільова робота зі студентами (тематичні тренінги, рольові ігри, міжкультурні кейси) сприяє розвитку рис толерантної особистості і, як наслідок, – підвищенню рівня комунікативної компетентності.

Наведемо приклади практичних методик, які за дослідженнями науковців, є ефективними у формуванні толерантності та комунікативних навичок здобувачів освіти, зокрема і студентів-менеджерів,

1. *Тренінги* сьогодні є найбільш поширеною інтерактивною технологією серед методів активного навчання, предметом якого є професійне спілкування. Переваги тренінгового навчання перед традиційним (лекція, семінар) полягають в моделюванні реальних ситуацій педагогічного спілкування, що дає можливість безпосередньо на закритті (тут і тепер) обговорити з його учасниками ефективні прийоми і техніки взаємодії, вербальний репертуар, запропонувати різні вправи і рольові ігри для закріплення конструктивних навичок, засвоєння сценаріїв партнерського спілкування [3].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2. *Тренінги толерантності та міжкультурної комунікації* – цілеспрямовані модулі, спрямовані на розвиток ціннісного ставлення, розуміння «кордонів толерантності», формування емпатії та етичної відповідальності (приклади програм – «Шлях до толерантності», курси з психології толерантності).

3. *Діалогічні та проблемно-орієнтовані заняття* – обговорення реальних професійних кейсів, проблемні дискусії, що тренують аргументацію, прийняття альтернативних поглядів і колективне вироблення рішень.

4. *Словесний вплив* на співрозмовника можливий за умови чіткості та ясності мети, коли характер словесної дії відповідає змісту фрази, висловлювання. Коли ж порушується окреслена взаємозалежність, то вплив може виявитися неефективним, інформація – спотвореною, що, в свою чергу, може породити різноманітні непорозуміння між співрозмовниками, стресові стани і навіть неврози [3, С. 130].

5. *Рольові ігри та симуляції переговорів* – моделювання міжкультурних переговорів, конфліктних ситуацій у команді, де студенти змушені застосовувати емпатичні стратегії й адаптувати мовленнєві засоби під співрозмовника. Ці форми підвищують операційно-прагматичну складову комунікативної компетентності.

6. *Проектна і групова діяльність* – реалізація інтердисциплінарних мініпроектів у змішаних командах, що стимулює практику міжперсональної взаємодії, ведення переговорів і презентацій перед різними аудиторіями (навчальна практика менеджера). Це розвиває як мовні, так і соціокультурні навички.

7. *Рефлексивні практики та супервізія* – ведення щоденників, групові рефлексії після рольових ігор, супервізія викладача для усвідомлення власних стереотипів і меж толерантності. Така інтервенція підвищує самоусвідомлення й коригує поведінкові реакції.

Таким чином, толерантність у освітньому процесі виступає не просто соціальною або етичною вимогою – вона є дієвим фактором формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів. Розвиваючи у студентів ціннісну готовність до прийняття іншості, емпатію та інструментальну майстерність ведення діалогу, освітній процес забезпечує підготовку фахівця, здатного ефективно працювати в мультикультурному та міждисциплінарному середовищі. Практичні технології (діалогічні заняття, рольові ігри, тренінги, проектна діяльність, рефлексія) мають бути системно впроваджені в навчальні програми підготовки менеджерів. У перспективі подальших досліджень плануємо провести емпіричні порівняльні дослідження ефективності окремих методик у формуванні толерантних комунікативних навичок у студентів різних спеціальностей.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Гавриляк Л. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Scientific journal «ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind»*. 2019. №3. С. 70–73.
2. Редько С. Комунікативна компетентність як основа успішної управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогічний процес: теорія і практика* (серія: Педагогіка). 2017. № 3 (58). С. 116–122.
3. Теоретичні та методичні основи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування : навчально-методичний посібник / авт. : Г. Дегтярьова, Л. Руденко. Київ : Педагогічна думка, 2010. 192 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Козир К. С.

студентка магістратури

Наук. кер.: д-р істор. наук, професор Лях С. Р.

Запорізький національний університет

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ НА ДОСВІДІ МИНУЛОГО ЯК ДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

Історія знає багато кровопролитних подій, спричинених нетерпимістю до відмінного. Сьогодні міжнародні організації та світові уряди закликають громадян кожної країни до толерантності та засудження будь-яких проявів дискримінації. Сучасна європейська освіта базується на засадах поважливого ставлення до того, що відрізняється. Так, організація EuroClio в Маніфесті про високоякісну освіту історії, спадщини та громадянства дев'ятим принципом проголошує, що високоякісна історична освіта охоплює культурне, мовне та релігійне розмаїття як спосіб сприяти соціальній згуртованості та включеності, задля сприяння міжкультурного та міжрелігійного діалогу [7, с. 2]. Вирішального значення в такому випадку набуватиме використання досвіду минулого. Одним із ключових аспектів виступатиме історична пам'ять. Прищеплення загальнолюдських цінностей відбувається на етапі формування особистості. Фундамент має закладатися батьками в дитинстві, і послідовно та логічно виховання продовжується у шкільні роки, протягом яких відповідальність покладається на вчителів. Тому в даному дослідженні ми зосередимося саме на шкільному етапі.

Міністерство освіти і науки України затвердило концептуальні засади освітніх галузей на 2025–2030 роки, в яких наголошується, що виховання свідомих громадян є одним із основних викликів української освіти, а саме історичної та громадянської галузей. Зазначається, що від якості реалізації виховної мети залежить чи будуть українські громадяни наділені необхідними компетентностями, щоб приймати рішення, засновані на національних та демократичних цінностях. З огляду на складні умови, в яких сьогодні проходить навчання, учні повинні навчитися виявляти і розвінчувати міфи та стереотипи, аргументовано дискутувати про демократію, інформаційні маніпуляції та їх наслідки. Для реалізації поставленої мети пропонується розставити нові акценти в освіті. Першим із них є мікроісторія поряд із макроісторією, коли учням пропонується подивитися на історичні процеси не як на результати діяльності конкретного народу, а через призму долі окремих людей, родин, соціальних груп. Так, історія набуватиме емоційного значення для школярів. Дорослішаючи, вони відчуватимуть себе творцями історії, й нести будуть відповідальність за прийняті рішення. Другий акцент – на

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

персональній відповідальності, який сприяє формуванню активної громадянської позиції, залученню молоді до суспільного життя та прийняття важливих для країни рішень. Згідно третього акценту, ставлення до історії повинно бути критичним. Тобто учнівству не варто бачити лише чорно-білі сторінки історичного процесу, треба навчитися аналізувати складні обставини, мотиви й наслідки дій різних історичних постатей, сформуванню власне ставлення до тем, які є контрверсійними. Критичне осмислення історії призведе до того, що дорослі громадяни визнаватимуть помилки своєї нації, беручи за них відповідальність [4, с. 1–4].

Українські науковці, здійснюючи переклад фундаментальної праці німецької історикині Аляйди Ассман «Простори спогаду», зазначають, що дослідження пам'яті особливо поживалися у 80-тих рр. XX ст., об'єднавши вчених різних галузей. Початок вивчення пам'яті пов'язаний із працями французького філософа та соціолога Мориса Альбваса [1, с. 9]. Німецька дослідниця Астрід Ерл запропонувала розуміти культурну пам'ять як взаємодію сучасного з минулим в певних соціокультурних контекстах. Існують два диференційованих рівня пам'яті – індивідуальний та колективний. Різниця між ними полягає в тому, що якщо перший пов'язаний із соціально зумовленою біографічною пам'яттю, то другий – з інституціями та практиками, характерними для конкретних соціальних груп, які об'єднують спільне минуле. Дослідники також виокремлюють різноманітні засоби пригадування. Тобто залежно від того, як різні люди будуть згадувати конкретну історичну подію, відрізнятиметься й кут погляду на неї, відкриватимуться нові її аспекти. Історія виступає окремою формою культурної пам'яті [1, с. 10–11]. Для розуміння колективної пам'яті необхідно звернути увагу на те, як вона пов'язана із культурною ідентичністю та національною єдністю. Згідно з Яном Ассманом, кожне суспільство і кожна епоха мають власні тексти, зображення, ритуали, які постійно використовуються та сприяють становленню колективу і передачі знань про нього в майбутнє, а отже забезпечують його існування у часі. При цьому колективна пам'ять має так звані «опорні точки» – це можуть бути визначні події, свята, традиційна участь у громадських заходах тощо. Індивідуальна ж пам'ять відрізняється тим, що заснована на спогадах конкретних людей, існує лише в згадках та усній формі, стосується тільки декількох поколінь, а носіями її є безпосередні учасники подій та їх сучасники. На відміну від неї колективний рівень пам'яті сягає міфічної давнини, а отже формує навколо себе сакральний, майже релігійний характер [1, с. 12–13].

Історична пам'ять нерідко стає передумовою для виникнення міфів. Це явище зумовлено тим, що історична пам'ять стосується подій минулого, яке згадується та інтерпретується різними соціальними групами населення залежно від їхнього світогляду. Але не завжди суб'єктивність історичної пам'яті та

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

наявність в ній непідтвердженої інформації є шкідливою. Наприклад, історикиня М. Філіпович пише, що міфи є невід'ємною частиною національної історії та важливою умовою для суверенності держави. Вони беруть участь у формуванні громадянської ідентичності. Кожен народ має свої міфи. Так, дослідниця порівнює легенди Стародавнього Риму та Греції із образами Марусі Чурай, героїв Крут та запорозькими козаками. Зазначається, що саме через міфологізацію історії з'являються позитивні та героїчні постаті [6, с. 177].

Зовсім інша справа із стереотипами. Саме стереотипи виступають тією ідеологічною призмою, що заважає подивитися на події минулого об'єктивно. Термін «стереотип» тлумачиться як «закореніле ставлення до подій та явищ, вироблене на основі порівняння їх із внутрішніми ідеалами, що зазвичай не має безпосереднього стосунку до реальності» [6, с. 177]. МОН України надає інструктивно-методичні рекомендації щодо розвіювання типових історичних стереотипів. Наприклад, рекомендується не ототожнювати поняття «Русь» та «Росія», не називати русів «росіянами» задовго до виникнення російської держави. Також, якщо раніше науковці трактували добу князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого як початок києворуської історії, то тепер цей проміжок часу розуміється як період державної зрілості Русі-України [3, с. 21].

Отже, важливо розуміти, що історична пам'ять кожного народу насичена як міфами, так і стереотипами. Саме на освіту та освітні заклади покладається завдання формування та збереження історичної пам'яті власної нації, вивчення історичної пам'яті інших народів і, як наслідок, повагу до чужих міфів, при цьому критичне ставлення до чужих стереотипів. Ключовим для нашого дослідження є те, що критичне осмислення досвіду минулого допоможе учням зайняти чітку власну позицію, при цьому розуміючи чому в інших людей думки відрізняються. Дослідниця П. Вербицька пише, що пам'ять – це соціальний інструмент формування колективної та індивідуальної ідентичності. Новому поколінню передається не лише конкретний образ минулого, а й моральні цінності та моделі поведінки. Що цікаво, молодь вибірково наслідує досвід старших, тому їхня участь у суспільному житті може значно вплинути на зміни в тій пам'яті, яку підтримувало попереднє покоління. Посилаючись на українського історика Яковенко, історикиня пише, що «в українському суспільстві, яке є народом однієї країни, існує кілька відмінних за змістом або потенційно конфліктуючих канонів історичної пам'яті». Для прикладу описується проєкт «Радянське минуле: (пере)осмислення історії», який проходив у різних містах України в 2019–2020 роках. Протягом участі в дослідженні учні спілкувалися зі старшим поколінням та ознайомилися із свідченнями усної історії. Завдяки використанню інтерактивних методів молодь дізналася більше про історичне минуле своєї родини, а публічні презентації

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

проєктів допомогли встановленню діалогу та взаєморозуміння між поколіннями, штучно розірваними у радянські часи. Такий комплексний і методичний підхід дозволяє учням зрозуміти, чим керувалися люди, які створили попередню епоху, по-новому подивитися на трагічні сторінки минулого, навчитися співчувати, не засуджуючи [8, с. 111–117]. Отже, у вивченні історії не варто оминати теми, які залишилися в історичній пам'яті різних людей неоднаково. Варто звертати особливу увагу на історичні події, які для частини їх учасників здавалися правильними, а для іншої – стали справжньою трагедією. Наприклад, дискутувати стосовно Хрестових походів, Варфоломійської ночі тощо. Головне, донести учням, що помста та дискримінація шкодить людству і призводить до нових жертв та війн.

В методичних рекомендаціях для вчителів історії від МОН України рекомендується застосовувати методи розвитку критичного мислення, внаслідок яких учні здобудуть навички аналізувати, порівнювати різні види історичних джерел, формулювати на їх основі судження й висновки. Зазначається, що значно підвищує ефективність вивчення історії використання інтерактивних методів навчання, таких як рольові ігри, дебати, віртуальні екскурсії, мозковий штурм тощо. Рекомендується використовувати відеоматеріали, аудіоподкасти, освітні платформи та різні цифрові ресурси [3, с. 23–24].

Закордонні дослідники формують фундаментальну ідею історичної дидактики: історична освіта відбувається тоді, коли інтерпретація минулого породжує конкретні орієнтовні точки для справжніх та майбутніх дій. Саме тому історична пам'ять та її постійне переосмислення є настільки важливим, адже озираючись у минуле та шукаючи там причини проблем, ми можемо запобігти їм у майбутньому. Георг Маршніг розповідає про досвід власного класу, який протягом двох років брав участь у дослідницькому проєкті «На згадку про бомбардування». Це відбувалося в десятому класі австрійської школи. Учні на прикладі події 1945 року побачили, як працює колективна пам'ять. Вони зрозуміли, що не завжди минуле залишається в минулому, іноді воно закарбовується в пам'яті й змінює ставлення окремої людини, родини, групи населення або цілого народу до сьогодення [8, с. 67–68]. Протягом проєкту, який стосувався меморіалу, присвяченому вбивству шести американських льотчиків австрійськими нацистами під час десантування, учні брали участь в дискусії один з одним та з політичними представниками. Як підсумовує їхній класний керівник, вони здобули безцінний досвід, навчилися історичному мисленню, зрозуміли, наскільки важливою є історична освіта та пам'ять, навіть якщо вона «незручна». Також вони дізналися, що існує багато різних поглядів на одну й ту саму історичну подію, зумовлених відмінністю умов, в яких перебували ті чи інші верстви населення [8, с. 75–79].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Журналіст Д. Рибаків, цікавлячись думкою видатного українського історика Я. Грицака щодо необхідності переписування історії, отримав відповідь, що Україні ліпше наслідувати систему Великобританії, коли в Лондоні одночасно може стояти пам'ятник О. Кромвелю та королю, якого він позбавив голови. Важливою також є думка Я. Грицака стосовно того, що єдиної правильної історії не існує, але ставлячи комусь пам'ятники, необхідно брати на себе відповідальність за їхні вчинки [5]. Цей вислів є важливим для виховання толерантності, адже свідомі громадяни повинні розуміти всю багатогранність історії та вміти аргументовано обирати своїх героїв, навіть якщо ті допускалися помилок. Таким чином, молоді покоління нібито промовляють: «Так, це наша історія, і ми відповідальні за те, щоб її помилки не повторювалися у майбутньому».

Важливо розуміти, що толерантність буде усвідомленою та результативною лише тоді, коли поєднується із іншими високоморальними цінностями, такими як національна самоідентифікація, пошана до власного народу та його культури, поважливе ставлення до чужих думок та культур. Тому увесь процес навчання повинен бути спрямований на виховання цілого комплексу якостей, які не дадуть учням в дорослому житті бути негуманними. Саме із цією метою освіта повинна бути емоційно значущою для учнів. Задля цього під час вивчення тем, які є не суто теоретичними, потрібно надавати інформацію стосовно тогочасних потреб, мотивів та інтересів різних верств населення, які призвели до подій минулого і сформували відповідні цінності, що їх прагнули втілити в життя. Корисним для виховання критичного та логічного мислення стане навчити учнів встановлювати послідовні зв'язки між історичною подією та наслідками, до яких вона призвела. Так учні будуть розуміти, що кожен їх вчинок має наслідки, за які вони повинні нести відповідальність. У світі людини, яка добре знає історію своєї держави, якій прищеплювався дух поваги до відмінних думок та інших культур, не буде місця дискримінації за расовою, національною, гендерною або релігійною ознакою.

Література

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті ; пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць. Вип. 1. Київ : СтилоС, 2011. 332 с.
3. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 13.08.2025 р. №1/16828-25. 46 с. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro->

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

instruktyvno-metodychni-rekomendatsii-shchodo-vykladannia-navchalnykh-
predmetiv-intehrovanykh-kursiv-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-u-
20252026-navchalnomu-rotsi

4. Про затвердження концептуальних засад освітніх галузей та дорожньої карти реалізації концептуальних засад освітніх галузей на 2025–2030 роки : Указ Міністерства освіти і науки України від 20.08.2025 р. №1163. 55 с. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-ta-dorozhnoi-karty-realizatsii-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-na-2025-2030-roky>
5. Рибаків Д. Чому і як треба переписувати історію України. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/01/31/20201/>
6. Філіпович М. Проблеми формування історичної пам'яті в освітній сфері України. *Літопис Волині* : всеукраїнський науковий часопис. 2023. № 28. С. 174–178.
7. Manifesto on High Quality History, Heritage and Citizenship Education: 15 principles for the recognition of the distinctive contribution of history to the development of young people. EuroClio. 2015. 3 p. URL: <https://euroclio.eu/wp-content/uploads/2015/10/EuroClio-Manifesto-on-high-quality-history-heritage-and-citizenship-education.pdf>
8. Why History Education? *International Journal of Research on History Didactics, History Education and History Culture (JHEC)*. Yearbook of the International Society for History Didactics (ISHD). Frankfurt : Wocheschau Verlag, 2022. 242 p.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Козиряцька Л. С.
студентка магістратури
Запорізький національний університет

РОЛЬ КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ

У сучасному світі активно розвивається глобальна взаємодія та багатокультурність. Саме завдяки глобалізації постає проблема зіткнення різних менталітетів та виникнення пропаганди культурних стереотипів, які так чи інакше визначають сприйняття інших націй та культур. Звичайно, це має позитивний та негативний аспекти: позитивний – це швидка та пряма асоціація та швидка орієнтація в новому середовищі. Негативна ж сторона полягає в тому, що культурні стереотипи інколи можуть ставати причиною дискримінацій та певних упереджень.

Говорячи про стереотипи, слід визначити та прояснити, в першу чергу, історичний контекст цього поняття. В науковий обіг уперше це слово було введено політологом В. Ліппманом у книзі «Public Opinion» у 1922 році. В. Ліппман зазначав, що стереотип слід розглядати як загальну картину світу, яка «вміщається» в людську голову і опісля на пряму впливає на думки та подальші твердження. В українському вжитку поняття культурних стереотипів корелювалось із міжкультурною комунікацією та національною ідентичністю. Адже, як зазначали вітчизняні дослідники, стереотипи – це певні містки спрощення реальності та звуження уявлення про той чи той етнос в цілому. Саме це і є однією з проблем під час інтеграції в нове соціокультурне середовище.

Як зазначалось вище, стереотипи можуть мати позитивні та негативні функції. Позитивні полягають у том, що вони:

- 1) забезпечують першочергову та вдалу інтеграцію у культурному різноманітті;
- 2) цінують та підтримують ідентичність та традиції етносу;
- 3) розвивають креативність та уявлення, які пов'язані з асоціаціями та певними «очікуваннями» про той чи інший народ.

Проте є і негативна сторона, яка в сучасному світі, на жаль, переважає позитивну. До негативних відносять такі аспекти:

- 1) викривлення уявлень про традиції, народ та національну ідентичність тієї чи іншої спільноти;
- 2) посилення напруги та можлива причина конфліктів між державами;
- 3) підґрунтя для дискримінації та нерівності.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Загалом культурні стереотипи є одним з основних аспектів соціальної взаємодії, що має подвійні функції. На міжнародному рівні відповідальність за створення сприятливих умов співпраці та міжкультурної комунікації для уникнення нерівності народів лежить на всіх країнах. Перетворення культурних стереотипів із бар'єру на ресурс розвитку – це одне з найважливіших завдань глобалізованого суспільства.

Література

1. Кисельова Т. Культурні стереотипи в міжкультурній комунікації. *Вісник КНЛУ*. Серія «Філологія». 2017. № 20(1). С. 118–124.
2. Lippmann W. *Public Opinion*. URL: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf
3. UNESCO. Universal Declaration on Cultural Diversity. Paris : UNESCO, 2001. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Конєв В. В.

аспірант

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцентка Горбач Н. В.

Запорізький національний університет

ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ТОТАЛІТАРНОЇ ДІЙСНОСТІ В ПОВІСТІ А. ДІМАРОВА «САМОСУД»

Літературний процес не функціонує ізольовано від дійсності, оскільки визначальними чинниками його розвитку виступають історичні події, суспільні трансформації, трагічні досвіди людського буття. Художні твори, присвячені Голодомору 1932–1933 рр., зокрема повістевого жанру, репрезентують тоталітарну реальність, ознаками якої постають політика розкуркулення, масові репресії, система доносів, а також позбавлення індивіда громадянських і політичних прав. Ці явища не властиві демократичному суспільству, адже однією з його ключових ознак є толерантність, що перебуває в безпосередній опозиції до тоталітарної моделі.

Тема Голодомору є ключовою у творчості письменників-емігрантів, зокрема О. Гай-Головка, О. Звичайної, О. Мак та ін. Публікація ж творів про голод в СРСР була неможливою через цензуру, тому повісті Є. Гуцала, А. Дімарова вийшли друком напередодні та після здобуття незалежності. Метою нашого дослідження є простеження проявів соціальної та міжособистісної інтолерантності в умовах тоталітарної системи, репрезентованої у творі А. Дімарова «Самосуд».

Феномен толерантності є міждисциплінарним об'єктом дослідження: історики аналізують його становлення та розвиток у різних культурно-історичних контекстах; психологи розглядають як індивідуальну рису особистості та механізм подолання конфліктів; соціологи – як чинник соціальної взаємодії й інтеграції; правознавці – у площині прав людини, демократичних норм і принципів міжнародного права. Це свідчить про складність і багатогранність досліджуваних аспектів толерантності, а тому й про важливість врахування досягнень різних галузей науки.

Під терміном «толерантність», за визначенням Т. Гарасиміва та П. Леписевича, слід розуміти правову цінність, що «передбачає пошану і визнання рівності, відношення до іншої особи як рівнозначної особистості, поваги її прав і свобод шляхом порозуміння та діалогу, відмови зневажливого ставлення до односторонців або представників будь-якої спільноти, а також від домінування, насильства і насильницького примусу проти інших» [1, с. 55]. Поняття «інтолерантність» трактується як нетерпимість і боротьба насильницькими методами проти позиції інших. Складниками інтолерантності

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

можуть бути апатичність щодо порушення прав і свобод громадян; конфлікт, який не враховує засади толерантності; невмотивована злість на тлі всезагальної кризи ідентичності, нівелювання цінності особистості та бездуховності [див.: 1, с. 55].

Г. Чуйко та Я. Чаплак провели ґрунтовний аналіз підходів до визначення терміну «толерантність». У спірному питанні щодо співвідношення термінів «толерантність» і «терпимість» дослідники, як і частина науковців, вважають, що правильним є ототожнення цих дефініцій [див.: 3, с. 36]. Спираючись на це, можна стверджувати й схожість термінів «інтолерантність» та «нетерпимість». Автори звернули увагу на те, що «у тоталітарній державі навіть толерантність у спілкуванні визначається, в першу чергу, ідеологією і політичною приналежністю комунікаторів» [3, с. 38].

Ознаки інтолерантності простежуються в повісті «Самосуд» А. Дімарова. Антагоністом твору є Данько Данилович Сокал, що мало не з колиски «утверджувався у своїй святій ненависті до кожного, хто насмілювався жити краще од нього» [2, с. 88]. Перші успіхи його «кар'єри» зумовлені доносами на односельчанина Василя Коваленка та його батька, що походили з заможної сім'ї. Нетерпимість до «куркулів» робила їх об'єктами, що зазнавали невмотивованої жорстокості, до яких було байдуже іншим селянам. Заможні селяни не були обмежені в правах і свободах – їм було повністю відмовлено в будь-якому людському ставленні, тому суди нашвидкуруч виносили вирoki найвищої міри під оплески залу.

Подальші події колективізації та голоду були позначені ще більшою нетерпимістю до заможних селян. Сокал зібрав лояльних мешканців до агітбригад, що були сформовані в основному з підлітків, комсомольців, комнезаможників та «нешасних вчителів, які на селі за все в одвіті» [2, с. 97]. Їхні дії полягали передусім у тому, що вони фізично блокували двір сім'ї «впертюха», який не бажав вступати до артілі, та байдуже ставилися до негараздів, спричинених їхніми діями. Вступ до колгоспів не гарантував жодних полегшень для селян під час хлібозаготівель. Сокал розумів, що «доведеться потрусити й колгоспників, нічого з ними не скоїться...» [2, с. 102].

Протилежною ситуація була щодо ідеологічно близьких владі селян. Батька Сокала відпустили з міліції, бо він мав червону книжечку, тобто був членом партії. Самого Данька заохочували до доносів та намагання виконати й перевиконати план хлібозаготівель. Партійці були об'єднанні спільною нетерпимістю до заможних селян: «Хай наші клясові вороги помирають. Але спершу повинні віддати нам весь хліб до зернини...» [2, с. 101].

Отже, інтолерантність у тоталітарній системі періоду колективізації і Голодомору 1932–1933 рр. оприявнюється в боротьбі насильницькими методами проти заможних селян, невмотивованої жорстокості до так званих

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

куркулів, позбавлення прав і свобод «класових ворогів». Натомість «толерантна» поведінка визначається ідеологією і політичною приналежністю особи та полягає в безумовному виконанні партійних директив, що не зважають на людську гідність та підтримують фізичне винищення інакодумців.

Література

1. Гарасимів Т., Лепісевич П. Правові імперативи толерантизації суспільних відносин. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». Львів : НУ «Львівська політехніка», 2023. № 1(37). С. 52–58.
2. Дімаров А. Самосуд. *Дімаров А. Самосуд* : повісті, оповідання, етюди. Київ : Український письменник, 1999. С. 81–122.
3. Чуйко Г., Чаплак Я. Толерантність у житті людини і суспільства. *Психологічний часопис*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. № 6. Ч. 2. С. 29–42.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Коротич К. В.

канд. філол. наук, доцентка

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцентка Бондаренко І. С.

Запорізький національний університет

СТЕРЕОТИПИ В ПОЛЬСЬКІЙ ВІДЕОРЕКЛАМІ ЇЖІ ТА НАПОЇВ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ РОЗУМІННЯ ПОЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Актуальність теми зумовлена як недостатньою дослідженістю польсько-української міжкультурної комунікації, так і складними міжнародними відносинами Польщі та України й потребою знайти шляхи взаємного порозуміння.

Відеореклама є потужним інструментом впливу на суспільство, відображаючи й водночас формуючи культурні цінності та уявлення. У польській відеорекламі їжі та напоїв, як і в будь-якій іншій, часто використовуються стереотипи, які можуть багато розповісти про польську культуру. Стереотипи хоча і є спрощеними уявленнями про реальність, проте відіграють важливу роль у формуванні нашої свідомості та сприйнятті світу. Польська відеореклама їжі та напоїв не є винятком, адже вона активно використовує стереотипні образи для впливу на споживачів. Тому мета цієї розвідки – виявити й описати найголовніші стереотипні образи, наявні в польській відеорекламі їжі та напоїв.

Об'єкт дослідження – польський рекламний дискурс. Предмет дослідження – етнічні стереотипи в польській відеорекламі їжі та напоїв.

Основні методи дослідження: описовий метод, метод контекстуального аналізу, дискурс-аналіз.

Фактичний матеріал дібрано методом часткового добору з ресурсу www.youtube.com. До аналізу залучено понад 1000 рекламних польськомовних відеороликів за 2000–2025 роки.

Етнічні стереотипи, згідно зі «Словником термінів міжкультурної комунікації» Ф. Бацевича, розуміємо як «відносно стійкі, схематизовані уявлення, судження, емоційно забарвлені оцінки щодо моральних, розумових, фізичних тощо якостей, характерних для представників різних етнічних спільнот» [1, с. 165]. Ми аналізуємо саме автостереотипи поляків, тобто «відносно стійкі уявлення, судження і оцінки представників певної національної лінгвокультурної спільноти (етносу, нації, народності) щодо самої себе» [1, с. 13].–Автостереотипи є комплексом «позитивних уявлень, суджень і оцінок з можливими окремими негативними аксіологічними вкрапленнями, які поблажливо розцінюються як маленькі слабкості» [1, с. 13], що підтвердив і

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

наш аналіз. Зокрема, на польському матеріалі маленькими слабкостями, показаними в рекламі, є любов до пива та прагнення зекономити.

У колективній монографії «Етнопсихологічний вимір України: семіозис, міфотворчість, ідентичність» слушно зазначено, що етнічні стереотипи є своєрідними архетипними утвореннями, «змістом яких є: сформовані норми етнічної поведінки; розумові штампи, шаблони й зразки; знання, що поєднують у собі елементи описів та оцінок; стандартизовані, емоційно забарвлені образи, відшліфовані багатовіковим досвідом народу» [2, с. 12]. Стереотипи, що беруть участь у творенні як традиційної, так і сучасної культури етносу [2, с. 12], значною мірою впливають на кожного представника народу, адже «виконують функцію глибинного регулятора процесів сприйняття та пізнання» [3, с. 160], тому, з'ясувавши, що саме впливає на поляків і формує їхню культурну та національну ідентичність, ми можемо краще їх розуміти та вибудовувати дієвіші стратегії взаємодії в політичній, соціальній і культурній площинах.

Польська відеореклама, розміщена на телебаченні та в інтернеті, транслює типові стереотипні образи поляків, постійно впливаючи на аудиторію. Усі ці образи є позитивними, забарвленими приємними емоціями та покликаними показати, що треба уподібнити свою поведінку до показаної на екрані, щоб створити так звану «етнічну ідилію» [2, с. 13] і стати такими ж щасливими й задоволеними людьми, як показані на екрані.

Стереотипи щодо зовнішнього вигляду та віку. У відеорекламі поляки зображені переважно як білошкірі, світловолосі, гарні або симпатичні люди, причому вкрай рідко бачимо представників інших рас (2–3 рази на 100 реклам і лише останнім часом). Звичайно це вродливі афроамериканки, які або перебувають у групі людей європеїдної раси, або з'являються в кадрі на секунди між знов-таки білошкірими людьми. Тобто фіксуємо настанову на те, що польська нація є білошкірою та світловолосою. Контакти з представниками інших націй у польській рекламі бувають, але, що закономірно, під час подорожей, порівняння національних кухонь чи показу експансії польських продуктів на інші ринки, скажімо, японський, причому стверджується, що польський продукт є найкращим.

Акторами реклами найчастіше є молодь чи люди середнього віку, рідше в кадрі перебувають діти, ще рідше – люди похилого віку, але вони зазвичай перебувають у гарній фізичній формі. Тобто видимими є переважно люди активного віку, які мають хороші купівельні спроможності.

Усі люди в кадрі є здоровими, окрім реклами ліків чи аксесуарів (наприклад, окулярів). Натомість зовсім немає осіб із обмеженими можливостями, які також вилучені з польського рекламного образу світу.

У рекламі всі поляки є доглянутими й акуратними, носять гарний одяг і взуття, мають хорошу шкіру навіть у літньому віці (якщо це тільки не реклама

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

косметики чи ліків), є підтягнутими й часто спортивними. Тільки останнім часом у рекламі почали з'являтися жінки із зайвою, але не надмірною вагою, причому вони переважно є не головними в кадрі, а перебувають на бічному чи задньому плані. Молоді дівчата та діти не мають зайвої ваги, її надлишок дозволений зрідка жінкам від 35 років і частіше літнім жінкам. Оскільки жінки в кадрі переважно мають ідеальну фігуру й звичайно є вродливими, а решта – симпатичними й фотогенічними, це створює стереотипне уявлення про дуже гарну націю, але воно руйнується, якщо потрапляєш до Польщі.

Стереотипи щодо матеріального становища поляків. Зображені у відеореklamі стереотипні поляки зазвичай є заможними, на що вказують великі гарні квартири та будинки із садом, вишуканий інтер'єр, окремі деталі на зразок старовинного фортепіано чи великого разка намиста з перлів, а інколи навіть і яхта дідуса, на якій родина проводить дозвілля.

Стереотип «Поляк як сім'янин». У родинях, показаних у рекламі, поляки виконують традиційні ролі, є люблячими та дбайливими чоловіком і дружиною чи батьками молодого або середнього віку, які піклуються про дітей і ні в чому їм не відмовляють. Показані сім'ї є нуклеарними та середньодітними, звичайно складаються з батька й матері схожого віку та двох дітей (найчастіше хлопчика й дівчинки), причому набагато рідше такі родини мають лише одну дитину, тож польська реклама націлена хоча б на підтримання демографічного стану (рівень простого відтворення). Дідусь і бабуся є турботливими, піклуються про онуків, проводять із ними час, буває, готують для них, але звичайно проживають окремо. Визначальним об'єднувальним чинником для родини є спільний сніданок, обід чи вечеря, сімейне свято, коли члени родини знов-таки збираються за одним столом. Отже, для стереотипного поляка важливими є хороші стосунки в родині, тяглість поколінь і спільний час разом.

Стереотип «Полька як вродлива та доглянута жінка, яка стежить за фігурою та водночас є гарною господинею». У рекламі їжі та напоїв польок зображено як гарних жінок із хорошими, а часто й ідеальними фігурами, які купують екологічно чисті продукти, лише найкращу мінеральну воду та готують різноманітні страви за правилами здорового харчування для всієї родини, ще й зважаючи на смакові вподобання дітей.

Стереотип «Поляки як прихильники традицій, шанувальники історичного минулого». Польські родини у відеореklamі шанують свята, особливо Різдво та Великдень, як католики, тому рекламатори створюють цілі цикли різдвяно-новорічних і великодніх роликів, у яких демонструють слідування традиціям, зокрема приготування традиційних святкових страв, але, можливо, зі зміненими інгредієнтами, переваги яких теж демонструють у рекламі. Частотним у польській рекламі є звернення до давніх часів, а саме: середньовіччя в антуражі, славетних історичних подій, зокрема битви під Грюнвальдом, показу королів,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

лицарів і шляхти, апелювання до видатних письменників і цитування їхніх творів. Наприклад, Адам Міцкевич у сучасній рекламі може відзначати переваги польського цукру.

Стереотипом, пов'язаним із попереднім, є такий – «Польські продукти вирощують традиційним способом багато поколінь зі збереженням давніх технологій», тому їхню якість гарантує традиція, що, як ми розуміємо, зовсім не завжди є насправді.

Стереотип «Польська їжа найкраща». У відеорекламі величезну увагу приділено продуктам вітчизняного виробника, що постійно підкреслюється всіма способами й відображає шанобливе ставлення до всього польського (борошна, олії, яєць, яблук, масла, шинки, ковбас тощо). Саме цей стереотип, упроваджуваний на всіх рівнях і всіма засобами, варто взяти до уваги українському суспільству, адже у свідомості поляків закорінено, що польське – найкраще, адже воно вирощене чи зроблене поряд, тож треба бути солідарним із місцевим, а не закордонним виробником.

Стереотип «Поляк як шанувальник традиційної польської кухні». У рекламі, спрямованій на дорослу аудиторію, поляків зображують як людей, котрі віддають перевагу традиційним польським справам, а саме: ковбасам, бігосу, супам, кашам, – що підсилює стереотип про поляків як людей, консервативних у кулінарних смаках і таких, що дотримуються традицій.

Стереотип «Поляк як любитель пива». У відеорекламі пиво часто демонструють образ поляка, який насолоджується цим напоєм у компанії друзів, часто після важкої праці або під час перегляду футбольних матчів, причому пиво тоді є або нагородою (після роботи), або/та атрибутом приємного проведення часу.

Результати нашої невеликої розвідки переважно збігаються з даними польських дослідників ранішого часу [4, с. 209], котрі на основі аналізу мовних даних описують поляка як людину традиційну, з домінуванням лицарсько-шляхетського типу, католика, який прагне до західної культури, але водночас через свої вади відстає від неї.

Отже, у розвідці виявлено та стисло описано стереотипні образи поляків, які транслюються в польській відеорекламі 2000–2025 років і впливають на формування національної ідентичності (поляки як заможні люди, прихильники традицій, шанувальники історичного минулого, традиційної кухні та продуктів, любителі пива та ін.). Отримані результати мають особливе значення для нашого народу в контексті кращого розуміння польської культури та налагодження ефективної комунікації з поляками. Знання стереотипних образів, використовуваних у польській рекламі, дозволяє українцям глибше проникнути в систему цінностей, уявлень та прагнень польського суспільства, що сприяє більш ефективному подоланню культурних бар'єрів, уникненню

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

непорозумінь і зміцненню взаємної довіри. Розуміння того, як поляки бачать себе, є ключем до побудови міцних та гармонійних відносин між нашими народами.

Література

1. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Етнопсихологічний вимір України: семіозис, міфотворчість, ідентичність : моногр. / Лозова О., Яремчук О., Духніч О., Яблонська Т. ; під наук. ред. О. Лозової. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2014. 193 с.
3. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
4. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. 283 s.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Котулай Г. Г.

аспірант

Запорізький національний університет

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ РЕФОРМУВАННЯ ШКІЛЬНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

Шкільне фізичне виховання в Україні формально має визначені норми (три уроки на тиждень, інклюзія, варіативні модулі), однак їх реалізація не завжди дає вимірюваний результат на уроці. У цих тезах подано компактну рамку впровадження, узгоджену з Quality Physical Education (QPE): окреслено проблемне поле, мінімальний набір ключових показників ефективності (Key Performance Indicators (KPI) для школи, регіону та держави і покрокові дії для директорів і вчителів.

Фізичне виховання (ФВ) та шкільна фізична активність (ФА) є критично важливими компонентами комплексної освіти та формування здорового способу життя молоді, що підкреслюється цілями сталого розвитку ООН та настановами ЮНЕСКО щодо якісного ФВ (Quality Physical Education (QPE)). Водночас, світова статистика свідчить про низький рівень активності дітей та підлітків, що вимагає впровадження ефективної, доказової політики. У цьому контексті ключового значення набуває міжнародна система моніторингу, зокрема Глобальна обсерваторія з фізичного виховання (GoPE!), яка є всесвітньою системою нагляду, що аналізує політику, моніторинг та наукові дослідження у сфері шкільного ФВ/ФА.

Мета роботи – узагальнити висновки наявних звітів і досліджень щодо стану шкільного фізичного виховання в Україні та запропонувати вимірювані кроки з підвищення якості відповідно до принципів QPE.

Методологічні засади: огляд аналітичних джерел GoPE!/QPE, національних нормативів і прикладних практик; порівняльний аналіз ключових індикаторів; формування переліку KPI для різних рівнів управління (школа/регіон/нац.).

Концептуальна рамка «PE-policy / surveillance / research», покладена в основу ініціативи GoPE!, є адаптацією трьох вимірів, запроваджених Глобальною обсерваторією фізичної активності (GoPA!) для оцінювання національних спроможностей у просуванні фізичної активності. У моделі GoPA! ці виміри – політика, нагляд/моніторинг та дослідження – структурують профілі країн і забезпечують порівнюваність динаміки. GoPE! перенесла цю логіку в сферу фізичного виховання: у GoPE! Country Card окремо виділено PE policy, PE surveillance та PE/school-based intervention research (доповнені контекстними вимірами демографії та участі у фізичній активності).

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

Попри наявність нормативів і варіативних модулів, системний нагляд за якістю уроку є фрагментарним; дані збираються нерівномірно, що ускладнює управлінські рішення. На рівні практики існує розрив між декларованою інклюзією та інструментами адаптації занять; бракує критеріїв оцінювання індивідуального прогресу та «низькобар'єрних» форматів для дівчат 12–17 років. Дослідницька база у шкільному середовищі обмежена: не вистачає пілотних інтервенцій із відкритою звітністю та дашбордами. Запропонований набір КРІ і цикл моніторингу перетворюють політику на вимірюваний результат уроку.

З метою операціоналізації запропонованої рамки визначено мінімальний набір ключових показників ефективності (КРІ) на рівні школи, регіону та держави. У табл. 1 подано назву показника, формулу розрахунку, джерело даних, періодичність, цільові орієнтири на 2026/2028 роки та відповідальних осіб. Такий формат забезпечує порівнюваність даних і дозволяє відслідковувати прогрес у часі.

Таблиця 1

КРІ для моніторингу якості шкільного ФВ

Рівень	Показник (КРІ)	Визначення / розрахунок	Джерело даних	Періодичність	Ціль (2026 / 2028)	Відповідальні
Ш/Р/Н	Відвідуваність уроків ФВ, %	К-сть відвіданих уроків / запланованих ×100	Шкільний журнал/електронний облік	Щосеместрово	≥90% / ≥95%	Директор, завуч, учитель ФВ
Ш/Р/Н	Уроки з МВРА≥50%, %	Частка уроків, де ≥50% часу – середньо/висока інтенсивність	Вибіркові спостереження/трекери ЧСС/крокоміри	Щорічно	≥60% / ≥70%	Учитель ФВ, методист, зовнішній спостерігач
Ш/Р/Н	Частка дівчат з ≥60 хв ФА/день, %	Відсоток учениць, що досягають рекомендації ВООЗ	Опитник + вибіркові треки	Щорічно	+10 п.п. / +20 п.п.	Учитель ФВ, класний керівник, ІППО
Ш/Р	Уроки на відкритому повітрі, %	Частка уроків ФВ, проведених просто неба (за погодними можливостями)	Шкільний журнал/розклад	Щосеместрово	≥30% / ≥40%	Директор/завуч, учитель ФВ
Ш/Р	Інклюзія (ООП), % охоплення	Частка учнів з ООП, охоплених адаптованими модулями	ІПР/шкільна звітність	Щорічно	≥80% / ≥95%	Учитель ФВ, шкільний психолог/реабілітолог
Ш/Р/Н	Позакласні ФА-активності/тижень	Середня к-сть організованих ФА-заходів на школу/клас	Плани виховної роботи/звіт школи	Щосеместрово	≥2 / ≥3	Директор/завуч, педагог-організатор

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Р/Н	Підготовка вчителів, к-сть тренінгів/рік	К-сть акредитованих підвищень кваліфікації з QPE/інклюзії	Регіональні ІППО/МОН	Щорічно	$\geq 2 / \geq 3$	ІППО, МОН, керівники ЗЗСО
Н	Surveillance-дашборд (покриття регіонів), %	Регіони, що подали стандартизовану звітність	МОН/ІМЗО, дашборд	Щорічно	$\geq 70\% / 100\%$	МОН/ІМЗО, обласні департаменти

Примітка: рівні: Ш – школа; Р – регіон; Н – національний рівень.

Як видно з табл. 1, пріоритетним у короткій перспективі є досягнення цільових значень для відвідуваності уроків ФВ, частки уроків із $MVPA \geq 50\%$ і охоплення інклюзійними адаптаціями. Запровадження КРІ не потребує значних додаткових ресурсів: достатньо унормувати збір даних, закріпити відповідальних і проводити щосеместровий самоаудит. Для забезпечення порівнюваності рекомендовано уніфікувати інструменти вимірювання (шаблони спостережень, короткі опитники, вибіркові трекари).

Для швидкого переходу від політики до щоденної практики узагальнено наявні умови, виявлені прогалини та рекомендовані кроки впровадження. Табл. 2 відображає конкретні дії й розподіл відповідальності, що може бути безпосередньо інтегровано до річного плану роботи закладу освіти.

Таблиця 2

Інституційна матриця змін у шкільному фізичному вихованні

Що є?	Чого бракує?	Що робити?
Норматив: 3 уроки ФВ на тиждень.	Нагляду за фактичним виконанням і якістю (інтенсивність, інклюзія).	Впровадити шкільні КРІ; раз на семестр — самоаудит + зовнішній аудит вибірки шкіл.
Політика декларує інклюзію.	Практичних інструментів/адаптацій; критеріїв оцінювання індивідуального прогресу.	Методичні кейси для ООП; оцінювання за прогресом; супровід шкільного психолога/реабілітолога.
Є зацікавленість учнів у варіативних модулях.	«Низькобар'єрних» форматів для дівчат 12–17 років.	Додати модулі: танцювальні/йога/пілатес/легка атлетика із системою прогрес-оцінювання.
Окремі регіональні ініціативи та проекти.	Єдиного нац. дашборда та стандартизованих індикаторів.	Щорічний нац. аудит із публічним дашбордом МОН/ІМЗО.
Активність науковців у суміжних темах.	Пілотних RCT/кластерних інтервенцій в школах.	Гранти на шкільні втручання; співпраця школа–університет; публікації у профільних журналах.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Запропоновані заходи дозволяють уже з наступного семестру підвищити якість уроку ФВ за рахунок прозорих правил вимірювання, варіативних модулів “низького бар’єра” та підтримки інклюзії. Очікувані результати: зростання відвідуваності, збільшення частки уроків із $MVPA \geq 50\%$, розширення участі дівчат і учнів з ООП. Моніторинг виконання здійснюється за затвердженими КРІ, а підсумки публікуються на рівні школи і регіону.

Рекомендовано затвердити перелік КРІ і протоколи збору даних; призначити відповідальних (директор/завуч/вчитель ФВ); створити публічний нац. дашборд із регіональним розрізом; забезпечити мінімальний набір індикаторів; оновити навчально-методичні матеріали: інклюзія, індивідуальний прогрес, модулі для дівчат, безпечність; організувати щорічні тренінги з QPE для вчителів ФВ (мінімум 2 на рік; 1 – інклюзія, 1 – оцінювання прогресу); запустити пілотні інтервенції у вибірці шкіл із незалежною оцінкою та публічними звітами.

Аналіз першої Картки країни GoPE! для України надає критично важливий зріз стану національної системи та дозволяє ідентифікувати ключові прогалини у її функціонуванні. Згідно з даними, Україна має законодавчо затверджену освітню політику ФВ (обов'язковість та мінімальний час – 3 уроки на тиждень для більшості класів), проте імплементація та ефективність цієї політики мають суттєві проблеми.

Ключові спостереження – це конденсат із трьох блоків джерел: рамкові рекомендації UNESCO (QPE), глобальні огляди GoPE!/GoPA! (політика-surveillance-research) і емпіричні дані про активність підлітків (WHO/HBSC + українські публікації).

Можемо засвідчити, що політика $\neq$ урок без системного нагляду; потрібні стандартизовані індикатори й координація. QPE Methodology прямо вимагає нацкоординатора, індикаторів, моніторингу та валідації політики.

Існує гендерний розрив у достатній фізичній активності підлітків. Глобально: 81% підлітків не досягають норми, дівчата менш активні за хлопців (85% vs 78%). Україна (урбан-вибірка): лише $\approx 30,8\%$ підлітків відповідають $MVPA \geq 60$ хв/день, причому 45,4% хлопці проти 21,4% дівчата. Незважаючи на наявність обов'язкового статусу уроків ФВ та встановлений мінімальний навчальний час, система демонструє критично низьку ефективність у формуванні здорового способу життя. Цей розрив між політикою та результатом підтверджується тим, що лише 23% українських підлітків відповідають глобальним рекомендаціям ВООЗ щодо фізичної активності. Особливо гострою є проблема гендерного розриву: лише 17% дівчат є фізично активними порівняно з 29% хлопців. Такий стан справ вказує на необхідність негайної переорієнтації програми ФВ зі стандартного виконання нормативів на впровадження інклюзивних та толерантних форм активності, які б були

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

орієнтовані на дівчат та учнів, менш схильних до спорту, що вимагає створення безпечного середовища, де відсутній тиск оцінок, а головною цінністю є прийняття різного рівня фізичної підготовки.

Триває потреба у стандартизованих даних і відкритих дашбордах; слабка прикладна доказова база в школах. Глобальний аудит GoPE! показує, що прогрес у *surveillance/policy/research* нерівномірний і часто помірний; індикатори країнам потрібні для відстеження прогресу. Також оновлений набір Country Cards/додатки GoPE! підкреслюють роль індикаторів для виявлення прогалин і підтримки рішень.

Безперечним є те, що інклюзія та оцінювання за індивідуальним прогресом мають бути нормативною вимогою, адже це базові принципи QPE (інклюзія, локальна участь, чіткі цілі, індикатори та оцінювання реалізації).

Однією з головних причин цього розриву є відсутність національної системи спостереження (*Surveillance*) для оцінки фактичної імплементації політики фізичного виховання, на що прямо вказує Картка GoPE! показником «НІ» у відповідній графі. Означена прогалина унеможливорює доказове прийняття рішень, оскільки не існує інструментів для систематичного збору, аналізу та оцінки того, як шкільна політика втілюється на місцях і чи дотримуються школи мінімальних стандартів. Створення ефективної інфраструктури моніторингу є необхідною умовою для переходу від декларативної політики до підзвітної та результативної.

На додаток, ефективне реформування гальмується слабкою науковою підтримкою, що відображено у мінімальному внеску України у світові дослідження (лише 0,30% світових публікацій та 38-е місце з 56 країн у рейтингу GoPE!). Такий стан наукової бази не дозволяє розробляти та впроваджувати національно-специфічні, науково обґрунтовані інтервенції та програми. Для успішної реформи ФВ необхідне стратегічне інвестування у прикладні дослідження, які будуть фокусуватися на ефективності вже існуючих програм, бар'єрах для участі (особливо для дівчат) та розробці інструментів для нагляду.

Отже, дані Глобальної обсерваторії GoPE! висвітлюють, що ключовими пріоритетами реформування фізичного виховання в Україні мають стати: посилення наукової бази для розробки інтервенцій, створення національної системи моніторингу для забезпечення підзвітності політики, а також переосмислення змісту ФВ з метою подолання значного гендерного розриву та підвищення загальної залученості підлітків до фізичної активності.

Література

1. Martins J., Varela A. R., Costa J., Onofre M., Dudley D., Cristão R., Pratt M., Hallal P. C., Tassitano R. Worldwide Policy, Surveillance, and Research on

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Physical Education and School-Based Physical Activity: The Global Observatory for Physical Education (GoPE!) Conceptual Framework and Research Protocol. *Journal of Physical Activity and Health*. 2025. № 22(4). P. 444–456.

2. Martins J. Observatório Global de Educação Física (Global Observatory for Physical Education) – GoPE!. Teixeira A, Lima J, editors. *Desporto, Liberdade e Democracia. Lisboa (Portugal)*: UCP Editora. 2024.
3. Martins J., Costa J., Ramirez Varela A., Cristão R., Tassitano R., Dudley D., Pratt M., Onofre M., Hallal P. C. Worldwide policy, monitoring and research on physical education and school-based physical activity: The Global Observatory for Physical Education (GoPE!) conceptual framework. *Book of abstracts of 2024 AIESEP International conference «Past meets the Future»*. University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland. 2024.
4. Cristão R., Martins J., Costa J., Onofre M., Ramirez Varela A., Tassitano R., Dudley D., Pratt M., Hallal P. Observatório Global de Educação Física (Global Observatory for Physical Education) – GoPE! Virgolino A, Santos O, Abreu A, editors. *Saúde ambiental – Caderno de notas soltas IV*. Cadaval (Portugal): Acendalha Edições. 2023.
5. Martins J., Onofre M. Cristão R., Ramirez Varela A., Pratt M., Hallal R. The Global Observatory for Physical Education (GoPE!): monitoring physical education and physical activity in children and adolescents worldwide. *Eur J Public Health*. 2023. № 33(1).
6. Martins J., Onofre M., Hallal P. Launch of the Global Physical Education Observatory (GoPE!). *J Phys Act Health*. 2023. № 20(7). P. 573–574.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Кравець І. І.

студент факультету права і адміністрації

Варшавський університет

член Об'єднання українців у Польщі

журналіст «Nowa Europa Wschodnia»

АНТИУКРАЇНСЬКИЙ ДИСКУРС ВОРОЖНЕЧІ В ПОЛЬЩІ: ПРАВОВІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

Антиукраїнські настрої, які від 2015 року зайняли помітне місце в польському публічному просторі, дедалі частіше формуються через історичні наративи, що відтворюють колоніальні моделі бачення українців у Польщі. Ворожнеча черпає легітимацію з популярної культури (починаючи від Генрика Сенкевича і до сучасної творчості Войцеха Смажовського), а також із постійного повернення до теми Волинської трагедії, яка в медіапросторі стала одним із найчастіше інструменталізованих сюжетів минулого. Утім, історія в Польщі усе частіше розглядається як елемент «дисциплінування» сучасних українців.

Історичні образи українця-«різуна» функціонують як складова політичної технології щодо сучасних українських мігрантів і України як держави. Такі уявлення, підсилені публічними виступами діячів правої частини польської політичної сцени та використанням антиукраїнського контенту на маршах радикальних груп, створюють атмосферу прийнятності стигматизації, що знижує чутливість суспільства до проявів насильства.

Польські правові норми (ст. 119, 126а, 256, 257 КК РП) і створюють юридичні рамки переслідування злочинів з ненависті. Прокурор М. Млинарчика пише про те, що визначальною є не дія, а мотив злочину: насильство, мотивоване упередженнями, шкодить не лише меншинам, а й усьому суспільству, оскільки підриває відчуття безпеки та поглиблює соціальні розколи. Попри це, практика показує системні труднощі: значний відсоток відмов у порушенні проваджень, ігнорування суспільного інтересу, хибне трактування свободи слова як підстави для невтручання. За матеріалами Об'єднання українців у Польщі, лише в травні–листопаді 2024 р. із 61 заяви 30 справ було закрито або їм відмовлено на етапі подачі заяви про вчинення злочину; значна частина рішень спиралася на довільно розширене тлумачення «допустимої критики», без аналізу ознак складу злочину.

Соціологічні дані підтверджують масштаб проблеми: ще у 2017 році, за оцінкою польського омбудсмена та IPSOS, лише в одному воєводстві (Малопольському) українські мешканці могли зазнати до 44 тис. актів ворожнечі на рік, тоді як проваджень було розпочато лише 18. Звіти ОБСЄ

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

засвідчують стрибкове зростання злочинів після 2017 року, що корелює з новою хвилею міграції українців, які демонструють вищу суб'єктність і чіткіше відстоюють власну гідність.

Ключові виклики виклики для Польщі станом на 2025 рік: ерозія інституційної спроможності прокуратури, політична поляризація, відсутність ефективних механізмів захисту меншин та інерція культурних стереотипів. Рекомендації — необхідність посилення освіти з прав людини, відновлення спроможності органів правопорядку, а також перегляд підходів до меж свободи слова у світлі міжнародних стандартів, де її межі визначає не комфорт публічної дискусії, а гідність іншої людини.

Література

1. Bilewicz M. *Traumaland. Polacy w cieniu przeszłości*. Kraków : Mando, 2024. 336 s.
2. Bodnar A., Gliszczyńska-Grabias A., Wieruszewski R., Wyrzykowski M. *Mowa nienawiści a wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne*. Warszawa : Oficyna, 2010. 284 s.
3. Młynarczyk M. Czy istnieje «naród banderowski»? Zastępcze określenia grup ludności w postępowaniach o przestępstwa motywowane uprzedzeniami. *Prokuratura i Prawo*. 2025. № 6, czerwiec. S.139–165
4. Niemczyk P. *Pogarda. Dlaczego rośnie liczba przestępstw z nienawiści w Polsce*. Kraków : Znak Literanova, 2019. 416 s.
5. Związek Ukraińców w Polsce. *Monitoring przestępstw z nienawiści wobec społeczności ukraińskiej w Polsce. Raport*. 2018, 2019: URL: <https://ukraincy.org.pl/monitoring-mowy-nienawisci/>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Куделя К. В.

студентка магістратури

Чайка І. Ю.

д-рка філос. наук, доцентка

Запорізький національний університет

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА: ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ЧУТЛИВОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасний педагог постає не лише як передавач знань, а й як носій цінностей. Інклюзивна компетентність стає фундаментом для створення освітнього середовища, де кожна дитина має право бути почутою, визнаною і прийнятою.

Гендерна чутливість педагога означає не поверхове «уникнення стереотипів», а глибоке розуміння різноманіття досвідів учнів. Учитель, який вміє відчитувати невидимі маркери упередженості, здатний перетворити клас на простір поваги, діалогу та рівних можливостей. Де гендерна чутливість – це здатність бачити й розуміти різні прояви дискримінації, навіть у дрібницях: від підручників, де хлопчик зображується «вченим», а дівчинка – «дбайливою господинею», до розподілу завдань у класі. Усвідомлення таких моментів – це не «мода», а основа справедливого освітнього процесу. Педагог, який демонструє гендерну чутливість, вчить дітей не лише математичних формул, а й рівності як життєвої аксіоми.

Толерантність в освітньому процесі – це не пасивне терпіння «іншості», а активна позиція. Вона проявляється у готовності до переосмислення власних переконань. Для педагогів це здатність побачити за відмінностями – багатство людського досвіду. Коли педагог інтегрує толерантність у свою практику, він створює атмосферу безпеки, де дитина не боїться виявити свою ідентичність, думку чи вразливість. Така школа стає місцем формування громадян майбутнього демократичного суспільства.

Інклюзивна компетентність педагога передбачає поєднання професійних знань, соціально-емоційної зрілості та внутрішньої етики. Це не лише набір методик чи технологій, а цілісна світоглядна позиція, яка вчить бачити в кожному учні не «інший випадок», а унікальну особистість. Інклюзивність передбачає не лише створення умов для учнів з особливими освітніми потребами, а й подолання невидимих бар'єрів, що народжуються у стереотипах, упередженнях і гендерній нерівності. Формування цієї компетентності є ключем до того, щоб школа стала простором, де кожна дитина буде відчувати себе почутою та прийнятою.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Освітній простір, побудований на цих принципах, стає лабораторією якісних змін суспільства і розвитку кожної дитини, де учні не лише засвоюють інформацію, а й навчаються співіснувати у різноманітності, цінувати індивідуальність і будувати майбутнє без дискримінаційних бар'єрів.

Завдання педагога – стати провідником змін: перетворювати клас на простір рівності, де «відмінність» стає ресурсом розвитку, а не причиною відчуження.

Література

1. Бех І. Виховання особистості : сходження до духовності. Київ : Либідь, 2015. 270 с.
2. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Київ : А.С.К., 2019. 272 с.
3. UNESCO. Education and Gender Equality. Paris : UNESCO Publishing, 2022.
4. Banks J. A. Diversity and Citizenship Education : Global Perspectives. San Francisco : Jossey-Bass, 2008. 485 p.
5. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York: Continuum, 2000. 183 p.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Курилова Ю. Р.

канд. філол. наук, доцентка

Запорізький національний університет

ОБРАЗ ІНШОГО В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ: ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ВИКЛИК У ЧАСИ ВІЙНИ

Концепт Іншого завжди був провідним у формуванні колективної ідентичності, адже від того, як суспільство бачить чужого чи того, хто відрізняється, залежить не лише культурна політика, а й соціальна згуртованість. В умовах російсько-української війни ця проблема набула особливої гостроти: українці водночас переживають насильницьку агресію Іншого й намагаються інтегруватися й інтегрувати в суспільство нові групи – внутрішньо переміщених осіб, представників різних культурних спільнот, союзників. У сучасному культурному просторі толерантність постає не лише як етична норма, а й як складний соціокультурний виклик, особливо в умовах війни, коли механізми ідентифікації «свого» й «чужого» радикалізуються.

Російсько-українська війна 2014–2025 років змінила контури соціальної взаємодії та комунікації й поставила під сумнів усталені європейські моделі взаємної поваги й прийняття. Порівняльний аналіз репрезентацій Іншого у європейському та українському культурному дискурсі дає можливість виявити особливості впливу історичної пам'яті, травм і стереотипів на формування наративів толерантності, а також трансформації етичних категорій у публічному просторі під впливом війни. Особливо актуальними стають питання: чи можлива толерантність як цінність у ситуації екзистенційної загрози; як соціокультурні європейські патерни адаптуються до реалій українського досвіду війни; яким чином художні та медійні практики створюють простір для емпатії, переосмислення Іншого й побудови суспільного діалогу.

У філософії (М. Бубер, Е. Левінас, Ж.-П. Сартр), культурології (Е. Саїд, Г. Бгабга) сформовані теорії, у яких образ Іншого є відображенням не лише чужого, а й власних страхів, цінностей і сподівань. Інший може бути джерелом загрози і водночас ресурсом для розвитку – тому толерантність постає як механізм подолання упереджень. Європейський досвід XX–XXI століть демонструє, що реалізувати толерантність у кризі через масштабні міграційні процеси, інтеграцію біженців та міжкультурні конфлікти – почасти дуже важко. Політичні дебати довкола імміграції, ісламу та національної ідентичності (зокрема, у контексті, описаному Д. Мюрреєм [2]) актуалізують питання: чи має толерантність межі? Чи можливо зберегти баланс між правами більшості та правами меншин? Чи можна толерувати групи, які відкидають базові демократичні цінності?

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Українська культура завжди перебувала на перетині різних імперій та традицій. Історично Іншими для українців були поляки, євреї, росіяни, татари, угорці ... – представники цих спільнот мали як позитивні, так і негативні травматичні конотації. Протягом століть імперські дискурси формували спотворені уявлення про українську суб'єктність, нав'язували ієрархію «вищих» і «нижчих» культур.

Після 2014 року, а особливо з 2022 року, відбувається радикальний перегляд цих матриць: росіянин стає агресором, європеєць акумулює риси союзника, українець – суб'єкт, чия ідентичність формується у спротиві. Український досвід війни став ареною перекодування образів Іншого та переосмислення меж толерантності.

Сьогодні новим викликом є формування власного бачення Іншого поза колоніальними та імперськими матрицями, оскільки навіть у наведених прикладах ми можемо спостерігати певну фрагментацію ідентичності, яка виникає внаслідок травматичного досвіду (розділення емоцій або спогадів для захисту психіки), через зміну ролей та інформаційне перевантаження, невирішені внутрішні конфлікти, протиріччя.

Прецеденти нетерпимості, які спостерігаємо як на теренах України, так і в локусах переміщення українців (особливо, Польща, Німеччина та ін.), – дають можливість стверджувати, що проблема міжкультурної взаємодії є багатовимірною та не може бути редукована лише до політики гостинності. Із одного боку, українські переселенці отримують широке коло соціальних гарантій, гуманітарної підтримки та беруть участь у низці інклюзивних програм, а з іншого – стикаються з упередженнями, стереотипами та різними рівнями побутової нетерпимості. Наприклад, фіксувалися випадки дискримінаційних висловлювань на робочих місцях, зокрема звинувачення українців у захопленні робочих місць та соціальних ресурсів, ситуації конфліктного співіснування у гуртожитках для біженців, де українці та представники інших мігрантських спільнот опинялися в умовах конкуренції за простір, сервіс та увагу соціальних служб, випадки локальної недоступності житла для українських жінок з дітьми або родин, які не можуть дозволити оплати застави, що є формою економічної маргіналізації. До цього додаються прояви нехтування культурною чутливістю, наприклад: небажання враховувати мовні потреби українців у школах, стереотипізація українських дітей як «травмованих» або «агресивних»; маркування українських жінок через гендерні стереотипи, пов'язані з працею в сервісних індустріях, або суспільні дискусії про «національно бажані» та «небажані» групи мігрантів.

Проблеми зовнішньої міграції підсилюються ентропією процесів внутрішніх переміщень, адже українці вимушені вирішувати конфлікти (мовні, економічні та ін.) уже всередині власної спільноти, яка не є цілісною й

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

однорідною. Прецеденти нетерпимості, які спостерігаємо як на теренах України, так і в локусах переміщення українців (особливо Польща, Німеччина, Чехія, країни Балтії), дають можливість стверджувати, що явища соціальної напруги між групами не є винятковими та зумовлені взаємним непорозумінням цінностей, норм комунікації, історичних наративів і культурних практик. Низка ситуацій, які стали видимими у публічному просторі, демонструє, як швидко позитивна солідарність може трансформуватися в недовіру або стигматизацію груп. Такі приклади демонструють, що поняття толерантності в сучасному європейському просторі потребує не декларативного визнання, а політичного, освітнього та культурного впровадження. Вони засвідчують крихкість соціальної інтеграції та необхідність довгострокових рішень: міжкультурної освіти, відповідних практик у громадах, тренінгів з етичної комунікації, соціальних служб супроводу, політики запобігання дискримінації.

Драматизм цих процесів підсилює пропаганда, механізми якої експлуатують бінарні протиставлення свого-чужого й продукують специфічні сюжети: міф про український націоналізм як загрозу Європі, конфлікти між Україною та країнами-сусідами (зокрема, у контексті аграрної політики чи міграції), поширення оповідок про «втому від України», проліферація образу України як «політично нестабільного партнера», спекуляція темою гуманітарної допомоги й соціальних виплат українцям за кордоном. Ці стратегії формують афективний простір, у якому руйнується солідарність і дискредитуються європейські цінності інклюзії та підтримки.

У цій ситуації особливо продуктивною стає концепція Ю. Кристеві, сформульована у праці «Самі собі чужі» [1], де Іншість перестає бути зовнішньою категорією й розглядається як внутрішній вимір суб'єктності. Ю. Кристева засвідчує, що образ Чужого не стільки нав'язується ззовні, скільки народжується в межах індивідуальної ідентичності, актуалізуючи внутрішні страхи, неприйняття, фрагментарність і конфліктність Я. У цьому контексті ворожі наративи пропаганди лише активізують те, що закладено в культурних матрицях, – страх перед Іншим як загрозою стабільності, кордонів і впорядкованості світу. Ця концепція дозволяє переосмислити сучасні практики нетерпимості як явища не лише політичного чи соціального, але й психологічного, пов'язаного з кризою ідентичності, травмою та потребою в безпеці: тобто, причини й передумови потрібно шукати насамперед у собі, адже наш «внутрішній чужинець», основу якого складають неспроявлені травми, зміст несвідомого, провокує «зовнішнього чужинця». У культурі ці процеси тривають перманентно, адже поглинання й відторгнення «іншості» формують межі певного культурного простору. Якщо ми приймаємо «Чужого» всередині себе – звільняємося від рамок і переосмислюємо власну ідентичність, хоча

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

такий процес дефрагментації ідентичності теж несе потенційну загрозу попередній моделі.

У цьому світлі пропагандистські наративи не створюють відчуття загрози, а лише активізують уже існуючі механізми психічного захисту, колективні страхи та культурні архетипи відторгнення. Інший стає небезпечним саме тоді, коли ми відмовляємося бачити внутрішні причини неприйняття та проєктуємо власні страхи на зовнішній простір. Наприклад, розглядаючи такі опозиції відносин, як: українці зі сходу та заходу; українські громадяни в Україні та ті, які виїхали за кордон під час повномасштабного вторгнення; українці-автохтони й «асимільовані українці» чи змішаного етнічного походження та ін., – можна стверджувати, що в конфліктних ситуаціях активізується механізм проєкції власних страхів і передчуттів, коли суб'єкт входить у лімінальний простір вибору. Це відбувається через усвідомлення універсальності життєвих сценаріїв для будь-якої людини та синтезу фрагментованих частин своєї психіки. Отже, концепція Ю. Кристевіою проливає світло на кризу толерантності в аспекті не лише соціально-політичному чи економічному, а в екзистенційному, адже зовнішнє прийняття має походити із потенціалу внутрішньої інтеграції, – тому в світлі цієї концепції варто проаналізувати власну взаємодію і перманентні контакти із людьми із різних національних, професійних, соціальних кластерів суспільства.

У контексті окреслених тез стає очевидним, що проблематика Іншого в Україні має не лише етнокультурні чи міжкультурні виміри, а й глибоко внутрішні: варто акцентувати, наприклад, розрив суспільного поля, який тривалий час розгортався між цивільною частиною суспільства та військовими, особливо в період локальної (до 2022 року) війни на сході нашої держави. Саме тоді, ще до моменту повномасштабного вторгнення, сформувався парадоксальний ефект ігнорування проблем військових – тих, хто повертався із зони бойових дій і не знаходив соціального визнання чи розуміння. Відсутність публічної артикуляції їхнього досвіду, мовчання про травму, небажання «споглядати війну зблизка» зумовили ситуацію, у якій саме військовий ставав фігурою Іншого: незручним, «не вписаним» у мирний наратив, таким, що вносить досвід загрози, смерті, і розхищує комфортний цивільний модус буття. Цей розрив набував форми тонкої дискримінації, яка не завжди проявлялася у відкритій агресії, але виявлялася у відстороненні, униканні тем війни, соціальній ізоляції, неможливості для ветеранів повернутися до звичного життя. Досвід маргіналізації військових засвідчив, наскільки тонким є механізм витіснення Іншого у рамках однієї спільноти. У 2020-му році (після обрання В. Зеленського на очільника країни) цей процес мав особливо драматичний характер – на тлі загальної втоми, небажання звертати увагу на війну, економічної напруги та конкуренції локальних і регіональних ідентичностей.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Саме в такому соціальному й екзистенційному контексті особливо промовистим став поетичний голос Я. Чорногуз, спочатку медицині, а потім і бійчині, яка не просто фіксує військовий досвід, а перетворює його на синтетичний феномен мови, тілесності, присутності та опору стигматизації. Її текст зі збірки «Як вигинається воєнне коло» (2020), написаний на основі пережитого в зоні воєнних дій, вибудовує конфігурацію іншості як травматичного досвіду. Вірш Я. Чорногуз репрезентує модель внутрішньої трансформації української ідентичності в умовах війни: образ «червоних чобіт, які танцюють Європою» [3, с. 37] стає символом герметизації травми й жіночої суб'єктності. Через індивідуальне переживання авторка моделює колективну історію: війна виштовхнула нас із повсякденного модусу буття («нам із країною моєю на двох гне хребет / один танець» [3, с. 38], тому українці – «рухають світ». Ці рядки в свій час (2020) стали прогностичними для поточного стану України та засвідчили межове світовідчуття їхньої авторки, яка пережила втрату коханої людини й протестувала проти стратегії відведення українських військових від лінії розмежування. Танець, як метафора, стає формою присвоєння, політичного жесту та вписування себе в новий простір. Можливо, образ червоних чобіт, що танцюють Європою, стає символом того, кого не хочуть бачити вдома, але хто водночас акумулює в собі тягар війни: актуалізується тема руху, постійного переміщення, пошуку місця в світі та відсутності можливості інтеграції в повсякдення. Отже, поетичні тексти військових формують певний культурний наратив, у якому можна виокремити досвід «внутрішнього Іншого», якого спільнота намагається заперечити, нівелювати, але він несе біль пам'яті, відповідальність та матеріальний вимір національної екзистенції. Українці ж, які зрушили світ, – є «зовнішніми» чужинцями, які примушують прокинутися від сну й забуття, усвідомити реальність і перспективи воєнної загрози й руйнування звичного порядку буття для європейців: «для них не існує іншої втечі / ніж утеча в ліс, що стоїть на дошці вербовій – / втечі додому» [3, с. 38].

Отже, нетерпимість не є природною реакцією суспільств на зовнішній подразник, а стає результатом комбінації різноспрямованих інформаційних впливів, економічних і соціальних чинників та відсутності ефективних міжкультурних комунікаційних механізмів. Це підвищує важливість цілеспрямованих програм, які формують культуру толерантності в процесах транскордонної взаємодії та посткризової інтеграції.

Література

1. Кристева Ю. Самі собі чужі / пер. з фр. З. Борисюк. Київ : Основи, 2004. 262 с.
2. Мюррей Д. Самознищення Європи: імміграція, ідентичність, іслам. Київ : Наш формат, 2024. 368 с.
3. Чорногуз Я. Як вигинається воєнне коло. Харків : Фоліо, 2020. 127 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Курилова Ю. Р.

канд. філол. наук, доцентка

Синицька А. І.

студентка

Запорізький національний університет

ОБРАЗ ІНШОГО В НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА: СОЦІАЛЬНА ЕМПАТІЯ ТА ЕТИКА СПІВЧУТТЯ

Український модернізм, на тлі якого формується творчість В. Стефаника, передбачає радикальний поворот до суб'єктивності – до внутрішнього досвіду людини як головного джерела художнього змісту. На межі XIX–XX століть література перестає бути лише засобом відтворення соціальних типажів чи об'єктивованих сюжетів і дедалі більше зосереджується на феноменології переживання, психологічній глибині, фрагментарності внутрішніх психологічних процесів. Саме в цьому контексті В. Стефаник створює новелу як концентрат суб'єктивності, де кожен жест, пауза, інтонаційний пуант відкриває доступ до глибинних пластів людської психіки. Модерністська увага до індивідуальної свідомості дозволяє письменникові формувати образ Іншого не як соціальну категорію, а як унікальний простір болю, страху, вибору та гідності.

Образ Іншого у новелах В. Стефаника формується як одна з провідних гуманістичних моделей українського модернізму. Письменник зосереджується на внутрішніх колізіях й екзистенційній вразливості селян, які стають носіями універсальної правди про людське страждання. Інший у новелах В. Стефаника – це не абстрактна фігура й не «чужий» у соціальному сенсі, це – людина, чия невидима драма набуває художньої форми й вимагає від читача етичної присутності й активізує механізми емпатії. Наративні стратегії та поетикальні особливості його творів формують простір зустрічі з чужим досвідом, що потребує чутливості, уважності та моральної солідарності.

У новелах «Новина», «Вона – земля», «Кленові листки», «Камінний хрест» автор створює різні варіанти Іншого в ситуації життєвої екстрими: емігранта, батька на межі відчаю, переселенців, що втратили зв'язок із світом.

В основі новели «Новина» постать Гриця Летючого, який у стані крайньої безвиході топить молодшу дитину, а старшу не зміг, бо дитина проситься жити. Образ Іншого тут постає не як «відчужений злочинець», а як людина на межі психологічного зламу, приречена на самотність і невидимість у соціальному середовищі. Гриць – це суб'єкт, на якого спрямовується погляд громади лише після трагедії, хоча його страждання було поруч завжди. В. Стефаник показує Іншого як такого, чия внутрішня драма не була почута й помічена спільнотою:

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

він не міг собі дати ради з дітьми без жінки, зимував без опалення, ховався від сусідів. Саме ця «невидимість страждання» є центральним моральним викликом новели. Читач не дистанціюється від героя, а осмислює його злочин як крайню форму капітуляції перед бідністю, фізичним виснаженням й соціальною байдужістю. Образ Іншого набуває трагізму, упізнаваний у просторі людської беззахисності перед життєвими обставинами.

У новелі «Вона – земля» Інший постає у постаті буковинського переселенця Данила, який змушений покинути рідну землю через війну, репресії та руйнацію соціального укладу. Він приходить у простір Семена як людина без дому, без опори та без голосу, його дружина буквально «заніміла» після втрати домівки та обжитого простору. Інший в цій новелі не ворожий, а травмований: позбавлений коріння, відчуття приналежності й можливості продовження роду. Цікавий прийом: представлення історії через іншого оповідача, Семена, який приймає втікачів до себе на ночівлю. Семен виступає як дзеркало й моральний інтерпретатор чужої біди: він називає втечу «зрадою землі», а повернення – можливістю зберегти людську честь і голос свого роду. Саме через діалог між господарем дому та прибулим гостем Інший стає впізнаваним не як чужинець, а як своєрідний побратим у втраті.

У новелі «Кленові листки» проблематика Іншого представлена у варіаціях сюжетних епізодів твору. Передусім – це діти селянина Івана, які в умовах смерті матері стають покинутими, несамотійними й приреченими на раннє дорослішання. Вони існують ніби на межі людського суспільства, автор акцентує беззахисність і сирітство. Особливо в цьому відношенні трагічний образ Семенка: хлопчику шість років, а він виконує функцію дорослого – доглядає малих дітей, несе обід. Він – Інший, досвід якого переймають читачі, які не позбавлені батьків.

Другий вимір проблематики Іншого – смерть матері як моральний вакуум, що робить усіх у хаті відчуженими самим собі. Метафора «кленових листочків» позначає відрив від кореня – розсипані, розвіяні, нездатні знову вирости чи зміцніти, діти мусять впоратися із повсякденними клопотами. Батько в цьому вимірі представлений епізодично: ми дізнаємося про нього зі слів Семенка, який озвучує його настанови помираючій матері. Перед читачем постає образ розбитого горем чоловіка, який усвідомлює невідворотність втрати дружини й помічниці в побуті й вихованні дітей. У третій площині Інший – це суспільство поза домом, представлене в постаті випадкової жінки, яку зустрів Семенко, коли рятувався від чорного здорового пса на дорозі: його представники не чутливі до чужого горя, адже не знають обставин, не вирішують долі дітей і не розділять відповідальності.

У новелі «Камінний хрест» Інший постає передусім у постаті Івана Дідуха – людини, яка мусить полишити рідний простір. Саме момент від'їзду в

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

еміграцію й робить із нього Іншого – того, хто виходить за межі звичного життєвого кола, стаючи символом втрати, відчуження, психологічної та просторової ізоляції. Іван стає Іншим також у власних відчуттях – ідентифікує свою ситуацію як загибель, демонструє відчуття людини, яка опинилася на межі минулого й майбутнього. Такий досвід наразі пережили і продовжують вже вкотре отримувати українці, рятуючись від небезпек війни.

Художнє відкриття В. Стефаника полягає в тому, що ці персонажі стають дзеркалом людської крихкості. Емпатія виникає не лише завдяки сприйняттю подієвих віх сюжету, але насамперед через специфічні поетикальні засоби: експресивний синтаксис, уривчасті діалоги, фрагментарну структуру, зорово-слухові деталі, які акумулюють згустки людського болю та певних психологічних станів. Усе це створює особливий психологічний контекст, через посередництво якого читач має змогу наблизитися до емоційного стану героя.

Практика прочитання й рецепції новел В. Стефаника – це естетичний досвід активізації емпатії. Письменник застосовує поетику «оголеного нерву»: короткі фрази, несподівані паузи, специфічну інтонацію, які занурюють читача у внутрішній всесвіт персонажа. Власне, автор – один із перших творців глибокої імерсії для читача, яку західноєвропейські теоретики фіксуватимуть (наприклад, Р. Барт) і почнуть оформлювати в теоретичну концепцію дещо пізніше.

У новелі «Новина» знаки тілесного та емоційного виснаження, слабкий голос і драматичні жести героя роблять неможливою дистанцію: читач мусить відчувати його безвихідь. У новелі «Камінний хрест» ритміка фраз передає душевний тягар прощання з рідною домівкою, уможливлюючи спільне переживання втрати. Так В. Стефанік формує етику солідарного читання: не оцінювати, а відчувати; не відсторонюватися, а бути присутнім. У ситуації окупації та повномасштабного вторгнення для українського реципієнта такі сюжети прочитуються особливо гостро.

У шкільному вивченні ці новели можуть стати потужним інструментом формування емпатійної особистості, адже їхня структура, – фрагментована, емоційно загострена, побудована на невербальних підсвідомих знаках, – стимулює учнів до глибшого емоційного читання. Методика уповільненого читання з акцентом на паузах, інтонаціях, зміні ритму й «мові тіла» персонажа допомагає школярам осмислити приховані емоційні пласти тексту та тренує здатність розпізнавати емоції інших людей у реальних ситуаціях.

Методично продуктивними для роботи з текстами В. Стефаника є практики, що сприяють розвитку рефлексії: щоденник вражень, рольове читання, реконструкція внутрішнього монологу, аналіз невербальних жестів. Учні можуть спробувати поглянути на ситуацію очима майбутнього емігранта Івана Дідуха («Камінний хрест») чи батька з новели «Новина» – не для

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

виправдання чи осуду, а для розуміння межових обставин, у яких людина зостається сам-на-сам зі своїм болем. Розробка творчих завдань: написання листа від імені героя, створення карти його емоцій, пошук альтернатив поведінки, – формують здатність бачити Іншого в його вразливості та гідності. Такий підхід відповідає моделям соціально-емоційного навчання й формує учнів як суб'єктів, здатних до співпереживання, морального вибору та солідарності.

Отже, образ Іншого у новелах В. Стефаника виконує подвійну функцію: художню в якості репрезентації психологічної складності персонажа, та етичну й виховну – як формування культури емпатії. Новели письменника є лабораторією суб'єктивності та етичного читання, що особливо актуально сьогодні, коли здатність бачити Іншого як людину стає моральною умовою соціальної стійкості та солідарності.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ляшенко О. С.

студент магістратури

Тищенко В. О.

д-рка з фіз. виховання, професорка

Запорізький національний університет

ОЗДОРОВЧИЙ НАПРЯМ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРАВМ ВІЙНИ

Актуальність дослідження теми зумовлена сучасними соціальними викликами, що постали перед українським суспільством унаслідок воєнних дій та необхідності післявоєнного відновлення. Масове поширення посттравматичних розладів, зростання рівня тривожності й соціальної напруги потребують пошуку доступних і безпечних засобів підтримки фізичного та психічного здоров'я населення.

Традиційні медичні та психологічні підходи до відновлення не завжди є достатньо ефективними або доступними для всіх груп, особливо у громадах, що переживають наслідки воєнних дій. Оздоровча фізична культура має потенціал виконувати подвійну функцію: по-перше, сприяти фізичному та психоемоційному відновленню, по-друге, створювати соціальний простір для комунікації, взаємоповаги й формування культури толерантності. Проте наукові дослідження в Україні здебільшого зосереджені на фізіологічних і біомедичних ефектах оздоровчої активності, тоді як її соціокультурний і психотерапевтичний потенціал, зокрема у вимірі післявоєнного відновлення, залишається недостатньо вивченим, що зумовлює потребу у комплексному аналізі оздоровчої фізичної культури як чинника подолання психологічних травм війни та інструменту формування толерантності в українському суспільстві.

Вплив фізичної активності на психічне здоров'я та соціальну інтеграцію є предметом активних досліджень упродовж останніх десятиліть. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (WHO, 2022), регулярні заняття фізичною культурою знижують ризик розвитку тривожних і депресивних розладів на 20–30 %, а також підвищують загальний рівень життєстійкості, та створює підґрунтя для використання оздоровчої фізичної культури як одного з доступних немедикаментозних засобів відновлення в умовах війни.

А. Mahindru та співавтори (2023) у своєму огляді доводять, що фізична активність має універсальний позитивний ефект на психічне здоров'я, зокрема на зниження рівня тривожності, нормалізацію сну та покращення емоційного стану. Подібні результати підтверджує масштабний метааналіз R. White та ін.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

(2024), у якому виділено ключові медіатори цього впливу: соціальна підтримка, самооцінка та розвиток навичок резилієнсу, що означає, що терапевтичний ефект оздоровчих програм зумовлений не лише фізіологічними механізмами, але й соціально-психологічними чинниками.

Значущість оздоровчої фізичної культури підкреслюється і в дослідженні R. Martland та ін. (2024), де доведено, що регулярні заняття мають суттєвий вплив на зниження симптомів депресії та підвищення загального психоемоційного благополуччя. Особливо важливо, що позитивний ефект спостерігався незалежно від віку та рівня фізичної підготовленості учасників, що робить оздоровчі практики доступними для широких соціальних груп.

У контексті війни та постконфліктних суспільств науковці акцентують на соціально-інтеграційній ролі фізичної культури. L. Lawry та ін. (2025), аналізуючи реабілітаційні програми в Україні, виявили значні прогалини у наданні комплексної допомоги військовим і цивільним, водночас підкресливши перспективність поєднання фізичної активності з психосоціальною підтримкою, та підтверджує актуальність інтеграції оздоровчих програм у процес післявоєнної відбудови.

Українські автори також розглядають можливості застосування фізичної культури для реабілітації учасників бойових дій. Зокрема, Н. Крушинська (2023) у дослідженні ветеранів довела ефективність програм фізичної та спортивної реабілітації у підвищенні функціонального стану та психоемоційної стійкості. Подібні висновки демонструють і праці О. Андрєєвої (2024), де розглянуто нетрадиційні форми рухової активності (пригодницький туризм) як спосіб зниження ризику розвитку PTSD у студентської молоді.

Міжнародний досвід підтверджує, що адаптивна та інклюзивна фізична активність може слугувати чинником формування культури толерантності. C. Sherrill & Y. Hutzler (2016) показали, що спільні заняття адаптивним спортом у мультикультурних групах сприяють розвитку емпатії, зниженню соціальної напруги та інтеграції людей з інвалідністю. Означені висновки узгоджуються з ідеями B. Wilhite & J. Shank (2019), які акцентують на ролі community sport як простору для формування довіри та рівності у громадах.

Отримані результати підтверджують, що оздоровча фізична культура може розглядатися не лише як засіб зміцнення здоров'я, а й як соціокультурний ресурс. Учасники оздоровчих програм демонструють позитивну динаміку психоемоційного стану, що узгоджується з міжнародним досвідом використання фізичної активності для подолання наслідків стресу та травм. Водночас в українському контексті це набуває особливої актуальності через воєнні події та потребу відновлення постраждалих груп населення.

Толерантність у соціальній поведінці має не лише культурно-ціннісні, а й нейрофізіологічні основи. Під час оздоровчої фізичної активності в організмі

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

відбувається низка змін, що безпосередньо впливають на емоційно-поведінкову сферу. Отже, відбувається регуляція нейромедіаторів, адже ід час фізичних вправ активується секреція серотоніну, дофаміну та ендорфінів, що знижує рівень тривожності й агресивності, сприяє позитивному емоційному тлумаченню взаємодії з іншими людьми. Такий стан підвищує готовність до співпраці й сприйняття «іншого».

Також знижується рівень стрес-гормонів. Систематичні заняття знижують концентрацію кортизолу та адреналіну, стабілізуючи реакції симпатико-адреналової системи, що зменшує імпульсивність, ворожість і сприяє контролю емоцій у соціальних ситуаціях, що є передумовою терпимості. Крім того, активується парасимпатична нервова система. У фазі відновлення після вправ домінує парасимпатичний тонус, який пов'язаний із почуттям спокою та безпеки, що створює фізіологічний ґрунт для розвитку емпатії й довіри у груповій взаємодії.

Відбувається нейропластичність і розвиток соціальних функцій мозку. Регулярна рухова активність стимулює вивільнення нейротрофічного фактора мозку, що покращує когнітивні функції й емоційну регуляцію, та посилює здатність до усвідомлення власних емоцій і прийняття відмінностей інших людей. Таким чином, фізіологічний механізм формування толерантності полягає в тому, що оздоровчі практики, впливаючи на емоційно-стресову регуляцію, соціально-когнітивні процеси та системи нейропластичності, створюють оптимальний психофізіологічний стан для зниження упередженості та розвитку емпатії. Саме тому толерантність постає як вторинний, але стратегічно важливий результат систематичної оздоровчої фізичної активності.

Узагальнення результатів дозволяє запропонувати умовну модель-ланцюг (групові заняття → фізіологічна синхронізація → відчуття спільності → взаємодопомога → зниження стигми → розвиток емпатії → культура взаємоповаги), яка пояснює механізм впливу групових занять на формування толерантності. Її сутність полягає у поступовому переході від фізіологічних до соціально-поведінкових ефектів: участь у колективних оздоровчих практиках спричиняє фізіологічну синхронізацію дій та ритмів організму, що формує відчуття спільності, що, у свою чергу, стимулює розвиток взаємодопомоги, зменшує рівень стигматизації та соціального відчуження. Наступним етапом є розвиток емпатії, що завершується утвердженням культури взаємоповаги у групі. Таким чином, фізична активність у колективному форматі стає каталізатором трансформації від індивідуальних фізіологічних реакцій до стійких соціокультурних цінностей.

У таких умовах знижується відчуження та ізоляція, що особливо важливо для ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та людей з інвалідністю. Групові заняття створюють простір, де кожен може бути прийнятим, а атмосфера

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

взаємодопомоги й підтримки стає природною нормою. Практика спільних зусиль у досягненні оздоровчих цілей поступово трансформується у готовність приймати індивідуальні відмінності інших людей.

Отже, оздоровча фізична культура має потенціал не лише знімати психологічне напруження, але й виховувати толерантність як базову цінність сучасного українського суспільства.

Література

1. Андрєєва О. The potential of adventure tourism as a means of reducing the risk of PTSD among students during war. *Public Health and Rehabilitation International Research Journal*. 2024. № 2(1). P. 34–41.
2. Крушинська Н. Impact of physical and sports rehabilitation on the level of physical fitness of combatants. *Social and Human Sciences. Polish Journal*. 2023. № 2(1). P. 15–22.
3. Lawry L. L., Jayaraman G., Hryhorczuk C., Denysenko M., Bondarenko I. A qualitative assessment of war-related rehabilitation in Ukraine during the ongoing conflict. *Conflict and Health*. 2025. № 19(12). URL: <https://doi.org/10.1186/s13031-025-00645-7>
4. Mahindru A., Mahindru P., Arora S. Role of physical activity on mental health and well-being. *Cureus Journal of Medical Science*. 2023. № 15(2). URL: <https://doi.org/10.7759/cureus.34567>
5. Martland R. N., Weston K. L., Thøgersen-Ntoumani C. The efficacy of physical activity to improve the mental health. *Mental Health and Physical Activity*. 2024. № 26. URL: <https://doi.org/10.1016/j.mhpa.2024.100537>
6. Sherrill C., Hutzler Y. *Adapted Physical Activity, Recreation and Sport: Crossdisciplinary and Lifespan*. Madison : WCB Kendall Hunt, 2016.
7. White R. L., Babic M. J., Parker P. D., Lubans D. R., Astell-Burt T., Lonsdale C. Physical activity and mental health: A systematic review and meta-analysis of mediators and moderators. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 2024. № 21(10). P. 145–162.
8. Wilhite B., Shank J. Involvement in community sports and social inclusion: Building tolerance and trust. *Therapeutic Recreation Journal*. 2019. № 53(4). P. 340–356.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Малімон В. І.

канд. наук з держ. упр., доцент

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

СТИГМА САМОТНОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО «ІНШОГО» Я

Вступ. Самотність у дорослому віці дедалі частіше переживається не лише як дефіцит контактів, а як соціально санкціонований «дефект» – досвід, якого соромляться, приховують і який інтерналізується у вигляді самотигматизації. Стигма самотності (public/self-stigma) підсилює дистрес та опосередковано підтримує замкнене коло уникання, самоізоляції та зниження звернень по допомогу [1; 5]. Друга вісь проблеми – толерантність до «іншого» Я, тобто спроможність приймати власні неоднозначності, уразливості та «неідеальні» версії себе; низька толерантність до неоднозначності і внутрішньої «інакшості» підсилює інтерпретації відкидання та соціальної загрози, особливо в умовах самотності [3; 4]. Новизна пропонованих тез полягає: (а) у зв'язуванні двох зазвичай розведених дискурсів – стигми самотності та толерантності до внутрішньої інакшості – в єдину пояснювальну рамку, (б) у виокремленні механізмів переходу від самоосуду до прийняття (self-compassion, meaning-making) як мішеней підтримки дорослих, (в) у формулюванні конкретних рекомендацій для соціальних спільнот щодо подолання стигми самотності та формування толерантності до «іншого» Я.

Мета – теоретично обґрунтувати взаємодію стигми самотності та толерантності до «іншого» Я і окреслити механізми психологічної підтримки дорослих.

Виклад основного матеріалу. «Стигма самотності» – оцінні наративи («сам винен», «не здатен на близькість»), що інтерналізуються і знижують самоцінність та мотивацію шукати підтримку [1]. «Толерантність до «іншого» Я» – здатність витримувати неоднозначність власних станів/ролей і співчутливо інтегрувати їх у цілісну ідентичність; пов'язана з ширшим конструктом «толерантності до неоднозначності» [4].

Концептуально ці осі перетинаються в точці інтерпретації соціальних сигналів: за високої самотності та низької толерантності неоднозначність частіше кодується як відкидання, що підсилює відсторонення [3].

Емпіричні орієнтири (2023–2025)

Опитування літніх дорослих і «ланцюг» стигми → саморозкриття/самотність → дистрес. Наявні дані показують не лише прямий вплив стигми самотності на психологічний дистрес, а й опосередкований – через меншу готовність до саморозкриття труднощів і зростання відчуття самотності [1]. Концептуально це узгоджується з двокомпонентною моделлю

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

стигми: public stigma (очікування негативних оцінок з боку інших) інтеріоризується як self-stigma, що запускає каскад сорому/самокритики → уникання звернення за допомогою → звуження соціальної підтримки → підсилення самотності та симптомів дистресу. Моделі опосередкування фіксують «ланцюговий» шлях: стигма → нижча відкритість до комунікації про проблеми → вища самотність → вищий дистрес, причому ефект зберігається після контролю базових характеристик (вік, стать, соматичний стан). Ймовірними модераторами виступають індивідуальна чутливість до сорому, інтернальний локус контролю та наявність «тепліх контактів» (хоч би 1–2 регулярні підтримувальні взаємодії) [1].

Пілотні РК-дослідження дистанційних протоколів, що поєднують компоненти резилієнс-тренінгу (переоцінка, планування мікрокроків, підтримка поведінкової активації) та self-compassion (доброзичливе самозвернення, прийняття, співчуття до себе), фіксують зменшення самотності і покращення суб'єктивного добробуту у короткому постперіоді за умови керованої участі фасилітатора (guided support). Ефекти, як правило, малі-помірні, але клінічно значущі для вибірок із високою базовою самотністю. Ключові механізми: зниження самокритики/сором-чутливості, підвищення терпимості до внутрішньої неоднозначності, поява регулярних «тонких контактів» (структуровані чек-іни) [2].

Експерименти з маніпуляцією неоднозначності (невизначні мімічні стимули, нейтральні/затримані відповіді в онлайн-комунікації) демонструють: за високої самотності зростає упередження інтерпретації (interpretation bias) – нейтральні або двозначні сигнали частіше зчитуються як ознаки відкидання. Це відповідає гіпотезі «підтверджувального сканування загрози»: самотність підвищує очікування негативної оцінки, а неоднозначність надає «вікно» для негативної атрибуції. Ймовірним модератором є толерантність до неоднозначності/невизначеності: нижча толерантність посилює зсув до загрози. У прикладному полі це прямо вказує на дві мішені втручання: (а) тренування повільного зчитування сигналів (перевірка альтернативних пояснень, відтерміновані висновки, поведінкові експерименти), (б) підвищення толерантності до невизначеності (мікроекспозиції «публічності», вправи на відстрочку інтерпретації й запит уточнень) [3].

Метааналітичний огляд [4] фіксує вибухове зростання публікацій за останнє десятиліття, розширення міждисциплінарних зв'язків (психологія – освіта – медицина – менеджмент) та формування кількох «гарячих» кластерів: (а) тривожність і регуляція емоцій; (б) навчання в умовах невизначеності; (в) клінічне прийняття рішень і толерантність до ризику; (г) організаційна адаптивність і креативність. На рівні методів огляд підсвічує гетерогенність шкал і контекстів застосування (від клінічних до освітніх), але узгоджено

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

підкреслює зв'язки вищої ТФА з кращою психологічною адаптацією (нижча тривога/катастрофізація, вища гнучкість копіngu, вищий суб'єктивний добробут). Це створює логічний міст до самотності: у середовищах із «цифровою неоднозначністю» (невизначені інтервали відповідей, «вимкнені камери», лаконічні текстові сигнали) саме низька ТФА підсилює інтерпретаційний зсув у бік загрози/відкидання, тоді як тренування ТФА (повільне зчитування сигналів, перевірка альтернатив, мікроекспозиції невизначеності) потенційно редукує суб'єктивну самотність, не змінюючи миттєво об'єктивної кількості контактів [4].

Дані клінічних вибірок показують стійкі асоціації самотигми з більшою самотністю, депресією та суїцидальними намірами, а моделі опосередкування вказують на ключову роль депресивної симптоматики як «передавальної ланки» між самотигмою та суїцидальністю [5]. Інтерпретаційно це узгоджується з каскадом: інтеріоризація негативних ярликів → сором/самокритика → замкнене коло уникання й ізоляції → зниження позитивного афекту й надії → посилення депресивних симптомів → підвищення суїцидального ризику. У частині контролю змішаних факторів (вік, стать, тривалість захворювання) зв'язки зберігаються, що підсилює їхню робастність, хоча переважає поперечний дизайн (обмеження причинних висновків) [5].

Розглянемо ключові механізми стигми самотності.

1) Когнітивні механізми.

Стигма активує атрибуції «винності» й знижує очікування підтримки, що формує «коротке замикання» між самокритичними поясненнями та прогнозом відкидання [1]. Низька толерантність до неоднозначності (ТФА) посилює упередження інтерпретації: нейтральні й двозначні соціальні сигнали швидше кодуються як негативні, а паузи/мовчання – як неприязнь; у поєднанні з самотністю це підвищує суб'єктивне почуття відкидання [2]. Додається зсув до загрози (selective attention to threat) і підтверджувальний пошук (confirmation bias): у стані самотності людина частіше зауважує мікросигнали дистанції та ігнорує контрприкладі. Ймовірними модераторами є рівень ТФА (за нижчих значень інтерпретаційний зсув сильніший) та досвід «тепліх» контактів, який надає альтернативні пояснення неоднозначним стимулам [4].

Операціоналізація (прикладі): шкали толерантності до неоднозначності [4]; сценарні завдання на інтерпретацію двозначних соціальних ситуацій; UCLA Loneliness для контролю базового рівня самотності.

Впливові точки втручання: когнітивна реструктуризація стигматизувальних ярликів; тренування відтермінування висновків («повільне зчитування»), перевірка альтернативних пояснень, мікроекспозиції двозначних соціальних взаємодій [1; 2; 4].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2) Емоційно-регуляторні механізми.

Самостигма підсилює сором і самокритику, гальмує саморозкриття й схиляє до уникання – і тим самим консолідує ізоляцію. Депресивні симптоми часто виступають медіатором зв'язку «самостигма → самотність/суїцидальність», знижуючи рівень надії та енергії для соціальних зусиль [5]. Натомість практики self-compassion і прийняття зменшують вторинний страх/сором, розвантажують систему «загроза – захист» і полегшують перехід до просоціальної дії [3; 5].

Операціоналізація (приклади): індекси сорому/самокритики; маркери деморалізації; UCLA у динаміці як чутливий вихідний індикатор.

Впливові точки втручання: модулі антистигми, вправи співчуття до себе (доброчинне самозвернення, «лист собі»), прийняття/дифузія, короткі практики емоційної регуляції для зниження сорому та тривоги перед саморозкриттям [3; 5].

3) Поведінкові механізми.

Уникання соціальних ситуацій і «мікроекспозицій» позбавляє можливості отримати коригуючий досвід. Це підтримує коло самотності навіть за наявності потенційних контактів. Керовані малі дії – акти доброти, структуровані чек-іни з групою/наставником, короткі публічні міні-виступи – повертають відчуття впливу та приналежності, створюючи регулярні «тонкі контакти» [2; 3].

Операціоналізація (приклади): процесні метрики участі (частота синхронних/асинхронних взаємодій, взаємні коментарі), щотижневі самозвіти про мікродії, індикатори «соціальної присутності» в групі.

Впливові точки втручання: планування і «дозування» мікрокроків (implementation intentions), протоколи «1-1-1» (1 год/тиждень – 1 адресат – 1 дія), структурування безпечних міні-експозицій публічності з позитивним підкріпленням [2; 3].

Сформулюємо ряд конкретних рекомендацій для соціальних спільнот щодо подолання стигми самотності та формування толерантності до «іншого» Я.

1) Антистигматизуюча рамка спільноти. Запровадити офіційні повідомлення/політики, що трактують самотність як універсальний досвід, а не «дефект», і забороняють стигматизувальні висловлювання. Очікуваний ефект: зниження self-stigma, підвищення готовності до саморозкриття [1]. Індикатори: опитувальники самостигми та готовності шукати підтримку (до/після), UCLA Loneliness.

2) Зменшення цифрової неоднозначності комунікацій. Встановити регламент відповідей (напр., 24-48 год), правила відео/аудіо-участі та обов'язкові короткі чек-іни з явним підтвердженням повідомлень. Очікуваний ефект: зниження негативної інтерпретації нейтральних сигналів як відкидання

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

[2]. Індикатори: латентність відповідей, опитувальники пережитого відкидання в онлайн-каналах.

3) Тренування толерантності до неоднозначності (TFA-skills). Упровадити мікромодулі «повільного зчитування» соціальних сигналів (відтермінування висновків, генерація альтернативних пояснень, уточнювальні запитання). Очікуваний ефект: зменшення інтерпретаційного зсуву до загрози, краща психологічна адаптація [4]. Індикатори: короткий TFA-скринер (до/після), частка звернень за уточненням у дискусіях.

4) Мікропрактики self-compassion у культурі взаємодії. Включати 3-5-хвилинні вправи співчуття до себе/прийняття на початку зустрічей; пропонувати шаблони «листа собі». Очікуваний ефект: зниження сорому/самокритики, полегшення виходу з ізоляції [3]. Індикатори: шкали self-compassion, UCLA (0/4/8 тижнів).

5) Регулярні структуровані чек-іни та «теплий» фідбек. Запровадити щотижневі 10-15-хвилинні кола за формулою 3-2-1 і персоналізований доброзичливий відгук. Очікуваний ефект: стабілізація соціальної присутності, зниження хибних негативних атрибутів [3]. Індикатори: відвідуваність, індекси приналежності.

6) Безпечні мікроекспозиції «публічності». Організувати 60-120-секундні міні-виступи з чіткими правилами підтримувального зворотного зв'язку. Очікуваний ефект: зменшення соціальної тривоги та тренування TFA в реальній взаємодії [2; 4]. Індикатори: динаміка самооціненої тривожності, частка добровільних виступів.

7) Просоціальні мікродії за протоколом «1-1-1». Фіксувати щотижневий внесок: 1 година → 1 адресат → 1 корисна дія; вести календар і публічну (за згодою) дошку внесків. Очікуваний ефект: зміщення фокусу із симптомів на внесок/взаємність, зростання приналежності [3]. Індикатори: частота мікродій, UCLA, показники добробуту.

Висновки. Стигма самотності і нетолерантність до внутрішньої «інакшості» утворюють взаємопідсилювальну зв'язку: перша роз'їдає самоцінність і блокує звернення по допомогу, а друга переводить невизначені соціальні сигнали у «коди відкидання», тим самим закриваючи коридор для коригуючого досвіду. Докази 2023-2025 рр. узгоджено вказують: (а) стигма самотності підвищує дистрес прямими та опосередкованими шляхами; (б) неоднозначність соціальних сигналів за самотності частіше кодується як загроза; (в) керовані втручання з елементами self-compassion/стійкості знижують самотність і покращують благополуччя. Інтегроване впровадження на рівні спільноти – поєднання антистигматизуючої політики, зменшення цифрової неоднозначності комунікацій, тренування толерантності до неоднозначності, мікропрактик self-compassion, регулярних чек-інів із «теплим»

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

зворотним зв'язком, безпечних мікроекспозицій «публічності», просоціальних дій «1-1-1» – формує відтворюваний механізм зниження самотності й підвищення відчуття приналежності та добробуту.

Література

1. Fan Z., Shi X., Leng J., Cui D., Li D. The Impact of Stigma of Loneliness on Psychological Distress in Older Adults : The Chain Mediating Effect. *Psychology Research and Behavior Management*. 2025. № 18. P. 25–38.
2. Patapoff K., Younger J., MacDonell S. Remotely-administered resilience and self-compassion intervention targeting loneliness in older adults : a pilot randomized controlled trial. *Aging & Mental Health*. 2024. Jan-Feb. № 28 (2). URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13607863.2024.2357762>.
3. Restrepo A., Smith K. E., Silver E. M., Norman G. J. Ambiguity potentiates the effects of loneliness on feelings of rejection. *Cognition and Emotion*. 2025. № 39 (3). P. 693–703.
4. Rubiales-Núñez J. M., Nubiola J., Martí-Vilar M., Navarro-Carrillo G. The evolution of ambiguity tolerance research : a scientometric review of the period 2000-2022. *Frontiers in Psychology*. 2024. № 15. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2024.1384143/full>.
5. Świtaj P., Grygiel P., Leciak J., Stefaniak I., Opozda-Suder S., Anczewska M. Examining the relationships between self-stigma, loneliness, depressive symptoms, and suicidal ideation among people with bipolar disorder. *Scientific Reports*. 2025. Jan 27. № 15 (1). URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-025-87559-7>.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Малтиз В. В.

канд. екон. наук, доцентка

Терент'єва Н. В.

канд. екон. наук, доцентка

Запорізький національний університет

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ І ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СТРАТЕГІЯХ ЦИФРОВОГО БРЕНДИНГУ

У сучасному глобалізованому світі цифровий простір перетворився на ключове середовище взаємодії між брендами та їхніми цільовими аудиторіями. Динаміка розвитку інформаційних технологій, соціальних мереж та платформ електронної комерції зумовила потребу у формуванні нового типу брендингу – цифрового, що характеризується відкритістю, інтерактивністю та високою соціальною чутливістю.

Одним із визначальних чинників ефективного цифрового брендингу стає інтеграція цінностей толерантності та інклюзивності. Якщо толерантність відображає етичні установки бренду щодо прийняття культурних, етнічних, релігійних, гендерних та інших відмінностей, то інклюзивність є практичним механізмом реалізації цих установок у маркетингових стратегіях, комунікаційних кампаніях та продуктових рішеннях. Таким чином інклюзивність перетворюється на інструмент позиціонування цифрового бренду, який забезпечує його релевантність і довіру з боку різних груп споживачів.

У світовій практиці простежується зростання ролі інклюзивного маркетингу та толерантних стратегій брендингу як важливих факторів формування конкурентних переваг. Компанії, що демонструють відкритість до різноманіття, зміцнюють свій соціальний капітал, підвищують рівень лояльності споживачів та розширюють присутність на міжнародних ринках. У цьому контексті поєднання толерантності, інклюзивності та цифрового брендингу формує нову парадигму позиціонування підприємств, яка відповідає вимогам сталого розвитку, цінностям соціальної відповідальності та сучасним трендам маркетингових комунікацій.

Розширення та перегляд соціальних і культурних норм за категоріями ідентичності, такими як раса, гендер, сексуальність, фізичні особливості та здібності, підкреслює необхідність розвитку цінностей толерантності та впровадження інклюзивної реклами, яка здатна відображати сучасний демографічно різноманітний ринок і резонувати з недостатньо представленими спільнотами споживачів (3). Відсутність розуміння та поваги до різноманіття й

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

толерантності може мати негативний вплив на суспільне благополуччя, посилюючи упередження й маргіналізацію стосовно груп меншин (1).

Дослідження також свідчать, що споживачі, які почуваються відчуженими або маргіналізованими брендами, можуть відчувати загрози власному благополуччю (2). З огляду на давню критику невидимості та стереотипів щодо меншин у рекламі, а також сучасні дискусії навколо «woke advertising», яка використовує суспільні рухи за різноманіття, толерантність та інклюзивність, актуальним є проведення досліджень, що мають забезпечити теоретичну й стратегічну інформацію про інклюзивність реклами чи її відсутність, аби зрозуміти соціальні й культурні наслідки рекламної діяльності.

Сучасні дослідження цифрового брендингу все частіше наголошують на важливості врахування різноманіття, що проявляється у трьох взаємопов'язаних вимірах: соціально-демографічному, культурно-етнічному та ідеологічно-ціннісному.

Соціально-демографічний вимір охоплює гендерні ролі й ідентичність, сексуальну орієнтацію (зокрема ЛГБТК+ спільноти), фізичні параметри та зовнішність (питання ваги, body positivity), вік, а також репрезентацію людей з інвалідністю. Ігнорування цих аспектів призводить до маргіналізації значних соціальних груп і негативно впливає на сприйняття бренду.

Культурно-етнічний вимір включає етнічність, культурну ідентичність, релігійні та духовні переконання. Для міжнародного ринку брендів саме цей рівень визначає їхню здатність формувати автентичний образ і резонувати з мультикультурними спільнотами (5).

Ідеологічно-ціннісний вимір пов'язаний із політичними поглядами, соціальними рухами та ширшими світоглядними позиціями. У цифровому просторі він часто виявляється у формах «ціннісного позиціонування», коли бренди інтегрують у свою комунікацію теми прав людини, рівності, екологічної відповідальності тощо (5,6).

Толерантність і інклюзивність, інтегровані у всі три виміри, стають ключовими чинниками довіри, автентичності та конкурентоспроможності бренду. За даними галузевих опитувань, майже половина споживачів у США (42%) надають великого значення інклюзивності у позиціонуванні брендів та готові бойкотувати компанії, які ігнорують цінності різноманіття (The Financial Express, 2022; CU Boulder Today, 2022).

Ігнорування цих груп може призвести до відчуження значної частини аудиторії, втрати довіри та зниження ефективності цифрового позиціонування. З іншого боку, інтеграція принципів толерантності та інклюзивності у цифровий брендинг сприяє формуванню позитивної репутації, посиленню автентичності та створенню довгострокової лояльності споживачів. Сучасні дослідження та галузеві опитування підтверджують, що все більша частина

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

аудиторії очікує від брендів відображення цінностей різноманіття, і готова відмовитися від підтримки тих компаній, які ігнорують інклюзивність (10, 11).

Таким чином, толерантність і інклюзивність у цифровому брендингу виходять за межі соціально-етичних стандартів, перетворюючись на стратегічний інструмент позиціонування на міжнародному ринку.

Завдяки інтеграції принципів толерантності й інклюзивності, бренди отримують можливість встановлювати емоційний зв'язок зі споживачами, які відчують свою ідентичність визнаною і цінною. Порушення ж, навпаки, може призвести до маргіналізації окремих груп, зниження рівня довіри до бренду та формування репутаційних ризиків.

Актуальність цих підходів підсилюється цифровізацією комунікацій, адже соціальні мережі й онлайн-платформи створюють простір для широкого обговорення брендових практик.

Дослідження свідчать, що споживачі позитивно сприймають бренди, які послідовно демонструють інклюзивні цінності та дотримуються принципів толерантності у своїх повідомленнях.

Основні групи ідентичності, які впливають на позиціонування бренду представлено у таблиці 1.

Таблиця 1. Основні групи ідентичності, які впливають на позиціонування бренду

Група ідентичності	Ризики для бренду при ігноруванні	Можливості для цифрового позиціонування
Гендерні ролі та репрезентація жінок і чоловіків	Використання стереотипів («слабка жінка», «сильний чоловік») → критика, відмова від бренду	«Фемвертайзинг» (просування рівності й лідерства жінок), підтримка різних моделей маскулінності та фемінності
Вік (молодь, літні люди)	Відсутність або поверхневе представлення старших поколінь → відчуження, втрата сегмента	Створення контенту для «срібної економіки», показ активності та життєздатності старших людей
Раса та етнічна ідентичність	Зневага до культурних відмінностей → обвинувачення у расизмі чи колоніальності	Використання мультикультурних наративів, підтримка локальних спільнот, крос-культурний маркетинг
Релігійні та духовні переконання	Нехтування або іронія → репутаційні кризи, бойкот	Толерантність до релігійних символів, свят, традицій у візуальних і цифрових комунікаціях
ЛГБТК+ спільнота (сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність)	Виключення або використання «рожевого піару» → критика через неприродність	Автентична підтримка через колаборації, акції до Pride Month, внутрішня політика бренду про рівність

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

Люди з інвалідністю	Відсутність у комунікаціях → посилення соціальної ізоляції	Інклюзивний дизайн сайтів і додатків (WCAG), зображення людей з різними фізичними та когнітивними особливостями у позитивному ключі
Соціально-економічні групи	Наголос лише на «преміум»-сегменті → ризик відчуження	Позиціонування через доступність, соціальну відповідальність, ініціативи зі зменшення нерівності

Подальший аналіз дозволяє визначити ключові групи ідентичності, що формують основу для інклюзивного брендингу та безпосередньо впливають на ефективність позиціонування брендів у цифровому середовищі. При цьому важливо враховувати взаємозв'язок між двома взаємодоповнюючими категоріями – толерантністю та інклюзивністю. Перша виступає фундаментальною ціннісною настановою, що передбачає прийняття відмінностей і повагу до багатоманітності, тоді як друга відображає активну практичну реалізацію цих цінностей у маркетингових стратегіях, комунікаціях і візуальних образах бренду.

Щоб продемонструвати взаємозв'язок між цими поняттями у площині цифрового брендингу, доцільно розглянути їх у порівняльному аспекті (табл. 2).

Таблиця 2. Співвідношення толерантності та інклюзивності у цифровому брендингу

Критерій	Толерантність	Інклюзивність
Сутність	Прийняття та повага до відмінностей без дискримінації.	Активне залучення різних соціальних груп у комунікацію бренду.
Фокус	Уникнення негативних стереотипів і маргіналізації.	Створення позитивного простору для репрезентації всіх груп.
Інструменти	Етичні стандарти, правила корпоративної поведінки, політики недискримінації.	Контент-маркетинг, візуальні образи, меседжі, які відображають різноманіття суспільства.
Рівень прояву	Переважно декларативний (позиція бренду).	Практичний (конкретні дії, кампанії, комунікації).
Результат	Формування бази довіри та уникнення конфліктів.	Посилення емоційного зв'язку зі споживачами та підвищення лояльності до бренду.
Приклади у брендингу	Використання нейтральної мови, уникнення дискримінаційних висловів.	Кампанії з участю ЛГБТК+, людей з інвалідністю, представників різних етнічних і вікових груп.

Толерантність у цифровому брендингу слід розглядати як стратегічний принцип, що передбачає визнання й повагу до відмінностей без проявів

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

дискримінації. У контексті цифрового брендингу толерантність знаходить своє відображення у кількох ключових вимірах.

По-перше, вона проявляється у мові комунікації, що повинна бути нейтральною, коректною та позбавленою образливих чи стереотипних термінів. Використання інклюзивної мови створює умови для позитивного сприйняття бренду споживачами, які належать до різних соціальних і культурних груп.

По-друге, толерантність реалізується через візуальну репрезентацію, яка включає демонстрацію різних типів тілесності, культурних традицій, релігійних переконань та гендерних ідентичностей. Це дозволяє цифровим брендам не лише формувати більш реалістичний і багатогранний образ споживчої аудиторії, але й підсилювати емоційний зв'язок із маргіналізованими групами.

По-третє, важливим аспектом є алгоритмічна справедливість, що передбачає розробку та впровадження рекомендаційних систем і цифрових сервісів, які не відтворюють існуючих упереджень і не підкріплюють дискримінаційних практик. Уникнення алгоритмічної дискримінації сприяє підвищенню довіри до бренду та зміцненню його репутації як соціально відповідального актора цифрового середовища.

Отже, толерантність у цифровому брендингу виходить за межі декларативного рівня і втілюється у конкретних практиках, що формують ціннісну основу для інклюзивного позиціонування.

Подальший розгляд толерантності та інклюзивності у цифровому брендингу доцільно здійснювати з урахуванням різних рівнів їх прояву. На мікрорівні вони визначають особливості сприйняття бренду окремими споживачами, що впливає на рівень довіри та лояльності. На мезорівні інклюзивний підхід трансформує галузеві стандарти комунікації та задає нові тенденції розвитку ринку. На макрорівні толерантність та інклюзивність набувають суспільного значення, сприяючи зниженню дискримінаційних практик і підвищенню соціальної згуртованості. У цьому контексті бренди стають не лише економічними акторами, але й важливими чинниками соціокультурних змін.

Узагальнюючи, можна зазначити, що толерантність та інклюзивність у цифровому брендингу формують багаторівневу систему впливу на взаємодію між брендом і суспільством. На індивідуальному рівні вони визначають довіру, лояльність і готовність споживачів підтримувати бренд. На рівні галузі такі практики стають каталізатором оновлення комунікаційних стандартів та поширення трендів соціальної відповідальності. На суспільному рівні толерантність та інклюзивність у брендингу сприяють зменшенню проявів дискримінації та консолідації соціуму. Відповідно, їх інтеграція у стратегічні підходи до позиціонування бренду має розглядатися як важлива умова сталого розвитку.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Бабенко І., Школяр С. Формування толерантної поведінки майбутнього менеджера несимулятивними методами: імідж в освітньому маркетингу. *Адаптивне управління: теорія і практика*. Серія Економіка. 2025. № 20(40). URL: [https://doi.org/10.33296/2707-0654-20\(40\)-15](https://doi.org/10.33296/2707-0654-20(40)-15)
2. Офіційний сайт: The Financial Express. Diversity and inclusion in branding. 2022. URL: <https://www.financialexpress.com>
3. Офіційний сайт: CU Boulder Today. Inclusive marketing trends in the digital age. 2022. URL: <https://www.colorado.edu/Inclusive+marketing+trends+in+the+digital+age>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Масалов К. О.

аспірант

Соколова О. В.

канд. фіз. вих., доцентка

Запорізький національний університет

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Толерантність часто розглядають як уміння поважати, приймати і розуміти різноманітність культур, способів вираження та самореалізації людської індивідуальності. Толерантність становить важливий елемент життєвої позиції більш зрілих особистостей, які мають власні цінності й інтереси, які готові, у разі потреби, захищати їх, відчуваючи повагу до поглядів і цінностей інших людей [3].

Враховуючи загальновідомі тенденції освіти, слід зазначити, що студентство являє собою складову суспільства, що досить гостро та різко реагує на будь-які зміни в ньому. Основними ознаками молоді є те, що її представники характеризуються пошуками ідентичності, своєї ролі в суспільстві, критикою сталих комунікативних підходів в соціумі, прояви безкомпромісності та періодичне ігнорування необхідності толерантного ставлення у соціальних відносинах.

Загалом, період навчання у закладах вищої освіти є одним із значущих для молоді, оскільки в цей час відбувається формування базових життєвих цінностей в контексті суспільної комунікації, які впливатимуть на її представників упродовж усього подальшого життя. Для суспільства низький рівень толерантної поведінки серед молоді має негативний вплив. Саме тому, одним із головних завдань сучасної вищої освіти є формування у здобувачів світогляду, який відповідатиме загальноприйнятим принципам гуманізму, пропагуватиме повагу до інших культур, національностей тощо, а також засуджуватиме будь-які прояви ксенофобії та расизму.

Толерантність у професійній діяльності фахівців фізичної культури розглядається як уміння поважати, приймати і розуміти різноманітність індивідуальних особливостей студентів, спортсменів і колег. Це вміння створювати позитивний психологічний клімат у навчально-тренувальному середовищі, де цінується співпраця, партнерство та взаємопідтримка.

Автори Шукатка О. та ін. (2025) розглядають комунікативну компетентність як поєднання мовних, невербальних, емоційних і соціальних

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

умінь, серед яких прямо виділяється толерантність до різних поглядів і навички запобігання конфліктам, що дозволяє інтерпретувати комунікативну компетентність як середовище, у якому толерантність не просто моральна риса, а функціональний елемент професійного спілкування педагога фізичної культури. Таким чином, їхня позиція прямо підтримує тезу нашої роботи про толерантність як педагогічну технологію [4]. Результати логічно підкріплюють наш висновок, що фізична культура є потужним середовищем розвитку соціальних компетентностей. Якщо у нашому дослідженні акцент на вихованні емпатії, взаємоповаги та командності, то науковці зосереджені на комунікативній компетентності як педагогічній передумові цього процесу. У поєднанні це створює цілісну модель: толерантність → ефективна комунікація → позитивний психологічний клімат → успішний освітньо-тренувальний процес.

Фізична культура та спорт виступають ефективними засобами виховання толерантності, оскільки: поєднують людей із різними фізичними можливостями, характером, темпераментом і світоглядом; сприяють розвитку емпатії через спільне переживання успіхів і невдач; формують комунікативні навички під час групових занять, естафет, ігор та змагань; виховують повагу до суперників, тренерів, суддів, що є основою толерантної поведінки у спортивному середовищі.

Нині однією з найважливіших суспільних проблем є виховання особистості, яка має толерантну свідомість. Як зазначає у своєму дослідженні Павленко І.Г. [3] «образ толерантної особистості повинен поєднувати в собі найважливіші характеристики, що відображають психолого-етичні лінії людських відносин, а саме: гуманність, рефлексивність, свободу, гнучкість, упевненість у собі, варіативність, вміння помічати та виділяти різні властивості людей, емпатію та почуття гумору».

У процесі професійної підготовки майбутні фахівці з фізичної культури мають засвоїти не лише теоретичні знання, але й навчитися проявляти толерантність у практичній діяльності: під час педагогічної практики, роботи з різними віковими та соціальними групами, у ситуаціях суперництва та співпраці.

Формування толерантної свідомості та поведінки є актуальним в організації освітнього процесу здобувачів вищої освіти, більшість з яких, враховуючи вікові особливості, зазвичай ще не мають того обсягу необхідних знань та досвіду, які слугують для належного та всебічного розуміння сучасні проблеми соціальної взаємодії в суспільстві, і менше психологічно готові до толерантної взаємодії, ніж представники більш старших поколінь.

Толерантність лежить в основі взаємної довіри та розуміння, а також допомагає попереджати конфлікти та долати їх несприятливі наслідки, сприяє

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

прояву доброзичливості, допомагає налагодженню психологічного клімату у педагогічних колективах, навчальних групах, а також у відносинах педагогів із студентами. У зв'язку з цим толерантність у педагогічному спілкуванні є важливим чинником взаємного обміну духовним потенціалом суб'єктів спілкування та сприяє становленню та реалізації їх як індивідуальностей [3].

На сьогодні освіта не знає кордонів чи обмежень. В рамках навчання в закладах вищої освіти студенти взаємодіють з людьми різного віку, статі, національності, культурних та політичних поглядів, фізичних можливостей тощо. Такий різноманітний характер міжособистісної комунікації напряму впливає на прояви толерантної поведінки здобувачів вищої освіти.

Однією з галузей освітнього процесу, яка є дієвим засобом виховання толерантності у здобувачів освіти та поєднує у собі вищевказані характеристики різнобарвності суб'єктного складу студентської спільноти, є фізична культура, яка є ефективним інструментом виховання толерантності у здобувачів освіти. Її роль в даному процесі полягає в наступному. У європейському контексті (Erasmus+ Sport, Inclusion in Sport) толерантність визнається ключовим компонентом спортивної освіти, спрямованим на розвиток інклюзії, соціальної згуртованості та культури миру через спорт. Фізична культура об'єднує людей з різними фізичними можливостями, походженням, переконаннями та характерами, що дозволяє студентам розуміти індивідуальність себе та інших, збагачує комунікативний досвід кожного з них.

Завдяки командним видам спорту, участі в різноманітних змаганнях студенти навчаються тісній взаємодії та довірі один до одного, що позитивно впливає на рівень соціалізації, враховуючи їх індивідуальні особливості. Крім того, займаючись спортом, студенти навчаються взаємоповазі до суперників, суддів та один до одного, що становить основу толерантної поведінки в рамках комунікації з іншими людьми.

Заняття фізичною культурою та спортом позитивно впливають на формування емпатії у здобувачів вищої освіти шляхом спільного проживання позитивних та негативних емоцій, перемог та невдач тощо, що, в свою сергу, є ключовим для формування толерантного ставлення.

Спільна фізична діяльність допомагає студентам долати різні стереотипи та упередження, формувати позитивне ставлення до інших та вчитися співпрацювати в групах заради досягнення спільних задач, також демонструючи те, що кожен з них може внести свій вклад у їх досягнення.

Теоретична підготовка майбутніх учителів доповнюється їх практичним навчанням під час практики спостереження, активної та самостійної практики, шляхом набуття власного професійного досвіду, що забезпечує їх готовність до навчально-виховної діяльності в сучасному складному середовищі. Формування толерантного сприйняття і толерантної взаємодії здійснюється на

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

основі розвитку особистісних характеристик студента, що активізує його інтерес до обраної професії [1].

На думку Молчанової А.О. [2] сучасні вимоги до професійної підготовки майбутнього педагога полягають у такому: забезпеченні високого рівня загальнонаукових професійних спеціалізованих знань та практичних навичок; формуванні вміння впроваджувати інноваційні технології навчання і виховання з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей учнів, різних моделей суб'єкт-суб'єктних відносин на основі співпраці та партнерства, особистісно орієнтованого, діяльнісного та індивідуального підходів; розвитку навичок організації виховної та позакласної роботи в умовах полікультурного середовища; створенні умов для усвідомленого професійного самовизначення, самовдосконалення та саморефлексії; розвитку високого рівня педагогічної майстерності та професійної креативності тощо.

Наведені якості та вміння є важливими для успішної побудови освітнього процесу і виконання його основних завдань та функцій, зокрема для викладачів фізичної культури, для яких педагогічна толерантність з огляду на специфіку цієї галузі освіти є основою професійної діяльності.

Толерантність також є однією з найважливіших особистісних характеристик сучасного педагога, яка полягає у поважливому ставленні до всіх здобувачів освіти, схильності до емпатії, об'єктивному оцінюванню робіт студентів, психологічній стійкості та адекватному сприйнятті різноманітних педагогічних ситуацій, бажанні виховання високих морально-етичних цінностей і взаємоповаги у студентів тощо.

Педагогічна толерантність викладача фізичної культури проявляється у терпимості, справедливому оцінюванні, готовності підтримати студента незалежно від його рівня підготовленості, у створенні позитивної атмосфери взаємоповаги та довіри. Саме такі викладачі формують у здобувачів установку на співпрацю, прийняття різності та розвиток етичних цінностей спорту.

Фізичне виховання розглядають як простір, де поєднуються традиційні цінності (повага, колективізм, честь) із новітніми гуманістичними практиками (інклюзія, рівність, індивідуалізація) [1], що прямо перегукується з нашим твердженням, що толерантність у фізичній культурі є продуктом гуманізації освіти. Їхня «гармонізація» – це концептуальний еквівалент твого «балансу поваги до відмінностей».

Аналіз наукових джерел показав, що феномен толерантності розглядається в різних наукових площинах – філософській, психологічній, педагогічній, культурологічній. Для глибшого розуміння сутності цього поняття в контексті підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту було проведено компаративний аналіз праць вітчизняних авторів, які визначають основні

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

закономірності та умови формування толерантної поведінки у студентської молоді.

Результати узагальнення представлено в таблиці.

Порівняльна характеристика сучасних досліджень, дотичних до проблеми формування толерантності у майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту

Автор, рік	Ключовий фокус дослідження	Основні ідеї та положення	Педагогічний контекст і значення для спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»	Внесок у формування авторської концепції
Павленко І. (2024)	Толерантність як соціально-психологічна якість особистості здобувача вищої освіти	Толерантна особистість поєднує гуманність, рефлексивність, свободу, упевненість у собі, гнучкість, емпатію та почуття гумору. Формування толерантності залежить від виховного середовища та взаємодії між суб'єктами освітнього процесу.	Дає психологічне підґрунтя для розуміння толерантності як багатовимірного феномена, який у фізичній культурі проявляється через емпатію, співпрацю та повагу до суперників.	Підсилює філософсько-гуманістичну основу статті: толерантність як світоглядна позиція майбутнього педагога і тренера.
Молчанова А. (2013)	Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога	Визначає професійну толерантність через повагу до індивідуальних відмінностей, етичність, справедливість, готовність до діалогу та психологічну стійкість. Педагогічна толерантність є показником культури спілкування та професійної зрілості.	Безпосередньо співвідноситься зі специфікою діяльності викладача фізичної культури, який працює з різними віковими, соціальними та фізичними групами.	Дає основу для характеристики педагогічної толерантності як професійної компетентності фахівця з фізичної культури.
Шукатка О., Конох А., Мосейчук Ю., Борисевич Л. (2025)	Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури	Комунікативна компетентність включає мовні, невербальні, емоційні та соціальні аспекти, серед яких толерантність і навички вирішення конфліктів. Розвиток відбувається через практику, самовдосконалення та позитивну взаємодію.	Показує зв'язок між толерантністю та комунікацією: педагогічна толерантність виступає передумовою ефективного спілкування, управління колективом і формування довіри у спортивному середовищі.	Підкріплює твою ідею про толерантність як педагогічну технологію, що реалізується через комунікативні механізми.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Автор, рік	Ключовий фокус дослідження	Основні ідеї та положення	Педагогічний контекст і значення для спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»	Внесок у формування авторської концепції
Козіброда Л., Максимченко В., Дудник О. та ін. (2025)	Гармонізація традиційного й сучасного підходів до фізичного виховання	Обґрунтовано модель поєднання національних цінностей і новітніх педагогічних практик; визначено три етапи: інтеграція змісту, компетентнісна модель діяльності, створення інклюзивного фізичного середовища.	Підтримує ідею гуманізації фізичної культури, що ґрунтується на поєднанні традиційних моральних цінностей (повага, честь, співпраця) з принципами інклюзії та індивідуалізації.	Підтримує ідею гуманізації фізичної культури, що ґрунтується на поєднанні традиційних моральних цінностей (повага, честь, співпраця) з принципами інклюзії та індивідуалізації.

Порівняльний аналіз свідчить, що толерантність у контексті фізичного виховання виконує **системоорганізуючу функцію**: вона забезпечує узгодженість між ціннісними орієнтирами, професійними вміннями та емоційно-комунікативними навичками майбутніх педагогів.

Отже, сукупність розглянутих підходів дозволяє розглядати процес формування толерантності як **інтегративний компонент професійної підготовки**, спрямований на розвиток педагогічної культури, емпатії, етичності та вміння ефективно взаємодіяти в інклюзивному й полікультурному освітньому середовищі.

Висновки. Формування толерантності у майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту є невід’ємною складовою їхньої професійної підготовки. Заняття фізичною культурою сприяють розвитку взаємоповаги, емоційної стійкості та здатності до конструктивного спілкування.

Толерантність у сфері фізичного виховання – це не лише моральна категорія, а й педагогічна технологія, що забезпечує ефективність комунікації, виховання командного духу та підтримку психологічного комфорту в освітньо-тренувальному середовищі.

Література

1. Гармонізація традиційного та сучасного підходів до фізичного виховання: поєднання національних цінностей з новітніми педагогічними практиками / Л. Козіброда, В. Максимченко, О. Дудник та ін. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 1(31). С. 1315–1324.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2. Молчанова А. *Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога* : посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 150 с.
3. Павленко І. Особливості формування толерантності сучасних здобувачів вищої освіти. *Grail of Science*, 2024, № 42. С. 463–468.
4. Шукатка О., Конох А., Мосейчук Ю., Борисевич Л. До проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури у закладах вищої освіти. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. № 13 (5). Р. 100–105.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Мірошниченко І. С.
канд. екон. наук, доцентка
Українська державна льотна академія (м. Кропивницький)

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У СТВОРЕННІ ТОЛЕРАНТНОЇ АТМОСФЕРИ ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Одним із поширених викликів сьогодення є підвищений рівень тривожності серед здобувачів освіти, що негативно впливає на якість навчання, комунікативні навички, адаптацію до нових умов, а також на загальний рівень психологічного благополуччя [1]. У цьому контексті особливого значення набуває роль викладача як не лише носія знань, а й модератора психологічного клімату в академічному середовищі. Саме викладач здатен створити толерантну, безпечну та підтримуючу атмосферу, яка сприяє зниженню рівня тривожності та розвитку особистості здобувачів освіти.

Тривожність сучасної студентської молоді значною мірою пов'язана з емоційною напруженістю, страхом перед оцінюванням, незрозумілими очікуваннями з боку викладача та конфліктами у навчальному середовищі. Крім того, значну роль у зміні соціального клімату в освітньому середовищі відіграють військові дії, що посилюють стрес і тривожність серед учасників освітнього процесу [2].

Водночас наявність толерантної атмосфери, яка базується на взаємній повазі, відкритості, підтримці та прийнятті індивідуальних особливостей здобувачів освіти, дозволяє зменшити рівень тривожності, підвищити мотивацію до навчання, а також сформувати довірливі стосунки між учасниками освітнього процесу. В табл. 1 наведено основні поведінкові аспекти викладача, які сприяють досягненню зниження рівня тривожності здобувачів освіти.

Таблиця 1. Поведінкові аспекти толерантного викладача як чинника зниження тривожності здобувачів освіти [3; 4; 5]

Поведінковий аспект	Характеристика	Очікуваний результат
Емпатія та активне слухання	Уміння розуміти емоційний стан студентів, уважно вислуховувати їхні думки	Зростання довіри між викладачем і здобувачами освіти
Доброзичливе ставлення до помилок	Толерантна реакція на помилки, без осуду чи знецінення	Зменшення страху перед оцінюванням і активізація участі
Відкрите обговорення проблем	Створення безпечного простору для вираження думок і переживань	Покращення комунікації та зниження напруження
Гнучкість у	Адаптація методів викладання до	Підвищення мотивації та

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

підходах до навчання	потреб групи та окремих здобувачів освіти	залученості до навчання
Підтримка в стресових ситуаціях	Надання емоційної підтримки під час складних життєвих або навчальних подій	Зниження рівня тривожності та покращення психологічного клімату

Поведінкові прояви толерантності з боку викладача не лише сприяють підвищенню якості навчання, а й відіграють важливу роль у забезпеченні емоційної стабільності та психологічного комфорту здобувачів освіти. Використання цих аспектів у педагогічній практиці є необхідною умовою створення ефективного та гуманного освітнього середовища.

Тому толерантна поведінка викладача є ключовим фактором у формуванні здорового психологічного клімату в освітньому середовищі. Саме викладач має змогу регулювати емоційну атмосферу, знижувати рівень тривожності серед здобувачів освіти, сприяти їх активній участі у навчанні, підвищенню впевненості у власних силах та розвитку особистісного потенціалу.

Отже, можна зробити висновок, що толерантність не лише етична норма, а й практичний інструмент педагогічної діяльності, що має прямий вплив на якість освіти та емоційне благополуччя здобувачів освіти.

Література

1. Мірошніченко І. Психологічна просвіта як засіб профілактики тривожності серед студентської молоді. *Міждисциплінарні наукові студії – 2025 : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (25 квітня 2025 р., м. Херсон–Кропивницький)*. Херсон–Кропивницький, 2025. С. 89–92.
2. Дичківська І., Козлюк О., Косарева О. Психолого-педагогічні умови подолання тривожності у здобувачів вищої освіти під час воєнного стану. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. 2023. Вип. 3. С. 57–66.
3. Барчі Б., Шелея Е. Толерантність вчителя як умова успішної взаємодії з учнями. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. 2024. Вип. 1(36). С. 62–68.
4. Хлебик С. Конфліктологічна компетентність соціального педагога у формуванні гуманістичних відносин учасників освітнього процесу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2024. № 3. С. 125-131.
5. Вірна Ж., Гайдук Г. Толерантна компетентність педагога: концепція й емпірична верифікація. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 36. С. 67–85.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Мордовцева Н. В.

канд. пед. наук, доцентка

Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Комунікативна культура майбутніх учителів початкових класів на сьогодні є достатньо актуальною проблемою в освіті, оскільки сучасні трансформаційні процеси в освіті, орієнтовані на гуманізацію та демократизацію освітнього простору. Педагогічна комунікація у цьому плані є важливим чинником формування толерантності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. У центрі педагогічної взаємодії постає особистість дитини, її унікальний досвід, потреби та емоційно-ціннісна сфера. У цьому контексті педагогічна комунікація стає не лише засобом навчання, а й важливим чинником виховання толерантності як професійно значущої якості сучасного педагога [4; 8].

Педагогічна комунікація є суттєвим аспектом професійної ідентичності й охоплює всі сфери педагогічної діяльності. Це процес міжособистісної взаємодії викладача й здобувача освіти, учителя й учня, спрямований на обмін інформацією, цінностями, емоціями та смислами. Вона виконує низку функцій: інформаційну, виховну, розвивальну, інтегративну, регулятивну, зазначає Н. Волкова [2]. Професійна комунікативна компетентність майбутнього вчителя є необхідною умовою ефективного педагогічного впливу, створення атмосфери довіри й співпраці. Як зазначає О. Савченко, у підготовці вчителя початкових класів особливу роль відіграє формування вміння вести педагогічний діалог, здатності до емпатії та толерантного сприйняття індивідуальності кожного учня [9].

На думку С. Паршук та Н. Круглової «Успіх педагогічної комунікації залежить від того, чи вміє вчитель налагодити контакт з аудиторією, від системності його викладу, логіки, аргументації, вміння стимулювати учнів для подальшої діяльності, заохочувати, керувати увагою, передбачати конфлікти, розбіжності, знімати емоційне напруження у спілкуванні та усувати бар'єри, запобігати виникненню конфліктних ситуацій. Водночас, варто підкреслити, що комунікативні вміння в поєднанні зі знаннями, навичками, методичним мистецтвом, психолого-педагогічними якостями особистості створюють надійні підвалини для формування педагогічної діяльності» [7].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Розвиток позитивних рис особистості, зокрема толерантності, є тривалим і складним процесом, ефективність якого визначається сукупністю певних умов і впливів. Саме поняття «толерантність» формувалося протягом багатьох століть, поступово збагачуючись новими смислами та аспектами. Толерантність педагога проявляється у готовності приймати дитину такою, якою вона є, створювати доброзичливу атмосферу співпраці, забезпечувати педагогічну підтримку. За І. Бехом, толерантність є ознакою високого рівня духовної культури й моральної зрілості особистості вчителя. Професійна підготовка майбутніх педагогів має включати розвиток емпатійності, рефлексивності, здатності до конструктивного спілкування – саме ці якості є основою толерантної поведінки в педагогічній діяльності [1].

Педагогіка толерантності, за О. Максимовою, передбачає:

- ✓ розвиток навичок спостережливості, здатності до самоаналізу, самопізнання;
- ✓ формування навичок ведення позитивного внутрішнього діалогу з самим собою;
- ✓ розвиток умінь пізнання інших людей, аналіз ситуації, обстановки в сім'ї, класі, групі, колективі;
- ✓ здійснення корекції самооцінки;
- ✓ формування таких професійно значущих якостей, як емпатія та рефлексія, що сприяють толерантному спілкуванню;
- ✓ розвиток емоційної стійкості в складних життєвих ситуаціях;
- ✓ освоєння способів саморегуляції і реагування на нетерпимість [5].

Т. Довга, І. Дромашко підкреслюють, що «толерантний підхід є основою свободи, поваги до прав іншої людини, терпимість, ненасильство, компромісність (поступливість), діалог, особистісна або громадська позиція, яка передбачає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатомірні. Вихованню та навчанню толерантності приділяється недостатня увага на всіх рівнях освітнього простору, в тому числі і в початковій школі» [3].

Відтак, майбутнім учителям початкових класів потрібно пам'ятати, що толерантність формується через досвід спільної діяльності, колегіальне обговорення, партнерське спілкування між учителем та учнем. У процесі педагогічної практики здобувачі освіти початкової ланки мають змогу застосовувати набуті комунікативні вміння у взаємодії з дітьми, що сприяє усвідомленню цінності кожної особистості.

До ефективних педагогічних умов формування толерантності належать: реалізація особистісно орієнтованого підходу у професійній підготовці; створення атмосфери довіри та взаємоповаги в студентській групі; включення до навчального процесу інтерактивних форм роботи (тренінги, рольові ігри, дискусії); розвиток рефлексивних умінь і культури педагогічного мовлення.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Як зазначає Л. Набока, розвиток комунікативної культури студентів є основою формування педагогічної толерантності, адже саме через комунікацію студент вчиться сприймати іншого як рівного партнера у взаємодії [6].

Таким чином, педагогічна комунікація є провідним чинником формування толерантності в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Вона забезпечує становлення гуманістичної позиції педагога, сприяє розвитку емпатії, поваги, здатності до діалогу та партнерства. Формування толерантної комунікативної поведінки майбутніх учителів потребує системного підходу, інтеграції навчальної, виховної та практичної складових освітнього процесу.

Література

1. Бех І. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2015. 280 с.
2. Волкова Н. Педагогіка : посібник для студентів ВНЗ. Київ : Академвидав, 2018. 464 с.
3. Довга Т., Дромашко І. Педагогічні умови виховання толерантності в освітньому процесі початкової школи. URL: <https://naurok.com.ua/pedagogichni-umovi-vihovannya-tolerantnosti-v-osvitnomu-procesi-pochatkovo-shkoli-306680.html>
4. Зязюн І. Педагогічна майстерність. Київ : Вища школа, 2000. 422 с.
5. Максимова О. Позиція толерантності вчителя НУШ. *Система підготовки майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи* : монографія / за заг. редакцією В. Литнєва, Н. Колесник, Т. Завязун. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2019. С. 38–54
6. Набока Л. Формування комунікативної культури студентів педагогічних спеціальностей. *Педагогічні науки*. 2021. № 2. С. 45–52.
7. Паршук С., Круглова Н. Педагогічна комунікація як складова професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5 (49). С. 318–325.
8. Пометун О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2014. 192 с.
9. Савченко О. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи в умовах НУШ. Київ : Педагогічна думка, 2019. 210 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Мороз В. П.

канд. пед. наук, доцент

Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

РОЛЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Толерантність як суспільна й педагогічна цінність сьогодні набуває особливого значення в умовах соціальних трансформацій, збройного конфлікту, внутрішньої та міжнародної міграції, а також зростання різноманіття освітніх потреб. Формування толерантного освітнього середовища – не лише етична вимога, а й практична необхідність для забезпечення рівного доступу до освіти та психосоціальної підтримки вразливих категорій здобувачів освіти (учнів і студентів).

За «Словником термінів і понять сучасної освіти» (2020) толерантність визначається як «спосіб зниження рівня емоційного реагування на подразники і терпимого або поблажливого ставлення до іншого, активною моральною позицією психологічної готовності до терпимості, прийняття особливостей інших і готовністю до взаємодії» [3]. Толерантність справді можна визначити як спосіб зниження рівня емоційного реагування на подразники, оскільки вона передбачає самоконтроль, емоційну зрілість і вміння стримувати негативні емоції, що виникають у ситуаціях непорозуміння, конфлікту чи відмінностей у поглядах. Людина, яка володіє толерантністю, не реагує імпульсивно чи агресивно, а шукає шляхи до конструктивного діалогу.

За Т. Потапчук та М. Клепар, «толерантність» у педагогіці розглядається як ціннісний принцип і поведінкова компетентність, що передбачає повагу до гідності іншої людини, прийняття різноманіття та готовність до діалогу з представниками різних культурних, соціальних і фізичних груп. Українські науковці підкреслюють інтегративний характер поняття: воно поєднує етичний, правовий і соціально-педагогічний виміри та виступає основою для формування громадянської і соціальної компетентності здобувачів освіти [1].

Під «вразливими категоріями» в освітньому середовищі зазвичай розуміють групи осіб, які через фізичні, психічні, соціально-економічні, правові або ситуаційні чинники мають підвищений ризик виникнення освітніх бар'єрів. Серед основних груп:

- діти та молодь з особливими освітніми потребами (ООП) і інвалідністю;
- внутрішньо переміщені особи та діти, які постраждали від воєнних дій;
- діти з економічно вразливих сімей;

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

- національні та етнічні меншини, мігранти;
- діти, що пережили травму або насильство;
- представники ЛГБТК+ спільноти;
- молодь з розумовими або інтелектуальними психічними (ментальними) порушеннями.

Ці групи потенційно стикаються з різними бар'єрами – від доступності фізичного простору до дискримінації та стигматизації. Розуміння специфіки кожної категорії є базою для побудови толерантного середовища [4].

Основними функціями ЗВО під час взаємодії з вразливими категоріями студентів є, по-перше, *профілактика відносин* між учасниками, яка б запобігала дискримінації й булінгу, а створювався клімат поваги, що знижує ризики виключення окремих учасників освітнього процесу [2]; по-друге, *адаптація*, яка сприяє соціальній інтеграції нових/переміщених здобувачів освіти, прийманню різниці та зменшенню соціальної ізоляції; по-третє, *підтримка*, яка створює основу для освітніх практик, що адресують особливі потреби (індивідуальні підходи, корекційні моделі, психосоціальна підтримка); трансформуюча функція впливає на педагогічні цінності й методи, стимулюючи розвиток емпатії, критичного мислення та готовності до демократичного діалогу [1].

Ці функції реалізуються не лише через окремі заняття або тренінги, а через системну політику закладу: інклюзивні стратегії, підготовку педагогів, корекційні плани, процедури реагування на дискримінацію та залучення батьків і громади.

Наведемо загальні практики, які, на нашу думку, ефективно сприятимуть роботі соціально-гуманітарного напрямку зі здобувачами освіти вразливої категорії. Насамперед, відмітимо освітньо-виховні програми та модулі з формування толерантності, які спрямовані на громадянську освіту, медіаосвіту, а також емоційно-соціальні програми. Далі це підготовка та супровід педагогів: тренінги з інклюзивної педагогіки, роботи з травмою (trauma-informed approach), навичок посередництва й роботи з конфліктами; індивідуальні освітні плани та адаптації, а саме розробка ІПР/ІПР(індивідуальна програма розвитку) для здобувачів освіти з ООП, рівнів підтримки та супровідних сервісів; політики нульової толерантності до дискримінації, що мають на увазі чіткі процедури реагування на булінг, дискримінацію та стигматизацію, які впроваджуються на рівні закладу. Важливим етапом є залучення сім'ї та громади, яке полягає у партнерстві з батьками, місцевими службами, НУО для комплексної підтримки вразливих дітей і сімей.

Отже, толерантність в освітньому середовищі – це фундаментальний компонент, що дозволяє перетворити навчальний простір на безпечне, доступне й підтримуюче середовище для вразливих категорій здобувачів освіти. Вона

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

поєднує етичні засади з практичними політиками та методиками – від підготовки педагогів до індивідуальних планів підтримки. Т. Потапчук, М. Клепар стверджують, що системна реалізація підходів, заснованих на принципах толерантності та інклюзії, сприяє зниженню ризиків виключення, підвищенню успішності й соціальній інтеграції дітей і молоді, що опинилися в складних життєвих обставинах. Для цього необхідні поєднані зусилля держави, закладів освіти, педагогічної спільноти та громади [1].

Література

1. Потапчук Т., Клепар М. Толерантність та педагогіка толерантності: проблеми наукових досліджень. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. № 22. С. 26–30.
2. Попов О. Толерантність у сучасному суспільстві: виклики та педагогічні підходи. «Освітньо-науковий простір» / «Educational scientific space». 2024. № 6(1). Т. 2. С. 32–39.
3. Словник термінів і понять сучасної освіти ; уклад. Л. Михайлова, О. Пагава, О. Проніна ; за заг. ред. Л. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.
4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2 ч. Ч. I. : Сучасні орієнтири та ключові технології / З. Кияниця, Ж. Петрочко. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Mosol N. O.

PhD in Psychology, Associate Professor
Zaporizhzhia National University

TOLERANCE AS A FACTOR OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND RECOVERY IN WAR CONDITIONS

Psychological resilience in wartime is sustained by a constellation of internal and social factors. Among the most significant are a sense of civic duty, social tolerance toward others – including underrepresented groups – and the development of personal life skills that enable individuals to cope with stress and maintain purposeful functioning. These elements serve as vital inner resources, supporting emotional stability and adaptive behavior under extreme conditions.

In contemporary psychological discourse, tolerance for uncertainty is recognized as one of the key personal resources that allow individuals to endure stress, adapt to adverse circumstances, and preserve inner balance during crises. In conditions of war – where unpredictability and ambiguity prevail – this capacity acquires particular significance, directly influencing psychological resilience and the potential for recovery.

Studies by S. Reis-Dennis et al. (2021) [4], and A. Yap et al. (2023) further demonstrate that intolerance for uncertainty is deeply intertwined with personal belief systems, perceptions of the external environment, and individual behavioral responses [6]. The development of tolerance for uncertainty is closely linked to perseverance, conscientiousness, and the ability to realize one's creative potential. These traits enable individuals to overcome frustration in personal development and to navigate ambiguous situations more effectively. It is also important to emphasize the importance of strengthening adaptive capacities for the formation of tolerance for uncertainty and the need for timely psychological support.

Research by J. Morriss et al. (2022) indicates that a lack of tolerance for uncertainty undermines an individual's ability to anticipate events, leading to heightened vulnerability and anxiety, which in turn distort information processing [3]. Cognitive rigidity that emerges under such conditions fosters resistance to change, rejection of new information, and the development of categorical or even aggressive behavioral patterns.

Tolerance for uncertainty functions as an individual's mode of perceiving and interpreting diverse events and situations, enabling them – based on accumulated experience and knowledge – to identify appropriate solutions. The inability to engage effectively in these processes can result in a decline in mental health. Consequently, examining the influence of tolerance for uncertainty on successful social functioning is of considerable importance [5].

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

A review of the scientific literature demonstrates that tolerance for uncertainty significantly shapes a wide range of psychological characteristics. It is associated with the ability to solve complex problems, initiative, constructive worldview orientations, emotional intelligence, openness to sharing one's experiences, and – most importantly – psychological maturity. Moreover, tolerance for uncertainty is closely related to autonomy. Researchers have repeatedly emphasized its role as a determinant of independence, noting that «the ability to act effectively in unpredictable and unexpected situations makes it possible to generate independence and self-sufficiency» [1].

Conversely, individuals with low tolerance for uncertainty (intolerance of ambiguity) tend to exhibit reduced autonomy and a greater reliance on external authority. Such dependence restricts the development of constructive coping strategies during crises, heightening vulnerability and diminishing resilience. Thus, tolerance for uncertainty not only shapes how individuals navigate ambiguous situations but also determines their patterns of decision-making, assumption of responsibility, and readiness for self-directed action [1].

A considerable body of research also reveals a strong relationship between tolerance for uncertainty and achievement motivation. Findings show that individuals driven by the motivation to succeed typically display higher levels of tolerance for uncertainty, whereas those primarily motivated by the avoidance of failure exhibit lower levels [2]. Accordingly, achievement motivation can be considered a key psychological predictor of tolerance for uncertainty. Because achievement motivation enhances personal efficacy, it simultaneously strengthens the capacity to function effectively in stressful and ambiguous circumstances.

The internal locus of control serves as a mediating mechanism connecting these constructs. Confidence in one's ability to influence and regulate life circumstances bridges achievement motivation and tolerance for uncertainty. Individuals with an internal locus of control perceive themselves as active agents capable of managing change, which, in turn, reinforces both resilience and adaptability in times of instability.

A high level of tolerance for uncertainty supports mental health by fostering flexibility, adaptability, and openness to change. It enables individuals to meet their needs in a transforming environment and remain receptive to new experiences [5]. Consequently, tolerance for uncertainty may be conceptualized as a psychological resource that unlocks new adaptive possibilities. It helps individuals operate effectively amid unpredictability, rapidly adjust to uncontrollable events, and endure the emotional discomfort that accompanies crisis conditions. Importantly, this capacity allows people to recognize and accept new realities without forcing them into outdated cognitive frameworks. Such flexibility promotes constructive

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

engagement with contradictions and nurtures readiness for transformation – qualities indispensable during prolonged military conflict.

From a cognitive perspective, tolerance for uncertainty manifests through receptivity, cognitive flexibility, the ability to organize information, and the imaginative capacity to generate alternative solutions. These qualities facilitate the implementation of effective coping strategies under stress. By contrast, cognitive rigidity reveals itself in the tendency to cling to habitual patterns of thought and behavior, even when they no longer correspond to the demands of reality. Such inflexibility amplifies stress, weakens resilience, and impedes psychological recovery.

Conclusions. In wartime, where unpredictability is constant, tolerance for uncertainty functions as a central determinant of psychological resilience. It protects individuals from the destructive effects of stress, strengthens their capacity to reconstruct meaning, maintain internal stability, and build adaptive strategies for survival. By fostering openness to new experiences and constructive engagement with change, it also promotes psychological growth, even amid crisis.

Thus, tolerance for uncertainty performs a dual function: it safeguards mental health under extreme conditions while simultaneously serving as a foundation for personal development and recovery. Enhancing this capacity through psychological support programs, resilience training, and counseling should therefore be regarded as a key strategy for strengthening psychological resilience and facilitating recovery in populations affected by war.

In Ukraine, the full-scale invasion, persistent exposure to traumatic information, economic instability, and political uncertainty – combined with the imposition of martial law – have created an urgent demand for comprehensive psychological assistance for individuals facing extreme life circumstances. The deterioration of mental health among populations during crisis conditions underscores the need to establish adequate systems of psychological care. Modernizing healthcare infrastructure and transforming approaches to psychological support are essential to prevent a rise in mental disorders.

References

1. Frenkel-Brunswik E. Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual personality variable. *Journal of Personality*. 1949. № 18. P. 108–143.
2. McLain D. L. The MSTAT-I: A new measure of an individual's tolerance for ambiguity. *Educational and Psychological Measurement*. 1993. № 53(1). P. 183–189.
3. Morriss J., Bradford D. E., Wake S., Biagi N., Tanovic E., Kaye J. T., Joormann J. Intolerance of uncertainty and physiological responses during instructed uncertain threat: A multi-lab investigation. *Biological psychology*. 2022. № 167. 108223. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2021.108223>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

4. Reis-Dennis S., Gerrity M. S., Geller G. Tolerance for Uncertainty and Professional Development: a Normative Analysis. *Journal of general internal medicine*. 2021. № 36(8). P. 2408–2413.
5. Trofimov A., Zabolotna V. *Tolerance to uncertainty as a factor in the mental health of the population in conditions of war*. Social & Legal Studio. 2023. № 6 (3). P.189–200.
6. Yap A., Johanesen, P., Walsh C. Moderators uncertainty tolerance (UT) in healthcare: a systematic review. *Adv in Health Sci Educ*. 2023. № 28. P. 1409–1440.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Нідзельська В. І.

студентка

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцентка Ніколаєнко В. М.
Запорізький національний університет

ПРОЯВИ ЕМПАТІЇ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ В РОМАНІ Н. ЧАЙКОВСЬКОЇ «МОВЧАЗНА ЗГОДА»

У період Другої світової війни нацистський режим використовував політику терору як ключовий інструмент реалізації своїх ідеологічних і геополітичних цілей, що включали утвердження расової переваги, знищення «небажаних» груп і розширення територіального контролю. У передмові до роману історик А. Венгер наголошує, що на окупованих територіях нацисти проводили політику «расової гігієни», подібну до тієї, яку здійснювали в Німеччині у 1930-х роках. Зокрема, за роки окупації абсолютну більшість людей з особливими потребами, які перебували в спеціалізованих закладах, було знищено.

Терор мав комплексний характер, адже одночасно із фізичним знищенням визначених нацистською політикою категорій населення відбувалося послідовне руйнування культурної, національної та особистісної ідентичності жертв. Окупаційна влада системно нищила символи національної пам'яті, забороняла мову, релігію, освіту. Атмосфера всепроникного страху, яку нав'язували адміністративні й каральні органи, паралізувала громадське життя, перетворюючи широкі верстви населення на мовчазних свідків або пасивних співучасників злочинів. Таким чином, терор поставав не тимчасовою тактикою, а системною державною політикою, спрямованою на докорінну зміну демографічного, політичного й культурного ландшафтів окупованих територій.

На перший погляд, у вирі війни та терору поняття гуманізму, толерантності й емпатії втрачають сенс, ніби стираються під тиском жорстокості та страху. Проте саме в такі часи вони набувають особливої ваги: співчуття й здатність побачити в іншому передусім людину, а не «ворога» чи «зайвого», стають проявом морального опору. Навіть поодинокі вчинки, продиктовані емпатією, свідчать, що людяність не зникає остаточно, а прояви толерантності перетворюються на своєрідну зброю проти дегуманізуючої системи.

Події роману Н. Чайковської «Мовчазна згода» розгортаються в Київській психіатричній лікарні ім. Павлова, яка під час нацистської окупації перетворюється на місце примусової концентрації психічнохворих містян і осіб єврейського походження, визнаних режимом «небажаними». У лікарні панують нелюдські умови, що спричинили масову загибель пацієнтів: катастрофічна

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

нестача медикаментів і харчування, холод у палатах, використовувалися так звані «душогубки» – спеціальні приміщення для систематичних вбивств.

Центральними фігурами твору є працівники цієї лікарні. Контраст між жорстокістю окупаційної системи та гуманністю окремих людей підкреслює одну з ключових ідей роману – навіть у ситуації тотального знецінення життя і дегуманізації людина здатна робити моральний вибір, керуючись співчуттям і солідарністю.

Однією з яскравих постатей, які втілюють гуманістичні цінності в умовах насильницького режиму, є медсестра Клара Потапенко. Її історія рятівництва починається з порятунку десятирічного Назара, який тікає від чоловіка у формі. Вчинок жінки продиктований не формальними міркуваннями, а внутрішнім етичним імперативом: «Вона не насмілилася запитати, чому дитина втікала від чоловіка у формі, їй здалося, що це не має ніякого значення. Він був самотній, наляканий і по-дитячому безневинний. Здоровий глузд їй підказував, що десятирічна дитина не скоїла нічого такого, щоб віддавати її на розправу невідомо кому» [1, с. 64].

Розуміючи небезпеку, Клара поселяє хлопчика в кімнаті своїх сусідів Гончаруків і турбується про нього: носить їжу, допомагає з побутом, приносить папір і олівці для малювання, намагаючись подарувати дитині бодай крихту нормального життя. Її ставлення до Назара набуває особливого змісту в контексті особистої трагедії: Антоніна, донька Клари, загинула в автокатастрофі ще до війни.

Контрастом до гуманності Клари постає постать безіменного чоловіка, який скористався хаосом війни, щоб самовільно захопити чужий дім – той самий, де до трагедії жив Назар із матір'ю. Намір Клари піти до будинку Назара є свідченням її глибокої емпатії та бажання повернути хлопчику бодай частину втраченого світу. Вона усвідомлює, що зустріч із матір'ю могла б стати для дитини моральною опорою, і саме ця надія спонукає її діяти, попри ризик і невизначеність ситуації. Однак замість неї Клара натрапила на незнайомого чоловіка, який без найменшого співчуття і вагань вигнав її: «Йди і більше не приходить. Тепер я тут живу. Законно. А що сталося з тими людьми, не знаю, і мені це не цікаво. Може, вона теж була єврейка – вона і її син, – га? Тут тих жидів було багато» [1, с. 74].

Незнайомець демонструє моральну деградацію частини суспільства в умовах окупаційного терору, коли страх і всюдозволеність руйнують базові етичні норми. Для нього чуже життя та доля не мають жодної цінності – він не лише відбирає в дитини останній прихисток, а й демонструє відвертий антисемітизм і зневагу до трагедії інших. Показово, що в момент захоплення будинку Назара там не було – інакше хлопчик, ймовірно, став би жертвою його жорстокості.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Гуманізм Клари натомість проявляється у здатності не тільки самостійно ризикувати заради інших, а й об'єднувати довкола себе людей задля допомоги. Вона ініціює підтримку Якова – єврея, колишнього фармацевта, який, страждаючи на шизофренію, поступово одужує. За сприяння Клари та її колег з'являється реальна перспектива повернення чоловіка до життя поза лікарняними стінами: «не так давно йшла мова про те, що Якова мають виписати з лікарні. Відпустити на волю» [1, с. 140]. Минуле Якова, сповнене професійної активності, різко контрастує з теперішнім досвідом хвороби, що стала наслідком травматичних подій. Однак для жінки він передусім людина, гідна підтримки та турботи, а не «непотрібний» чи «небезпечний» елемент, як це вважала нацистська система.

Клара діє спонтанно – розуміючи смертельну небезпеку, вона разом із двірником Мартином бере на себе ризик приховати Якова та ще кількох інших хворих. Мартин, виявивши неабияку винахідливість і сміливість, обирає віддалене місце за складським приміщенням, куди майже ніхто не заходив. Саме він облаштовує туди доступ, збирає старі куфайки, які завгосп Горохов зберігав для картоплі, та з дощок і ящиків споруджує барикаду з невеликим отвором, щоб можна було непомітно проникати всередину. Переховування пацієнтів у цьому прихованому просторі стає відчайдушним і водночас продуманим кроком, який дарує людям, приреченим на смерть через хворобу та походження, шанс уникнути нацистського терору.

На відміну від Клари, Ольга Ласюківська проявляє співчуття та здійснює моральний вибір не через відкритий спротив, а завдяки виваженим, проте ризикованим діям. Один із перших епізодів, що розкриває її людяність, пов'язаний зі знищенням медичних карток пацієнтів. Усвідомлюючи, що ці документи стали вироком смерті, адже саме за ними нацисти визначали єврейське походження хворих і формували списки на «євакуацію», Ольга вбачає лише один спосіб врятувати бодай когось: «Кожна картка – чиєсь життя. А Ольга – злочинниця, чийми руками втілюють химерний план. Вона схопилася на ноги. В очах потемніло. Руки тремтіли. Не буде карток – не буде смертей. Не буде доказів того, що той чи інший пацієнт – єврей, а значить, не буде приводу. Вдих, видих...» [1, с. 128].

Ольга не відчуває полегшення, бо розуміє – цей відчайдушний вчинок не поверне життя пацієнтам, яких вона не змогла врятувати. Жінку постійно гризе відчуття провини – перед пацієнтами, перед собою, бо усвідомлює, що стає ланкою в системі знищення, навіть коли намагається їй протистояти. Вона не вважає себе героїнею, адже кожен день у лікарні – моральне випробування, у якому важко провести межу між співучастю та спротивом.

Єдиною опорою для Ольги стає чоловік Володя, брат Клари, який усвідомлює психологічний тягар, що несе його дружина, і намагається

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

підтримати дружину. Він переконує Ольгу, що всі дії мають сенс, що навіть врятоване одне життя виправдовує ризики й моральні сумніви. Його підтримка допомагає жінці не зламатися під тиском страху та власних переживань, зберігаючи віру в те, що навіть у найтемніші часи доброта та людяність не втрачають значення.

Попри колись близькі родинні зв'язки та спільну роботу, Клара намагається не втягувати Ольгу у свої ризики ковані дії з порятунку пацієнтів, пояснюючи це тим, що їй самій уже нічого втрачати, тоді як у Ольги є діти. Клара усвідомлює, що будь-яке викриття їхніх дій обернеться смертельною небезпекою, і намагається взяти весь ризик на себе, захищаючи родичку від потенційної розправи.

Важким моральним випробуванням для Ольги стає епізод із Орісею, яка потрапила до списків на так звану «евакуацію» – фактично, на смерть: «Мабуть, уперше Ольга подивилася на Орісею не як на душевно хвору пацієнтку, а як на людину. На особистість, яка здатна приймати рішення, відповідати за свої слова, яка змогла крок за кроком подолати хворобу, на жінку, яка ще потерпала від нападів, але щосили трималася. І ті прояви недуги, які лишилися, не здатні були стерти простого й очевидного факту – Орісею треба врятувати, терміново випустити за межі лікарні, звільнити від ув'язнення, на яке перетворилося лікування. Орісею треба звільнити» [1, с. 269].

Розуміючи, що самотійно здійснити план буде складно, Ольга звертається по допомогу до Клари. Та, зважаючи на обставини, відмовляється брати участь у цьому, нагадуючи, що за Орісею вже стежать, і втручання лише приверне зайву увагу, ризикуючи викрити не лише Ольгу, а й інших працівників. Залишившись наодинці зі своїм страхом і сумнівами, Ольга стоїть перед болісним вибором: ризикнути всім і допомогти Орісі чи зберегти безпеку для себе та колег. Урешті вона не наважується відкрити Орісі шлях на волю. Та пацієнтка все ж тікає самотійно, вибивши шибку й скориставшись тим, що решітку з вікна напередодні зняли.

Втеча Орісі виявляється для Ольги не просто черговим викликом, а переломним моментом, що оголює моральні пастки, у які потрапляє людина, намагаючись чинити опір системі. Підозра, яка падає на неї через те, що вона була останньою в Орісиній палаті, та вимога особисто розшукати пацієнтку, ставлять героїню перед вибором, де будь-яке рішення тягне за собою непоправні наслідки. Небезпека бути внесеною до «списків на евакуацію» змушує Ольгу діяти під тиском страху за власне життя. Тут особливо виразно проявляється одна з ключових проблем твору – зіткнення морального обов'язку та інстинкту самозбереження, у якому межа між співучастю та спротивом розмивається до невпізнання.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Змушена привести Орісю назад, Ольга переживає найбільшу моральну кризу. Усвідомлення, що її дії фактично прирікають іншу людину на смерть, перетворює розмову на своєрідну сповідь, у якій героїня оголює найінтимніше – розповідає про дітей, намагаючись знайти бодай крихту морального виправдання: «Мого сина звати Максим. А доньку Надя. Вони ще малі. Надя хоче стати медсестрою, як і я. А син інженером. Вони на мене чекають. Так само, як чекає твоя дочка» [1, с. 285]. Проте згода Орісі повернутися не приносить полегшення, адже для Ольги вона означає власну причетність до чужої загибелі. Її самозвинувачення набуває руйнівного характеру, підточуючи психологічну стійкість і підводячи до межі нервового зриву.

Опис фінальної сцени – емоційного вибуху, в якому страх, сором і провина зливаються в неконтрольовану істеріку, – підкреслює головну ідею цього сюжетного вузла: у реальності, де будь-яке втручання може стати фатальним, навіть прагнення врятувати когось перетворюється на особисту трагедію, а моральний вибір перестає мати однозначно правильну відповідь.

Отже, через образи працівників лікарні утверджується думка, що навіть у найжорстокіші часи, коли життя знецінене, а моральні орієнтири зруйновані, людина здатна зберегти співчуття й здатність до толерантності. Їхні вчинки – від порятунку дітей і пацієнтів до знищення документів, які ставали вироком, – свідчать про те, що емпатія стає формою тихого спротиву. У світі, де будь-який прояв людяності може обернутися смертельною небезпекою, здатність бачити в іншому не «єврея», не «божевільного», не «зайвого», а передусім людину, набуває значення морального подвигу.

Література

1. Основна інформація про Голокост. Енциклопедія Голокосту. *Holocaust Encyclopedia*. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/introduction-to-the-holocaust> (дата звернення: 11.09.2025).
2. Чайковська Н. Мовчазна згода. Київ : Нора-Друк, 2024. 310 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Нідзельська В. І.

студентка

Мороз К. Ю.

студентка

Курилова Ю. Р.

канд. філол. наук, доцентка

Запорізький національний університет

ДОРОСЛІ ІНФАНТИЛЬНІ ДІВЧАТА: МІЗОГІНІЯ, БОДІШЕЙМІНГ І ТОКСИЧНІ СТАНДАРТИ КРАСИ У БЛОЗІ ЄВИ ТА ЕСТІ

У ХХІ столітті розвиток цифрових технологій та поширення соціальних мереж зумовили появу нових лідерів громадської думки, які впливають на формування масових уявлень про гендер, успіх, тіло, вік і соціальні ролі. Особливої популярності набув простір TikTok, що став платформою для формування тенденцій і взірців поведінки. Показовим прикладом у цьому контексті є діяльність Є. Мішалової та Е. Рогової, авторок блогу YEVAESTY, які демонструють образ молодої, привабливої та соціально активної жінки. Проте за зовнішньою репрезентацією «успішності» та «самореалізації» простежуються прояви токсичної фемінності, що спирається на мізогінію, бодішеймінг та комерціалізацію жіночого тіла. Така модель комунікації закріплює патріархальні уявлення про жінку як про об'єкт оцінювання та корекції, що суперечить принципам толерантності, гендерної рівності та недопущення порушень прав людини.

Попри декларативну дружлюбність і заявлену підтримку жінок, блог YEVAESTY демонструє класичну внутрішню мізогінію, яка проявляється у знеціненні інших жінок, нав'язуванні обмежувальних ролей та утвердженні подвійних стандартів. Найгострішим прикладом цього став ролик «Як вийти заміж?», у якому авторки поділили всіх жінок на дві умовні категорії: ті, з якими можна лише «переспати» або «погуляти», та ті, з якими «можна одружитися». Ця риторика підкріплюється моральним шантажем («ти винна сама, якщо тебе не хочуть») і, хоча блогерки представляли її як «особисту думку», для аудиторії в кількاسот тисяч підписників вона сприймається як нормативна настанова.

Таке подання жіночої цінності через призму чоловічого вибору зводить жінку до ролі об'єкта або «товару», що прямо суперечить принципам гендерної рівності та є формою порушення прав людини, оскільки позбавляє її суб'єктності. Особливо обурливим є використання категорії «дівчата з

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

пробігом» для позначення жінок із попереднім сексуальним досвідом, яких, за словами блогерок, «чоловіки не обирають для шлюбу».

Крім того, блогерки формують нормативні меседжі про «жіночу природу», стверджуючи, що підсвідомо жінка прагне заміжжя, і що шлюб є її головною метою. Цей підхід відтворює патріархальні уявлення про жінку як «берегиню домашнього вогнища», обмежуючи її соціальну та професійну активність і заперечуючи право на самостійність. Така риторика є проявом біологічного есенціалізму, що зводить жінку до репродуктивної функції та ігнорує багатовимірність її ідентичності.

Подібні висловлення отримують додаткову соціальну легітимність. Аудиторія сприймає їх як «модні» та «успішні» стандарти поведінки. Мізогінія у цьому контексті маскується під гламур, впевненість і самопокращення, що ускладнює її розпізнавання. Вона формує уявлення, що жінка має бути «зручною», бажаною, «не надто досвідченою» та «підходящою для сім'ї», що підриває толерантність, порушує принципи гендерної рівності та створює нормативні обмеження для самореалізації жінок.

Однією з найбільш показових рис блогу YEVAESTY є нав'язливе обговорення зовнішності – насамперед тіл інших жінок. Показовим є випадок, коли Єва Мішалова записала сторіс на пляжі в Одесі, коментуючи зовнішність незнайомих жінок навколо, відзначаючи, що у всіх «дрябла шкіра, животи, боки, целюліт» та що складається враження, ніби «ніхто за собою не стежить». Це відео спричинило значну критику з боку підписниць та підписників, які оцінили контент як принизливий, агресивний та неетичний. У публічному просторі, де блогери мають суттєвий вплив на формування уявлень про тіло та соціальні норми, подібні висловлювання відтворюють класичні прояви бодішеймінгу, тобто знецінення людей за їхню фізичну форму. Важливо підкреслити, що цей осуд не мав ознак суспільної дискусії або заклику до прийняття себе, а був одностороннім знущальним монологом, поданим із позиції вищості.

Ідея «ідеального» жіночого тіла як центральної цінності продовжує реалізовуватися в комерційних продуктах Єви та Есті. Зокрема, їхній курс зі схуднення, який стартував символічно в день народження сина Есті, був презентований як «шлях до себе» та «інструкція, як стати кращою». Насправді програма містила некваліфіковані поради, не перевірені дієтологами, без урахування фізіологічних особливостей, медичних протипоказань та психічного здоров'я. А. Дудінова, В. Гончаренко, К. Харламова, фахівці з нутриціології та блогери-дієтологи, у відкритих оглядах неодноразово критикували програму як потенційно шкідливу, підкреслюючи, що її зміст ігнорує базові принципи здорового харчування. Основний меседж, що просувається, зводиться до твердження – «жінка повинна схуднути, щоб стати цінною».

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Темі худорлявості в блозі YEVAESTY надається майже культового значення. У сторіс, постах та влогх сестри демонструють власні тіла, жартують про те, що їх називають анорексичками, і коментують, як їм «вдалося» зберегти вагу. Такі жарти не є нейтральними – вони нормалізують розлади харчової поведінки, зокрема анорексію, подаючи її як бажаний результат чи побічний ефект краси. Мама близнючок, О. Рогова, у одному з влогів зазначила, що бажає, аби Єва набрала трохи ваги. Це висловлювання звучить як прояв турботи та занепокоєння, що різко контрастує з образом «ідеального тіла», який активно просувають доньки.

Слід відзначити відверті зізнання Єви щодо компульсивних переїдань. У відео вона повідомляє, що іноді не може контролювати себе, споживає надмірну кількість їжі та потім картає себе за це. Така поведінка є типовою ознакою розладів харчової поведінки. Проте замість того, щоб акцентувати увагу на психологічних аспектах проблеми або заохочувати турботу про психічне здоров'я, сестри фактично нормалізують такі стани, подаючи їх як кумедні або буденні ситуації.

Це становить значний ризик для аудиторії блогу, переважно дівчат-підлітків та молодих жінок, які вразливі до зовнішньої оцінки та активно формують ставлення до власного тіла. Романтизація або знецінення симптомів РХП підвищує ймовірність наслідування, поглиблює внутрішні комплекси та сприяє розвитку анорексії, булемії або орторексії, особливо в умовах постійного нав'язування ідеалів худорлявості, візуального порівняння тіл та стилізації харчових обмежень як частини життя.

Окремим сегментом блогу є репрезентація пластичних модифікацій як норми самовираження. Блогерки не обмежуються вербалізацією досвіду пластичних втручань – вони систематично, відкрито й детально демонструють власні трансформації, здійснюють порівняння фінансових витрат на операції, надають поради щодо вибору хірургів та клінік, аналізують післяопераційні ускладнення й анонсують нові етапи тілесних модифікацій.

Досвід пластичних операцій у блогах Єви та Есті здебільшого артикулюється не як прояв зрілого самоприйняття, а як відповідь на внутрішні комплекси та неприйняття власного тіла. Так, Есті відкрито визнає, що з дитинства переживала через «лаповухість», а після операції публічно документувала болісний процес реабілітації. Єва, своєю чергою, не сприймала власний ніс, а після мамопластики зіткнулася з труднощами дихання та безсонням через надмірний розмір імплантів, обраний всупереч рекомендаціям лікарів.

Попри фізичні та психологічні труднощі, у контенті домінує романтизація болю та інвазивності як необхідного етапу на «шляху до себе». Біль постає не негативним наслідком, а частиною позитивно забарвленого наративу краси, що

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

підкріплює ідеалізацію змін. Зокрема, Єва наголошує, що відчувається «жіночнішою» завдяки новим грудям, тоді як Есті вже декларує намір повторної мамопластики з більшими імплантами.

Значущим чинником формування такого дискурсу є позиція батьків. Мати, О. Рогова, публічно висловлювала незгоду з ринопластикою доньки, проте сама вдавалась до мамопластики після народження третьої дитини й не виключає у майбутньому нових пластичних операцій. Батько, І. Роговий, демонструє амбівалентну позицію – критикує надмірний об'єм губ доньок, однак його зауваження звужуються до жартівливих дискусій в межах родини. Така амбівалентність вказує на те, що модифікація жіночого тіла в родині не лише толерується, а й частково інституціоналізується як прийнятна стратегія адаптації.

Загалом, контент блогу YEVAESTY демонструє фальшиву жіночу солідарність, яка насправді базується на внутрішньо мізогінній риториці, нетолерантному ставленні до тілесної різноманітності та підміні підтримки змаганням і конкуренцією. Це створює небезпечні культурні наративи, що впливають на молодіжну аудиторію, зокрема на формування уявлень про тіло, гендерні ролі та життєві пріоритети. Саме тому в межах дослідження гендерного PR важливо здійснювати критичний аналіз подібних практик, підкреслювати відповідальність блогерок за трансляцію публічних меседжів та відстоювати репрезентації, які ґрунтуються на толерантності, рівності та недопущенні порушення прав людини.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ніколаєнко В. М.

канд. філол. наук, доцентка

Запорізький національний університет

ДОБРОЧИНСТВО ЯК ОДНА З ФОРМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПРО ГОЛОДОМОР

Досвід людства дає підстави говорити про толерантність як одну з найактуальніших проблем соціуму в широкому і вузькому вимірах. Зменшення рівня терпимості з-поміж іншого призводить до зростання морального і фізичного насилля, що спричиняє непоправні наслідки: втрати, конфлікти, жертви, війни тощо.

Толерантність – здатність конструктивна, яка допомагає зберегти людині свою людську сутність, навіть у найнесприятливіших обставинах і ситуаціях, а часом і в умовах безвиході. Наприклад, під час антисемітських акцій, які мали місце в Європі та Азії у I половині XX століття (Іран, Німеччина, Молдова, Польща, Португалія, Румунія, Туреччина, Україна, Франція), знаходилися ті, хто не піддавався масовому сплеску негативу, викликаному соціально-політичними, релігійними, економічними та іншими чинниками, й рятував євреїв від кривавих розправ. Як, скажімо, священник Олександр Глаголев, котрий 1905 року намагався зупинити безчинства, спрямовані проти єврейського населення Києва; чемпіон світу з боксу Макс Шмелінг, який у «Кришталеву ніч» 9 листопада 1938 року сховав у своїй берлінській квартирі Генрі та Вернера Левіних і згодом допоміг їм втекти; родина галичан Ільницьких, що врятувала 14 осіб у розпал Голокосту; всесвітньо відомий судетський німецький промисловець Оскар Шиндлер, завдяки якому 1200 євреїв залишилися живими під час Шоа; мер Чернівців Траян Попович, який під час Другої світової війни дав шанс на життя майже 20000 євреїв Буковини, врятувавши їх від депортації та ін.

Отже, однією з форм прояву толерантності є доброчинство, що утверджує віру в людину, її чесноти. Його історія має давню традицію в Європі, закорінену в часи Античності. Теренами материкової України воно шириться з часів Київської Русі, з популяризацією християнства; у XIX столітті доброчинність – це вже не лише суто сфера держави та громад, а й приватна діяльність, спрямована на підтримку інших. Доброчинністю займалися родини Терещенків, Симиренків, Тарновських, Харитоненків, подружжя Ханенків, Антоновичів, Євген Чикаленко, Петро Яцик, Марія Фішер-Слиж та ін.

Попри те, що за радянської влади доброчинство офіційно вважалося пережитком минулого, адже був лише один доброчинець – держава [див. 8,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

с. 113], яка створювала блага й піклувалася про своїх громадян, захищала їх, такі люди були. Навіть у найстрашніші часи Голодомору, коли людина від голоду божеволіла, звіріла, втрачала віру, надію, знаходилися ті, хто допомагав іншим вижити. Про їхні вчинки відомо украй мало. Їхні історії в багатьох випадках знали лише причетні до справи порятунку, які рідко ділилися своїми спогадами усно чи залишаючи мемуари. А в періоди суспільних катаклізмів імена рятівників воліли не озвучувати з вдячності, щоб не призвести до небажаних для них наслідків.

Системну роботу над збереженням пам'яті про рятівників від голодної смерті під час Великого Голоду започатковано українськими фахівцями з історії у 2009 році з ініціативи Інституту національної пам'яті [див. 4, с. 5]. За п'ять років роботи було «зібрано відомості про півтори сотні добровольців» [3, с. 4], а з 2013 по 2018 роки – ще про 40 [див. 3, с. 4].

Попри те, що з кожним роком усе складніше знаходити інформацію про добровольців 1932–1933 років ця робота триває. Дослідження літературознавцями теми рятівництва під час масового вбивства голодом ще попереду. Це лише одна з перших спроб у означеній царині. Тож метою нашої розвідки є осмислення добровольництва як однієї з форм толерантності в українській художній літературі про Голодомор.

Художня література про Голодомор 1932–1933 років є одним із джерел, що висвітлюють руйнівну силу ідеологічної нетерпимості та, водночас, фіксують прояви людяності, як форми толерантності, котра чинить тихий прихований опір геноциду. Адже в умовах цілеспрямованого тотального знищення нації кожен акт добровольництва чи взаємодопомоги стає формою екзистенційної толерантності – свідомим вибором на користь збереження чужого життя, що несло смертельний ризик для самого рятівника.

Письменники акцентують увагу на внутрішньому світі особистості, яка зіштовхується з моральною дилемою в умовах виживання. Добровольство, яке виходить за межі родини й роду, є рідкісним, але вирішальним актом. Наприклад, Варя Чорножукова – головна героїня роману С. Талан «Розколоте небо» [7] – намагається допомогти Марічці Мовчан зберегти життя її донечці Софійці; Андрій [7] доглядає й виходжує непритомних від голоду Варю і її дітей. Мати Омеляна, головного героя роману Н. Чайковської «Очевидець» [9], до останнього підгодовує самотнього сусіда діда Архипа, що фактично є визнанням права іншого на життя навіть за умови загрози смерті собі чи його близьких.

У романі В. Геращенко й І. Мельниченко «Живі. Всупереч» [5] добровольство має характер колективної толерантності – неформальної мережі підтримки, коли родина, сусіди й абсолютно незнайомі люди допомагають повернутися Любі й Тоні Деревським із Сибіру. Серед тих, хто проявив

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

толерантність до дітей, які в чужому краї залишилися без підтримки дорослих, і земляк Сергій Жлуктенко, котрий розшукав рідню і допоміг повернути дітей із заслання додому. Односельці, вболіваючи за дітей, допомогли зібрати гроші на дорогу в обидва кінці.

У творах про Голодомор рятівництво проявляється через різні форми прийняття: в родину, надаючи дах тим, хто в пошуках їжі залишився без дому. Так, родина Пашенків [2] попри те, що сама опинилася на межі голодної смерті, приймає Маратика, від якого відмовився батько, бо його матір, дідусь й бабусю визнано ворогами народу. Отець Олександр Глаголев [2] рятує не одного втікача з голодного села. Допомагають священнику в справі порятунку його діти, онуки, парафіяни й ті, за кого він колись заступився. Арон Маркович Штульман, його дружина Юдіф Бенціонівна, Каніболоцькі, Ванштейни, Руднічеви, Згуріді, Давлетови та інші. Героїня роману «Вік червоних мурах» Ганна Рибка [6], залишившись після розкуркулення сама з двома дітьми й німечною матір'ю, ділячи залишки харчів, приймає в сім'ю Мелашку, яку їй підкинула рідна мати дівчинки [2], чи Соля [2], котра рятує двох підлітків Докію та Миросю й ще ненароджене дитя не лише від голодної смерті, а й від свого чоловіка. Кобзар Данило [7] приймає Василька поводитирем, даючи шанс на виживання, замінює йому батьків, дбає про хлопчика. Таке толерантне ставлення було не лише сформоване високим рівнем емпатії до ближнього, а й спільним досвідом – переживанням тотального голоду.

Толерантність постає антитезою до геноциду. Доброчинство виступає як акт протистояння політиці знищення фізичного, морального, ментального. Це людяність, яка пробивається крізь мури ідеології. Непомітна допомога, як, наприклад, приховування їжі, «непомічання» під час обшуку продуктів харчування, натяк-попередження про обшук по суті були фактами прояву гуманного ставлення до людини в умовах терору голодом (підкопаєвський парторг Щербак [7], журналіст Лесь Терновий [1]) й визнання права іншого на життя, статус людини, а не «класового ворога» чи «зайвого елемента».

Аналіз задекларованої теми дає підстави вважати, що доброчинство є виявом внутрішньої свободи особистості, а отже, й протистоянням системі тотальної інтолерантності.

Література

1. Доляк Н. Чорна дошка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 368 с.
2. Литовченки Т. і О. Книга Жакіття. 1932–1938. Харків : Folio, 2020. 203 с.
3. Людяність у нелюдний час / упоряд. В. Тилішак, В. Яременко ; 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Смолоскип, 2018. 288 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

4. Людяність у нелюдяний час / упорядники В. Тиліщак, В. Яременко. Львів : Часопис, 2013. 236 с.
5. Мельниченко І., Геращенко В. Живі. Всупереч. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 480 с.
6. П'янкова Т. Вік червоних мурах. Київ : Наш формат, 2022. 256 с.
7. Талан С. Розколоте небо. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 352 с.
8. Тищенко О. Еволюція благодійної діяльності як суспільно-правового явища. *Науковий вісник Міжнародного гіманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2015. № 14. Т. 1. С. 112–115.
9. Чайковська Н. Очевидець : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 224 с.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ніколова О. О.

д-рка філол. наук, професорка

Запорізький національний університет

«СИНІЙ ПТАХ» М. МЕТЕРЛІНКА ТА «РІЗДВЯНА СВИНКА» ДЖ. РОУЛІНГ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Розвиток порівняльного літературознавства на сьогоднішній день відбувається досить стрімко, про що свідчать численні ґрунтовні публікації вітчизняних та закордонних фахівців у цій галузі. З'являються новітні концепції та методологічні підходи, а водночас – набувають актуальності й нові проблеми, вирішення яких потребує ще більше фактичного матеріалу. Розвідки, присвячені різноманітним проявам типологічних збігів, контактних та генетичних зв'язків сприяють поглибленню уявлень про перспективи компаративістики, яка активно збагачується надбаннями психоаналізу, імагології, теорії інтертекстуальності тощо.

Наші студії присвячені порівняльному аналізу здавалося б ніяким чином не пов'язаних між собою творів: драми-феєрії бельгійського письменника кінця XIX – початку XX ст. М. Метерлінка «Синій птах» та різдвяної казки британської авторки XXI ст. Дж. Роулінг «Різдвяна свинка». Мета – довести наявність промовистих подібностей між цими двома історіями та вказати на їх можливі детермінанти.

В першу чергу привертає увагу подібність хронотопу. В обох випадках події відбуваються напередодні Різдва, в Святвечір, коли й мають траплятися різні дива. Саме в цей особливий час може відкритися вхід в інший, чарівний світ. У «Синьому птасі» – це фантастичні локації, де мешкають померлі, ненароджені та різні химерні істоти. У «Різдвяній свинці» – це казкова країна іграшок.

По-друге, як у М. Метерлінка, так й у Дж. Роулінг в чудесну подорож вирушають діти: Тільтіль, Мітіль та Джек. А супроводжують їх чарівні створіння – звичайні предмети, які оживають завдяки різдвяній магії. У «Синьому птасі» – це Молоко, Цукор, Вода, Хліб тощо, у «Різдвяній свинці» – м'яка іграшка, маленька свинка.

По-третє, в обох творах мандри мають на меті пошуки чогось дуже значущого – синього птаха, який символізує щастя, та старої іграшки, що стала для хлопчика практично рідною істотою. Знайти їх необхідно, аби виправити порушену напередодні Різдва гармонію світу, а також – щоб розібратися в собі та навчитися цінувати здавалося б буденні речі, подорослішати, зрозуміти важливість Добра і Любові.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

На своєму шляху шукачі мають долати різні перешкоди, проходити через випробування: це своєрідний квест, нелегкий та небезпечний, але ж винагорода того варта. Обидві історії мають щасливий фінал, хоча діти й повертаються з чарівних країн з порожніми руками – без синього птаха та старої іграшки-свинки. Натомість відбувається серйозна трансформація в їхньому світосприйнятті. Тільтіль та Мітіль розуміють, які вони насправді щасливі, адже мають люблячих батьків. Виявляється, синій птах завжди був поруч, в їхньому будинку. І єдине, що тепер треба зробити – подарувати його хворій дівчинці. А Джек навчається пробачати образи і відпускати минуле. Цінуй те, що маєш, – ідея, яка об'єднує обидві різдвяні історії.

Окрім зазначеного вище, «Синій птах» М. Метерлінка та «Різдвяна свинка» Дж. Роулінг – це не просто примітивні казочки, але твори з підтекстом, притчі, розраховані не лише на дитячу, але й на дорослу аудиторію. В обох творах діють персонажі, які є персоніфікованими абстракціями. В драмі-феєрії особливо показовою в цьому плані є сцени зустрічі мандрівників з Блаженствами. Товсті земні Блаженства по-суті є людськими гріхами: Блаженство пити, коли не маєш спраги, Блаженство їсти, коли не відчуваєш голоду, Блаженство нічого не робити, Блаженство марнославства тощо. Потенційний реципієнт твору має зрозуміти їхню загрозу та потворність, усвідомити, що вони не мають нічого спільного зі справжнім щастям, адже синій птах до них ніколи не залітає. Натомість Справжні Блаженства демонструють цінність простих людських радощів: Блаженство любити свої батьків, Блаженство чистого повітря, Блаженство сонячних днів. А Великі Радості втілюють високі чесноти: Радість бути добрим, Радість мислити, Радість завершеної праці тощо. У творі Дж. Роулінг також діють алегоричні фігури: Фортуна, Амбіція, Врода, Оптимізм, Надія, Влада тощо. Всі вони мають характер, який відповідає їхній сутності, а деякі розповідають історії повчального характеру: застерігають від марнославства, лінощів, вчать не втрачати надію та зберігати сили для боротьби.

З огляду на такі промовисті подібності між двома творами, закономірно постає питання про можливі причини цих сходжень.

З одного боку, цілком очевидно, що йдеться про генетичні зв'язки із каноном різдвяної казки, яка «постала тоді ж, коли і літературна казка взагалі, тобто у ХІХ ст.» [2, с. 143]. Як зазначає З. Жук, для цього жанрового різновиду притаманна низка специфічних рис: «вагома соціальна складова (детальний опис злиднів, бідності та спровокованих ними людських ганджів та трагедій), образ Дому й Родини, містичний елемент (несподіване втручання чарівних істот у події звичайного життя пересічних «маленьких людей»), мотив чуда та покаяння» [1, с. 216].

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Що стосується «соціальної складової», то у М. Метерлінка на початку драми зроблено акцент на бідності родини лісоруба, яка не може дозволити собі на свято такі ж смаколики, як сусіди-багатії. Герой Дж. Роулінг страждає не від бідності, а від інших сімейних негараздів – важко переживає розлучення батьків та необхідність прийняти вітчима й зведену сестру. Всі інші елементи чітко простежуються в обох творах, що дозволяє стверджувати факт свідомої орієнтації обох авторів на спільне першоджерело. Притчеве начало різдвяних історій посилює їхню дидактичність.

З іншого боку, вважаємо доцільним припустити, що тут йдеться й про більш глибокі причини подібностей: своєрідну «пам'ять жанру» – сюжетно-образні кліше чарівної казки та пов'язаних із ними жанрових форм (роману-подорожі, роману-виховання). Як у «Синьому птасі», так і в «Різдвяній свинці» репрезентовано типову схему наративу та персонажів-функції, диференційовані та досліджені ще В. Проппом, які, в свою чергу, можуть бути співвіднесені також із певними архетипами та ритуалом ініціації.

Традиційна «нестача», що спонукає до мандрів у чарівну країну (необхідність знайти синього птаха та загублену іграшку), «шукачі» (діти) та їхні чарівні помічники й порадики, випробування на сміливість та людяність у фантастичному світі, необхідні для внутрішнього самовдосконалення (дорослішання), повернення до вихідного пункту з важливими духовними надбаннями.

Отже, можна зробити висновок щодо суттєвих подібностей між «Синім птахом» М. Метерлінка та «Різдвяною свинкою» Дж. Роулінг, обумовлені співвідносністю цих творів з традиціями різдвяної історії, чарівної казки, романом-подорожжю та романом-вихованням.

Література

1. Жук З. Історія Різдва: від ясел до книжкової полиці. *Різдвяна ніч* : легенди, казки, оповідання / укладач З. Живка. Львів : Свічадо, 2008. С. 140–148.
2. Жук З. Святочні оповідання українських письменників. *Святий вечір* : оповідання українських письменників / упор. З. Жук. Львів : Свічадо, 2007. С. 214–221.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Овсяницька Г. В.

аспірантка

Запорізький національний університет

МЕЖІ ТЕРПИМОСТІ ДО ЗЛА: РЕЦЕПЦІЯ ГОЛОКОСТУ У ВІРШІ ЧЕСЛАВА МІЛОША «CAMPO DI FIORI» ТА СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ВІЙНИ

В одному з есеїв А. Грувер [6], говорячи про російсько-українську війну та про межі міжнаціональної чутливості до травматичного досвіду Іншого, згадує вірш Чеслава Мілоша «Campo di Fiori».

Наводимо значну за обсягом цитату повністю, адже, на нашу думку, вона має ряд важливих моментів, які годі оминати: «Я спробувала б закричати: ВІЙНА. Закричати, наче в сосновому лісі, що тепер вічно нагадуватиме ліс похованих у братських могилах Ізюмщини й дерев'яні хрести з номерами. Але в якомусь сенсі мені все ще дуже шкода цих своїх (іноземних – *прим. наша – Г. О.*) друзів, я дивлюся на них, як на нерозумних дітей, і хочу їм залишити ще секунду, хвилину, годину, день, місяць, рік спокою і щастя нерозуміння, хай вони ще побавляться, будь ласка, хай в них грає музика, пахне цукром солодка рожева вата, хай їздять іграшкові залізничні потяги, хай війна ще трохи побуде грою в солдатики, хай вмирати можна буде не по-справжньому, а кров буде чорничним соком. Хай це ще трошки будуть декорації. Хай крутиться карусель. Ця знаменита карусель, якій Чеслав Мілош присвятив свій вірш Campo di Fiori. Про існування якої сперечалися нащадки й історики: чи крутилася карусель у Варшаві, коли горіло гетто, чи насправді людські крики, крики спалених живцем євреїв, які все ще намагалися чинити героїчний опір і яких нацисти називали «щурами», було чути на тлі каруселі? Я бачила жінку, яка казала: так було. Вона жила в «арійській» частині Варшави, була дитиною і свідчила: так було. Якщо нас запитують, чи крутилися каруселі на ярмарках, поки у нашій війні вбивали лише за сміливість існувати й самим своїм існуванням чинити опір <...>, ми мусимо свідчити: так було. Крутилася карусель, а світ казав: «Ви наче і не з війни». Ви такі надто нормальні, надто адекватні. Ви не кричите голосніше за всіх, а значить, із вами *можна* (курсив А. Г. – *прим. наша – Г. О.*). А значить, із вами можна все те, що не можна з вашими окупантами, бо вони нас лякають, а ви навіть можете усміхатися разом із нами над нашими жартами» [6].

Те, що у Варшаві була і працювала карусель, свідчать, окрім есею А. Грувер [6], також розвідки О. Сливинського [10], Є. Яковенка [14], Я. Блонського [2], К. Дзенцьоловської [3], останні дослідники з переліку, зокрема, називають локус цієї каруселі – на площі Красінських [2; 3].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

К. Дзенцьоловська також зазначає: «Чеслав Мілош переховував у себе втікачок із закритої дільниці – Феліцію Волкомінську, її доньку та братову. Вони постукали в його двері напередодні повстання (повстання євреїв у гетто – прим. Г. О.). Через кілька днів, у великодню неділю, Чеслав Мілош їхав трамваєм на Беяни. Трамвай затримався на площі Красінських. Поет побачив карусель і людей, які на ній кружляли. <...> Через багато років Чеслав Мілош назвав «Кампо де Фйорі» аморальним віршем – написаним про вмирання з позиції спостерігача» [3].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю окреслити транскультурні та міжчасові особливості відображення теми травми Іншого/Інших у творі Чеслава Мілоша, простежити причини та характер актуалізації мотивів цього твору в українському воєнному контексті.

Мета дослідження – з'ясувати особливості рецепції культурної травми у вірші Чеслава Мілоша, простежити ідейні та поетикальні риси твору, за якими його інтенції відлунюють у травматичній українській сучасності, викликаній російським вторгненням.

Методи дослідження – герменевтичний, біографічний і психобіографічний, історико-типологічний, мітопоетичний, інтертекстуальний, студії травми і пам'яті, міждисциплінарна перспектива літературознавства та історії.

У розвідці пропонуємо власний переклад вірша Чеслава Мілоша [9], виконаний за цим джерелом [15]:

*В Римі, на Кампо-деї-Фйорі –
Кошки цитрин, оливков,
Брук забризканий вином,
Понадламуваним квітом.
І рожеві дари моря
Тут же валять на прилавки.
Темні грона винограду
На пух персиків спадають.*

*Пригадав я Поле квітів
Де варшавська карусель.
Там, в погожий вечір квітня
Грала музика весела,
Що була лункіш від крику
Й пострілів за муром гетто,
І лише злітали випари
У ясне, високе небо.*

*І, властиво, на цій площі
Стратили Джордано Бруно.
Інквізитор згасив племін
Посеред цікавих з гурту.
І лишень поділась ватра –
Вже в шинках народу повно,
І несуть купці лимони
Чи оливки понад головами.*

*Вітер інколи приносив
Із обвуглених будинків
Чорних повітряних зміїв –
Ті цурупалки ловили
Люди просто з каруселі.
Легіт спалених будинків
Ще здіймав дівочі сукні,
Й шкірились веселі юрби
У міську святочну днину.*

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

*Може, хтось мораль зчитає,
Що народ – варшавський, римський,
Бавиться, торгує, любить
Тільки припнутих на муки.
Інший – певно, річ віднайде
Про людські і плинні речі,
Про непам'ять, що зростає,
Варто полум'ю скінчитись.*

*Все ж таки я потім думав
Про приречено-самотніх,
Що коли Джордано Бруно
Став на тії риштування, –
Не знайшов у людській мові
Жодного влучного слова
Попрощатися із людством –
З людством тим, що зостається,
Що спішить розлити вина,*

*Білих зір морських продати,
Кошки цитрин, оливок,
Й рознести святковий гамір.
Але він – давно далеко,
Мовби не із цього віку,
Хоч вони мить почекали
На його відхід у ватру,*

*Й на відхід усіх самотніх,
Світом вже давно забутих,
Кому мова почужіла –
Мова давньої планети.
Стало все колись легендою,
Та мине багато років,
Й на новій Кампо-деї-Фйорі
Повстають слова поета.*

Варшава – Великдень 1943 [9]

Місце і час написання вірша говорять самі за себе і грають також символічну роль – коли сакральний час Великодня, як найбільшого християнського та юдейського свята, що несе в собі семантику перемоги життя над смертю, перемоги Бога над дияволом, обростає перверсивними значеннями та оскверняється ознаками катастрофи як краху людяності і, як наслідок, вже ознаками перемоги смерті над життям. Я. Грицак загалом відгукнувся на поезію Чеслав Мілоша: «Мене вразило в його творах те, що часто основною дійовою особою в них є диявол, який присутній на території пограниччя» [5].

Образ невидимого диявола коло варшавської каруселі автором не артикулюється, але інтуїтивно можна зрозуміти, що він там точно присутній на рівні смислів та ідей. Карусель також можна, на нашу думку, вважати топосом пограниччя: межею між гетто й «арійською» частиною, межею між смертю і життям, горем і радістю, пасіонарністю і байдужістю, гідністю і приспаністю, криком і мовчанням, зусиллям опору і безсиллям страху та розгубленості.

Зокрема, декілька дослідників ідейного простору цього вірша, як от О. Сливинський [10], Є. Яковенко [14], Я. Блонський [2] та ін. акцентували на його потенціалі свідчення. О. Сливинський трактує цей вірш як вірш-звинувачення: «Цей вірш, названий за іменем римського Поля Квітів – площі, на якій стратили Джордано Бруно, – не просто був першою реакцією польської літератури на Голокост. В об'єктиві поета – карусель, яка стояла біля самого муру гетто з так званого «арійського», зовнішнього боку, і яка, за свідченням Мілоша і деяких інших сучасників, працювала навіть у дні, коли всередині

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

гетто вирували пожежі і вбивства. Байдужість звичайних варшав'ян, які живуть своїм буденним життям, не зважаючи на жахливе задзеркалля у кількох десятках метрів від них – ось склад злочину, про який говорить цей вірш-звинувачення» [10].

Про цей твір відгукувався і сам його автор: «Навесні 1943-го <...>, стоячи на балконі, ми чули крик з гетто <...>. Від того крику кров холола в жилах. То був крик людей, яких вбивали» [цит. за: 14] – згадує Чеслав Мілош, адже тоді перебував на нацистській частині поділеного навпіл міста [14].

Як можна зрозуміти – поділеного не лише локально та етнічно, але насамперед ціннісно: і в просторі цього етнічного поділу, здавалось би, можна спостерегти переплетення воєдино безсилового співчуття й «банального зла», згідно з концепцією Г. Арендт, – те саме, що стояти під дверима катівні: не бачити, але чути, або ж – не чути, але знати.

На нашу думку, й автор вірша, і його ліричний герой у тодішній Варшаві могли відчувати те саме, що ми можемо відчувати тепер, але вже з іншої історичної та соціокультурної перспективи – зі знаннями про біль і трагедію нашого, ніби поділеного навпіл українського суспільства, – зі знаннями, які нам пропонує теперішній інформаційний простір, переповнений нав'язливими ідеями про перемовини і мир із ворогом, коли Іншими мисляться люди з того боку країни – в окупації, по російських катівнях і тюрмах, в зоні бойового зіткнення.

Вірш «Campo di Fiori» був написаний під впливом враження від єврейського повстання в гетто, що тривало у квітні 1943 р. впродовж декількох днів, але назрівало декілька років.

Все почалося з іншування нацистами євреїв – приблизно з такого самого буденного ставлення, що було подібне до ставлення білих до афроамериканців в США, і яке завершилося, де-юре, під час каденції Ліндона Джонсона – у 50-х роках XX ст.: навіть тоді афроамериканцям ще не було дозволено відвідувати ті самі заклади, що могли відвідувати білі [7].

Те саме – і з євреями під час режиму нацистів: ходити іншою вулицею («не арійською»), їздити в іншому трамваї («не арійському»), не виходити з дому без пов'язки із зіркою Давида на плечі, зрештою – під примусом перебратися на іншу частину міста, огорожену муром і колючим дротом, там загинути, коли не від калібрів, то від голоду і хвороб [15].

Як зазначає Є. Яковенко [15], єврейська громада у Варшаві була найбільшою у Європі – і другою за чисельністю після Нью-Йорка. І ця громада (всі євреї Варшави (1/3 населення) – це 350 тис + 100 тис душ, завезених з інших міст) змушена була виживати на території, обрис якої становив усього 4 км². «Восени 1941 році за покидання гетто або допомогу євреям нацисти запровадили покарання – смертну кару. Умови у гетто стали

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

трагічними. Люди потребували найнеобхіднішого – їжі та ліків. За весь час існування гетто близько 80-90 тисяч євреїв померло від голоду та хвороб. Від 300 до 350 тисяч чоловіків, жінок та дітей було вивезено, зокрема, до Треблінки, де їх було вбито» [15].

Є. Яковенко зазначає, що повстання євреїв із самого початку було приречене на провал – нацисти переважали збройно і кількісно. Але це повстання стало тим, що через рік, у 1944 році, нагадає про себе Варшавським повстанням – отими настроями романтичної пасіонарності як спробою відродити людське у війні, де людське загубилося за машинерією масового нищення [15; 10].

Власне, вірш Чеслава Мілоша – також про спробу окреслити втрачене людське у вирі катастрофи. Найперше нам би хотілося звернути увагу на те, якими значеннями Чеслав Мілош наділяє мову, не здатну артикулювати трагедію – мову травми. Зокрема, тягар цієї травми також множить на почуття провини свідка, бо свідок – це насамперед той, хто вижив. Але в центрі уваги вірша – не неспроможна до розмови мова свідка, а затиснута у собі, іманентна, за І. Кантом, «річ-у-собі» мова постраждалого – того, хто не пережив межі і, як наслідок, вже не зміг засвідчити про те, що з ним сталося: *«Все ж таки я потім думав // Про самотність всіх приречених, // Що коли Джордано Бруно // Став на тії риштування, – // Не знайшов у людській мові // Жодного влучного слова // Попрощатися із людством – // З людством тим, що зостається // <...> // Й на відхід усіх самотніх, // Світом вже давно забутих, // Кому мова почужіла – // Мова давньої планети. // Стало все колись легендою, // Та мине багато років, // Й на новій Кампо-деї-Фйорі // Повстають слова поета»* [9]. Ця неможливість свідчити «з того боку межі» корелює також із нездатністю байдужих слухати, сприймати, співчувати, думати та аналізувати – як говорив М. Гайдеггер, слухання – це передовсім «давання-себе-сказати» [4, с. 215] (іронічно, але М. Гайдеггер був одним із тих, що спочатку підтримували нацистів – а тоталітаризм є суцільною вимогою мовчання Іншого, щоб режим мав можливість весь час себе промовляти або артикулювати), і як казав герой «Гойдалки дихання» Г. Мюллер, *«Я вже кілька місяців був удома, де ніхто не знав, що мені довелося пережити. І ніхто про це не питав. Розповідати можна тільки тоді, коли того, кому ти розповідаєш, це справді цікавить»* [8].

Зокрема, Чеслав Мілош в останніх рядках наділяє поетично мову небуденними значеннями – на нашу думку, в них автор оприявнює ідею про поезію як місію пам'яті і місію мови, яка долає культурні і часові межі, дає можливість говорити про давнє як про те, що відбувається тут і зараз.

Варшава, як міжкультурний простір, у вимірі вірша нагадує втрачений, спотворений дім, де тебе перестають розуміти. Те саме простежується через призму образу Джордано Бруно – не як пророка чи науковця, а самотньої і

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

приреченої людини – приреченої на самотність через чийось байдужість: *«Правду кажу вам: пророка не приймають тільки в його рідному місті»* [Від Луки 4;24].

Ще одну тему Чеслав Мілош порушує у творі – тему байдужості свідка, *«Що спішить розлити вина, // Білих зір морських продати, // Кошики цитрин, оливок, // Й рознести святковий гамір. // Але він – давно далеко, // Мовби не із цього віку, // Хоч вони мить почекали // На його відхід у ватру, // Й на відхід усіх самотніх, // Світом вже давно забутих»* [9], зокрема, ця байдужість виникає, на думку автора, із нерозуміння історії, із відсутності потреби пам'ятати, коли в пріоритет ставиться буденне, що асимілює граничне чи метаграничне буття (ключові концепції метаантропології Н. Хамітова [12]): *«І, властиво, на цій площі // Стратили Джордано Бруно. // Інквізитор забив племін // Посеред цікавих з гурту. // І лишень погасла ватра – // Вже в шинках народу повно, // І несуть купці лимони // Чи оливки понад головами»* [9]. Великдень не дарма згадується в авторському датуванні вірша: інколи бути байдужим – те саме, що кричати Пилатові «Розіпни!», і тут, на нашу думку, досить прозоро простежується алюзія страти Христа, що трансформується у мотив страти євреїв. Зокрема, у цьому творі бачимо, як Великдень перетворюється на Страсну п'ятницю.

Також автор порушує тему рецепції пам'яті – як фами, тобто людського, етичного ставлення до об'єктів/суб'єктів пам'яті [1; 11], і як пієтету, тобто імітації поваги при відсутності адекватної рефлексії [11] – і цю відсутність якраз видає фальшиве уславлення – з метою приховати власну причетність до скоєного злочину: *«Може, хтось мораль зчитає, // Що народ – варшавський, римський, // Бавиться, торгує, любить // Тільки припнутих на муки. // Інший – певно, річ віднайде // Про людські і плинні речі, // Про непам'ять, що зростає, // Варто полум'ю скінчитись»* [9].

Цікавою також є часопросторова організація вірша: сюжетні елементи стосуються одразу різних локусів і темпоральних точок (Рим – Варшава, 1600 р. – 1943 р., Відродження – Модернізм, страта Дж. Бруно – знищення євреїв), але смисли вірша, що ґрунтуються на окресленому в межах цих точок наративі, збігаються в одній: авторська інтенція, в цьому випадку, стосується спроби припущення, що психіка людини, залежної від буденності і матерії, не змінюється, і безпам'ятство є не чим іншим, як спробою не зустрітися із собою справжнім – тим, хто мовчить і тим самим – помагає катувати, толеруючи зло.

Отже, у вірші «Campro di Fiori» Чеслава Мілоша порушується одразу декілька екзистенційних тем, і промовляють вони не лише про Голокост, про трагедію євреїв, сором німців та поляків – промовляють «на виріст», у перспективу, і в цій перспективі ми відчитуємо нашу українську реальність

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

війни – насамперед про самих себе, як подекуди про тих, хто відмовляється бачити власний біль як біль Іншого.

Література

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ : Ніка-центр, 2012. 440 с.
2. Блонський Я. Бідні поляки дивляться на гето. *Zaxid. Net*. Дата публікації: 09.07.2009. URL: <https://zaxid.net/news/>
3. Дзенцьоловська К. Чеслав Мілош – праведник народів світу. *Нова Польща*. Дата публікації: 05.06.2023. URL: <https://novapolshcha.pl/article/cheslav-milosh-pravednik-narodiv-svitu/>
4. Гайдегер М. Дорогою до мови. Пер. з нім. В. Кам'янець. Львів : Літопис, 2007. 232 с.
5. Грицак Я. Мілош – важлива модель для України. *Zaxid. Net*. Дата публікації: 14.09.2011. URL: https://zaxid.net/milosh_vazhliva_model_dlya_ukrayini_gritsak_n1236123
6. Грувер А. «Цензура болю»: Анна Грувер для проєкту «Бути у світі». *Суспільне Культура*. Дата публікації: 17.02.2025. URL: <https://suspihne.media/culture/950453-cenzura-bolu-anna-gruver-dla-proektu-buti-u-sviti/>
7. Гудвін Д.-К. Лідерство в буремні часи. Харків : Віват, 2021. 592 с.
8. Мюллер Г. Гойдалка дихання. Пер. Н. Сняданко. Харків : Фоліо, 2011. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Muller_Herta/Hoidalka_dykhannia/
9. Овсяницька Г. Ще один переклад. *Facebook*. Дата публікації: 03.05.2025. URL: https://www.facebook.com/ganna.ovsanic.ka/posts/pfbid02giscGNkV92GhEQzBgX6Lc78TkM7M2w9tf3QERSLZZVqtDm5wTwgnG1w8j4KS45ril?locale=uk_UA
10. Сливинський О. Поет, що говорить правду: Чеслав Мілош і життя поміж війнами. *Читомо*. Дата публікації: 30.06.2022. URL: <https://chytomo.com/poet-shcho-hovoryt-pravdu-cheslav-milosh-i-zhyttia-pomizh-vijnamy/>
11. Улюра Г. Перед самим світанком снити своїх мертвих: як література війни пише про втрату. *Читомо*. Дата публікації: 06.12.2023. URL: <https://chytomo.com/pered-samym-svitankom-snyty-svoikh-mertvykh-iak-literatura-vijny-pyshe-pro-vtratu/>
12. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навч. посібник зі словником. 4-е вид. перероб. та доп. Київ : КНТ, 2016. 396 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

13. Яковенко Є. Повстання у Варшавському гетто: про трагедію, спротив та пам'ять. *Наш вибір: портал для українців у Польщі*. Дата публікації: 18 квітня 2025. URL: <https://naszwybir.pl/powstanie-warszawskie-getto/>
14. Яковенко Є. Чеслав Мілош. Людина у світі жорстоких конфліктів. *Наш вибір: портал для українців у Польщі*. Дата публікації: 30.06.2024. URL: <https://naszwybir.pl/czeslaw-milosz/>
15. Miłosz C. Campo di Fiori. Mateusz Łabuz. II Wojna Swiatowa. URL: <https://warhist.pl/wiersze-i-piesni-wojenne/czeslaw-milosz-campo-di-fiori/>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ольховик Л. А.

канд. юрид. наук, доцентка

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ

Питання толерантності є однією з ключових цінностей сучасного демократичного суспільства. Толерантність щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) сьогодні в Україні набуває надзвичайного значення в умовах війни, оскільки вона безпосередньо пов'язана із правами людини, соціальною стабільністю та демократичним розвитком держави. Толерантність щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах війни є однією з ключових соціально-правових проблем сучасної України. Це поняття охоплює не лише правовий, а й гуманітарний, культурний та психологічний виміри. Війна в Україні спричинила масове внутрішнє переміщення населення – мільйони громадян були змушені залишити свої домівки. ВПО стикаються із соціальною ізоляцією, проблемами інтеграції на нових територіях, труднощами з працевлаштуванням, доступом до освіти, медицини та житла. Толерантність місцевих громад є визначальним чинником успішної інтеграції ВПО у нове соціальне середовище.

Це дослідження має на меті розглянути проблеми толерантності та шляхи вирішення щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах війни.

Стаття 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» зазначає, що «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [2, с. 6].

За офіційними даними Міністерства соціальної політики України, кількість ВПО після початку повномасштабної агресії РФ у 2022 році перевищила кілька мільйонів осіб. Війна в Україні спричинила масове внутрішнє переміщення населення – мільйони громадян були змушені залишити свої домівки. «Варто вказати, що реальна кількість ВПО є вищою за вказану офіційно кількість. Справа в тому, що чоловіки, котрі змінили своє місце проживання, здебільшого не реєструються як ВПО з різних особистих причин. Існують цілі родини, які також не реєструються зважаючи на недостатню допомогу зі сторони держави, за їхніми мірками» [3, с. 4]. Це означає, що практично кожна громада в Україні

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

стикається з необхідністю приймати, підтримувати та інтегрувати таких громадян. Загальновизнано, що переселенці, з яких би то не було причин, завжди є найбільш вразливою соціальною групою в будь-якій державі, оскільки саме вони досить часто стикаються з різноманітними складнощами, зокрема: складнощі пошуку житла та роботи, відчуття соціальної ізоляції, мовного конфлікту, психологічного навантаження тощо [4] Більшість проведених досліджень в Україні наголошують, що основними проблемами внутрішньо переселених осіб є: питання житла, можливості працевлаштування, доступу до медичного обслуговування та освіти, адаптація до нового місця проживання [1].

ВПО стикаються із соціальною ізоляцією, проблемами інтеграції на нових територіях, труднощами з працевлаштуванням, доступом до освіти, медицини та житла.

Словник іншомовних слів О. Мельничука трактує: толерантність [від лат. *tolerans* (*tolerantis*) – терплячий] 1. Терпимість до чужих думок і вірувань [5].

Толерантність – це терпимість і повага до відмінностей між людьми, культурами, світоглядами та способами життя, а також здатність розуміти та приймати іншого таким, яким він є, без насильства чи засудження. Це соціальна цінність, яка означає свідоме сприйняття різноманіття світу та готовність жити у мирі з іншими людьми, що є необхідною умовою для співіснування та розвитку суспільства [6].

Основні проблеми у сфері толерантності до ВПО:

1. Соціальна напруга та упередження

- Частина місцевого населення сприймає ВПО як конкурентів на ринку праці, у сфері житла чи соціальних послуг.
- Існують стереотипи про «чужинців», що нібито не хочуть інтегруватися або мають інші цінності.

2. Дискримінація у доступі до послуг

- Виникають труднощі з орендою житла (власники відмовляються здавати помешкання переселенцям).
- У деяких громадах ВПО стикаються з бюрократичними перешкодами в оформленні соціальних виплат, працевлаштуванні чи отриманні медичної допомоги.

3. Недостатня поінформованість суспільства

- Бракує широкої роз'яснювальної роботи про права ВПО та необхідність їх інтеграції.
- Місцеві громади часто не знають, яким чином допомога переселенцям позитивно впливає на розвиток регіону.

4. Психологічна вразливість переселенців

- ВПО часто переживають травму втрати дому, роботи, звичного середовища.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

- Це може призводити до ізоляції, конфліктів із місцевими жителями, зниження рівня довіри.

5. Нерівномірність інтеграційних програм

- В одних громадах діють успішні практики інтеграції (курси, культурні заходи, освітні програми), в інших – допомога має фрагментарний характер.

Толерантність місцевих громад є визначальним чинником успішної інтеграції ВПО у нове соціальне середовище. Толерантність до ВПО є гарантією дотримання принципу рівності (ст. 24 Конституції України) та заборони дискримінації. Вона дозволяє забезпечити реальне, а не формальне виконання Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». В умовах війни суспільна єдність має стратегічне значення. Упереджене ставлення до ВПО може спричиняти конфлікти у громадах, загострювати соціальну напругу й послаблювати внутрішню стійкість держави. Толерантність же сприяє налагодженню партнерських відносин між місцевими жителями та переселенцями. ВПО – це активна частина населення, яка може робити внесок у розвиток місцевої економіки, освіти, культури. Толерантне ставлення забезпечує умови для їхньої ефективної інтеграції, працевлаштування та самореалізації. Україна прагне інтеграції до Європейського Союзу, де питання захисту прав ВПО та недискримінації є невід’ємною частиною політики прав людини. Відповідність цим стандартам підсилює міжнародний імідж України.

Толерантність означає повагу до ВПО як до рівноправних членів суспільства. Важливим є подолання стереотипів («вони приїхали і забирають роботу», «вони отримують більше пільг» тощо). Культурна адаптація передбачає діалог між місцевими громадами та переселенцями, підтримку спільних культурних і освітніх проєктів.

ВПО часто переживають травму втрати дому, роботи, соціальних зв’язків. Вони стикаються з рядом проблем: упереджене ставлення до ВПО у деяких регіонах; недостатність державних програм з інтеграції та соціальної адаптації; психологічна травматизація ВПО, що ускладнює їхню інтеграцію.

Надзвичайно важливо підвищувати толерантність ВПО. Пропонуємо такі шляхи вирішення проблем толерантності до ВПО:

1. Правове забезпечення та гарантії рівності

- Посилення контролю за дотриманням антидискримінаційного законодавства.
- Внесення змін до нормативних актів щодо спрощення доступу ВПО до соціальних та адміністративних послуг.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

5. Освітні та просвітницькі кампанії

- Інформаційні програми у ЗМІ, школах і громадах про права переселенців та їхній внесок у суспільство.
- Популяризація історій успішної інтеграції ВПО, щоб руйнувати стереотипи.

6. Соціально-економічна інтеграція

- Розширення можливостей для працевлаштування переселенців (податкові пільги роботодавцям, програми перекваліфікації).
- Забезпечення доступного житла через державні та муніципальні програми.

7. Міжкультурний та громадський діалог

- Проведення культурних, освітніх та спортивних заходів, що сприяють взаємодії місцевих жителів і ВПО.
- Створення платформ для діалогу, де переселенці можуть висловлювати свої потреби й пропозиції.

8. Психологічна та соціальна підтримка

- Центри психологічної допомоги для подолання травм і стресу.
- Програми наставництва: місцеві жителі допомагають переселенцям адаптуватися у новому середовищі.

9. Європейський досвід інтеграції

- Використання практик країн ЄС: залучення ВПО до місцевого самоврядування, розвиток програм «community building».
- Підтримка партнерських проектів громад та міжнародних організацій.

У результаті проведеного дослідження ми виділили проблеми, з якими стикаються ВПО: соціальна ізоляція, інтеграція на нових територіях, працевлаштування, доступ до освіти, медицини та житла. Запропоновано шляхи підвищення толерантності: правове забезпечення та гарантії рівності, освітні та просвітницькі кампанії з формування культури толерантності; розвиток програм соціальної інтеграції, створення умов для працевлаштування ВПО; міжкультурний та громадський діалог, психологічна та соціальна підтримка, європейський досвід інтеграції, підтримка волонтерських і громадських ініціатив, спрямованих на взаємодопомогу; активне залучення ВПО до місцевого самоврядування та громадського життя.

Толерантність щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах війни – це не лише моральний чи етичний обов'язок, але й важливий елемент правової держави та демократичного суспільства. Вона є запорукою соціальної стабільності, національної єдності та післявоєнної відбудови України.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Андріяш В. Основні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. 2023. Вип. 4(70). С. 5–12.
2. Андріяш В. Соціальна відповідальність держави в сфері забезпечення соціального захисту населення в умовах війни в Україні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2023. № 2. С. 3–9.
3. Переселенці в Україні найбільше потребують роботи і житла. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3606253-pereselenci-v-ukraini-najbilse-potrebuut-roboti-i-zitla.html>
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України 1706-VII. Редакція від 04.04.2025, підстава – 4158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
5. Словник іншомовних слів О. Мельничука. URL: https://slovnyk.me/dict/foreign_melnychuk
6. Що таке толерантність? URL: <https://naurok.com.ua/scho-take-tolerantnist-vihovna-godina-spilkuvannya-201009.html>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Павленко Т. В.

канд. психол. наук

Державне некомерційне підприємство «Державний університет
“Київський авіаційний інститут”»

МЕТОД ПСИХОТЕРАПІЇ «Я-РЕКОНСТРУКЦІЯ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ТРАВМ ТА РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ

У сучасних умовах, позначених зростанням соціальних конфліктів, колективних потрясінь та історичних травм, проблема розвитку емпатії набуває виняткової актуальності [1; 2; 7]. Війни, масові репресії, примусове переселення, а також сучасні виклики, пов'язані з вимушеною міграцією та суспільною поляризацією, призводять до глибоких психологічних бар'єрів, які блокують здатність до співпереживання і взаєморозуміння. Емпатія в цьому контексті постає не лише індивідуальною навичкою, але й колективним ресурсом, необхідним для відновлення довіри, формування культури діалогу та подолання трансгенераційних наслідків травматичних подій [6]. Психотерапевтична практика стикається з нагальною потребою пошуку методів, здатних працювати із глибинними рівнями психіки, де закорінюються механізми відчуження і втрати чутливості [8].

Метод психотерапії «Я-реконструкція» розроблений для роботи з довербальними травмами та фундаментальними категоріями людського розвитку – бажанням, володінням та задоволенням [3; 4; 5]. Ці категорії визначають базові патерни взаємодії особистості зі світом. Порушення у сфері бажання проявляються як втрата життєвого імпульсу, дефіцит енергії для контакту та неможливість визнавати власні потреби. Травма володіння відображається у нездатності приймати й утримувати цінні об'єкти чи стосунки, що породжує заздрість, агресію та руйнівні форми конкуренції. Дефіцит у сфері задоволення призводить до неспроможності інтегрувати отриманий досвід, відчувати внутрішню повноту та вдячність, що формує хронічне почуття незадоволення та відчуження. Таким чином, довербальні травми стають основою психологічних бар'єрів, які блокують емпатію: страху перед «іншим», упередженості, схильності до редукції складних людських досвідів до стереотипів [4].

Метод психотерапії «Я-реконструкція» працює з тілесною пам'яттю та досвідом, що закарбувався ще до формування мовних і когнітивних структур [9]. Це дозволяє відновлювати базове відчуття безпеки, яке є необхідною умовою для емпатії. Повернення до довіри тіла та первинних форм контакту дає можливість реконструювати внутрішній досвід так, щоб людина могла вільно визнавати власні почуття й одночасно залишатися відкритою до

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

емоційності інших. У процесі терапії клієнт не лише зустрічається з «поламаними» частинами власної ідентичності, а й віднаходить способи їх інтеграції, що створює основу для нових патернів міжособистісної взаємодії [3; 5].

На відміну від суто когнітивних або поведінкових методів, «Я-реконструкція» дозволяє працювати з наслідками трансгенераційних і соціальних травм. Досвід колективних катастроф передається не тільки у вигляді наративів, але й через тілесні та емоційні коди, які формують «невидимі сценарії» поведінки у наступних поколіннях. Цей феномен докладно описаний у дослідженнях та підтверджений сучасними нейропсихологічними моделями тілесної пам'яті. Метод психотерапії «Я-реконструкція» надає інструменти, які дозволяють працювати з такими кодами без ретравматизації, створюючи можливість нової форми досвіду, заснованої на довірі, емпатії та чутливості [4; 5; 6; 8; 9].

У груповій роботі метод виявляє особливу ефективність завдяки феномену емпатичного відлуння: переживання одного учасника резонує з досвідом інших, формуючи колективне поле взаємопідтримки. У таких умовах стає можливим вихід за межі індивідуальної травми та перехід до соціального виміру емпатії, що надзвичайно важливо для подолання конфліктів та формування культури миру. Учасники отримують можливість не лише відновити власні внутрішні ресурси, але й відчувати себе частиною більшого цілого, де взаєморозуміння стає ключовим елементом відносин.

Отже, метод «Я-реконструкція» можна розглядати як психотерапевтичний інструмент, що інтегрує роботу з індивідуальною ідентичністю та колективними процесами. Він сприяє розвитку емпатії через відновлення довіри до власного досвіду та створення простору для автентичного контакту з іншими. Це відкриває перспективи для його застосування не лише в індивідуальній і груповій терапії, але й у програмах соціально-психологічної підтримки громад, які пережили конфлікти чи насильство.

Перспективними напрямками подальших досліджень є емпірична верифікація ефективності методу у підвищенні рівня емпатії, вивчення його впливу на зменшення упереджень і стереотипів, а також інтеграція «Я-реконструкції» у міждисциплінарні програми примирення та роботи з історичними травмами. Розвиток таких підходів відповідає сучасному запиту суспільства на формування культури діалогу, взаємної поваги і конструктивного співіснування.

Література

1. Вавринів О. С. Соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 260 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2. Журавльова Л. Психологічні основи розвитку емпатії людини : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Одеса : Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2008. 412 с.
3. Павленко Т. Метод психотерапії «Я-реконструкція» (вступ в метод). Київ : Психобук (Psychobook), 2022. 110 с.
4. Павленко Т. Розуміння довербальних травм методом психотерапії «Я-реконструкція». *Актуальні проблеми вищої професійної освіти* : зб. наук. пр. Київ : Національний авіаційний університет, 2023. С. 85–88.
5. Павленко Т. Метод психотерапії «Я-реконструкція» : навч. посібник для першого курсу. Київ : Психобук (Psychobook), 2024. 122 с.
6. Danieli Y. International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma. Springer, 1998.
7. Decety J., Cowell J. M. The complex relation between morality and empathy. *Trends in Cognitive Sciences*. 2018. Vol. 22. № 5. P. 337–349.
8. Singer T., Lamm C. The social neuroscience of empathy. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 2009. Vol. 1156. № 1. P. 81–96.
9. Van der Kolk B. A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. Viking, 2014.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Панчук Н. П.

канд. психол. наук, доцентка

Мала С. Ю.

студентка магістратури

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СХИЛЬНІСТЬ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ І ТОЛЕРАНТНІСТЬ: ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ У КОНТЕКСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН

Сучасне українське суспільство перебуває в умовах соціальних трансформацій, воєнних викликів та інформаційних впливів, що значною мірою позначається на міжособистісних відносинах. У ситуаціях стресу, невизначеності та підвищеної тривожності особистість може частіше вдаватися до маніпулятивних стратегій спілкування як засобу контролю чи захисту власних інтересів. З іншого боку, суспільна консолідація, волонтерський рух, підтримка внутрішньо переміщених осіб вимагають від людей високого рівня толерантності, емпатії та готовності до конструктивної взаємодії. У цьому контексті психологічне вивчення співвідношення маніпулятивності та толерантності набуває особливої значущості, адже саме баланс між цими якостями впливає на якість комунікації, соціальну згуртованість та психологічне благополуччя особистості. Аналіз взаємозалежності цих характеристик дозволяє глибше зрозуміти механізми побудови міжособистісних відносин у кризових умовах і створює підґрунтя для розробки психологічних програм розвитку асертивності, емпатії та культури діалогу. «Питання маніпуляції свідомістю з боку гуманітарних дисциплін, особливо соціальної психології, залишається відкритим і остаточно не досліджуваним» [2, с. 87].

У наукових дослідженнях проблеми маніпулятивності та толерантності простежуються різні підходи до їх розуміння та взаємозв'язку. Класичні праці Р. Крісті та Ф. Гейса [7] заклали теоретико-методологічні основи вивчення маніпулятивності, описавши її як міжособистісну стратегію впливу, що пов'язана з прагненням контролювати інших та використовувати їх у власних цілях. В. Магун і М. Руднєв [8] досліджують толерантність як соціально-психологічний феномен, що визначає якість комунікативних відносин і є важливим чинником згуртованості сучасних суспільств. В попередніх наукових працях [3; 6] ми розглядали особливості становлення гендерної ідентичності та сексуальності, які істотно впливають на вибір стратегій міжособистісної взаємодії, зокрема прояви маніпулятивності та рівень толерантності у комунікації.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

У працях дослідників О. Донченко, Т. Титаренко [1] підкреслюється, що маніпуляція в комунікації часто використовується у кризових суспільних умовах, коли домінують недовіра й тривожність. Вони розглядають толерантність як складову життєстійкості особистості, яка дозволяє зберігати конструктивні стосунки навіть у ситуаціях конфлікту.

В. Панок, Л. Орбан-Лембрик наголошують, що маніпулятивні тенденції пов'язані з низьким рівнем психологічної культури спілкування. Толерантність, згідно їх думки, розглядається як соціально значуща якість, що формується через освіту та соціалізацію і є протиположною маніпулятивності [4; 5].

С. Костю, С. Алмаші підкреслюють, що «окремим напрямом в дослідженні феномену маніпулювання є вивчення особистості маніпулятора (вибір людини – використовувати або не використовувати маніпулятивні стратегії в поведінці, можна розглядати як спосіб реалізації адаптаційної сторони особистості)» [2, с. 87]. Згідно їх думки, проведення «емпіричного дослідження дає змогу проаналізувати взаємозв'язок схильності до маніпулювання іншими людьми з особливостями соціально-психологічної адаптації особистості та побудувати програму розроблення навичок самооборони від маніпулятора» [2, с. 87]. Автори визначили ефективні стратегії психологічного захисту, які можуть бути впроваджені в освітній процес для зменшення вразливості молоді до маніпуляцій. Дослідження С. Костю, С. Алмаші є важливим внеском у розуміння маніпулятивної поведінки серед молоді та надають конкретні інструменти для її подолання в освітньому середовищі.

Отже, зарубіжні дослідження формують теоретико-методологічний фундамент вивчення маніпулятивності та толерантності, розглядаючи їх як ключові характеристики міжособистісної взаємодії. Ми підкреслюємо значущість соціокультурного та гендерного контексту у становленні особистісних рис, що визначають рівень толерантності та схильність до маніпулятивної поведінки. Поєднання класичних і сучасних досліджень дозволяє зробити висновок, що маніпулятивність і толерантність перебувають у взаємозалежності: підвищена схильність до маніпуляцій супроводжується зниженням толерантності, тоді як розвиток толерантності знижує ризик використання маніпулятивних стратегій у спілкуванні. Маніпулятивність у комунікації найчастіше проявляється там, де бракує довіри, емоційної стабільності та рівноправності. Толерантність виступає не лише моральною цінністю, а й психологічним механізмом адаптації, що допомагає зменшити рівень конфліктності у міжособистісних відносинах.

Література:

1. Донченко О., Титаренко Т. Психологія життєвої кризи. Київ : Либідь, 2003. 320 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

2. Костю С., Алмаші С. Psychological protection against manipulation in educational work with young people. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. №2(84), С. 87–96.
3. Максимчук Н. Психологія сексуального розвитку : навч. посібник. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2006. 144 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2016. 544 с.
5. Панок В. Психологія спілкування : навч. посібник. Київ : Каравела, 2019. 304 с.
6. Панчук Н. Гендерна психологія : навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 273 с.
7. Christie R., Geis F. *Studies in Machiavellianism*. New York : Academic Press, 1970. 388 p.
8. Magun V., Rudnev M. Tolerance and Intolerance in Contemporary Societies. *Journal of Social Issues*. 2020. Vol. 76. № 3. P. 701–727.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Повалена М. В.

канд. юрид. наук, доцентка

Львівський державний університет внутрішніх справ

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЦИФРОВОГО ГУМАНІЗМУ: БАЛАНС МІЖ ТЕХНОЛОГІЯМИ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Сучасне суспільство перебуває у вирі цифрової трансформації. Штучний інтелект, автоматизовані системи управління, цифрові сервіси та глобальні платформи докорінно змінюють політичні, соціальні й економічні процеси. У цих умовах виникає потреба у новій філософії співіснування людини й технологій. Такою філософією є «цифровий гуманізм», що передбачає розвиток цифрових інновацій із пріоритетом прав людини, гідності та демократичних цінностей. Європейський Союз послідовно формує модель цифрового гуманізму, яка базується на кількох ключових складових. По-перше, це нормативно-правове забезпечення. Найвідомішим документом є Загальний регламент захисту персональних даних (GDPR) [1, с. 12].

Він визначає високі стандарти захисту приватності, що поширили свій вплив далеко за межі Європи. Наступними кроками стали Digital Services Act (DSA) та Digital Markets Act (DMA) [2, с. 45], які регламентують діяльність онлайн-платформ, гарантуючи прозорість алгоритмів та захист прав користувачів. Нарешті, у 2024 році ухвалено Європейський акт про штучний інтелект (EU AI Act) [3, с. 33], який став першим у світі документом, що комплексно врегульовує використання ШІ. Цей акт класифікує технології за рівнями ризику та передбачає заборону найбільш небезпечних практик, зокрема систем масового стеження.

По-друге, цифровий гуманізм у ЄС виявляється через політику інклюзивності. Це означає забезпечення рівного доступу громадян до цифрових ресурсів. Європейська комісія інвестує значні кошти у розвиток цифрової освіти, формування навичок критичного мислення та подолання «цифрової нерівності». Адже лише тоді, коли кожна людина має рівні можливості у цифровому світі, можна говорити про справжню демократію.

По-третє, важливим елементом є формування культури цифрової етики. У багатьох країнах ЄС в освітні програми інтегровано курси з медіаграмотності, цифрових прав людини, культури спілкування в мережі. Це сприяє вихованню покоління, здатного користуватися технологіями відповідально. Для України європейський досвід цифрового гуманізму є надзвичайно актуальним.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

В умовах війни та післявоєнного відновлення цифрові сервіси стають ключовим інструментом управління, освіти та медицини. Проте перед державою постають серйозні виклики: захист персональних даних у воєнний час, подолання цифрової нерівності серед внутрішньо переміщених осіб та людей з інвалідністю, протидія російській пропаганді та дезінформації у соціальних мережах.

Баланс між технологіями та правами людини можливий лише за умови поєднання інноваційного розвитку з етичними й правовими запобіжниками. Європейський досвід показує, що важливо не відмовлятися від технологій, а навчитися керувати ними так, аби вони служили людині. Україні доцільно орієнтуватися на практики ЄС у сфері цифрового законодавства, а також формувати власну стратегію цифрового гуманізму, яка враховуватиме специфіку воєнних і післявоєнних викликів. Освіта в цій системі посідає провідне місце. Саме у школах та університетах формується нове покоління, яке має навички цифрової грамотності, критичного мислення та здатність до толерантного діалогу в інформаційному середовищі. Інтеграція курсів цифрової етики, прав людини та медіаграмотності в освітні програми може стати потужним інструментом формування цифрового гуманізму в Україні. Таким чином, «цифровий гуманізм» є не лише теоретичною концепцією, а й практичною стратегією. Він дозволяє поєднати високі технології з повагою до людської гідності та демократичних цінностей. Для України це не лише шлях до європейської інтеграції, але й можливість стати прикладом для інших постконфліктних держав, як можна поєднати відновлення країни з побудовою справедливого цифрового суспільства.

Європейський досвід цифрового гуманізму демонструє, що поєднання технологічного прогресу з пріоритетом прав людини є не лише можливим, а й необхідним. Правове регулювання, інклюзивність цифрового простору та формування етики користування технологіями створюють умови, за яких людина залишається в центрі цифрових трансформацій.

Для України такий підхід має стратегічне значення. У процесі війни та післявоєнного відновлення саме цифрові сервіси здатні забезпечити ефективне управління, освіти, доступ до медичних і соціальних послуг. Водночас вони повинні гарантувати захист приватності, інформаційну безпеку й рівний доступ для всіх громадян.

Цифровий гуманізм у європейському вимірі може стати для України не лише орієнтиром на шляху до євроінтеграції, а й основою для створення справедливого та інклюзивного цифрового суспільства, яке поєднує інновації з повагою до гідності кожної людини.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation, GDPR). Official Journal of the European Union. L 119, 4 May 2016.
2. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) and Regulation (EU) 2022/1925 on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act). Official Journal of the European Union. L 277/1, 27 Oct 2022.
3. European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act, EU AI Act). Official Journal of the European Union, 2024.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Політова А. С.

канд. юрид. наук, доцентка

Маріупольський державний університет (м. Київ)

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ** ДО КОРУПЦІЇ: ЧИ РЕАЛЬНО ЦЕ ДЛЯ УКРАЇНИ

Питання протидії корупції в Україні було, є й буде одним із найбільш хвилюючих питань спільно з питанням протидії російській агресії. Це впливає із загальнонаціонального соціологічного дослідження «Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність», яке провела соціологічна компанія Info Sapiens на замовлення Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК). Так, зокрема, відзначено, що «за даними опитування населення, у 2024 році корупція залишилася на другому місці серед основних проблем, перелік яких пропонувався респондентам (нагадаємо, у 2022 році корупція була на третьому місці, а в 2023 – піднялася до другого). До того ж актуальність корупції як проблеми зростає. У 2024 році корупцію назвали дуже серйозною проблемою 79,4% громадян, що є більшим за аналогічний показник у 2023 році на 7,8 в. п. Таким чином, оцінка серйозності корупції статистично значуще зростає другий період поспіль (2023 і 2024 рр.). У 2024 році цей показник досяг найбільшого значення з 2021 року. У середовищі бізнесу оцінка корупції як проблеми також значуще зростає і продовжує посідати друге місце у рейтингу загалом (або, які серед населення, перше серед інших проблем, якщо «винести за дужки» збройну агресію Росії). Дуже серйозною проблемою вважають корупцію 76,0% представників суб'єктів господарювання України (це на 3,0 в. п. більше, ніж у 2023 році; хоча статистичної значущості зміни показника не зафіксовано, тренд на зростання проблематики є досить яскравим; зокрема зростання, порівняно з 2022 роком, становить плюс 20,8 в. п.). Таким чином, оцінка корупційних загроз в аудиторії бізнесу перевищила рівень 2021 «довоєнного» року» [3].

Саме тому варто погодитися, що в Україні корупція – це щоденна реальність, котра нагадує про себе в чергах за документами чи новинах про скандали. Після Революції Гідності 2014 року країна зробила значні кроки, створивши Національне антикорупційне бюро (далі – НАБУ) та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (далі – САП), які розслідували тисячі справ. Однак у 2025 році виклики залишаються: війна з Росією посилила ризики, бо гуманітарна допомога стає мішенню для схем. За даними Transparency

** Термін «толерантність до корупції» використовується виключно для опису негативного соціального явища – поблажливого ставлення суспільства до корупції. Він не має нічого спільного з поняттям толерантності як гуманістичної цінності.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

International, Індекс сприйняття корупції в Україні покращився з 30 балів у 2014 році до 36 у 2024-му, але це все ще нижче середнього по Європі [2].

Через це в 2022 році Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) представило Стратегію формування толерантності до корупції, відзначивши, що для успішної реалізації антикорупційної реформи важливо сформуванню нульову толерантність до корупції серед населення. Це означає необхідність проводити активну просвітницьку діяльність одночасно з реалізацією антикорупційних заходів, що описані в проєкті Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки [4].

Що пропонує НАЗК для формування нульової толерантності до корупції? Проведений аналіз показав, що НАЗК необхідно сконцентруватися на досягненні двох ключових результатів:

- підвищення рівня довіри до держави;
- просування доброчесних стратегій поведінки.

Яким чином це планувалося реалізувати? Так, зокрема, у звіті про стан реалізації Антикорупційної стратегії щодо формування негативного ставлення до корупції зазначено:

1) загальний рівень толерування корупції в Україні знизився завдяки:

- інтеграції антикорупційної тематики до змісту освіти всіх рівнів, зокрема, формування у суспільстві стійкого уявлення про корупцію як явище, що суттєво сповільнює соціально-економічний розвиток держави, про корупціонерів як осіб, які роблять публічну адміністрацію неефективною, а також усвідомлення того, що недоброчесні практики, навіть коли зручною виглядають можливість вирішити свої проблеми у короткотерміновій перспективі, завжди є не вигідними для людини та у суспільства середньостроковій довгостроковій перспективі;
- створенню сприятливих умов для підвищення кваліфікації педагогічних працівників та осіб, які працюють з населенням, зокрема з питань академічної доброчесності та формування у здобувачів освіти ставлення нетерпимості до корупції у всіх її проявах;
- донесенню до суспільства інформації про негативні наслідки вчинення корупційних і пов'язаних правопорушень з корупцією (для суспільства та держави, а також для осіб, які вчинили такі правопорушення), а також про важливість забезпечення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- вжиттю комплексу заходів, спрямованих на формування у публічних службовців уявлення про себе як про осіб, що служать інтересам Українського народу, а також суспільної довіри до як публічного службовця ключової підстави його перебування на посаді;

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

- утвердженню в суспільстві культури верховенства права, атмосфери доброчесності та нетерпимості до корупції, у тому числі засобами соціальної реклами;

2) рівень обізнаності громадян, які усвідомлюють важливість стандартів доброчесної та етичної поведінки публічних службовців, підвищився завдяки активному та системному проведенню інформаційно-просвітницьких і навчально-методичних заходів, інтегрованих у формальну та неформальну освіту [1].

Але чи свідчить це про те, що ключові результати, які ставилися у Стратегії формування толерантності до корупції досягнуто? Як відзначають Я. Цимбаленко, І. Шумак, Ю. Гермаш у науковій статті «Інтеграція антикорупційної загальної компетентності випускника до змісту вищої освіти (управлінський аспект)», «для ефективної реалізації заходів з впровадження обов'язкових загальних компетентностей офісом доброчесності Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) на виконання Державної антикорупційної програми був розроблений навчально-методичний комплекс дисципліни «Антикорупція та доброчесність». У 2023-2024 навчальному році ця дисципліна пілотувалась у 10 університетах, що подались на відкритий конкурс і пройшли відбір.

За результатами проведеного тестового навчання було здійснено низку соціологічних опитувань з метою з'ясування впливу антикорупційної освіти на рівень сприйняття корупції та розуміння її згубних наслідків.

Короткі висновки:

- більшість опитаних здобувачів (87 %) визначили, що курс «Антикорупція та доброчесність» був для них корисним;
- 98,6 % опитаних здобувачів задоволені актуальністю викладеного матеріалу;
- 97,7 % опитаних визначили, що навчилися розпізнавати корупційні дії, які вчиняються щодо них самих;
- 99,1 % навчилися уникати дій, пов'язаних із корупцією та академічною недоброчесністю;
- 94,9 % опитаних зможуть застерігати інших від вчинення корупційних і недоброчесних дій, консультувати у загальних рисах інших осіб.

Порівняння рівня обізнаності з окремими складовими, що становили зміст дисципліни, вказує на значну позитивну динаміку, проте варто відзначити, що у вихідному опитуванні взяли участь переважно активні здобувачі вищої освіти, прогрес яких може бути кращим, ніж у середньому по курсу.

Також варто звернути уваги на такі висновки:

Антикорупційна програма університету була добре знайома 36,3 % респондентів вхідного опитування, після завершення курсу цей показник склав 56,8 %. 26,6 % опитаних здобувачів вищої освіти вхідного дослідження були

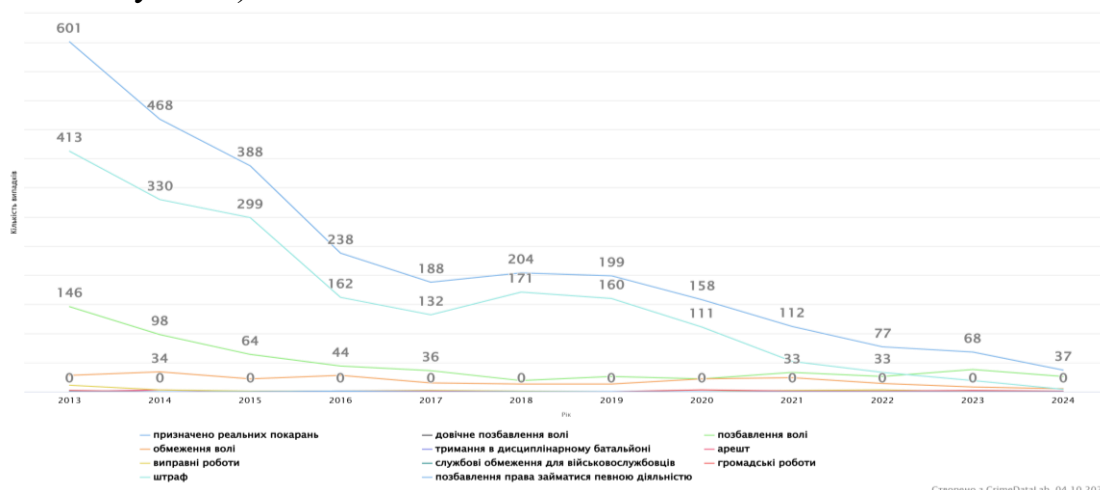

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

ознайомлені з політикою викривання та повідомлення про корупцію, у вихідному дослідженні цей показник склав 58 %, а обізнаність щодо політики академічної доброчесності виросла з 52,6 % до 75,5 %. Майже вдвічі збільшився відсоток поінформованості щодо політики прозорості діяльності університету – з 33,2 % до 58,2 %. Обізнаність відносно політики щодо норм етичної поведінки підвищилась з 48,3 % до 68,7 %.

Збільшилась обізнаність стосовно процедури інформування про факти корупційних діянь з 34,9 % до 58,9 %, розуміння наслідків порушення норм академічної доброчесності з 67,5 % до 81,6 %, а також обізнаність про антикорупційні заходи в університеті з 35,8% до 54,3 %» [6, с. 141].

Безумовно, наведена Я. Цимбаленко, І. Шумак, Ю. Гермаш статистична інформація свідчить про формування толерантності у здобувачів освіти до корупції. Проте, чи можна вважати, що практика притягнення до відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення дозволить донесенню до суспільства інформації про негативні наслідки? Так, наприклад, виходячи із визначення корупційні кримінальні правопорушення (законодавець у примітці до ст. 45 КК України закріпив, що це кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК України), найбільш розповсюдженим є привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України). Разом з тим, з 2013 рік по 2024 рік було обліковано 120 тис. кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, серед яких до суду з обвинувальним актом спрямовано 6 тис. 600 кримінальних проваджень, а покарання у виді позбавлення волі призначено 578 особам [5] (див. більш детально Рисунок 1).

Створено з CrimeDataLab, 04.10.2025

Рисунок 1. Покарання за ст. 191 КК України призначене судом з 2013 рік по 2024 рік

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

Отже, проведений нами аналіз щодо забезпечення виконання Стратегії формування толерантності до корупції дозволяє відзначити, що такі заходи реалізуються, але не дають тих результатів, які очікувались. Корупція залишається одним із ключових чинників, що перешкоджає соціально-економічному розвитку країни та підриває довіру до інститутів влади. Особливе обурення викликає залученість до корупційних дій осіб, які обіймають високі або стратегічно важливі посади. Це підсилює критику державних інституцій, особливо в умовах воєнного конфлікту та зовнішньої агресії, що серйозно впливає на внутрішню стабільність та міжнародний імідж України.

Література

1. Антикоруptionна стратегія на 2021–2025 роки. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. Київ, 2022. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsiyna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення: 04.10.2025).
2. Гринишин А. День боротьби з корупцією 2025: історія та значення. *Homester*. 29 вер. 2025 р. URL: <https://homester.com.ua/den-borotby-z-korupciyeyu-2025-istoriya-ta-znachennya/> (дата звернення: 04.10.2025).
3. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. Аналітичний звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ, 2024. URL: <https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Pages/50/d0/50d0d9eef5cf33c10f1fc7f6e86048a2bf3731bd3d08a36f4cec95baea1475b88460841.pdf> (дата звернення: 04.10.2025).
4. Стратегія формування нульової толерантності до корупції *Національне агентство з питань запобігання корупції*. Київ, 2022. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/Strategiya-formuvannya-nulvoyi-tolerantnosti-1.pdf> (дата звернення: 04.10.2025).
5. Тисячі корупційних справ в Україні не закінчуються вирокami – дослідження. *Слово і Діло*. URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/08/12/novyna/pravo/tysyachi-korupcijnyh-sprav-ukrayini-ne-zakinchuyutsya-vyrokami-doslidzhennya?fbclid=IwY2xjawNOUQtIeHRuA2FlbQIxMQABHsfWnnqSGUUAwVUhOOeuE8PfAOcaB1jf2D20QH0MzEZR3wnu8Lvji3RT_0Wk_aem_MEq0MLAOM_lwMuEprMy6qA (дата звернення: 04.10.2025).
6. Цимбаленко Я., Шумак І., Гермаш Ю. Інтеграція антикорупційної загальної компетентності випускника до змісту вищої освіти (управлінський аспект). *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 18. С. 139–146.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Пономаренко А. Ю.
студентка магістратури
Наук. кер.: канд. пед. наук, доцентка Коваленко Ю. О.
Запорізький національний університет

НОВА ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Головною стратегічною метою реформаторських ініціатив Міністерства освіти і науки України є створення школи, у якій освітній процес буде не лише комфортним та емоційно сприятливим для учнів, але й забезпечуватиме формування здатності застосовувати набуті знання у повсякденному житті. Відповідно, головною концепцією Нової Української Школи є трансформація школи на заклад, де приємно навчатися, де учні не лише отримують знання, а й розвивають компетентності для застосування їх у житті.

Це досягається через компетентнісний підхід (навчання на основі вмінь, а не фактів), педагогіку партнерства (взаємодія вчителя, учня та батьків) та створення безпечного, сучасного освітнього середовища. Одним із ключових елементів НУШ є педагогіка партнерства, а отже – створення гуманної та довірливої атмосфери у стосунках між учителями та учнями, де вони взаємодіють як партнери. Учасники уроку фізичної культури повинні разом створювати власні правила, домовлятися та виконувати їх, що сприяє формуванню толерантності, взаємоповаги та навичок соціальної взаємодії.

Учитель бере на себе функцію тьютора (англ. tutor – наставник, репетитор, приватний педагог): поважає думку учнів, налагоджує діалог, підказує та співпрацює з ними. Така взаємодія сприяє творчості та креативності.

Мета НУШ, з точки зору МОН України, – виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення, дотримується прав людини та проявляє соціальну відповідальність. Головним напрямком фізичного виховання є формування здорової, розумово підготовленої, соціально-активної, морально стійкої та фізично вдосконаленої людини, готової до майбутньої професії. Тому важливо враховувати індивідуальні здібності дитини, збереження її здоров'я, педагогіку партнерства, співпрацю між учителем, учнем та батьками, створюючи психологічно комфортні умови перебування у школі.

Компетентності, яких набуватимуть учні, закріплено законом «Про освіту», з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя»: мовна, математична, природничо-технічна, інноваційна, екологічна, інформаційно-комунікаційна, громадянська та соціальна компетентності, культурна, підприємницька та фінансова грамотність. Ці компетентності передбачають розвиток цінностей толерантності, рівності, взаємоповаги та здорового способу життя.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Опитування освітян показало, що незважаючи на те, що 95% респондентів вказали, що поінформовані про зміст реформи НУШ і її відмінність від старої системи викладання, близько 40% з них знання доволі поверхові: вони не змогли б пояснити іншим зміст реформи та її відмінність від старої системи [1].

Фундаментальними для формування перелічених компетентностей є soft skills. Головним напрямом співпраці учнів і вчителів щодо успішного впровадження НУШ у наступні роки є формування навичок успішних людей – як у вчителів, так і в учнів. Soft skills – це особисті характеристики, завдяки яким людина може успішно взаємодіяти в команді під час розв’язання будь-яких питань. Це продуктивні риси особистості, які характеризують відносини в соціальному середовищі (комунікативні здібності, мовні навички, когнітивні та емоційні співпереживання, управління часом, колективна взаємодія, риси лідерства тощо).

Дослідження показують, що soft skills мають важливе значення для продуктивності та інноваційних здібностей педагогів. Вони необхідні для формування в учнів умінь співпрацювати, слухати інших, приймати різні точки зору та працювати в команді – тобто для розвитку толерантності.

Цей термін з’явився в американських бізнесових колах. На їхню думку коротко, то soft skills – це особисті характеристики, завдяки яким людина може успішно взаємодіяти в команді під час розв’язання будь-яких питань. Інше визначення «м’які» навички – це сукупність продуктивних рис особистості, які характеризують відносини в соціальному середовищі (комунікативні здібності, мовні навички, особисті звички, когнітивні або емоційні співпереживання, управління часом, колективна взаємодія, риси лідерства тощо).

В. Лю та Дж. Лью на основі аналізу бази даних оголошень про роботу в Інтернеті з 2010 по 2019 рік, виявили, що вакансії в енергетичному секторі США все частіше вимагають високих рівнів «м’яких» навичок (таких як соціальні, когнітивні, навички управління персоналом, управління проєктами та обслуговування клієнтів).

Згідно з дослідженням С. Діан soft skills мають важливе значення для продуктивності роботи сучасних працівників. Пурванто А. визначив, що жорсткі навички, м’які навички, організаційне навчання та інноваційні здібності мають позитивний і значний прямий вплив на продуктивність викладачів Індонезійського ісламського університету.

Фікрі М. та ін. встановили, що жорсткі та м’які навички мають позитивний і значний вплив на інноваційну здатність педагогів як прямо, так і опосередковано через посередництво організаційного навчання. Чому саме ці навички вийшли на передові позиції зараз? Тож постає питання, чому саме зараз? Провідні фахівці різних галузей окреслюють основні характеристики сучасної епохи: епоха дій; швидка зміна подій; великий об’єм нової інформації,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

що треба обробляти в обмеженому часі; чіткі сплановані дії, чіткий розподіл часу; у фаворі стратегічне мислення; командна робота, колективна енергія; поява нових знань і наша неготовність до них; необхідність швидкого прийняття рішень; відповідальність за своє життя, а не перекладання на державу, оточення тощо; цінна лідерська позиція, формування лідерських якостей тощо.

Фізичне виховання та спорт – універсальний тренер soft skills. Через командні ігри та спортивні активності учні навчаються взаємоповазі, емпатії, конструктивному вирішенню конфліктів та прийняттю правил, що відображає принципи недискримінації та інклюзії. Успішним процес формування soft skills та толерантності забезпечується через:

- безперервну роботу над власним прикладом учителя;
- популяризацію систематичних занять спортом;
- розвиток навичок стратегічного планування, управління часом та емоційним станом;
- формування здатності сприймати невдачі як можливості росту;
- розвиток критичного мислення та конструктивного діалогу, толерантності;
- виховання відкритості до нового та прийняття різних думок;
- розвиток лідерських якостей, емпатії, творчості та командної взаємодії.

Сучасна фізична культура переорієнтована на колективні дії та соціальну відповідальність. Вона формує у дітей уміння співпрацювати, долати перешкоди, поважати індивідуальні відмінності, брати відповідальність за своє життя та активно взаємодіяти у соціумі [2].

Отже, фізичне виховання у контексті НУШ є дієвим майданчиком формування толерантності, soft skills та соціально відповідальної поведінки, що забезпечує всебічний розвиток учнів та формування громадян, готових до життя у сучасному суспільстві.

Література

1. Коваленко Ю. Психолого-педагогічний аспект фізичного виховання у формуванні навичок soft skills в межах викладання дисципліни «Психолого-педагогічні основи фізичної культури і спорту». *Системні трансформації України та світу: історія та сучасність* : колективна монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2024. С. 5–8.
2. Hrynevych L., Linnik O., Herczyński J. The new Ukrainian school reform: Achievements, developments and challenges. *European Journal of Education*. 2023. № 58. P. 542–560.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Пономаренко О. М.

студент

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцентка Шульга О. О.

Запорізький національний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КУЛЬТУРІ СПІЛКУВАННЯ

У ХХІ столітті толерантність набуває статусу базової цінності демократичного суспільства. Вона виступає не лише моральною категорією, але й важливою комунікативною компетентністю, що забезпечує ефективну взаємодію між людьми різних культур, релігій, світоглядів і соціальних статусів. В умовах європейської інтеграції України особливого значення набуває формування культури толерантного спілкування – як у системі освіти, так і в ширшому медіа- та культурному контексті.

У доповіді розглядається феномен толерантності як ключовий компонент сучасної культури спілкування. Аналізуються основні європейські підходи до формування культури толерантності, її освітні, соціокультурні та медіавиміри. Наголошено на важливості розвитку емпатії, поваги до різноманіття етичної комунікації в умовах глобалізації та цифрового суспільства.

Проблема толерантності в культурі спілкування привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Філософські основи толерантності були закладені ще Джоном Локком, Вольтером та Іммануїлом Кантом, які розглядали її як моральну чесноту та передумову мирного співіснування. Мартін Бубер і Карл Роджерс у межах гуманістичної філософії та психології підкреслювали важливість діалогу, емпатії й безумовного прийняття іншого як основи толерантної комунікації. У сучасних українських дослідженнях (І. Бех, Л. Коростиль, Т. Козлова) толерантність розглядається як інтегративна якість особистості, що формується в освітньому середовищі та реалізується через культуру мовлення, етику комунікації та цінності гуманізму. Вагомий внесок у визначення принципів формування культури толерантності зробила ЮНЕСКО, зокрема через ухвалення «Декларації принципів толерантності» (1995), яка стала теоретичною та практичною основою для розвитку відповідних освітніх і соціокультурних програм.

Толерантність (лат. *tolerantia* – терпимість) – прояв терпимості до чужих думок, вірувань, світоглядних уподобань, а отже, визнання за людиною права на власну думку, публічне її оприлюднення та доведення правомірності; спокійне, виважене ставлення індивіда до суджень інших людей. Толерантність є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного, суспільно-політичного устрою [1, с. 305].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Толерантність у культурі спілкування означає не лише терпимість, але й глибоку повагу до інакшості, готовність до діалогу та взаєморозуміння. Вона виступає основою соціальної згуртованості та конструктивної взаємодії. Дослідник Манакін В. стверджує, що толерантність і порозуміння є важливим елементом ціннісної картини світу народів і їх представників [2, с. 115].

Культура спілкування є системою моральних, естетичних і мовних норм, які визначають стиль та якість взаємодії людей. Толерантність у спілкуванні проявляється через:

- етичність мовлення – уникання дискримінаційних висловів, мови ворожнечі, агресії;
- емпатійність – здатність розуміти емоційний стан співрозмовника;
- діалогічність – готовність вислухати іншу точку зору;
- рефлексивність – усвідомлення власних стереотипів і упереджень.

Толерантне спілкування є формою реалізації мовленнєвих інтенцій мовця, де головну роль відіграють доброзичливість, взаємоповага, кооперація та психологічна врівноваженість учасників комунікації. Успіх мовленнєвої діяльності залежить від уміння мовця добирати релевантні мовні засоби, тональність і жанрову форму спілкування, що сприяє уникненню конфліктів та формуванню довірливого діалогу. Толерантність є не лише моральною якістю, а й комунікативною стратегією, що базується на принципах співпраці, взаєморозуміння й етичної координації між комунікантами.

Українська культура спілкування історично зорієнтована на повагу, чемність, щирість і ввічливість, про що свідчать прислів'я, приказки, мовленнєві формули привітання, подяки, побажання. Толерантність у мовленні виявляється через інформативні, питальні, спонукальні, інтерактивні інтенції – тобто через добір лінгвістичних засобів, які виражають гармонійні наміри, делікатність і прагнення порозуміння. Таким чином, толерантна комунікація трактується як не лише мовна, а й духовно-культурна категорія, що відображає моральну зрілість особистості та сприяє формуванню культури діалогу в суспільстві [3, с. 61–62].

У міжкультурній комунікації толерантність виступає ключовою умовою ефективного діалогу цивілізацій. Вона передбачає визнання права іншого бути іншим – у мові, поведінці, віросповіданні чи способі мислення.

Європейські освітні системи ґрунтуються на ідеях гуманізму, плюралізму, прав людини й міжкультурної освіти. У цьому контексті толерантність розглядається як компетентність, що формується в процесі виховання, навчання та культурного досвіду.

Серед провідних парадигм можна виокремити:

1. Гуманістичну парадигму – виховання через діалог, розуміння, співчуття (К. Роджерс, М. Бубер).

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2. Інклюзивну парадигму – визнання рівності всіх учасників освітнього процесу, незалежно від їхніх особливостей.

3. Медіапарадигму – розвиток медіаграмотності як інструменту протидії мові ворожнечі та маніпуляціям.

4. Мистецьку парадигму – формування толерантності через спільне творчо-естетичне переживання, що сприяє емпатії та культурному діалогу.

В освітньому середовищі толерантність формується через особистий приклад викладача, демократичний стиль спілкування, створення атмосфери поваги та взаємодопомоги.

Сучасна культура спілкування дедалі більше переміщується у цифровий простір. Соціальні мережі, форуми, чати стали головними аренами суспільної взаємодії. Проте саме тут толерантність найчастіше порушується через мову ворожнечі, тролінг і маніпуляції емоціями.

Важливою складовою формування культури толерантності в медіа є цифрова етика, що передбачає:

- відповідальне користування інформацією;
- дотримання принципів поваги до приватності;
- уникнення принижень і стереотипів.

Медіаграмотність і критичне мислення мають стати частиною навчальних програм усіх рівнів освіти як засіб виховання культури взаємоповаги в цифровому середовищі.

Толерантність у культурі спілкування – це не лише риса особистості, а й соціальна необхідність сучасного суспільства. Вона забезпечує мирне співіснування, партнерство та розвиток демократичних інститутів. Європейські практики показують, що культура толерантності формується через системну інтеграцію освітніх, медійних і мистецьких стратегій [4, с. 241].

В українському контексті це означає потребу посилення гуманістичного компоненту освіти, розвитку комунікативної культури педагогів і студентів, підтримки ініціатив, спрямованих на подолання упереджень і мови ворожнечі.

Формування толерантності – це процес, який починається з культури спілкування кожного. Від уміння слухати, поважати, приймати і розуміти іншого залежить не лише якість міжособистісних стосунків, а й майбутнє демократичної України в європейському співтоваристві.

Література

1. Соціологія : словник термінів і понять / упоряд. Є. Біленький, М. Козловець, В. Федоренко / за заг. ред. М. Козловця. Київ : Кондор, 2006. 372 с.
2. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

3. Шабат-Савка С. Толерантне спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій. *Мовознавство*. 2010. № 6. С. 60–63.
4. Козубовська І. Толерантність як важлива умова успішної міжкультурної взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород : Говерла, 2013. Вип. 29. С. 241

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Похиленко І. С.

канд. юрид. наук, доцентка

Київський національний університет будівництва і архітектури

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МИРУ Й ТОЛЕРАНТНОСТІ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Формування культури миру й толерантності є одним із ключових завдань сучасних освітніх систем. В умовах глобальних викликів, воєнних конфліктів та загострення соціальних протиріч особливо актуальним стає пошук ефективних інструментів для утвердження взаємоповаги та діалогу в суспільстві. Одним із таких інструментів виступає мистецька освіта, що поєднує креативний, культурний і правовий потенціал.

Правові засади культурної та мистецької діяльності в Україні визначають рамки, у межах яких здійснюється виховання нових поколінь, забезпечується доступ до культурних благ і гарантується реалізація прав людини у сфері культури. У цьому сенсі мистецька освіта постає не лише педагогічним, а й юридично закріпленим механізмом формування культури миру й толерантності.

Законодавство України у сфері культури та мистецтва базується на Конституції України, де стаття 11 визначає, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Стаття 54 Конституції гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

До профільних нормативних актів належать Закон України «Про освіту» 2017 року, який закріплює, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави, а також Закон України «Про культуру» 2010 року, що визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них. Суттєвою складовою є також Закон України «Про авторське право і суміжні права» 2022 року, що

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

створює правові механізми захисту культурних продуктів в умовах цифровізації.

Окрім національних норм, вагому роль відіграють міжнародні договори, до яких приєдналася Україна. Серед них – Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 року, Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року, а також Європейська культурна конвенція 1954 року. Вони визначають міжнародні стандарти у сфері культурної політики та формування толерантності, які поступово імплементуються у вітчизняне законодавство.

Мистецька освіта в Україні виконує функцію інтеграції правових гарантій та освітніх практик. Правові норми забезпечують її доступність, адже держава гарантує рівні можливості у здобутті мистецької освіти незалежно від статі, національності, соціального походження чи місця проживання. Водночас законодавство передбачає охорону культурного розмаїття, що означає підтримку культурних ініціатив етнічних та національних меншин.

Важливою тенденцією є інтеграція мистецької освіти в європейський освітній простір. Імплементація стандартів Болонського процесу та активна участь у програмах Erasmus+, зокрема в проєктах Жан Моне, створюють інституційні передумови для формування міжкультурного діалогу. Правове регулювання гарантує також захист прав творчих працівників та студентів, визначаючи особливості їхньої діяльності у сфері освіти й культури.

Європейський Союз приділяє значну увагу культурній політиці як чиннику розвитку демократичних цінностей. У документах Ради Європи підкреслюється, що мистецька освіта має сприяти розбудові «культури демократії», формувати громадянську активність і здатність до мирного врегулювання конфліктів.

В Україні ці підходи відображаються у низці нормативно-правових актів. Зокрема, затверджена наказом Міністерства культури України від 20 грудня 2017 року № 1433 «Концепція сучасної мистецької школи» заклала ідейні та нормативні підвалини модернізації мистецької освіти в умовах реформи децентралізації та інтеграції до європейського освітнього простору. Основною метою документа стало підсилення ролі початкової мистецької освіти у суспільстві, забезпечення доступності та підвищення її якості. Серед позитивних моментів варто відзначити закріплення принципів автономії закладів, права учня на індивідуальну освітню траєкторію, відкритість до інклюзивних практик та наголос на партнерстві між школою, громадою і державою. Проте низка викликів залишилася невирішеною. Зокрема, зберігалися рудименти радянської системи із домінуванням виконавської підготовки, відсутністю гнучких програм та обмеженою участю громадян старшого віку у мистецькому навчанні. Додатковими слабкими місцями стали

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

недостатня фінансова автономія, брак сучасних методичних матеріалів і формальне ставлення до підвищення кваліфікації педагогів. Подолати ці проблеми можливо шляхом практичного втілення принципів фінансової самостійності, створення електронних освітніх ресурсів, систематичного підвищення кваліфікації вчителів на засадах креативності, а також через активніше залучення громади до стратегічного планування розвитку мистецьких шкіл.

Не менш важливою стала затверджена наказом Міністерства культури та стратегічних комунікацій України від 27 січня 2020 року № 339 «Концепція інклюзивної мистецької освіти», яка спирається на принципи дитиноцентризму, людиноцентризму, протидії дискримінації та універсального дизайну. Позитивним аспектом документа є його гуманістична спрямованість: мистецька освіта розглядається як право кожного, незалежно від віку, статі чи особливих освітніх потреб. Концепція передбачає тісну взаємодію органів влади, інклюзивно-ресурсних центрів і громадських організацій, що забезпечує її соціальну та інституційну широту. Однак реалізація цієї концепції стикається з низкою перешкод: браком фінансування, кадровою недостатністю, відсутністю достатньої кількості адаптованих програм і матеріально-технічної бази для інклюзивного навчання. Подолати ці проблеми можливо через створення цільових державних і місцевих програм підтримки інклюзивних закладів, стимулювання підготовки педагогів-асистентів, упровадження універсального дизайну будівель і навчальних просторів, а також залучення міжнародних грантових ресурсів.

Обидві концепції – сучасної мистецької школи та інклюзивної мистецької освіти – є взаємодоповнюючими. Перша наголошує на автономії, якості та модернізації змісту, друга ж акцентує на рівності та доступності. Їх об'єднання у практичній площині здатне забезпечити системний розвиток мистецької освіти, де ключовими орієнтирами будуть демократичні цінності, толерантність та формування культури миру.

У сучасних дослідженнях питання розвитку мистецької освіти в Україні отримують дедалі більше уваги, зокрема у статті О. Квецько та Н. Марусик «Проблеми та перспективи мистецької освіти в Україні» [1]. Авторки відзначають, що попри стратегічне значення мистецької освіти для формування культурної ідентичності та громадянської активності, вона стикається з низкою проблем. Серед ключових викликів виокремлюються недостатнє фінансування, відсутність сучасних навчальних матеріалів та обладнання, обмеженість інноваційних методик викладання, а також нерозвинена система підтримки молодих митців і викладачів.

Разом із тим у статті підкреслюється важливість упровадження інтерактивних технологій, що стимулюють активну участь студентів у

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

навчальному процесі та сприяють розвитку культурної компетентності. Авторки наголошують на потребі збереження традиційних форм мистецтва в умовах стрімкої технологічної трансформації та підкреслюють значення міжнародного співробітництва, яке може забезпечити запозичення успішних європейських практик. Позитивним аспектом дослідження є пропозиція створення сприятливого середовища для творчого розвитку, підтримка участі у міжнародних проєктах та використання цифрових технологій для вдосконалення освітнього процесу.

Важливим моментом у роботі О. Квецко та Н. Марусик є акцент на ролі мистецької освіти у вихованні толерантності, поваги до культурного розмаїття та розвитку критичного мислення. Проте для практичної реалізації цих ідей необхідні стабільні фінансові механізми, удосконалення нормативної бази та підготовка педагогів нового типу, здатних працювати в умовах цифровізації та інклюзивного середовища.

Враховуючи викладене, можна прийти до наступних висновків. Мистецька освіта постає одним із ключових інструментів виховання культури миру й толерантності, адже поєднує у собі педагогічний, культурний і правовий вимір. Конституційні норми та профільне законодавство України створюють правове підґрунтя для розвитку цієї сфери, водночас міжнародні конвенції забезпечують інтеграцію українського освітнього простору у загальноєвропейський культурний контекст.

Попри очевидні здобутки, низка проблем залишається невирішеною. Це насамперед обмежене фінансування, нерівний доступ до якісної мистецької освіти, відсутність гнучких навчальних програм, кадровий дефіцит і недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення. Додатковим викликом є потреба в модернізації методик викладання та розбудові інклюзивної інфраструктури, що ускладнює реалізацію концепцій сучасної та інклюзивної мистецької школи.

Шляхи подолання цих труднощів полягають у комплексних заходах: розширенні фінансової автономії закладів, створенні системи цільових державних програм підтримки, стимулюванні міжнародного співробітництва та залученні грантових ресурсів, систематичному підвищенні кваліфікації педагогів, упровадженні універсального дизайну й інклюзивних практик.

Як засвідчують сучасні дослідження, лише за умови поєднання правових гарантій, інноваційних педагогічних методик і належної підтримки мистецька освіта здатна реалізувати свій потенціал як механізм формування культури миру, поваги до культурного розмаїття та громадянської активності.

Отже, мистецька освіта в Україні може і повинна стати не лише сферою професійної підготовки, а й фундаментальним соціокультурним чинником,

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

який сприятиме демократизації суспільства, його згуртованості та стійкості в умовах глобальних викликів.

Література

1. Квецко О., Марусик Н. Проблеми та перспективи мистецької освіти в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук* : наук. журнал. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2023. Вип. 70. Т. 1. С. 142–146.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Проценко О. А.

канд. філол. наук, доцентка

Запорізький національний університет

ДИСКУРС НЕСВОБОДИ У СПОГАДАХ Є. ІВАНИЧУКА «ЗАПИСКИ КАТОРЖАНИНА»

Євген Іваничук – громадський діяч, «під час 2-ї світової війни воював у складі УПА. Був заарештований і 17 квітня 1945 засуджений до 15-ти років таборів, покарання відбував у Воркутинських таборах (РФ). 17 травня 1955 звільнений, 1967 реабілітований» [1].

У повісті-спогаді «Записки каторжанина» – оповідь Є. Іваничука, політичного в'язня про десятилітню воркутинську каторгу. Сьогодні дослідження злочинів тоталітарного режиму у спогадовій літературі – це заглиблення в правдиве, довгий час замовчуване/заборонене, на жаль, досить трагічне минуле українців. Реальні картини, задокументовані Є. Іваничуком, занурюють у страшну, жорстоку реальність України за часів тоталітарного режиму: «Від заходу і півдня, до Крайньої Півночі і сходу тюремні камери у прямому розумінні цього слова вщерть були набиті в'язнями, що задихалися від браку повітря, випарів і смороду параш, які тільки деколи закривали покришками. Спітнілі напівголі люди стояли годинами, днями і місяцями, щільно притулившись один до одного, дістаючи тільки в порядку черги право на короткий сон чи відпочинок» [2, с. 13–14]. Автор переконує: у місцях позбавлення волі повсякчас нехтувалися і порушувалися права осіб, які незаконно були відправлені в місця несповоди, ще часто за фальшивими звинуваченнями.

З перших сторінок повісті-спогаду дізнаємося про нелюдські умови перебування ув'язнених, їхні страждання у тюремній камері – «це зовсім інший світ, зі своїми законами й жорстокими жартами та порядками, але без жодних прав...» [2, с. 13]. Вражає кількість зафіксованих пам'яттю Є. Іваничука тортур у тюремній камері: «Удар під ребро дужкою масивного висячого замка нагадав мені, де я перебуваю, і допоміг буквально влетіти в якусь напівтемну кімнату. В обличчя вдарила хвиля нагрітого, вологого повітря і міцного запаху немитого людського тіла <...> Бетонна підлога приміщення майже суцільно була встелена людьми, які лежали покотом у різних позах і тільки глибоке дихання свідчило про те, що то не мерці, а живі люди» [2, с. 11]. Били в'язнів постійно, щоб залякати, щоб зробити покірними і сумирними, «... били завжди і всюди, де тільки можна було» [2, с. 21]. Є. Іваничуку важко навіть описувати «... всі ті жахи, та й не треба, мабуть, бо не можна писати весь час, як нас били...» [2, с. 21]. Перебування у тюремній камері прирівняно до дна пекла: «... і донині чую той божевільний лемент і зойки, і досі бачу спотворені від жаху обличчя й

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

безумні очі людей, котрі, доведені до відчаю, пробували кудись утікати, забуваючи, що вони в замкненій тюремній камері...» [2, с. 21]. Умови перебування були нестерпними, на межі життя і смерті. Звідси – тема несвободи, намагання вижити в нелюдських умовах, тема життя та смерті.

У цьому контексті важко говорити про толерантність «стрєбків», про повагу до свободи іншої людини, її думок, поглядів, поведінки: у тих знущаннях «було щось протиприродне і протилюдське, що не вкладалося ні в які правові чи моральні норми» [2, с. 12]. Переконаємось, що толерантність як норма цивілізованого світу, яка буде продекларована в Резолюції Генеральної Конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року, була і є чужою росіянам, як у роки, свідком яких став Є. Іваничук, так і зараз, коли відбувається повномасштабне вторгнення російської імперії в Україну.

Другий локус несвободи – вагони для етапування на каторгу: «... було ясно, що цей етап не всім суджено пережити, що для багатьох він буде останній. <...> В необладнаних холодних пульманах везли каторжан – по сто двадцять осіб в одному вагоні» [2, с. 22]. У дорозі – безкінечні перевірки, переклички, жорстокі побої і холодна баланда, яку зрідка подавали в'язням. В іншому вагоні, уже в заполярній Воркуті, «... ми їхали безперестанку танцюючи, бо мороз, що пронизував наскрізь вагони, не дозволяв і хвилини залишитися без руху...» [2, с. 27]. Воркутлаг – табір ОЛП («отдельный лагерный пункт») за подвійною брамою – третій замкнений локус несвободи, «... зовсім інший, невідомий нам дотепер світ, проти якого (це ми побачили потім) пекло, напевно, здалося б раєм <...> на довгі роки ізолювали нас від батьківщини, від рідних, від людей, від сонця і тепла, і від життя теж... Відтепер ми тільки існували...» [2, с. 27]. Всі три локуси постають у конкретно-чуттєвих просторових компонентах, відкриваючи широку панораму холоду і голоду, дизентерії і дистрофії, де вижити ніхто не мав права, де життя підпорядковувалося єдиному гаслові: «Здохни ти сьогодні, а я завтра».

Не дивлячись на всі ті жахи тюремно-табірних років, які довелося пережити Є. Іваничуку, коли байдуже й методично система вбивала все людське, «запрограмовано й систематично топтала те, що було дорогим для нас, не залишивши нам навіть наших імен і прізвищ, як пухли ми з голоду, як умирали від дизентерії і як живцем з'їдала нас цинга» [2, с. 16], спогади очевидця сповнені вірою у краще майбутнє («... більшість із нас не втратила людського обличчя, ... ми боролися за життя...» [2, с. 16]) та оповіддю про допомогу один одному. Тож, приходимо до висновку, що хоч і були каторжани позбавлені фізичної свободи, внутрішню свободу росіянам зламати не вдалося.

Переконаємось у важливості спогадової літератури, зокрема повісті-спогаду Є. Іваничука «Записки каторжанина». Формування культури історичної пам'яті про трагічні сторінки України, відповідальність за пам'ять про

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

минувшину неможливі без оприлюднення та дослідження злочинів тоталітаризму.

Література

1. Іваничук Євген Іванович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-14211> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Іваничук Є. Записки каторжанина. *Іваничук Є. Холодне небо Півночі: повість-спогад, документальні хроніки, спогади*. Львів: ЛА «Піраміда», 2010. С. 11–186.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Пустовойтенко Т. С.

студентка магістратури

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцентка Горбач Н. В.

Запорізький національний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ІНШОГО: ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗБІРКИ О. САЙКО «НОВЕНЬКА ТА ІНШІ ІСТОРІЇ»

В умовах війни та глобалізаційних процесів особливої актуальності набуває проблема формування толерантності й прийняття Іншого як рівноправного члена суспільства. Одним із дієвих інструментів такого виховання виступає література, бо «проблема інакшості літературних персонажів – важливий чинник формування і поширення інклюзивної культури» [1, с. 171]. Для сучасного підліткового середовища властивими є емоційна нестабільність, труднощі соціальної адаптації, ізоляція, булінг, що й актуалізує потребу толерантного виховання. У цьому контексті збірка Оксани Сайко «Новенька та інші історії» має особливе значення, оскільки формує в підлітків готовність до діалогу з Іншим і сприяє подоланню упереджень.

Збірка з двадцяти оповідань відображає кризовий період становлення особистості, коли підліток переживає відчуження, ще не усвідомлює свого місця в світі й водночас гостро потребує співрозмовника, здатного зрозуміти його переживання. Центральним осередком проблематики виступає булінг, який осмислюється авторкою як соціально-психологічне явище («Новенька», «Теплий-теплий сніг», «Зрада», «Справжній друг»). Паралельно розгортається проблематика родинних та педагогічних стосунків, що часто супроводжуються конфліктами та нерозуміннями («Подарунок на Святого Миколая», «Неправильні», «Незнайомка з тринадцятої квартири»). Особливе місце посідає тема дружби, яка варіюється від щирої підтримки до зради й лицемірства («Новенька», «Дівчача дружба», «Біла ворона», «Справжній друг»).

Показовим є оповідання «Новенька», у якому постає образ Терези – дівчини з порушенням слуху, яка стикається з глузуванням однокласника Чалаги: «Та що з неї візьмеш, недочуває, то й навіть і не підкаже, глуха тетеря ... начебто всі дівчата як дівчата, а вона якась дивна» [2, с. 8]. Зустріч із однокласницею поза шкільним простором стає для хлопця чинником переосмислення свого ставлення. Спостерігаючи за тим, як Тереза малює картину, він починає дивитися на неї по-іншому, відчуває, що нібито зазирнув до її душі: «Не така вона вже й незрозуміла...» [2, с. 10]. Саме цей момент стає поштовхом до поступової внутрішньої трансформації героя. Іноді перше враження може бути хибним, однак ближче знайомство відкриває позитивні риси особистості.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Толерантність у творчості О. Сайко виявляється в здатності поважати індивідуальні відмінності, підтримувати й допомагати тим, хто опинився за межами колективу, цінувати внутрішній світ людини більше, ніж соціальні стереотипи. Так, Лесю, головну героїню оповідання «Теплий-теплий сніг» однокласники висміюють за скромний одяг, відсутність модних речей та захоплення грою на скрипці, однак її талант і щирість стають підставою для поваги з боку Віктора. Його слова, адресовані Лесі: «Але саме ця біла ворона, і ніяка інша, мені дуже подобається!» [2, с. 98], демонструють прийняття інакшості як вияву індивідуальності та усвідомлення важливості кожної людини.

О. Сайко наголошує на тому, що справжня цінність людини не вимірюється зовнішністю, популярністю чи «героїчними вчинками», а виявляється у здатності до підтримки, взаємної поваги. Така стратегія простежується в оповіданні «Справжній друг». На початку твору ми уявляємо Павчика як «неперспективного», «негеройського»: «Занадто він спокійний, правильний, сумирний, ще й малого зросту – тому й прилипло до нього оте «Павчик» ще з першого класу...» [2, с. 101] Однак доброта хлопчика та готовність допомагати сприяють зміні уявлень про те, хто є справжнім другом. Приклад цього – його щира турбота про подругу: «Павчик, який годинами мерз на морозі, кумедно підсакаючи, сподіваючись побачити її у вікні, надзвонюючи на її мобільник, який не відповідав...» [2, с. 106]. Кульмінаційною стає мить, коли Віта усвідомлює його цінність та говорить, що він – «справжній друг». Це свідчить про внутрішнє дорослішання дівчини, адже вона починає цінувати не статус і зовнішні ознаки, а щирість, людяність і здатність бути поруч. У такий спосіб авторка підкреслює, що толерантність є важливим складником справжньої дружби й морального зростання особистості.

В оповіданні «Зрада» увага акцентується на соціальних стереотипах і механізмах колективного осуду. Образ Арсена, якого суспільство автоматично оцінює за походженням і матеріальним статусом, репрезентує проблему упередженого сприйняття Іншого. Хоч авторка безпосередньо не вказує національність героя, однак припущення про його «циганську» зовнішність, відсутність мобільного телефону та життя в інтернаті вибудовують образ, який у масовій свідомості часто асоціюється з уявленням про небезпеку: «...хлопець, чимось схожий на цигана, худорлявий, з чорним вихрястим чубом і білосніжною усмішкою» ... «він не мав навіть найдешевшої мобілки» [2, с. 125, 127]. Показовим є механізм перенесення провини: зникнення пейджера відразу асоціюється з Арсеном, бо він інший – той, кого легко звинуватити. Ця ситуація демонструє, наскільки швидко колектив відтворює стереотипи, маргіналізуючи того, хто відрізняється. Поведінка Лади, дівчини, яка йому сподобалася, доводить складність становища людини, що опинилася між двома світами: світом почуттів і світом колективного осуду. Дівчина мусить зробити моральний

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

вибір, однак не наважується піти проти колективу. Її зрада полягає у відмові захистити того, хто потребував підтримки. О. Сайко спонукає читачів замислитися, наскільки легко ми піддаємося суспільним упередженням, над необхідністю толерантно ставитися до Іншого, незалежно від його походження чи соціального статусу.

Аналогічні мотиви простежуються в оповіданні «Незнайомка з тринадцятої квартири». Уже на початку тексту ми маємо справу з соціальною оцінкою Славка: «Він тримався осторонь, не долучався до гурту хлопчаків ... він був зодягнутий у розтягнутий светр з чужого плеча зі стертим англійським написом і в кепку дашком назад» [2, с. 132]. Сусіди, зокрема Баба Василина, мислять стереотипно: «Може, злодій який? Того й гляди, не приведи Господи, щось поцупить...» [2, с. 133]. Замкненість хлопця, його суворий вигляд і навіть шкідлива звичка є захистом від чужого втручання. На противагу загальній упередженості мешканців двору, Ксеня демонструє толерантне ставлення до хлопчика, пропонує допомогти у пошуках матері, починає бачити його не через призму негативних ярликів, а як підлітка, що потребує підтримки. Тож доброта до Іншого здатна виховати культуру толерантності в підлітковому середовищі.

В оповіданні «Неправильні» проблема Іншого репрезентується через опозиційність Володьки до шкільної системи та соціальних очікувань. Його байдужість до навчання та порушення норм формують образ «важкого підлітка»: «Набридло! Нудьга та й годі! Залишився останній урок – геометрія, ще гірший, ніж хімія» [2, с. 150]. Протилежністю йому постає Лізка, чия принциповість і здатність не піддаватися соціальним упередженням дозволяють побачити справжню сутність Володьки: «– Звідкіля квіти? – спитала з підозрою. – Тоді заberi. Вони вкрадені» [2, с. 152]. Її позиція уособлює можливість толерантного ставлення до Іншого, яке ґрунтується на особистісному, а не стереотипному сприйнятті.

Отже, літературний світ О. Сайко сприяє формуванню в юних читачів розуміння інакшості, необхідності подолання соціальних стереотипів. Виховний потенціал збірки полягає у розвитку здатності до морального вибору, прийняття Іншого та утвердження гуманістичних цінностей у підлітковому середовищі.

Література

1. Горбач Н. Проблема дестигматизації хворого в повісті О. Сайко «Птахи завжди повертаються». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. Т. 1. № 80. С. 167–172.
2. Сайко. О. Новенька та інші історії: оповідання. Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. 192 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Радіо М. В.
викладач історії

Економіко-правовий фаховий коледж
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ПОЛІТИЧНІ МЕСЕДЖІ У ТІКТОК: ДЕМОКРАТІЯ ТА ВИКЛИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У ПОЛЬЩІ 2025 Р.)

Зростання масштабів використання соціальних медіа підтверджують посилення їх впливу на суспільні настрої (моду, політичні вподобання). І це разом зі значною кількістю переваг також містить і чимало загроз: дезінформація, маніпулювання думками тощо [1, с. 15]. Досить тривалий час соціальні медіа використовуються у змаганнях кандидатів перед днем голосування. Ними застосовуються різні можливості: публікація новин, поширення думок щодо значних суспільно-політичних подій, поширення власних програмних засад тощо. Метою цього дослідження було проаналізувати контент у TikTok кандидатів (учасників другого туру виборів), які претендували на президентську посаду в Польщі. Планувалось визначити рівень толерантності їхніх меседжів (до уваги брались найбільш популярні за реакціями користувачів публікації).

Проаналізовано період з 19 по 30 травня 2025 року.

В другому турі виборів змагались два кандидати: Рафал Тшасковський (Rafał Trzaskowski) та Кароль Навроцький (Karol Nawrocki). Їхні сайти містять посилання на сторінки в соціальних медіа, включно з TikTok [2; 4].

Аккаунт в TikTok Р. Тшасковського [5] має кілька відео (15) з понад 300000 переглядів. Дві публікації стосуються кандидата, котрий не потрапив до 2-го туру, а саме Славоміра Менцена (Sławomira Mentzena): «Домовились! @SławomirMentzen» та «До виборців @SławomirMentzen».

Найбільш результативним є відео (3 млн 500 тис. переглядів) «Приєднуйся до нашої команди – це просто! #Trzaskowski2025 #Trzaskowski #wybory #polityka». Також з-поміж них: «З самого ранку – на повну! Не зупиняємось. Повний вперед!», «Кожен голос має значення», «Рухаємось далі!», «Почався марш. Марш до перемоги!», «Останній день, щоб зареєструватися для голосування за кордоном!», «Щоб переконати – потрібно намагатися!», «Останній день, щоб отримати посвідчення виборця!». Також є публікація з контентом, якому досить часто притаманне так зване «вірусне поширення» – стосується домашніх улюбленців («На випередження запитань: песик у безпеці, знайшов своїх господарів»). Така ж спрямованість контенту в публікаціях, що лідирують за вподобаннями користувачів. Щоправда показники є меншими

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

(7 постів мають 110000 і більше «лайків»). Але до цього переліку потрапила публікація під назвою «Питання від Госі з Рибніка» (дружини кандидата) з 129600 вподобаннями. Ще менше реакцій за поширеннями контенту: в інтервалі від 14200 до 16800 лише три публікації. Серед них – спільне споживання Р. Тшасковського з прихильником солодоців «Prince Polo». Подібна ситуація за коментарями користувачів: лідирують три публікації (5334; 6938; 10600). У них йшлося про важливість підтримки виборцями.

К. Навроцький теж був досить активним у ТікТок [3]. За показниками переглядів (понад 400 тис) в лідерах – 14 публікацій. У переважній частині з них йшлося про позицію кандидата з актуальних питань або його передвиборні обіцянки: «Я – противник скасування польської валюти. Голос за мене – це також голос за польський злотий і нашу суверенність», «Голосуючи за мене, ви можете бути впевнені, що я не підпишу жодного закону про впровадження Зеленого курсу в Польщі. Я заблокую угоду з Меркосур і стежитиму, аби українське зерно не заповонило Польщу та Європу. Я буду Президентом польського села», «Польща – біло-червона чи райдужна? Ми як народ є толерантними, але наші діти повинні бути захищені від ідеологічних експериментів. Гарантую: як Президент РП, я пильнуватиму, аби Польща залишалася біло-червоного кольору», «Як Президент РП, я в односторонньому порядку вийду з Міграційного пакту. Обери безпечну Польщу – без нелегальних мігрантів. Уже цієї неділі прошу твого голосу», «Спостерігаю, що дедалі більше людей та компаній інвестують у криптовалюту. Що я про це думаю? У Польщі мають створюватися інновації, а не надмірні регуляції. Як Президент РП, я гарантуватиму, що не буде ухвалено диктаторських законів, які обмежують вашу свободу». Також був окремий заклик до підтримки: «Настав час урятувати Польщу, щоб вона була суверенною, сильною, заможною й безпечною. До перемоги!». І звернення до молодіжної аудиторії: «Сьогодні ми маємо слухати молодь, адже вони часто краще орієнтуються в реаліях ХХІ століття. Дякую вам за те, що не маєте жодних сумнівів, кого підтримати 1 червня, і виявляєте цю підтримку по всій Польщі».

Тематика інших лідируючих публікацій за переглядами стосувалась критики опонента та його однодумців: «Викриваємо брехню Рафала Тшасковського. Неймовірно, але щойно заступник Дональда Туска відкриває рота – одразу бреше. Не дозволимо, щоб перемогло шахрайство! Обираємо Кароля Навроцького», «“Якщо поставиш під сумнів систему – система зробить усе, щоб тебе знищити”. Зупинімо цю фабрику зневаги й брехні команди Дональда Туска. Ми не здамося! Ми переможемо! Голосуймо за Кароля Навроцького», «Як ви, пане Тшасковський, подивитеся в очі поліцейським, якщо передали 400 тисяч злотих педофілу з Таргувка?». Дві публікації спрямовані на те, що заручитись підтримкою прихильників кандидата, котрий

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

не потрапив до другого туру: «Славомір Ментцен: Результатом нашої розмови стало те, що Кароль Навроцький підписав декларацію про дотримання восьми пунктів, якщо стане президентом. Це дуже важливий жест. Якщо ви погоджуєтесь із цими пунктами, вибір очевидний. Цей жест справді вартий визнання» та «Гарна розмова про майбутнє Польщі». Також одне відео присвячено відвідуванню місцевої крамниці: «Найкращі краватки – тільки в Граєво! І, звісно ж, оплачено готівкою», окрім того воно потрапило до лідируючих за кількістю вподобань користувачами. Всього 3 публікації в означений період з показниками 110 тис 700 і більше. До цього переліку також входять вже згадані відео стосовно розмови про майбутнє Польщі (набрала 11 тис поширень і це найбільше за цим показником) та декларування підтримки польської національної валюти. Публікації Навроцького поширювали ще менш охоче. Крім відео-лідера, лише 4 пости набрало більше 4 тис і вони входять до переліку лідируючих за переглядами.

Тож, попри чимало початкових надій на соціальні медіа як на ледь не панацею від перешкод для свободи слова та інструмент утвердження толерантності, ми нерідко спостерігаємо випадки поляризації користувачів, котрі є виборцями. Публікації Р. Тшасковського видаються більш виваженими (хоч і з долею критики конкурента), натомість найбільш популярна частка контенту К. Навроцького має потенціал до радикалізації поглядів. Узагальнивши та порівнявши найбільш популярні публікації обох кандидатів, припускаємо, що платформа TikTok стала місцем не виважених дискусій, а, частіше, емоційної боротьби за прихильність виборців. Тому соціальні медіа, очевидно, потребують більш досконалих і прозорих правил використання у передвиборних кампаніях та вдосконалення механізмів, котрі стимулювали б ведення аргументованої дискусії з повагою до протилежної точки зору.

Література

1. Domalewska D. Disinformation and polarization in the online debate during the 2020 presidential election in Poland. *Safety & Defense*. 2021. V. 7 (№1). P. 14–24.
2. Karol Nawrocki 2025. URL: <https://karolnawrocki2025.pl>
3. Nawrocki25. URL: <https://www.tiktok.com/@nawrocki25>
4. Rafał Trzaskowski 2025. URL: <https://trzaskowski.pl>
5. Trzaskowskirafal. URL: <https://www.tiktok.com/@trzaskowskirafal>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Рева А. В.

студентка магістратури

Наук. кер.: канд. пед. наук, доцентка Громова Н. В.

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

ЕСЕ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

У реаліях сьогодення, коли суспільство все більше інтегрується у світовий простір, активно взаємодіє з різними культурами та стикається з розмаїттям соціальних явищ, формування толерантного світогляду стає надзвичайно важливим завданням. Особливе значення в цьому процесі належить освітній сфері, зокрема старшій школі, яка покликана не лише передавати знання, а й формувати гуманістичні цінності – повагу до інших, чуйність, здатність до прийняття інакшості.

Одним із дієвих інструментів формування толерантного ставлення у підлітків є есе – жанр, що дає змогу поєднувати аналітичне мислення з особистісною інтерпретацією соціальних явищ та творчим самовираженням. Робота над есе сприяє активному розвитку критичного осмислення дійсності, вмінню логічно вибудовувати аргументи, а також поглиблює здатність до самоаналізу й відкритого спілкування.

Есе як жанр, що надає можливість вільного самовираження, є також дієвим інструментом розвитку особистісних якостей старшокласників. У межах цієї форми учень розмірковує над суспільно значущими темами, висловлює власні судження, ділиться внутрішніми переживаннями. Есе – це не просто творчий виклад думок, а спосіб формувати критичне ставлення до інформації, здатність до рефлексії, емоційного співпереживання та розуміння інших. Саме ці якості становлять основу культури толерантності.

Есе як форма письмового висловлення особистої думки передбачає аналітичне, оцінне й емоційне ставлення учня до проблеми. Цей жанр створює умови для вільного формулювання суджень, розвитку аргументативного мовлення, критичного мислення й уміння вести внутрішній діалог. З педагогічної точки зору, есе – це не лише засіб мовного розвитку, а й дієвий інструмент формування ціннісних орієнтацій, зокрема толерантності.

І. Зязюн та Л. Карамушка (2005) підкреслюють, що толерантність не є вродженою якістю, вона формується через пізнання себе й інших, усвідомлення меж свободи, розвиток емоційного інтелекту. У цьому контексті написання есе на теми, що стосуються міжособистісних відносин, дискримінації, конфліктів і діалогу, сприяє самопізнанню й формуванню ставлення до соціальних явищ.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Створення есе заохочує учня до глибших роздумів над важливими цінностями людського співжиття, зокрема:

- прийняттям чужої точки зору,
- відкритістю до інакшості,
- розвитком здатності до співпереживання,
- готовністю вести діалог на рівних.

Тематики таких есе часто торкається суспільних викликів і морально-етичних питань. Ось приклади, що можуть стати основою для таких роздумів:

- «Бути іншим – це право чи виклик суспільству?»
- «Як починається толерантність?»
- «Невідоме лякає: як подолати страх перед різним?»

Робота над подібними текстами дозволяє учням не тільки сформулювати особисту позицію, але й навчитися чути співрозмовник, розпізнавати стереотипи, а також аналізувати причини нетерпимості в суспільстві.

Сучасна школа – це не лише простір для здобуття знань, а й важливе середовище для соціалізації учнів, формування їхнього світогляду, моральних і громадянських орієнтирів. У цьому контексті уроки української мови мають надзвичайно широкий виховний потенціал: вони сприяють розвитку мовної особистості, здатної критично мислити, поважати інші точки зору, розуміти соціальне значення слова й відповідальність за його використання.

Однією з ефективних педагогічних практик, що дозволяє інтегрувати ці завдання в навчальний процес, є написання есе. Цей жанр – не просто форма письма, а інструмент розвитку свідомої, емпатійної, демократично налаштованої особистості. Саме через есе учні можуть осмислити складні суспільні питання, висловити власну думку, навчитися бачити світ очима іншого та виявити повагу до інакшості.

Написання есе на актуальні теми сприяє формуванню в учнів уміння аналізувати, порівнювати, ставити запитання, віднаходити причинно-наслідкові зв'язки, логічно вибудовувати аргументацію. Такий вид роботи стимулює глибоке осмислення проблеми, вихід за межі шаблонного мислення та активізує інтелектуальну діяльність учнів.

Використовуючи теми, що порушують складні етичні питання або соціальні виклики, вчитель заохочує учнів до глибшого аналізу навикишньої дійсності. Зокрема, корисними є теми на перетині моралі, громадянської позиції та соціальної справедливості:

- «Чи має людина залишатися осторонь, коли стикається з несправедливістю?»
- «Толерантність і байдужість: як не сплутати?»
- «Мовна агресія: чому вона руйнує суспільство?»

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Такі завдання стимулюють учнів не лише формулювати та обґрунтовувати власну позицію, а й уважно аналізувати альтернативні погляди, виявляти логічні похибки, розпізнавати мовні упередження та приховані маніпуляції.

У багатокультурному суспільстві надзвичайно важливо навчити учнів не тільки толерантності, а й здатності до міжкультурної комунікації. Есе як форма роботи дозволяє осмислити складні питання культурної взаємодії, поваги до національного різноманіття, етнічної та мовної ідентичності.

Під час написання есе з міжкультурної тематики учні розширюють свої знання про різні традиції, цінності, стилі мислення. Теми можуть бути такими:

- «Україна – країна багатьох культур: як це впливає на мене?»
- «Чи потрібна толерантність у міжетнічному спілкуванні?»
- «Чужа мова – це виклик чи можливість для діалогу?»

Такі теми стимулюють учнів розвивати емоційний інтелект, емпатію, вміння вести конструктивну дискусію, чути й поважати інших. Через особисте письмове висловлення формується розуміння того, що толерантність — це не слабкість, а ознака зрілості й сили демократичного суспільства.

Українська мова, як жива комунікативна система, відображає соціальні явища – зокрема, і дискримінаційні практики. Тому уроки мови є важливим майданчиком для розпізнавання та осмислення таких проявів. Робота над есе дає змогу учням уважно вивчати, як у мові функціонують стереотипи, маркери упереджень, ворожа лексика або дискримінаційна риторика.

Завдання можуть бути побудовані навколо таких тем:

- «Слово може зцілити, але може і завдати болю: коли варто мовчати?»
- «Чи завжди ми помічаємо дискримінацію в рекламі та медіа?»
- «Чи є у мові місце гендерній рівності?»

Такі теми стимулюють розвиток мовної чутливості, усвідомлення соціальної відповідальності за слово та формування навичок використання інклюзивної, недискримінаційної лексики.

Для реалізації зазначених освітніх завдань у практиці викладання української мови доцільно застосовувати такі прийоми:

- Написання есе на соціально важливі теми – як частина тематичних модулів або інтегрованих уроків.
- Колективний аналіз зразків есе, що порушують питання толерантності, для розбору структури, логіки аргументації та мовних засобів.
- Дискусії та мозкові штурми, що передують написанню есе, сприяють формуванню різнопланових поглядів.
- Рефлексивні вправи після написання – наприклад: «Що я усвідомив(ла) під час роботи над темою?»
- «Есе-діалог» – завдання, у якому двоє учнів пишуть есе з протилежних позицій, а потім спільно обговорюють аргументи одне одного.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

- Інтердисциплінарна інтеграція – поєднання мовного аналізу з матеріалом з історії, громадянської освіти, етики.

Отже, есе як форма навчальної діяльності на уроках української мови є надзвичайно ефективним інструментом у процесі формування культури толерантності в старшій школі. Через особистісне письмо учні мають можливість не лише вдосконалити мовленнєві вміння, а й розвинути критичне мислення, навчитися розуміти іншу точку зору, виявляти чутливість до соціальних проблем та відповідально користуватися мовою. Усе це – важливі передумови для виховання свідомих, емпатійних і недискримінуючих громадян у сучасному українському суспільстві.

Література

1. Андрущенко В. (ред.). *Філософія освіти* : навч. посіб. Київ : Наукова думка, 2008. 327 с.
2. Бех І. *Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади*. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
3. Богуш А. Варзацька Л. *Формування громадянських якостей у старшокласників* : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2011. 192 с.
4. Гайдаєнко Т. Формування культури толерантності учнів старших класів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Педагогічний альманах*. 2018. № 38. С. 56–60.
5. Гончаренко С. *Педагогічні терміни і поняття* : словник-довідник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Зязюн І., Карамушка Л. *Психологія толерантності* і: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2005. 212 с.
7. Ісаєва Н. Метод есе як інструмент розвитку критичного мислення на уроках української мови. *Українська мова і література в школах України*. 2021. № 6. С. 42–45.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Романченко А. І.

студентка магістратури

Наук. кер.: канд. пед. наук, доцентка Громова Н. В.

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ МОВІ ВОРОЖНЕЧІ

Сучасне інформаційне середовище постійно змінюється, і соціальні медіа стали невід'ємною частиною життя молодих людей, зокрема старшокласників, впливаючи на їхній світогляд, цінності та моделі поведінки.

Процес формування особистості підлітка – надзвичайно складний та важливий процес. Адже велика кількість чинників щодня чинить свій позитивний чи негативний вплив на дитину, і дуже важливо допомагати підлітку втримувати баланс між ними, щоб запобігти подальшим проблемам, які можуть виникнути в наслідок впливу негативних факторів в процесі особистісного формування.

Соціальні мережі, такі як Instagram, Facebook, TikTok, Telegram, Viber надають можливість дітям і підліткам взаємодіяти з різноманітними культурами та ідеями. Молодь має змогу швидко отримувати новини та навчальні матеріали, що сприяє саморозвитку та освіті, допомагає знаходити нових друзів і спілкуватися з різними людьми, незалежно від того де вони знаходяться.

Нідерландський лінгвіст Тен Адріанус ван Дейк наголошує, що в сучасних умовах мова є інструментом впливу на свідомість людей, стимулом для ідеологічних змін, а також джерелом настроїв страху, тривоги та скептицизму в суспільстві [див.: 4].

Проблема впливу соціальних мереж на суспільство привернула увагу багатьох українських науковців, які обрали її об'єктом для вивчення: І. Галицький, Ю. Данько, Т. Фісенко, Л. Городенко, А. Досенко, О. Гіда, А. Ржеуський, Н. Кунанець, С. Демченко, Ю. Фінклер. У своїх працях вони досліджували мотивацію користувачів соціальних мереж: їх вплив на розвиток та соціалізацію особистості, симптоми, причини інтернет-залежності, розробляли профілактичні заходи щодо її попередження [5].

Соціальні мережі можуть виступати як інструменти для розповсюдження толерантності, так і чинники, що заважають її розвитку. Важливо усвідомлювати, що ці віртуальні платформи здатні бути не лише простором для конструктивного обміну думками, але й джерелом конфліктів, агресії та маніпуляцій. Позитивний потенціал соціальних мереж полягає в їхній

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

можливості сприяти створенню толерантного середовища, підтримуючи ініціативи, які пропагують взаємоповагу, рівність і права людини. Однак саме молодь має можливість активно протистояти цій проблемі.

Мова ворожнечі охоплює будь-яку комунікацію, включаючи зображення, відео, пісні тощо, яка виражається в усній або письмовій формі, а також у поведінці, і є агресивною або містить принизливі чи дискримінаційні висловлювання щодо особи чи групи на основі їхньої ідентичності. Дискримінація може відбуватися за релігійною або етнічною належністю, національністю, расою, кольором шкіри, походженням, статтю, станом здоров'я, гендерною ідентичністю та іншими ознаками. Протидія мові ворожнечі в Інтернеті є критично важливою для забезпечення відчуття безпеки кожної людини як у віртуальному, так і в реальному світі.

Комунікація в соцмережах між молоддю – це зворотній зв'язок у вигляді моральної підтримки, яка є дуже важливою в такому віці. В тому випадку, коли з певних причин у дитини виникають труднощі із тим, щоб отримати задоволення такої потреби в реальному житті, одразу в нагоді стає віртуальний світ, де задовільнити таку потребу значно легше та доступніше.

Толерантність – це здатність людини або суспільства приймати існування різних поглядів, переконань, звичок, культур, релігій, способів життя, навіть якщо вони відрізняються від власних чи не збігаються з ними.

Інтернет відкрив нові можливості для висловлювання думок, дозволяючи звертатися до більшої кількості людей. Однак обмежень на те, що ми можемо сказати, в Інтернеті значно менше, ніж у реальному житті: ми можемо висловлювати те, що не наважилися б озвучити публічно в «реальному» світі.

Соціальні мережі активно запроваджують системи модерації, які допомагають виявляти і видаляти висловлювання ненависті. Це сприяє створенню більш безпечного простору для обговорення важливих питань і допомагає боротися з мовою ворожнечі.

Кнопка для повідомлення є потужним інструментом у боротьбі з мовою ворожнечі. Більшість соціальних мереж пропонують можливість повідомляти про дописи або акаунти, які порушують їхній кодекс поведінки, з можливістю зазначити, що це пов'язано з мовою ворожнечі.

Instagram став важливою платформою для самовираження, оскільки багато блогерів використовують її для просування ідей рівності та протидії стереотипам. Кампанії на підтримку прав людини, такі як #BodyPositivity, отримують мільйони переглядів і змінюють суспільне ставлення до питань зовнішності та ідентичності. Інша кампанія, #StopBullying, спрямована на боротьбу з булінгом у школах. Старшокласники діляться своїми історіями про те, як вони подолали булінг або підтримали інших, створюючи безпечніші умови для всіх учнів. Ініціатива #ЕкоМолодь закликає молодь долучатися до

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

екологічних акцій, старшокласники діляться своїми проектами та ідеями щодо покращення екологічної ситуації в Україні [1].

Instagram є ефективним засобом для популяризації ідей толерантності та рівності, але водночас потребує обережного підходу до контролю контенту. Однак, його негативні аспекти, такі як поширення мови ненависті, також не можна ігнорувати. Відсутність ефективного контролю над контентом сприяє розповсюдженню агресивних висловлювань, що ставить під загрозу основні цінності платформи.

TikTok здобув особливу популярність серед молоді і став ефективною платформою для поширення ідей толерантності. Завдяки своєму унікальному алгоритму, відео з соціальними меседжами швидко набирають популярність, що дає змогу охоплювати ширшу аудиторію та поширювати позитивні ініціативи. Серед переваг платформи можна виділити кілька важливих аспектів. По-перше, TikTok відкриває можливості для обміну ідеями про рівність та інклюзію. Молодь активно використовує цю платформу для обговорення важливих соціальних питань, що сприяє формуванню більш відкритої та толерантної культури. Наприклад, на платформі є безліч відео, які допомагають зменшити упередження щодо етнічних меншин, людей з інвалідністю та інших груп, які часто стигматизуються. Це сприяє створенню більш обізнаного і відкритого суспільства. Однак, незважаючи на підтримку толерантності, користувачі стикаються з проблемою кібербулінгу. Анонімність та можливість вільно висловлювати думки часто призводять до агресивних коментарів і образливих висловлювань.

Є. Гіденко у своїй публікації детально розглядає кібербулінг: надає його визначення, класифікує форми прояву, досліджує історичну еволюцію поняття та підкреслює необхідність юридичної відповідальності за участь у таких діях. Авторка також наводить приклади міжнародного досвіду запобігання кібербулінгу та формулює практичні рекомендації для його профілактики в українських умовах [3].

Багато старшокласників активно використовують соціальні мережі для просування соціальних ініціатив, таких як допомога біженцям, підтримка ветеранів або участь у волонтерських проектах. Організують кампанії для збору коштів, одягу, продуктів харчування та інших необхідних речей для біженців. Важливо висвітлювати ці позитивні приклади, щоб надихати інших молодь на активну громадянську позицію. Багато людей долучаються до ініціатив, що присвячені підтримці ветеранів, які повернулися з війни. Це збори коштів на лікування або реабілітацію, а також волонтерська діяльність у будинках для ветеранів. Старшокласники можуть ділитися історіями ветеранів, підкреслюючи їхній внесок у захист країни, що сприяє формуванню поваги до військових.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Отже, у сучасному інформаційному просторі соціальні мережі виконують важливу функцію у формуванні толерантності та протидії мові ворожнечі серед старшокласників. Використання цих платформ для позитивних соціальних змін може суттєво покращити атмосферу в суспільстві та сприяти розвитку більш відкритого та прийняттого середовища для всіх.

Соціальні мережі мають значний потенціал для стимулювання громадянської активності, слугуючи платформою для обговорення суспільних проблем. Вони дозволяють користувачам спільно шукати рішення та організовувати акції, спрямовані на досягнення позитивних змін у суспільстві, наприклад, мобілізуючи людей для участі в протестах.

Окрім цього, соціальні мережі сприяють поширенню освіти, культури та інновацій, забезпечуючи легкий доступ до знань. Вони відкривають можливості для співпраці між людьми з різних куточків світу, створюючи міжнародні спільноти для обміну досвідом та ідеями. Таким чином, соціальні мережі відіграють важливу роль у формуванні активного та освіченого суспільства, здатного реагувати на сучасні виклики.

Література

1. Варнавська І. Соціальні мережі як платформа для формування толерантного мислення. URL: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/10768/> (дата звернення 19.09.2025)
2. Вплив соціальних мереж на формування особистості підлітків. URL: <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/041cf057f5dfb5204385e35b82eed715.pdf> (дата звернення 22.09.2025)
3. Гіденко Є. Кібербулінг: насильство в соціальній мережі. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc50/8.pdf> (дата звернення 19.09.2025)
4. Колесник Г. «Мова ворожнечі» як соціальний та лінгвістичний феномен. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/part_3/48.pdf (дата звернення 21.09.2025)
5. Проблема толерантності користувачів соціальних мереж. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/29169/1/tolerance%202015-but.pdf> (дата звернення 20.09.2025)

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Савел'єв А. С.

аспірант

Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

ДЕФІЦИТ ТОЛЕРАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Навички толерантної комунікації є важливими для професійної діяльності майбутніх фахівців з інформаційних технологій, що включає здатність вирішувати проблеми, ефективно спілкуватися та знаходити компроміси необхідні в навчальному процесі.

Співпраця між майбутніми фахівцями з інформаційних технологій полягає не лише в односторонній пасивній передачі знань та інформації від одного до іншого, але й взаємодія із всіма колегами, адміністраторами для створення сприятливого середовища. До навичок толерантної співпраці відносять наступні піднавички:

1) *командне навчання* з іншими колегами для створення позитивної комунікації;

2) *професійні навчальні спільноти*, за допомогою яких майбутні фахівці з інформаційних технологій мають змогу поділитися ефективними практиками та вирішити робочі проблеми;

3) *професійний розвиток* майбутніх фахівців з інформаційних технологій завдяки активному залучення у заходи професійного розвитку, семінари, конференції для покращення та оновлення практики;

5) *адаптація*, яка набула значної потреби з розвитком новітніх технологій, нових освітніх методик серед майбутніх фахівців з інформаційних технологій [6, с. 217–218].

Процес професійної підготовки майбутніх фахівців з інформаційних технологій значно залежить від ефективності викладачів як команди, що розглядаються як основні будівельні блоки місцевого управління [2; 3]. Тобто якщо майбутні фахівці з інформаційних технологій не володіють умінням толерантно співпрацювати з іншими, це може призвести до розриву комунікації, зниження якості робочого процесу та ускладнення реалізації спільних цілей. Відсутність толерантної командної взаємодії обмежує обмін досвідом, підтримку колег та впровадження інноваційних методик та технологій, що негативно впливає на загальну ефективність. Навички командної роботи допомагають майбутнім фахівцям з інформаційних технологій не стояти на одному місці щодо самовдосконалення в контексті професійної діяльності, дозволяє швидко адаптуватися до нових інформаційно-

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

комунікаційних трендів, ефективно впроваджувати інноваційні технології в професійну діяльність та вирішувати професійні проблеми.

Запобігання дефіциту толерантної комунікації в майбутніх фахівців з інформаційних технологій допомагає не лише вдосконалювати міжособистісні стосунки в колективі, а й сприяє розвитку міжособистісної взаємодії, що позитивно впливає на результативність робочого процесу [1, с. 8]. Без теоретичних знань, що стосуються толерантної комунікації, виникають сумніви щодо здатності майбутніх фахівців з інформаційних технологій якісно та вчасно розпізнати проблему та вирішити її.

На основі досвіду анкетування малайзійських викладачів щодо поняття командної роботи, Б. Перумел виявив існування п'яти основних факторів, що впливають на мінливість відповідей щодо розуміння поняття командної роботи. П'ятифакторна модель розглядає різні виміри сприйняття командної роботи майбутніми фахівцями з інформаційних технологій. Дослідник класифікував модель сприйняття командної роботи майбутніми фахівцями з інформаційних технологій на п'ять ключових компонентів:

1. Толерантна комунікація як головна навичка спілкування для надання чи отримання інформації. Вербальне чи невербальне спілкування сприяє ефективності командної роботи та, як наслідок, досягненню поставленої мети.

2. Навички толерантного міжособистісного спілкування, що фокусуються на взаємодії між людьми та включає вміння слухати, виражати емоції, розуміти точку зору іншої людини та реагувати на неї відповідно.

3. Лідерство для забезпечення напрямку командної роботи, мотивації та організації колективу для досягнення спільних цілей. Лідерство не тільки мотивує і спрямовує команду, але й створює підтримуюче середовище, яке дозволяє кожному члену команди реалізувати свій потенціал.

4. Відповідальність за свої дії по відношенню до інших членів команди та до організації співпраці.

5. Синхронізація зусиль кожного члена команди в досягненні цілей організації. Для досягнення бажаного результату роботи необхідне [1див.: 6].

Для конкурентоспроможності майбутнього фахівця з інформаційних технологій слід активно розвивати та поліпшувати не лише професійні навички зі спеціальності, але й навички soft skills або м'яких навичок, включно здатність до толерантної комунікації. М. Р. Марсель навіть зауважує, що відсутність м'яких навичок може завадити перспективній кар'єрі, навіть з урахуванням практичних навичок та професійного досвіду [5, с. 459]. Тобто комплекс м'яких навичок, зокрема толерантної комунікації, в комбінації з практичними навичками та необхідним професійним досвідом є запорукою успіху. Цю думку підтримує Д. Джон, наголошуючи, що на сьогоднішній день професіонали

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

мають мати високий коефіцієнт м'яких навичок на рівні з практичними прикладними навичками [4, с. 19]. Рівень технічних навичок втрачає цінність, якщо фахівець не здатний толерантно спілкуватися з колегами, чути інших, знаходити компроміс та адаптуватися до нових обставин.

Отже, сучасна підготовка майбутніх фахівців з інформаційних технологій характеризується високим рівнем технічної спрямованості, однак значною проблемою залишається дефіцит толерантної комунікації, що має вагомі наслідки для їхнього професійного й особистісного розвитку. Недостатнє володіння навичками конструктивного діалогу, вмінням вислухати та зрозуміти точку зору знаходити компроміс та уникати конфліктів призводить до зниження ефективності командної роботи, уповільнення впровадження інноваційних технологій та обмеження обміну професійним досвідом. Брак толерантної взаємодії негативно впливає на міжособистісні стосунки, створює бар'єри у професійних спільнотах, послаблює здатність до співпраці з колегами, адміністраторами, партнерами, що зрештою може перешкоджати досягненню стратегічних цілей у сфері інформаційних технологій.

Наявність толерантної комунікації є критично важливою умовою конкурентоспроможності фахівця, адже сучасні ринки праці дедалі більше цінують не лише технічні знання, а й м'які навички, без розвитку яких майбутній фахівець з інформаційних технологій ризикує втратити можливості для професійного зростання, навіть за високого рівня технічної підготовки. Толерантність у спілкуванні дозволяє вибудовувати продуктивну співпрацю, швидко адаптуватися до нових інформаційно-комунікаційних трендів, долати бар'єри у міжособистісних відносинах і сприяти формуванню інноваційного середовища.

Таким чином, подолання дефіциту толерантної комунікації має стати пріоритетним завданням освітніх програм в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з інформаційних технологій. Необхідна системна інтеграція курсів і практик, що розвивають навички командної взаємодії, лідерства, відповідальності та емпатії. Поєднання технічних компетентностей із високим рівнем комунікативно-толерантної культури забезпечить якісне професійне становлення майбутніх фахівців з інформаційних технологій нового покоління, які володітимуть професійною компетентністю, гнучкістю, соціальною відповідальністю та здатністю до толерантного функціонування у глобалізованому й мультикультурному просторі.

Література

1. Дубасенюк О., Семенюк Т., Антонова О. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 2003. 193 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

2. Berman I. Exploring a team-based model for organizing schools. *Unpublished doctoral dissertation*. University of Southern California, Los Angeles, CA, 2001.
3. Crow G., Pounder D. Interdisciplinary teacher teams: context, design, and process. *Educational Administration Quarterly*. 2000. Vol. 36. № 2. P. 216–254.
4. John J. Study on the Nature of Impact of Soft Skills Training Programme on the Soft Skills Development of Management Students. *Pacific Business Review*. 2009. P. 19–27.
5. Marcel M. Robles. Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today's Workplace. *Business Communication Quarterly*. 2015. № 75(4). P. 453–465.
6. Perumal Bagdha Vatchala, Narayanan R. Hari. Collaborative skills in education. *In Hollistic Education: The Destiny of Man*, 2024. P. 213–223.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Сінько В. В.
аспірант

Наук. кер.: канд. пед. наук, доцентка Коваленко Ю. О.
Запорізький національний університет

ПОЛІТКОРЕКТНІСТЬ І ДЕМОКРАТІЯ

Політкоректність у сучасному суспільстві розглядається як важливий інструмент забезпечення інклюзивності, захисту гідності та недискримінаційного публічного дискурсу. Вона виникла як соціокультурна практика, спрямована на уникнення висловлювань, які можуть образити представників вразливих чи маргіналізованих груп [1; 2]. Її поява й поширення у 1980–1990-х роках супроводжувалися як схваленням за сприяння рівності, так і критикою за потенційне обмеження свободи слова [2; 5].

У контексті демократії політкоректність має подвійний вплив. З одного боку, вона може зміцнювати демократичні процеси, створюючи умови для ширшої участі громадян, які раніше були виключені з публічного простору через мовні бар'єри або дискримінаційні стереотипи. Така практика сприяє реалізації принципів інклюзії та рівних можливостей, які становлять ядро демократичного правопорядку [1; 3]. З іншого боку, надмірна формалізація мовних обмежень здатна трансформуватися у своєрідну цензуру, що зменшує простір для відкритої дискусії та перешкоджає вільному обговоренню суспільно значущих тем [4; 5].

Науковці наголошують, що демократичний розвиток вимагає не лише рівного доступу до політичної участі, а й забезпечення умов для якісного дискурсу, в якому представлені різні точки зору [3]. У цьому сенсі політкоректність постає як виклик: вона покликана захищати від дискримінації, проте одночасно ставить питання про межі допустимих мовних обмежень. Надмірна увага до формулювань може відволікати від сутності проблем, а також призводити до парадоксів, коли свобода вираження поглядів втрачає пріоритет перед культурними нормами [4; 5].

Оптимальним підходом у демократичному суспільстві є баланс між захистом гідності та свободою слова. Для цього необхідно відрізнити законодавчі заборони на мову ворожнечі від етичних рекомендацій щодо толерантного спілкування. Важливу роль у формуванні такого балансу відіграють інститути громадянського суспільства, університети та засоби масової інформації, які повинні розвивати культуру відвертого, але ввічливого дискурсу [3]. Додатково значення має освіта у сфері критичного мислення та медіаграмотності, що дозволяє громадянам усвідомлювати цінність свободи слова разом із відповідальністю за власні висловлювання [3; 5].

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Отже, політкоректність не можна оцінити однозначно як позитивне чи негативне явище. Її вплив на демократію залежить від культурного та політичного контексту, а також від того, наскільки вдало суспільство поєднує принципи інклюзії та свободи вираження. Для збереження демократичних цінностей необхідно дотримуватися балансу між цими двома вимірами [1; 3; 4; 5].

Література

1. Political Correctness. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Oxford University Press, 2017. URL: <https://oxfordre.com/communication> (дата звернення: 04.10.2025).
2. Political correctness. *Encyclopaedia Britannica*. Encyclopaedia Britannica, Inc., 2023. URL: <https://www.britannica.com/topic/political-correctness> (дата звернення: 04.10.2025).
3. Dahl R. A. *On Democracy*. New Haven ; London : Yale University Press, 1998. 217 p.
4. Masferrer A. The Decline of Freedom of Expression and Social Media Regulation. *Journal of Media Law and Ethics*. Vol. 12. №. 2. 2023. P. 45–62.
5. Scalcău A. The Paradoxes of Political Correctness. *European Journal of Interdisciplinary Studies*. 2020. Vol. 12. № 1. P. 56–64.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Слепченко В. В.

магістр філології

Запорізький національний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ У МЕДІА-ДИСКУРСІ

У новітню добу засоби масової інформації перестали бути лише джерелами новин, їхня стратегічна роль – конструювання у соціокультурному середовищі специфічного тематично маркованого дискурсу, який реалізується в медійному просторі та дедалі більше виходить за межі інформування, перетворюючись на інструмент впливу на формування суспільних уявлень, цінностей і норм. Одночасно, медіа, являючи собою платформу для публічної комунікації, покликані забезпечувати діалог у межах взаємної поваги. Такий підхід зумовлений об'єктивними законами суспільного розвитку. Як відомо, міжкультурний діалог може розвиватись за двома напрямками – шляхом конфлікту або дискурсу. За визначенням та призначенню публічний дискурс має базуватись на повазі до думки інших, а медіа-дискурс бути насичений ціннісними орієнтирами, зокрема ідеєю толерантності, як основи публічного діалогу у демократичному суспільстві. Формування медіа-дискурсу повинно ґрунтуватися на принципах толерантності, поваги до різноманіття та відмови від мови ворожнечі. Проте далеко не завжди так відбувається, процес не є однозначним. Поряд із просуванням через медіа цінностей поваги до іншого, інклюзії та антидискримінації, активно пропагуються форми стереотипізації, популістські наративи та мови ворожнечі, що підривають саму ідею толерантності. За таких обставин, що несуть реальну загрозу руйнування системи суспільних цінностей, поняття толерантності набуває нового сенсу, і ця трансформація відстежується особливо чітко в медіа-дискурсі: бути толерантним у постмодерному світі – це вже не опція, а вимога, інакше кажучи, в умовах сучасного різноманіття толерантність стає необхідною цінністю для суспільного виживання.

16 листопада у світі визначають Міжнародний день толерантності. Само поняття толерантності у загальноприйнятому розумінні визначається як проявлення терпимості та визнання права інших мати відмінні переконання та обраний спосіб життя. Що саме включає це поняття, чи є воно тотожним розумінню, визнанню, прийняттю, поваги та емпатії до прав людей/соціальних груп бути інакшими в рамках різноманіття сучасного світу? Якщо глибше досліджувати поняття толерантності, то воно розглядається філософією у якості фундаментального аспекту реформаторського підходу до соціальних питань, необхідної умови соціально орієнтованої прогресивної політики до оцінки та

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

прийняття систем переконань, етичних норм і загалом індивідуальних чи групових відмінностей. Це може набирати форми конкретних концепцій, зокрема таких, як мультикультуралізм.

Проте, попри позитивну конотацію, толерантність не передбачає беззастережного схвалення всіх поглядів чи форм поведінки, будь-яких переконань або дій, особливо тих, що суперечать загальнолюдським цінностям чи правам інших. Зокрема, толерантність не передбачає виправдання порушень прав людини, зневазі до прав інших, противоправних дій чи агресивної поведінки. Радше йдеться про прояв поваги, де немає місця для підтримки антигуманної або деструктивної поведінки.

Важливою складовою поняття виявляється те, що повага до різноманіття не виключає можливості морального судження. Тому толерантність не означає готовність ситуаційно переглядати та змінювати власні переконання та ціннісні орієнтири. Перш за все вона передбачає відкритий діалог, а не компроміс із особистою ідентичністю чи принципами. Визнання права кожної людини бути іншою не означає зміни чи відмови від власних переконань. Однак, із прийняттям та повагою до альтернативних поглядів слід підходити з увагою та розсудливістю. Бути толерантним не означає автоматичне визнання цінностей, незалежно від їхнього змісту чи моральної оцінки, особливо в випадку, коли вони суперечать етичним нормам. З іншого боку, ігнорування толерантності як моральної норми, без сумніву, є однією з головних чинників виникнення соціальних ускладнень, що призводять до насилля, злочинності та дискримінації. Тобто, толерантність не стає повторенням морального релятивізму, а визначається вираженням поваги до законної свободи вираження ідей, існуванням різноманітних поглядів та розбіжностей серед індивідів. Визначальною умовою залишається прояв розбіжностей обов'язково у ненасильницькій формі, що становить підґрунтя конструктивного діалогу та соціальної стабільності.

Медіа-дискурс становить один із ключових шляхів трансляції та легітимації суспільних цінностей, адже через зміст та форму подачі інформації формується уявлення про прийняту поведінку, соціальні норми та моральні орієнтири. У цьому контексті толерантність виступає у якості ціннісної константи, яка має бути системно підтримана у медійному просторі, який задає моральну рамку задля забезпечення плюралізму, поваги до різноманіття та недопущення мови ворожнечі. Тільки за такої умови у медіа-дискурсі будуть підтримуватися інші цінності – людська гідність, право на свободу та рівність.

Толерантність як комунікативна стратегія реалізується через медіа-дискурс, створюючи просвітницькі проекти для трансляції соціальних значень і цінностей – через репрезентацію різноманіття демонструється багатогранність соціальних груп; використовуються різні мовні стратегії із застосуванням

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

позитивно забарвленої лексики щодо «інших», підкреслюючи рівність та повагу; створюються історії із наративною структурою, які демонструють діалог, співпрацю та подолання конфліктів – задля конструктивного сприйняття соціальної різниці. У якості візуальних засобів використовується символіка, образи, що асоціюються з прийняттям та рівністю, наприклад, різнокольорові руки, обійми, спільні дії тощо. Медіа-дискурс виступає не лише інструментом інформування, а також задає емоційні та когнітивні рамки сприйняття толерантності, забезпечуючи інтеграцію цієї важливої суспільної цінності у суспільний простір.

Таким чином, ми розглядаємо поняття толерантності ширше ніж просто індивідуальну рису чи соціальний принцип – як соціальну та моральну нормативну цінність, що передбачає позитивне ставлення до культурного, політичного, релігійного та особистісного різноманіття і є проявом етичної поваги. Толерантність співіснує з іншими цінностями, утворюючи загальну систему моральних орієнтирів демократичного суспільства, в якій взаємоповага сприяє плюралізму думок, забезпечує свободу слова, підтримує права меншин. Бути толерантним дає можливість завжди зберігати власні переконання, а вміти критично мислити при цьому не означає знецінення змісту цінностей інших. Толерантність у сучасному медіа-дискурсі вже не просто моральна або етична норма, а ключова суспільна цінність що забезпечує принцип демократичної комунікації, дозволяє зберігати баланс між свободою слова та відповідальністю за слово. І в цьому проявлена її сила та відповідь на сучасні виклики.

Література

1. Кожем'якіна О. Довіра та толерантність: аспекти співвідношення. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2007. Вип. 35. С. 13–15.
2. Кушніренко І. Толерантність як політико-соціальний орієнтир для розвитку та саморегуляції суспільства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер. Питання політології. 2014. № 1091. С. 85–89.
3. Паращевін М. Толерантність як чинник інтегративно-дезінтегративних процесів у суспільстві. *Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. С. 185–222.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Случевська Д. Є.

студентка

Бікулов Д. Т.

д-р наук з держ. управління, професор
Запорізький національний університет

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ТРАНЗИТИВНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

У транзитивних суспільствах, що переживають глибокі соціальні, політичні та культурні зміни, існує загроза розшарування, зростання нетолерантності та конфліктів між різними групами. Формування культури толерантності в таких умовах стає необхідним чинником підтримки соціальної згуртованості та захисту прав людини.

Одним із способів сприяти розвитку толерантності є вдосконалення навичок тайм-менеджменту. Дослідження показують, що студенти з кращими вміннями планування часу мають вищий рівень психологічного благополуччя, менш піддаються стресу й можуть краще підтримувати соціальні взаємодії [2]. Крім того, кореляція між управлінням часом і зниженням тривожності та депресивних симптомів підкреслює, що ефективне використання і розподіл часу може виступати важливим ресурсом у адаптації до трансформаційного середовища [7].

Мета цієї статті – проаналізувати, як тайм-менеджмент може слугувати інструментом формування культури толерантності у транзитивних суспільствах, окреслити теоретичні основи цього зв'язку та запропонувати практичні шляхи застосування в освітній, медійній та політичній сферах.

1. Теоретичні основи дослідження

1.1 Поняття «толерантність» у соціальному та психологічному контексті

Толерантність як соціально-психологічний феномен являє собою складний багатовимірний конструкт, що включає в себе здатність до прийняття відмінностей та поваги до різноманітності. Згідно з сучасними дослідженнями, толерантність може бути концептуалізована як ціннісна орієнтація щодо відмінностей, що дозволяє аналізувати її прояви як всередині, так і між суспільствами [10]. В україномовному контексті толерантність розуміється як терпимість до іншого способу життя, поведінки та переконань, при цьому важливою умовою є збереження здатності суспільства до функціонування [9]. Психологічний аспект толерантності пов'язаний з розвитком емпатії, здатності до перспективного мислення та регуляції емоційних реакцій на відмінності.

1.2 Особливості транзитивних суспільств

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Транзитивні суспільства характеризуються здатністю до переходу між різними формами соціальної організації, що були притаманні їм у попередні історичні періоди [3]. Соціальна транзитивність як властивість суспільства проявляється в темпоральному вимірі соціальної реальності, коли в одному історичному часі можуть співіснувати елементи різних епох. Для транзитивних суспільств характерні: нестабільність соціальних норм, множинність ціннісних систем, підвищений рівень тривожності населення та потреба в нових механізмах соціальної інтеграції. Ці особливості створюють як виклики, так і можливості для формування толерантної культури.

1.3 Тайм-менеджмент як соціально-психологічний феномен

Тайм-менеджмент визначається як сукупність методик оптимальної організації часу для виконання поточних задач, проектів та календарних подій [5]. Основними підходами в управлінні часом є постановка пріоритетів, розбиття великих завдань на окремі дії та делегування. Сучасні дослідження показують, що тайм-менеджмент має значний вплив на психологічне благополуччя особистості. Зокрема, дослідження підтверджують позитивний кореляційний зв'язок між диспозицією управління часом та задоволеністю життям [12]. Мета-аналіз ефективності тайм-менеджменту свідчить про його здатність зменшувати різні форми дистресу та покращувати загальне самопочуття ($r = -0.358$ для психологічного дистресу) [1].

2. Тайм-менеджмент і культура толерантності: точки перетину

2.1 Як управління часом впливає на міжособистісні відносини

Ефективне управління часом створює психологічні умови для більш толерантної взаємодії між людьми. Коли індивіди мають контроль над своїм часом, вони відчують менший стрес та тривожність, що безпосередньо впливає на якість міжособистісної комунікації. Дослідження показують, що тренінги з управління часом значно знижують рівень тривожності та депресії [4], що створює сприятливі умови для розвитку емпатії та розуміння інших. Зниження психологічного напруження дозволяє людям більш відкрито сприймати відмінності та проявляти терпимість до альтернативних точок зору.

2.2 Тайм-менеджмент у подоланні конфліктів і стресу

Неефективне управління часом часто призводить до стресових станів, які, в свою чергу, можуть спровокувати конфліктні ситуації та інтолерантну поведінку. Систематичний огляд досліджень свідчить, що тайм-менеджмент інтервенції мають позитивний ефект на ментальне здоров'я та загальне благополуччя [8]. Планування часу допомагає створювати буферні зони для рефлексії та обдумування, що є критично важливим для толерантної реакції на стресові ситуації. Коли люди мають достатньо часу для обробки інформації, вони менш схильні до імпульсивних реакцій та стереотипного мислення.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2.3 Взаємозв'язок тайм-менеджменту та формування культури толерантності

У сучасних транзитивних суспільствах значна частина часу людини витрачається на спілкування, зокрема у соціальних мережах, яке нерідко носить поверхневий або конфліктогенний характер. Такі взаємодії не сприяють відновленню внутрішніх ресурсів та не мають суттєвого розвивального потенціалу, а навпаки — віднімають енергію та знижують продуктивність. У цьому контексті особливої ваги набуває толерантність як регулятивний механізм, що дозволяє уникати зайвого, неконструктивного спілкування й свідомо спрямовувати час на діяльність, яка має особисту та соціальну цінність.

Рациональне управління часом у поєднанні з толерантністю формує умови для ефективнішої саморегуляції та цілеспрямованого розвитку. Завдяки здатності контролювати власні емоційні реакції й утримуватися від безрезультатних суперечок, індивід зберігає внутрішню рівновагу та ресурси для вирішення пріоритетних завдань. Таким чином, толерантність постає не лише як етична категорія, а й як практичний інструмент тайм-менеджменту, що забезпечує оптимальний розподіл особистісних і часових ресурсів у динамічних соціокультурних умовах.

3. Практичні аспекти впровадження тайм-менеджменту у транзитивних суспільствах

3.1 Освітнє середовище

В освітньому середовищі тайм-менеджмент може стати потужним інструментом формування інклюзивності та толерантності серед молоді. Навчання ефективному плануванню часу допомагає студентам краще справлятися з академічними викликами, що позитивно впливає на їх загальний стан та готовність до сприйняття різноманітності. Дослідження серед студентів першого курсу показують, що соціальна підтримка та ефективне управління стресом тісно пов'язані з академічною успішністю та психологічним благополуччям [6]. Впровадження програм тайм-менеджменту в освітній процес може сприяти створенню більш інклюзивного та толерантного академічного середовища.

3.2 Медіа та інформаційний простір

В умовах транзитивних суспільств особливо важливим є управління інформаційним навантаженням. Ефективний тайм-менеджмент допомагає індивідам структурувати споживання інформації, уникаючи перевантаження та радикалізації поглядів. Контрольоване споживання медіа-контенту через призму тайм-менеджменту може сприяти формуванню критичного мислення та зменшенню впливу маніпулятивних повідомлень, що є особливо актуальним для підтримання толерантності в періоди соціальних трансформацій.

3.3 Політична та економічна сфери

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

У політичній та економічній сферах тайм-менеджмент може сприяти розвитку ефективності, справедливості та толерантної комунікації. Структуроване планування політичних процесів та економічних реформ дозволяє уникати поспішних рішень, які часто призводять до соціальної напруженості та інтолерантності. Впровадження принципів тайм-менеджменту в державному управлінні може сприяти створенню більш передбачуваного та справедливого політичного середовища, що є основою для розвитку демократичних цінностей та толерантності.

Висновки. Аналіз взаємозв'язку між тайм-менеджментом та формуванням толерантності у транзитивних суспільствах показує перспективність цього підходу. Ефективне управління часом позитивно впливає на психологічний стан людини, знижуючи рівень стресу та тривожності. Це створює сприятливі умови для толерантної поведінки та розвитку емпатії. Навички планування часу допомагають людям краще контролювати свої емоційні реакції та більш відкрито сприймати відмінності. У практичному плані тайм-менеджмент може використовуватися як допоміжний інструмент у різних сферах: в освіті для формування інклюзивного середовища, в інформаційній сфері для запобігання перевантаженню та радикалізації, у суспільно-політичному житті – для створення більш стабільного середовища.

Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці конкретних програм тайм-менеджменту, адаптованих до потреб транзитивних суспільств.

Література

1. Aeon, B., et al. Does time management work? A meta-analysis. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7799745/>
2. Au A., Caltabiano N. J., Vaksman O. The impact of sense of belonging, resilience, time management skills and academic performance on psychological well-being among university students. *Cogent Education*. 2023. № 10(1). 2215594. URL: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2215594>
3. Валановський Я. Явище соціальної транзитивності – чинник темпоральної маргінальності суспільства. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/balanovskyi_yavyshche.pdf
4. Chen X., et al. Effect of Time Management Training on Anxiety, Depression, and Sleep Quality. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6379615/>
5. Керування часом. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Керування_часом
6. Murphy H., et al. Perceived Social Support and Stress: a Study of 1st Year Students in Ireland. *International Journal of Mental Health and Addiction*. 2022. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11469-021-00710-z>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

7. Postgraduates' time management disposition and mental health: mediating role of life satisfaction and moderating role of core self-evaluations. *BMC Psychology*. 2023. Vol. 11/ № 316. URL: <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01349-2>
8. Ramos G., et al. Effects of time management interventions on mental health and wellbeing factors: A protocol for a systematic review. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10927119/>
9. Толерантність. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Толерантність>
10. Van Zyl, L.E., Rothmann, S. A New Approach to the Study of Tolerance: Conceptualizing and Measuring Acceptance, Respect, and Appreciation of Difference. *Social Indicators Research*, 2019. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-019-02176-y>
11. Wang L., et al. Unlocking academic success: the impact of time management on college students' study engagement. *BMC Psychology*. 2025. URL: <https://bmcp psychology.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40359-025-02619-x>
12. Zhang H., et al. Postgraduates' time management disposition and mental health: mediating role of life satisfaction and moderating role of core self-evaluations. *BMC Psychology*. 2023. URL: <https://bmcp psychology.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40359-023-01349-2>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Случевська Д. Є.

студентка

Запорізький національний університет

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ МОВІ ВОРОЖНЕЧІ СЕРЕД МОЛОДІ

Проблема поширення мови ворожнечі серед молоді стає дедалі актуальнішою в умовах розвитку цифрових технологій та зростання активності в соціальних мережах. За даними систематичного огляду, частота експозиції до мови ворожнечі серед підлітків є значно вищою, ніж випадків жертв чи агресорів: «Overall, frequencies for hate speech exposure were higher than those related to victimization and perpetration» [4]. Така ситуація створює серйозні ризики для психологічного благополуччя молоді й порушує міжособистісні та суспільні взаємини.

Сучасні дослідження показують, що освітні втручання здатні змінювати ставлення молоді до норм мови ворожнечі й підвищувати знання про неї. Наприклад, у пілотному дослідженні дев'ятикласників 1,5-годинна навчальна одиниця призвела до значного зниження підтримки норм hate speech, особливо серед тих, хто частіше став свідком мови ворожнечі, а також до зростання знань про мову ворожнечі [7]. Крім того, дослідження продемонстрували, що класний клімат, емпатія до жертв та саможливість втрутитись мають позитивний вплив на готовність молоді протидіяти hate speech [2].

Метою цього дослідження є аналіз медіаграмотності як інструменту протидії мові ворожнечі серед молоді та виявлення освітніх і практичних можливостей її розвитку.

1. *Теоретичні засади дослідження*

Поняття «медіаграмотність» та її основні компоненти

Медіаграмотність розглядається як здатність критично аналізувати інформацію з різних джерел, розрізняти факти і маніпуляції, а також відповідально реагувати на отримані повідомлення. Вважається, що термін «медіаграмотність» походить від термінів «критичне бачення» та «візуальна грамотність». Також використовуються терміни «технологічна грамотність», «інформаційна грамотність», «комп'ютерна грамотність» тощо [3, с. 10].

Вона включає навички критичного мислення, оцінки достовірності джерел, розуміння впливу медіа на формування світогляду та поведінки користувача. Європейський парламент ухвалив 2008 року резолюцію з медіаграмотності в світі цифрових технологій, в якій підкреслив, що медіаграмотність – базовий елемент політики в сфері споживання інформації, й вона має охоплювати всі

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

категорії людей протягом усього їхнього життя, для того щоб допомогти їм практично та творчо використовувати медіа [3, с. 8].

Визначення «мови ворожнечі» (hate speech), її прояви та форми

Під мовою ворожнечі мається на увазі будь-яке висловлювання, що принижує або дискримінує особу чи групу осіб за ознакою раси, етнічної приналежності, релігії, статі, сексуальної орієнтації чи інших характеристик. Вона може проявлятися як у соціальних мережах, так і в офлайн-середовищі. У Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № 97 (20) «мова ворожнечі» (англ. *hate speech*) визначається як будь-які висловлювання, що поширюють, підтримують, виправдовують або провокують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші прояви нетерпимості. Це включає агресивний націоналізм і етноцентризм, дискримінацію меншин, ворожість до них, а також упереджене ставлення до іммігрантів або осіб, що походять з іммігрантських родин [9].

Роль молоді як найбільш активної групи користувачів медіа

Молодь є однією з найбільш активних груп користувачів медіа, зокрема соціальних мереж. Згідно з дослідженнями, підлітки проводять значну кількість часу в інтернеті, особливо у вихідні дні, що свідчить про їхню високу активність у віртуальному середовищі [10]. Ця активність не лише визначає їхнє соціальне життя, а й впливає на формування особистості, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей. Враховуючи це, важливо розуміти вплив медіа на молодь та розробляти стратегії для розвитку їхньої медіаграмотності.

2. Взаємозв'язок медіаграмотності та протидії мові ворожнечі

Критичне мислення та навички аналізу інформації як чинник зниження рівня агресії

Розвиток критичного мислення та навичок аналізу інформації допомагає молоді ефективно оцінювати медіа-контент, розпізнавати маніпуляції та агресивні меседжі. Зокрема, дослідження показують, що медіаосвітні програми можуть змінювати ставлення до насильства в медіа: учасники таких програм частіше зазначають збільшення рівня насильства в медіа, що свідчить про їхню здатність критично оцінювати медіа-контент [13].

Медіаграмотність як спосіб розпізнати маніпуляції, стереотипи й пропаганду

Медіаграмотність є ефективним інструментом для виявлення маніпуляцій, стереотипів та пропаганди в медіа. Освітні програми з медіаграмотності навчають молодь ідентифікувати маніпулятивні техніки, такі як використання емоційних апеляцій, стереотипів та однобічних подач новин. Це сприяє розвитку критичного мислення та здатності до самостійного аналізу інформації [1].

Позитивний вплив освітніх програм з медіаграмотності

Освітні програми з медіаграмотності мають позитивний вплив на розвиток молоді. Вони сприяють розвитку критичного мислення, підвищенню рівня

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

самосвідомості та здатності до самостійного аналізу інформації. Зокрема, такі програми допомагають молоді розпізнавати маніпуляції та стереотипи в медіа, що сприяє формуванню здорових соціальних норм та зниженню рівня агресії [6].

3. Практичні аспекти

Приклади освітніх ініціатив і проєктів в Україні та за кордоном, спрямованих на розвиток медіаграмотності

В Україні останні роки зростає увага до розвитку медіаграмотності серед молоді та населення загалом. Один із яскравих прикладів – Національний проєкт «Фільтр», започаткований у 2021 році. Його мета – об'єднати зусилля держави, громадських організацій і шкіл для формування критичного ставлення до інформації та підвищення стійкості суспільства до маніпуляцій. Так, у жовтні 2023 року відбувся загальноукраїнський медіаосвітній урок, присвячений єдності суспільства та інформаційній безпеці, який охопив майже 600 000 учасників, демонструючи, що освітні ініціативи можуть залучати величезну аудиторію та реально впливати на молодь [8].

Ще один приклад – проєкт IREX «Learn and Distinguish», спрямований на розвиток критичного мислення та навичок аналізу інформації серед школярів і студентів. Він поєднує тренінги для педагогів, розробку навчальних матеріалів і проведення практичних воркшопів, дозволяючи молодим людям не лише теоретично, а й на практиці навчитися розпізнавати маніпуляції, стереотипи та упередження у медіа [5].

Дослідження впливу медіаосвіти на рівень толерантності серед студентів і школярів

Дослідження впливу медіаосвіти на рівень толерантності серед молоді в Європі показують, що освітні програми здатні реально змінювати ставлення учасників до різноманіття та співжиття з іншими. Так, аналіз ефективності медіаосвітніх курсів засвідчив позитивний ефект: учні та студенти, які брали участь у таких програмах, проявляли більшу відкритість до культурних, релігійних та соціальних відмінностей, а також демонстрували зниження упередженості та агресивних проявів у спілкуванні [12].

Особливо показовими є фінські дослідження, де медіаграмотність інтегрують безпосередньо в навчальний процес. Виявилося, що такий підхід не лише розвиває критичне мислення та здатність аналізувати інформацію, а й сприяє формуванню соціальних та громадянських компетенцій. Учні, які навчалися за такими програмами, демонстрували підвищений рівень толерантності, уміння співпрацювати та конструктивно взаємодіяти з однолітками, що є важливим фактором для розвитку здорового соціального середовища [11].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Висновки. Медіаграмотність виступає важливим інструментом формування толерантності серед молоді. Аналіз освітніх ініціатив в Україні та за кордоном показує, що системні програми з медіаосвіти здатні розвивати критичне мислення, навички аналізу інформації та здатність розпізнавати маніпуляції й стереотипи в медіа. Дослідження підтверджують, що учасники таких програм проявляють більшу відкритість до різноманіття, знижений рівень упередженості та агресії, що сприяє формуванню толерантного й соціально відповідального середовища. Отже, інтеграція медіаосвітніх практик у навчальний процес є ефективним засобом виховання критично мислячої та толерантної молоді.

Література

1. Гоббс Р. За межами наклепу: педагоги медіаосвіти протистоять сучасній пропаганді. *Media Education Lab*. 2021. URL: <https://mediaeducationlab.com/sites/default/files/Hobbs%20Beyond%20the%20Sneaky%20Word%202021.pdf>
2. Вахс С. Зв'язки між кліматом класу, емпатією, самооцінкою та поведінкою учнів: дослідження за соціоекологічною моделлю. *Journal of Interpersonal Violence*. 2023. Т. 38. № 23–24. С. 4287–4309.
3. Волошенюк О., Іванов В. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
4. Канзок-Дюш Й. Огляд систематичних досліджень мови ненависті серед дітей та підлітків. *Journal of Early Adolescence*. 2023. Т. 43. № 8. С. 1151–1180.
5. Локшина О., Прийходькіна Н. Медіаосвіта: глобальні перспективи та розвиток в Україні (на прикладі проєкту IREX «Вивчай та розрізняй»). *Порівняльно-педагогічні студії*. 2020. № 2. С. 4–17.
6. Національна асоціація медіаосвітньої освіти (NAMLE). Чому медіаосвіта важлива? / Національна асоціація медіаосвітньої освіти (NAMLE). URL: <https://namle.org/why-media-literacy/>
7. Пфетш Й. С. Як зменшити онлайн-мову ненависті серед підлітків? Пілотне дослідження ефектів навчального модуля про соціальні норми, саморегуляцію та медіаосвіту. *Developmental Psychology*. 2023. Т. 59. № 9. С. 1717–1729.
8. Пресреліз «Всеукраїнський урок медіаграмотності охопив майже мільйонну аудиторію» / Програма розвитку ООН в Україні. 13 жовтня 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/all-ukrainian-media-literacy-lesson-reaches-near-million-audience>.
9. Рекомендація № R (97) 20 щодо наклепницьких висловлювань / Комітет міністрів Ради Європи. *Центр демократії та верховенства права (CEDEM)*. 1997. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-97-20-pro-naklepnytski-vyslovlyuvannya>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

10. Устінов О. В. Вплив соціальних мереж на підлітків. *Український медичний часопис*. 2021. 3 вересня. URL: <https://umj.com.ua/uk/novyna-214665-vpliv-sotsialnih-merezh-na-pidlitkiv>
11. Європейська асоціація медіаосвіти (EAVI). Медіаграмотність у Фінляндії. URL: <https://eavi.eu/ml-in-finland/>.
12. Європейська платформа шкільної освіти. Від подкастингу до антирадикалізації: видатні приклади медіаграмотності з усієї Європи. URL: <https://school-education.ec.europa.eu/en/teach/practice/podcasting-antiradicalisation-outstanding-examples-media-literacy-across-europe>.
13. Шапер Е. «Я помітив більше насильства»: ефекти програми медіаосвіти на критичні ставлення до медіанасильства. *Journal of Mass Media Ethics*. 2006. Т. 21. № 1. С. 56–71.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Соколенко Н. Б.

старша викладачка

Запорізька дитяча школа мистецтв № 4

Парій С. Б.

старша викладачка

Омельяненко Г. А.

канд. пед. наук, доцентка

Запорізький національний університет

РОЛЬ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ УЧНІВ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ

Музично-теоретичні дисципліни займають важливе місце в освітньому процесі мистецьких шкіл, оскільки вони формують не лише технічні знання та професійні навички, а й світоглядні орієнтири учнів [1, с. 34]. Саме через вивчення музичної грамоти, музичної літератури, сольфеджіо, історії різних видів мистецтв закладаються основи культурної чутливості, естетичного сприйняття та здатності до осмислення музичного мистецтва як частини ширшого соціокультурного контексту. Розвиток цих якостей є фундаментом для формування толерантного ставлення до різних культурних традицій, що виявляється у здатності учнів не лише слухати та інтерпретувати твори, а й усвідомлювати їхнє походження, історичні й моральні виміри [2, с. 271].

Актуальність дослідження посилюється умовами війни та глобальної інформаційної взаємодії, коли культурна спадщина стає не лише сферою творчого діалогу, а й інструментом ідеологічного впливу [3, с. 108]. Для українських учнів важливо навчитися поєднувати повагу до досягнень світового мистецтва з критичним ставленням до культурної спадщини країн-агресорів. Це вимагає педагогічних стратегій, що базуються на розвитку критичного мислення, етичної рефлексії та вміння оцінювати твори не лише з позицій художньої довершеності, а й з урахуванням їхнього соціально-історичного контексту [4, с. 35]. Таким чином, музично-теоретичні дисципліни виступають важливим засобом виховання культурної толерантності, яка в умовах сучасних викликів поєднує відкритість до різноманіття з усвідомленням національної ідентичності та гідності.

Музично-теоретичні дисципліни дають можливість учням мистецьких шкіл усвідомлювати багатогаровість художнього спадку різних народів, у тому числі російського. У навчальному процесі важливо представити твори композиторів, балетмейстерів, художників і театральних діячів царської доби та радянського періоду не лише як зразки художньої майстерності, а і як явища, тісно пов'язані з історичними та соціальними умовами [5, с. 257]. Культурна

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

спадщина зазначених діячів формувалася під потужним впливом політичної кон'юнктури: імперська ідеологія часто спрямовувала мистецтво на утвердження «великодержавних» цінностей, водночас замовчуючи або маргіналізуючи українську культурну традицію. У добу СРСР значна частина мистецьких творів була створена в умовах цензури, що обмежувала творчий пошук та накладала ідеологічні рамки. Такі чинники суттєво вплинули на зміст і форму музики, балету, живопису й театру, визначаючи спосіб їхнього сприйняття [6, с. 110].

Для сучасного учня постає дилема: яким чином поцінювати твори, що мають безсумнівну художню цінність, проте несуть у собі політичний чи пропагандистський підтекст. Завдання викладача музично-теоретичних дисциплін полягає в тому, щоб навчати аналізу цих творів крізь призму культурної толерантності та критичного мислення: визнавати професійні досягнення митців, водночас відкрито обговорювати історичні умови їх створення та наслідки для української культури. Саме такий підхід формує у школярів вміння розрізняти мистецьку вартість і політичні впливи, що є важливим для розвитку зрілої, толерантної та відповідальної особистості.

В умовах сучасної мистецької освіти особливої ваги набуває розробка педагогічних стратегій, які спрямовані на поєднання художньої чутливості учнів із критичним осмисленням історико-культурного контексту.

Важливим інструментом є критичний аналіз музично-теоретичного матеріалу. Під час вивчення творів російських композиторів та митців педагог має наголошувати не лише на музично-художніх аспектах, а й на історичних, ідеологічних і моральних чинниках їхнього створення та поширення. Такі обговорення допомагають учням усвідомити, що мистецтво нерідко функціонувало як засіб культурної політики, і розвивають навички рефлексії щодо ціннісних аспектів творчості.

Доцільним є підкреслення взаємозв'язків української та світової культури, зокрема ролі українських митців у формуванні радянської та російської художньої традиції. Визнання впливу української культури дає можливість подолати стереотипи «одностороннього» культурного впливу та сприяє формуванню в учнів почуття національної гідності й одночасно відкритості до діалогу з іншими культурами.

Ефективними є дискусійні та кейс-методи, які дозволяють учням практично осмислювати складні питання, пов'язані з виконанням чи інтерпретацією творів митців країн-агресорів. Наприклад, аналіз кейсу може полягати у вирішенні дилеми: чи варто виконувати твір у сучасному контексті, які етичні ризики це несе, як змінюється його сприйняття в умовах війни. Подібні справи не лише розвивають критичне мислення, а й формують у

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

майбутніх митців здатність приймати зважені культурні рішення [1, с. 10; 4, с. 28; 7, с. 63].

Отже, музично-теоретичні дисципліни стають важливою платформою для формування культурної толерантності, де поєднуються художній аналіз, історична обізнаність і етична відповідальність.

Мистецька освіта, зокрема музично-теоретичні дисципліни, є важливим інструментом формування у школярів поваги до культурного різноманіття. Вивчення музичних явищ різних народів і епох у поєднанні з аналізом історичних контекстів дозволяє учням усвідомлювати, що жоден мистецький твір не існує поза суспільними та політичними процесами. Такий підхід допомагає формувати глибше розуміння того, як культура відображає як універсальні гуманістичні цінності, так і суперечливі сторони історії.

Важливим завданням музично-теоретичної підготовки стає виховання здатності критично оцінювати художні твори, відокремлюючи їхню мистецьку цінність від політичних чи ідеологічних наративів, у яких вони могли бути створені. Цей процес дозволяє учням усвідомлювати, що культурна спадщина не є однорідною: вона може включати як високі зразки творчості, так і спроби легітимізувати панівну ідеологію чи викривити історичну пам'ять. Таким чином формується здатність бачити багатшаровість мистецьких явищ і протистояти однобічному трактуванню культури.

Розвиток культурної толерантності передбачає також навчання прийняття альтернативних поглядів. У процесі обговорення й аналізу музичних творів учні вчаться слухати й розуміти різні інтерпретації, порівнювати естетичні та моральні позиції, шукати аргументи й відстоювати власну думку. Це сприяє формуванню культурної емпатії – здатності розуміти інші культурні традиції, навіть якщо вони суперечать власному світоглядові [8, с. 18].

Таким чином, музично-теоретичні дисципліни в мистецьких школах виконують важливу функцію не лише у формуванні професійних навичок та технічних знань, а й у становленні світогляду та культурної чутливості учнів. Вони дозволяють поєднувати повагу до художніх досягнень світового мистецтва з критичним осмисленням історико-соціального та політичного контексту творів, зберігаючи при цьому національну гідність.

Ці дисципліни сприяють розвитку здатності учнів оцінювати багатшаровість культурної спадщини різних народів, усвідомлювати вплив політичної кон'юнктури на створення мистецьких явищ і відокремлювати їхню художню цінність від пропагандистських чи ідеологічних наративів. Використання педагогічних стратегій, таких як критичний аналіз, дискусії та кейс-методи, формує у майбутніх митців навички етичної рефлексії, критичного мислення та культурної емпатії.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Український досвід музично-теоретичної освіти демонструє, що формування культурної толерантності можливе без компромісу щодо національної ідентичності: учні навчаються цінувати різноманіття культурних традицій, одночасно усвідомлюючи власні історичні та моральні цінності. Такий підхід може слугувати прикладом для інших постконфліктних країн, які прагнуть поєднати розвиток культурної обізнаності з вихованням громадянської та етичної відповідальності.

Література

1. Труш А. Викладання музично-теоретичних дисциплін у сучасній мистецькій школі. *Шляхи вдосконалення педагогічної майстерності викладачів мистецьких шкіл в умовах трансформаційних викликів сьогодення*: матеріали обл. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (21–22 трав. 2020 р., м. Полтава) : у 2 ч. Ч. 2 / упоряд. О. Лобач. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 33–36.
2. Новосадова С. Становлення та розвиток музично-теоретичних дисциплін у системі музичної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. № 19. С. 270–276.
3. Макаренко Л., Кулиняк М., Торконяк Н. Пісня як чинник національної пам'яті в українському кіномистецтві. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 87. Т. 2. С. 105–110.
4. Дев'ятко Н. Особливості актуалізації сучасних українських історично-культурних світоглядних кодів. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2024. № 3(62). С. 25–41.
5. Кобрин Н. Музично-історична освіта як концепт і парадигма формування професійного музиканта. *Художня культура і мистецька освіта: традиції та сучасність*: зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф. (20–21 листопада 2018 р, м. Київ). Київ : НАКККиМ, 2018. С. 255–258.
6. Kappeler A. Ukraine and Russia: Legacies of the imperial past and competing memories. *Journal of Eurasian Studies*. 2014. № 5. P. 107–115.
7. Rinholm H., Solem I. H., Ulleberg I. Dialogues in education: Exploring cases from music and mathematics education. *Dialogic pedagogy: a journal for studies of dialogic education*. 2023. № 11(1). P. 60–84.
8. Комаровська О. Музика як актуалізація історії: світоглядні орієнтири підготовки вчителя та учнів. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2024. Вип. 29. С. 9–21.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Соколова Е. Т.

д-рка філос. зі спец. «Публічне управління та адміністрування», доцентка
Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

ТРУДОВА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ

Протягом останніх років неймовірно високі показники міграційних процесів стали для України не лише явищем, яке суттєво трансформує процеси створення та реалізації демографічних політик, а й своїми безпрецедентними темпами перетворюють їх на критично важливий та стратегічний виклик для держави, на території якої оголошено воєнний стан. Масові внутрішні та зовнішні міграції, напруження в системі надання базових публічних послуг, відсутність цілісної та системної міжсекторальної взаємодії призводять до загострення вже існуючих проблем у сфері демографічної політики, та потребують формування у системі публічного управління нових завдань. Дискурс управління міграційними процесами не є новим для наукової спільноти, проте саме в умовах повномасштабного вторгнення Російської федерації на територію незалежної та суверенної України ця проблематика набуває особливої гостроти, потребує переосмислення з урахуванням сучасних реалій, а не лише імплементації закордонних практик. Не викликає жодних сумнівів у тому, що в умовах системної кризи жоден сектор публічного врядування: державний, громадський, приватний не здатні впоратись із масштабами викликів самотужки. Міграційні процеси у державі, в якій проголошено правовий режим воєнного стану, суттєво відрізняються за динамікою показників та суспільно-економічними наслідками. Відсутність чітких розроблених алгоритмів координації між різними секторами призводить до неефективного використання наявних ресурсів, часткового дублювання функцій [2, с. 5]. У цій ситуації вирішального значення набуває необхідність удосконалення механізмів міжсекторальної співпраці як способів синхронізації зусиль, мобілізації ресурсів та досягнення спільної мети, а саме збереження людського потенціалу та забезпечення його базових прав і потреб. Після 2022 року відбувся суттєвий зсув у структурі міграційних потоків через поєднання вимушених переміщень, значного приросту внутрішньої міграції, загострення відтоку висококваліфікованих кадрів та активізації політичної міграції. З метою візуалізації описаних тенденцій була побудована діаграма, за допомогою якою ми спостерігаємо зміни, що відбулися після початку повномасштабного вторгнення в якісному розрізі (рис. 1).

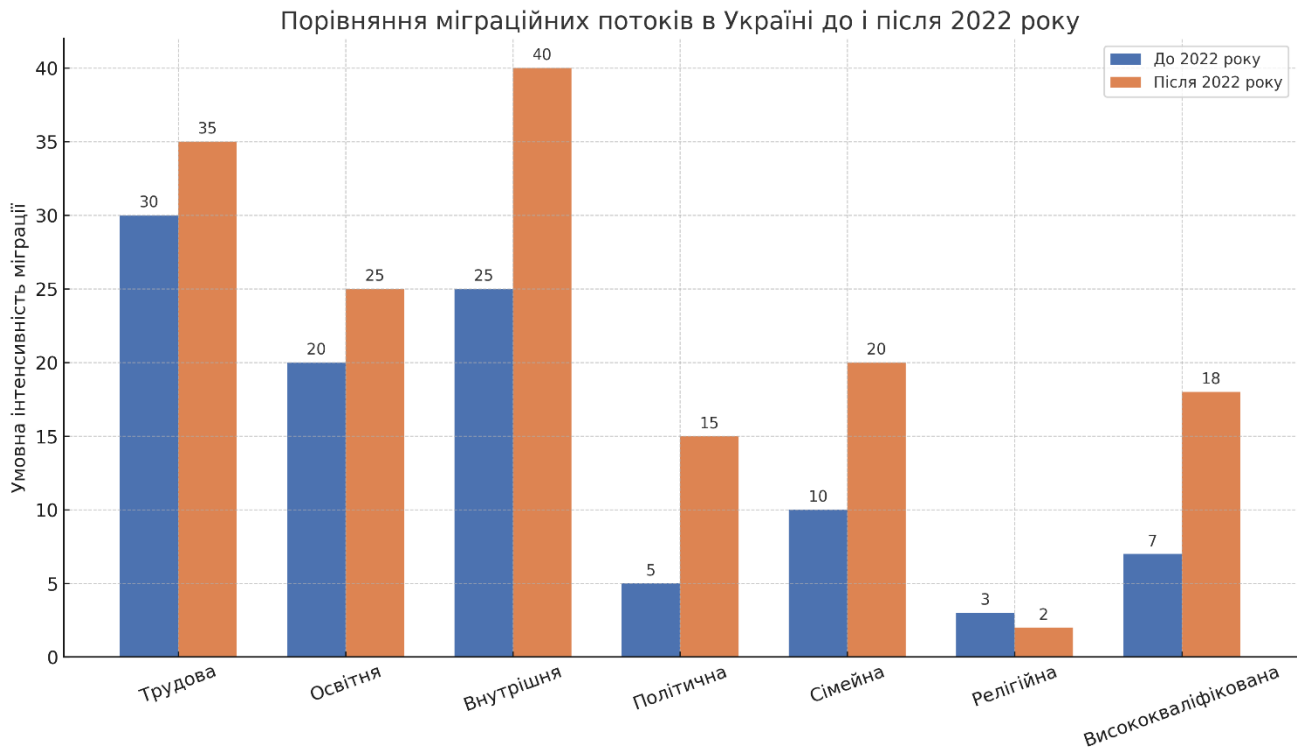
**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

Рис. 1 Порівняльна діаграма міграційних потоків в Україні в часовому розрізі. Джерело: складено автором на основі [1].

У сучасних умовах воєнного стану трудова мобільність перестає бути лише проявом стихійних міграційних процесів і трансформується в стратегічний ресурс відновлення ринку праці. Її зміст значно ширший за класичне переміщення робочої сили, бо йдеться про гнучкість форм зайнятості, швидке перенавчання, перерозподіл трудових ресурсів між секторами та регіонами [3, с. 25]. Примітно, що поряд із вимушеною внутрішньою міграцією зростає роль дистанційної роботи та короткострокових трудових контрактів, що дозволяють зберігати економічну активність навіть у прикордонних або прифронтових областях. Ці тенденції вказують на потребу держави та громад у формуванні нових моделей управління людським капіталом, де ключовим стає не лише створення робочих місць, а й підтримка мобільності та перекваліфікації населення.

Наслідки для ринку праці вже очевидні, адже відбувається зміна галузевих пріоритетів, підсилюється гострота дефіциту кадрів у промисловості й будівництві, активізується попит на фахівців соціальної сфери та цифрових технологій. Цей дисбаланс підсилюється нерівномірним розподілом трудових ресурсів між регіонами, що вимагає запровадження координаційних механізмів на рівні центральної та місцевої влади. Наявні законодавчі ініціативи щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб, регулювання дистанційної праці та

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

стимулювання повернення висококваліфікованих кадрів мають отримати подальший розвиток у вигляді комплексної державної програми з відновлення та утримання людського потенціалу.

У цьому контексті доцільним видається запровадження гнучких інструментів перекваліфікації, розширення мережі центрів професійного навчання, залучення приватного сектору до спільного фінансування таких ініціатив. Додатковим джерелом рішень може стати міжнародний досвід країн Центральної та Східної Європи, які свого часу стикалися з масовим відтоком робочої сили [4, с. 83]. Однак запозичення цих практик має відбуватися з урахуванням українських реалій воєнного часу та потреб повоєнного відновлення.

Отже, трудова мобільність в умовах повномасштабного вторгнення перетворюється на ключовий фактор трансформації ринку праці, що потребує не лише адаптивних управлінських рішень, а й формування довгострокової стратегії розвитку людського капіталу. Її ефективна реалізація можлива лише за умови міжсекторальної співпраці, яка поєднає ресурси держави, громад і бізнесу задля збереження та примноження трудового потенціалу України.

Література

1. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. Офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення 22.09.2025).
2. Семенець-Орлова І., Пилипченко О. Міграційна політика: поняття, сутність, методологія формування та економічні аспекти. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2024. № 2 (72). С. 5–12.
3. Соколова Е., Підлеп'ян Н. Удосконалення механізмів управління суспільними системами в умовах глобалізації. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. № 1. С. 24–31.
4. Федченко О., Савченко М. Міжнародна трудова міграція робочої сили з України в умовах воєнного стану. *Економіка і організація управління*. 2023. № 3(31). С. 83–95.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Соколовська Г. М.
канд. іст. наук, доцентка
Одеська національна музична академія ім. А. В. Нежданової

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ НА ПОЛІЕТНІЧНОМУ ПІВДНІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

З моменту здобуття Україною незалежності держава законодавчо закріпила положення, які були проголошені у статті 2 Декларації прав національностей України про те, що держава бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур [6]. Відповідно статті 11 Конституції України, «Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». У спеціальному Законі України про національні меншини в Україні держава гарантує право на збереження культурної самобутності національної меншини [8]. Звичайно, війна внесла деякі корективи в реалізацію цих законів на практиці.

В умовах повномасштабної війни, коли мова ворожнечі легітимована як засіб дегуманізації ворога і є формою зброї у боротьбі проти російської інформаційної експансії, проблема міжкультурного діалогу залишається актуальною. Війна чітко продемонструвала готовність українського суспільства до солідарності та єднання. Але єднання не означає втрату самобутності кожної з 130 національних меншин, які існували на території України віками і продовжують співіснувати сьогодні. Після завершення війни проблема культурного різноманіття України нікуди не подінеться. Ще у XVIII столітті німецький мислитель Й. Г. Гердер порівнював людство з тендітною арфою в руках великого майстра, де кожен народ є окремою струною, за допомогою якої досягається універсальна світова гармонія. Доцільно також навести думку М. Поповича про те, що майбутнє «піднесення української культури не буде результатом руйнації здобутого в рамках важкого минулого. Україна зробила доробок, що його вона має тепер асимілювати на нових, сучасних, цивілізованих культурно-європейських засадах» [13, с. 724]. В Україні питаннями міжкультурної комунікації і мультикультурної толерантності займаються такі вчені, як О. Ананьєва, О. Грищенко, А. Гордієнко, Ю. Подкопаєв, О. Волошина, О. Довгополова, Н. Висоцька та ін. [1, с. 323; 3].

Входження України в сучасний європейський простір передбачає обов'язкове повернення до вирішення проблемних питань у мультикультурному середовищі. Тим більше, що всі етнічні меншини, які проживають на території України (молдовани, кримські татари, болгари, угорці,

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

гагаузи та інші), є предметом пильної уваги з боку як європейських інституцій, так і урядів сусідніх країн. Забезпечення прав цих меншин на збереження й розвиток національних культур є однією з вимог для членства України в Європейському Союзі. Згідно рекомендацій Європейської комісії український уряд схвалив План заходів із захисту прав національних меншин. Мультикультурність сучасної України передбачає наявність національного компромісу, тому що під час війни різні регіони України переживають різний досвід.

Останнім часом в Україні став поширений діалог як соціальна технологія вирішення конфліктів, встановлення комунікації між розділеними групами суспільства на основі спілкування «рівний – рівному». Такі спроби діалогу здійснюються як на рівні регіонів, так і окремих міст. Південь України є одним з таких регіонів, в яких проблема культурної взаємодії й толерантності існувала історично і є не менш гострою в умовах гібридної війни проти України. Наведемо декілька прикладів такого діалогу на поліетнічному півдні країни.

Ще до повномасштабного вторгнення з боку Росії у 2016 р. у Харкові в Кризовому медіа-центрі відбулося засідання круглого столу, на якому вчені, експерти та журналісти разом із лідерами етнічних громад, представниками влади обговорювали перспективи мультикультурності півдня України. Метою круглого столу було виявлення можливих конфліктних аспектів в міжкультурному діалозі і створення простору для діалогу представників різноманітних суспільних груп і громад для консолідації та подальшої ефективної взаємодії та порозуміння [16].

Прикладом поліетнічного і відповідно мультикультурного регіону на півдні Одеської області є Бессарабія. Упродовж всієї історії Бессарабія була притулком для цілого ряду найрізноманітніших етносів: турків, албанців, болгар, татар, греків, євреїв, німців, румунів тощо [9, с. 644]. Поступово практика конструктивної соціальної взаємодії призвела до формування єдиної регіональної культури. Кожен народ привніс елементи своєї самобутньої культури у загальний котел культури регіону. Сформувався й унікальний досвід толерантності та солідарності між представниками різних етносів [2].

У вересні 2024 року в м. Болграді в рамках Міжнародного фестивалю етнічного кінофестивалю ОКО відбувся круглий стіл «Спадщина національних меншин – цінний ресурс культурної дипломатії». Як відзначали учасники заходу, мультикультурність та мультиконфесійність є одним з цивілізаційних розломів, що відділяє Україну від «руського міра» та єднає з демократичним світом. Особлива увага була зосереджена на питаннях збереження та розвитку культурної спадщини. Учасники наголосили: війна створила серйозні ризики для матеріальної та нематеріальної культури національних спільнот, а отже – потрібні нові інструменти її захисту. Особливого колориту заходу надали

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

мистецькі програми та етнокультурні ініціативи. Протягом усього дня учасники не лише дискутували, а й мали змогу познайомитися з традиціями та культурною спадщиною народів півдня України. Атмосферу свята створювали виступи болгарських, гагаузьких, албанських і молдовських фольклорних колективів [16].

Окреме місце в різнобарвній картині півдня займає м. Одеса, яке надалі залишається найбільш проблематичним і найважливішим містом України. У номінаційному досьє в зв'язку з включенням у січні 2023 року історичного центру Одеси в список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО йдеться про унікальність того типу мультикультурної міської спільноти, яка сформувалася протягом XIX століття. Історичний центр міста є останнім географічно та хронологічно заснованим європейським містом-портом: Одеса будувалася за європейськими стандартами [14]. Досьє робить наголос на тому, що одеська мультикультурність – це не просто наявність мовно-релігійних анклавів всередині міста [15]. Це створення такого типу суспільних відносин, які дають кожній людині, незалежно від її походження, релігії, мови тощо, можливість впливати на життя міста.

Останнім яскравим прикладом роботи в напрямку вирішення проблеми міжкультурної комунікації став Південний форум національних спільнот та корінних народів України, який відбувся 8 вересня 2025р. під гаслом «Діалог, що формує європейську Україну». Форум став справжнім майданчиком для живого діалогу між представниками влади, дипломатичного корпусу, громадськими діячами та лідерами національно-культурних товариств. Експерти наголосили на кількох пріоритетах, які потребують особливої уваги держави. Це створення нових центрів національних культур, підтримка прогресивних лідерів спільнот, розширення інформаційного простору. Під час форуму особливий акцент було зроблено на досвіді регіонів. Фахівці з відділів міжнаціональних відносин Одеської, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей поділилися своїми напрацюваннями. Важливою лінією дискусії стало й питання балансу: як інтегруватися в єдиний український простір, зберігаючи при цьому власну ідентичність, мову й культурні традиції. Серед конкретних рішень, які обговорювали учасники, звучали пропозиції впроваджувати тренінги з питань етнополітики, розвивати етнотуризм і підтримувати сільське господарство як основу для сталого розвитку національних громад [12]. Однією з таких ініціатив стало оголошення нового грантового сезону вже у листопаді 2025 р. для представників національних спільнот і корінних народів з метою подавати свої проекти й отримати реальну підтримку для збереження та популяризації власної культурної спадщини.

Досвід таких міжкультурних діалогів доводить, що пізнаючи традиції й цінності різних спільнот, ми краще розуміємо одне одного та відкриваємо нові

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

горизонти для співпраці. Навіть під час війни ми здатні не лише боронити державу, а й збагачувати її культурне обличчя, робити Україну сильною у своїй різноманітності. Взаємоповага й готовність до діалогу – це шлях до єдності.

Література

1. Ананьева Е. Мультикультурализм и толерантность как социально-философские концепции образовательного пространства. Одесса : Издательство «ВМВ», 2015. 322 с.
2. Виклик, перевага, унікальність: в Одесі дискутували про мультикультурність Бессарабії. URL: <https://intent.press/news/culture/2025/viklik-perevaga-unikalnist-v-odesi-diskutuvali-pro-multikulturnist-bessarabii/>
3. Висоцька Н. Виклики розмаїття: яким бути багатокультурному сценарію для України. *Агора. Подолання розбіжностей – розвиток особливостей*. Київ : Стилос, 2006. Вип. 4. С. 5–11.
4. Гордієнко А. Концепція мультикультуралізму в сучасному науковому дискурсі. *Наукові праці Чорноморського держ.ун-ту імені П. Могили*. Сер. Політологія. 2012. Т. 178. Вип. 166. С. 17–20
5. Гриценко О. Державна політика щодо культурного різноманіття та етнічних меншин: порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів (мультикультуралізм, багатокультурність, полікультурність). URL: http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2005_1_9.php.
6. Декларація прав національностей України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12
7. Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття. 2001 р. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity?hub=66535>
8. Закон України «Про національні меншини в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>
9. Киссе А., Коч С. Практика межэтнических взаимодействий. *Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесчины*. Одесса : PostScriptUm. СМІЛ, 2014. С. 661–685.
10. Кравченко В., Посохов С. (Пере)винайдення мультикультуралізму в Україні: моделі, практики та дискусії. *Ідеологія і політика*. 2022. № 2. С.21.
11. Мультикультурність півдня України. Проблематика та перспективи. URL: <https://maidan.org.ua/2016/12/multykulturnist-pivdnia-ukrajiny-problematyka-ta-perspektyvy/>
12. Південний форум національних спільнот та корінних народів України: діалог, що формує європейську Україну. URL: <https://dess.gov.ua/pivdennyu-forum-natsionalnykh-spilnot-ta-korinnykh-narodiv-ukrainy/>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

13. Попович М. Нарис історії культури України. Київ : АртЕк, 2001. 728 с.
14. Соколовська Г. Мультикультурність Одесси в архітектурному обличчі міста. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Культура у фокусі наукових парадигм» 25 квітня 2013 р.* Донецьк : Донецький національний університет, 2013. С. 65–67.
15. У номінаційному файлі історичного центру Одеси, який Україна передала для включення у список ЮНЕСКО, з'явилися російські наративи. URL: <https://yug.today/u-nominatsiynomu-fayli-istorychnoho-tsentru-odesy-iakyy-ukraina-peredala-dlia-vkliuchennia-u-spysoy-yunesko-z-iavylysia-rosiyski-naratyvy/>
16. Як перетворити культурну спадщину на меншин на ефективний інструмент культурної дипломатії. URL: <https://infopost.media/kulturna-spadshhyna-naczionalnyh-menshyn-czinnyj-resurs-kulturnoyi-dyplomatiyi/>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Стасик М. В.

канд. філол. наук, доцент

Кайрачка Н. В.

студентка магістратури

Запорізький національний університет

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ

Становлення освітнього процесу в Україні почалось з другої половини Х століття за часів Київської Русі і до сьогодні продовжує активне формування, враховуючи всі можливі внутрішні та зовнішні фактори, які позитивно, негативно або нейтрально впливають на її організацію серед молоді. Тому менеджмент освітнього процесу має регулюватися державними органами та забезпечувати діяльність навчальних закладів і, насамперед, проводити моніторинг якості освітніх програм та рівня кваліфікації викладачів, посиляючись на світові та європейські стандарти викладання. Адже тільки обґрунтованість українського законодавства, яке ґрунтується на вихованні толерантної та неординарної особистості, може забезпечити добробут серед українського населення. Законодавство є головним гарантом та обов'язком держави нести відповідальність перед кожним її громадянином та суспільством за власну діяльність.

Поняття «робочий час» і шляхи його практичного втілення в Україні було висвітлено та обґрунтовано у багатьох наукових працях вітчизняних вчених теоретичного напрямку діяльності. Зокрема, проблему розглядали Стельмахович М. [2], Сухомлинский В. [3], Маслов В. [4], Поташник М., Лазарева В., Конаржевський Ю., Мармаза О. та багато інших.

Робочий час – установлений законодавством відрізок календарного часу, протягом якого працівник відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, графіка роботи та умов трудового договору повинен виконувати свої трудові обов'язки. Як передбачено частиною першою статті 50 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень [1].

Використання виробничого часу включає систему показників:

- середню тривалість виробничого дня – відношення загальної кількості відпрацьованих людино-годин до загальної кількості відпрацьованих людино-днів;

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

- середню урочну тривалість виробничого дня (при розрахунку цього показника кількість відпрацьованих наднормово людино-годин не враховується);
- середнє число днів праці одного спискового працівника – відношення загальної кількості відпрацьованих людино-днів до середнього спискового числа працівників;
- середнє число годин, відпрацьованих працівником за період – відношення відпрацьованих людино-годин до середньої облікової чисельності працівників або множення середньої тривалості працівного дня і середнього числа днів праці одного спискового працівника.

Далі було розглянуто сутність поняття «дискримінація». Воно уособлює в собі ті проблеми, які негативно впливають на тна формування толерантності в освітньому процесі. Можна сказати, що дискримінація розглядається «як будь-яка відмінність, виключення, обмеження або перевага, що заперечує або зменшує рівне здійснення прав» [1].

Основними різновидами дискримінації можна назвати наступні: пряма дискримінація та непряма дискримінація. Пряма дискримінація це, коли є намір дискримінувати особу чи групу, наприклад, бюро з працевлаштування відкидає претендента певної національної ознаки (єврея, цигана та ін.) або житлова компанія не продає квартири для осіб «кавказької національності».

У той час як непряма дискримінація зумовлена впливом політики або конкретних заходів: це відбувається тоді, коли формально нейтральні правила, критерії або практика ставлять де-факто особу або осіб певної меншини у не вигідне становище у порівнянні з іншими.

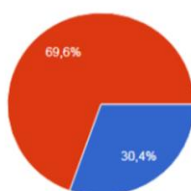
Зазначимо також те, що дискримінація щодо осіб і соціальних груп за ознакою раси, релігії, гендерної, етнічної приналежності, походження, національності або сексуальної орієнтації заборонена у багатьох міжнародних документах з прав людини і в Лісабонській угоді, що заміняє Конституцію ЄС.

На підставі розглянутого матеріалу було проведено дослідження в ЗНУ з дискримінації за статевою, релігійною та етнічною приналежністю.

Рис. 1. Опитування студентів ЗНУ стосовно статевої, релігійної та етнічної приналежності

Чи відносите ви себе до якогось руху, наприклад, до фемінізму або до руху захисту прав чоловіків?

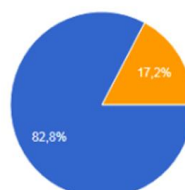
23 ответа

● Так
● Ні

Чи було таке, що студентство не хотіло ходити на пари до викладача через його приналежність до певного віроісповідання?

29 ответов

● Ні, не було
● Так, було
● Не знаю

Co-funded by
the European Union

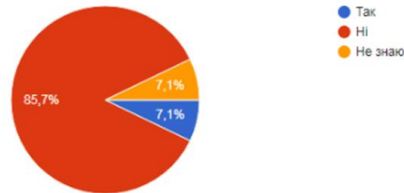
Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Чи спостерігали ви дискримінацію за етнічною ознакою з боку
університету?

14 ответов

Тож, можна зробити висновок з проведеного опитування, що в основному участь взяли у дослідженні такі спеціальності: фінанси і кредит (10,72%), облік і аудит (1,7%), маркетинг (2,14%) та міжнародна економіка (1,7%). З дослідження видно, що з боку університету не спостерігалось політичних та соціальних утисків (85,7%). Серед студентства можна сказати, що ставлення до соціальних та політичних утисків в основному вкрай негативне (92,9%), різнонаціональне суспільство сприймається позитивно (71,4%). Багато хто з студентів за етносом ідентифікує себе як українець, лише незначна частка як європеець і нація. На жаль, в університеті не проводяться заходи для студентства пов'язані з етнічною дискримінацією людини у суспільстві (92,9% відповіли – ні).

На основі наших опитувань та власного аналізу ми виробили такі пропозиції щодо збільшення толерантного ставлення до людини для студентства ЗНУ: впровадження спеціальних семінарів, співбесід та тренінгів, де будуть обговорюватись ці питання; впровадження спеціальної комісії, яка б слідувала за проявами дискримінації серед студентів та викладачів; в разі прояву дискримінації, проводити окремі заходи з порушниками, щоб зможли провести аналіз поведінки саме конкретної людини та направити таку людину на вірний шлях; впроваджувати цікаві дослідницькі ігри/роботи, з метою навчання учасників не мислити стереотипами.

Тож, можна зробити висновок про те, що толерантність відіграє важливу роль в освітньому процесі. Дане поняття впливає зараз на професійне та виважену організацію навчального процесу освітніми закладами України, а також сприяє ефективній організації робочого часу серед їх працівників та уможливить більш якісне надання знань студентам, що забезпечує формування висококваліфікованих кадрів серед молоді.

Література

1. Вікіпедія. Робочий час. URL: <https://surl.li/rvxnvl>
2. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
3. Сухомлинський В. Розмова з молодим директором. Сухомлинський В. *Вибрані твори* : в 5 т. Т. 4. Київ : Радянська школа, 1977. С. 393–626.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

4. Маслов В. Теорія та методика організації безперервного підвищення кваліфікації керівників шкіл. Київ : ЦППККО, 1990.
5. Мармаза О. Менеджмент освітньої організації : навчально-методичний посібник. Харків : ТОВ «Щедра садиба», 2017. 126 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Суровцева І. Ю.

канд. іст. наук, доцентка

Державний вищий навчальний заклад

«Приазовський державний технічний університет» (м. Дніпро)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

В умовах воєнного стану Україна зіштовхнулася з безпрецедентними випробуваннями, які негативно впливають на життя людей. Саме в таких умовах роль соціальних працівників стає особливо важливою. Вони допомагають людям адаптуватися до нових реалій, долати труднощі та відновлювати соціальні зв'язки. В цих складних умовах важливим є усвідомлення соціальним працівником цінностей, принципів та місії своєї діяльності в сучасному суспільстві, котре протягом останнього десятиліття стикається із серйозними викликами.

Соціальна робота вже давно є авангардом антидискримінаційної політики та практики, відданості соціальній справедливості, боротьбі з пригніченням, інклюзією та толеруванням відмінностей.

У соціально-гуманітарному дискурсі толерантність визначають як соціальну чесноту, так і політичний принцип, що дозволяє мирне співіснування окремих людей та груп, які дотримуються різних поглядів та практикують різні способи життя в межах одного суспільства. Толерантність найбільш тісно пов'язана з цінностями політичної демократії, а також з філософією та політикою лібералізму [1]. Хоча існує припущення, що демократичне суспільство має всеосяжну доктрину та набір переконань та цінностей, існує також усвідомлення того, що інші доктрини та переконання необхідно поважати. У демократичному суспільстві активне громадянство передбачає здатність аргументовано доводити, співпрацювати з іншими та цінувати їхні точки зору та досвід, а також терпіти інші точки зору. Толерантність передбачає здатність приймати суперечності соціального життя, уникати очорнення поглядів інших людей та утримуватися від наполягання на істинності власних поглядів під час розумних розбіжностей.

Дослідження показують, що освіта в цілому пов'язана з вищим рівнем толерантності завдяки її асоціації з більш складними стилями міркувань та прийняття рішень.

Підготовка здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні потребує переформатування освітніх стандартів з врахуванням нових військово-політичних реалій. Традиційно, і майбутні фахівці з соціальної роботи, і практикуючі спеціалісти соціальної сфери спрямовуються на

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

толерування відмінностей, повагу до індивідуальних особливостей клієнтів, прав, свобод, цінностей та відсутність дискримінації чи упереджень. Соціальний працівник має сприймати клієнтів такими, якими вони є, прагнути зрозуміти їхні потреби та досягти взаємодії на засадах згоди і порозуміння, спираючись на спільні цінності. Дослідження історії становлення соціальної роботи як професії показує, що вона базується на наборі основних цінностей, важливість яких підтверджує на практиці прихильність соціальних працівників демократичним принципам. Двома ключовими ідентифікованими цінностями є право індивідів відрізнятися один від одного та право індивідів зростати і вирішувати проблеми по-своєму.

Соціальна робота як вид професійної діяльності побудована на специфічних принципах, зокрема таких: гуманізму, соціального реагування, комунікативності, варіативності соціальної допомоги, клієнтоцентризму, особистісного підходу, довіри до клієнта та підтримки довіри клієнта до соціального працівника, справедливості, толерантності, модальності (гнучкості), перманентності (безперервності), компетентності, конфіденційності, посередництва тощо [2].

Зазвичай, всі принципи, норми та стандарти поведінки закріплені в етичних кодексах, основним призначенням яких є регулювання поведінки відповідної професійної групи. Положення кодексів визначають певний стиль поведінки, містять обмеження, рекомендації, заборони та гарантію того, що люди можуть покладатися один на одного для досягнення загальних цілей та уникнення конфліктів. Відповідно до Професійного стандарту «Соціальний працівник» основними загальними компетентностями, якими повинен володіти соціальний працівник є здатність виконувати професійну діяльність згідно з етичними вимогами соціальної роботи та особливостями фізичного й емоційного стану отримувачів соціальних послуг; здатність до критичного мислення, аналізу, синтезу та прогнозування; здатність ініціювати, планувати та управляти змінами для вдосконалення існуючих та розроблення нових соціальних послуг; здатність налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, управляти різнобічною комунікацією, попереджати та розв'язувати конфлікти, тощо [3].

В умовах воєнного стану робота соціального працівника вимагає широкого спектру компетентностей, які виходять за межі традиційних професійних навичок. На нашу думку, до них слід віднести: здатність зберігати спокій в екстремальних ситуаціях (вміння управляти своїми емоціями, тривожністю та страхом); здатність зберігати позитивний настрій та мотивацію навіть в умовах постійного стресу; здатність встановлювати довірчі відносини з клієнтами, слухати та розуміти їхні потреби; здатність швидко адаптуватися до змін (готовність до постійних змін у робочих умовах та вимогах; здатність знаходити

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

нестандартні рішення в складних ситуаціях; вміння змінювати свої плани та пріоритети в залежності від обставин тощо. Тому такою найважливішою професійною компетенцією сучасних фахівців з соціальної роботи виступає «толерантність до невизначеності».

Невизначеність (невідоме / невідомість) – це водночас відсутність необхідної інформації у свідомості особистості загалом та певний стан, що визначається поєднанням новизни, незнайомості, незвичності, неочікуваності та дивності ситуації, яка характеризується також неточністю, фрагментарністю, неструктурованістю, незрозумілістю, суперечливістю, ризикованістю і непередбачуваністю розвитку самої ситуації та її наслідків [4].

З одного боку, можна витлумачити невизначеність як фундаментально негативне явище, а толерантність як відповідь, спрямовану на запобігання чи пом'якшення її шкоди. У своєму найбільш буквальному сенсі, відображеному в словникових термінах, «толерантність / терпимість» означає «дозволити існувати, або «випробовувати (щось шкідливе чи неприємне) без шкоди». Більшість визначень «толерантність до невизначеності» відбивають негативний зміст, а з іншого боку, можна витлумачити невизначеність як сприятливий стан, який слід бажати і чого прагнути, і терпимість як відповідь, спрямовану отримання вигоди від невизначеності. У цій концепції її феноменологічний спектр за своєю суттю ширший, сягаючи від негативного до позитивного [5].

Отже, толерантність до невизначеності – це прояв терпимого, стриманого, пов'язаного з розумінням і прийняттям ставлення людини до ситуацій і подій, зміст, перебіг і наслідки яких вона не може точно передбачити чи спрогнозувати / або не має на це часу.

Таким чином, слід підкреслити, що перетворення в системі соціальної роботи (розвиток законодавства, інфраструктури, адміністративних процедур, поширення електронних публічних послуг), які відбулися в Україні протягом останніх років, вимагають відповідного оновлення професійної етики соціальних працівників. Існує необхідність перегляду Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України відповідно до умов невизначеності.

Література

1. Pasamonik B. Paradoxes of Tolerance. URL: https://www.academia.edu/17550065/Paradoxes_of_Tolerance
2. Зозуляк-Случик Р. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 460 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

3. Спіріна Т. Прийняття ефективних рішень як складова професійної культури соціального працівника. *Information and innovative technologies in the turbulence era* : монографія. Katowice, 2022. Р. 232–249.
4. Чуйко Г., Чаплук Я., Колтунович Т. Толерантність до невизначеності у ситуації війни. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1593/915>
5. Tolerance of uncertainty: Conceptual analysis, integrative model, and implications for healthcare. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953617301703>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Терещенко Д. С.

аспірант

Національний транспортний університет (м. Київ)

ДИСКРИМІНАЦІЯ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: СПОСОБИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ

Діти є однією з найбільш уразливих соціальних груп у період збройних конфліктів. Воєнні дії не лише призводять до масових порушень їхніх базових прав – на життя, безпеку, освіту, медичну допомогу, – але й супроводжуються численними проявами дискримінації за ознаками національності, мови, місця проживання, соціального статусу чи належності до певної групи населення.

Дискримінація в умовах збройного конфлікту посилює маргіналізацію дітей, обмежує їх доступ до гуманітарної допомоги, освіти та соціальних послуг, створює ризики використання дитячої праці чи залучення до воєнізованих формувань. Це суперечить фундаментальним міжнародним стандартам, зокрема Конвенції ООН про права дитини 1989 року, Факультативним протоколам до неї, а також базовим конституційним принципам рівності, недискримінації та захисту інтересів дитини.

У сучасних умовах особливого значення набуває розробка та вдосконалення конституційно-правових механізмів реагування на дискримінаційні практики: це і гарантії рівності прав та свобод у національних конституціях, і створення ефективних інституційних механізмів захисту дітей, і впровадження міжнародних стандартів у внутрішнє право.

Отже, дослідження дискримінації як фактора порушення прав дитини у період збройних конфліктів має як теоретичне, так і практичне значення. Воно сприяє формуванню комплексного підходу до забезпечення правового захисту дітей, зміцненню системи конституційних гарантій та підвищенню стійкості правопорядку в умовах воєнних викликів.

На міжнародному рівні відповідно до ст. 2 Конвенції про права дитини 1989 р., держави-учасниці поважають і забезпечують всі права за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин. А також вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї [1].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

За оцінками міжнародних експертів, 420 мільйонів дітей – кожна п'ята дитина – сьогодні живуть у зонах конфліктів, серед яких виділяються Сирія, Ємен, М'янма, Південний Судан та Демократична Республіка Конго. Війни між державами, можливо, й зменшилися за останні 15–20 років, але конфлікти в межах кордонів помножилися та стали більш урбанізованими та імпровізованими, що збільшує небезпеку для вразливих членів населення. У 2019 році у доповіді Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про дітей та збройні конфлікти було підтверджено 24 000 серйозних порушень прав дітей протягом попереднього року, зокрема понад 1000 нападів на школи та лікарні [2].

В Україні лише за офіційними даними з 24 лютого 2022 року по 05 червня 2025 року 24 399 дітей постраждали від збройної агресії російської федерації проти України, з них 632 – загибли, 1976 – поранені, 2245 – зникли, 19546 – депортовані та/або примусово переміщені [3], зокрема системно порушуються такі права дитини, визначені в Конституції України, як право на життя (ст. 27); право на освіту (ст. 53); право на охорону здоров'я (ст. 49); право на свободу та особисту недоторканість (ст. 29) та інші. З огляду на викладене можна констатувати, що в період збройних конфліктів порушуються основні принципи захисту прав дитини – рівності, толерантності, недискримінації та ін.

Узагальнюючи практику порушень прав дитини в державах, де ведуться активні бойові дії, можна виділити такі основні напрями, більшість з яких мають характер дискримінації:

- обмеження доступу до, освіти закриття шкіл через бойові дії, руйнування закладів освіти, використання шкіл як військових об'єктів, заборона навчання для дітей певних етнічних чи релігійних груп;
- обмеження доступу до медичної допомоги, дискримінаційне ставлення до дітей з тимчасово окупованих територій, відмова у лікуванні через належність до «чужої» громади, знищення чи блокування лікарень, дефіцит ліків;
- етнічна, мовна та релігійна дискримінація, примусова асиміляція (наприклад, заборона рідної мови в школах), переслідування за належність до певної релігійної громади;
- індоктринація у навчальних закладах (наприклад, на ТОТ України, незаконна зміна громадянства українських дітей), насильницьке розлучення дітей із сім'ями, відмова в доступі до гуманітарної допомоги;
- гендерна дискримінація: дівчата часто стають жертвами сексуального насильства, примусових шлюбів, іноді обмежується їх доступ до освіти та соціальних послуг;
- соціальна дискримінація, яка полягає у зменшенні рівня соціального захисту дітей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб або

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

сиріт; стигматизація дітей, батьки яких належать до протилежної сторони конфлікту, нерівний доступ до гуманітарної допомоги;

- мілітаризація дітей, вербування та використання у воєнних діях: примус дітей вступати у збройні формування, використання їх як кур'єрів, шпигунів, навіть «живих щитів»;

- психологічна та емоційна дискримінація, стигматизація дітей-біженців у школах нових громад, ізоляція від суспільного життя, психологічний тиск через походження або статус.

З огляду на системність порушень, можна зробити висновок, що діти є найбільш уразливою категорією населення в умовах збройних конфліктів, адже вони зазнають комплексних порушень основоположних прав – на життя, освіту, охорону здоров'я, безпеку та розвиток.

Конституційно-правовий аспект реагування передбачає закріплення на рівні Основного Закону принципу рівності та заборони дискримінації, гарантій особливого захисту дітей, а також створення інституційних механізмів контролю за дотриманням цих норм. Наприклад в Україні, окрім загальних інституцій (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України та ін.), створені спеціалізовані інституції захисту прав дитини, зокрема, і від дискримінації в період збройного конфлікту – це Уповноважений Верховної ради України з прав людини, радник-уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, радник-уповноважений Президента України з питань безбар'єрності, Урядовий уповноважений з прав осіб із інвалідністю та ін.

Ефективне реагування на дискримінацію дітей під час збройних конфліктів можливе лише за умови комплексного підходу, який включає:

- гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами;
- удосконалення системи правосуддя та механізмів відновлення порушених прав;
- посилення гарантій доступу до освіти, охорони здоров'я та соціального захисту дітей;
- запровадження спеціальних програм реабілітації та інтеграції дітей, які постраждали від збройного конфлікту та дискримінації.

Україна, перебуваючи у стані збройного конфлікту, має особливу потребу у зміцненні конституційно-правових механізмів, спрямованих на протидію дискримінації дітей, адже від цього залежить не лише реалізація міжнародних зобов'язань, але й стійкість демократичного розвитку та гуманітарна безпека держави. Система конституційного права у цьому контексті виконує стабілізуючу функцію, оскільки забезпечує верховенство права, рівність перед законом і додаткові гарантії захисту найбільш уразливих соціальних груп. Саме

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

крізь призму конституційно-правових засад можливо сформувані цілісну концепцію захисту прав дитини, що враховує як традиційні (ординарні) права, так і екстраординарні гарантії, необхідні в період збройного конфлікту.

У цьому контексті конституційні принципи недискримінації, гуманізму та пріоритетності прав дитини виступають не лише декларативними положеннями, а й дієвими інструментами правового впливу, які повинні бути інтегровані у законодавчу, адміністративну та судову практику. Посилення цих механізмів сприятиме формуванню в Україні правової системи, здатної ефективно реагувати на виклики сучасності, забезпечуючи баланс між потребами національної безпеки та обов'язком держави гарантувати рівність і справедливість. У підсумку, протидія дискримінації дітей у конституційно-правовому вимірі постає як один із ключових факторів збереження демократичної легітимності, забезпечення соціальної єдності та утвердження України як правової, соціальної і демократичної держави.

Література

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: <https://surl.li/nbhehe>
2. Protecting Children in Armed Conflict: Executive Summary. September 2020. URL: <https://inee.org/sites/default/files/resources/ProtectingChildren-Summary.pdf>
3. Платформа «Діти війни»: офіційний сайт. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/> (дата звернення 25.09.2025 р.)

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Топоркова А. Р.

студентка

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцентка Шульга О. О.

Запорізький національний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КОМУНІКАЦІЇ: РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ФОРМ ВВІЧЛИВОСТІ У ДІАЛОЗІ ПОКОЛІНЬ

Толерантність є однією з основних цінностей сучасного суспільства, що ґрунтується на визнанні різноманіття культур, традицій і поглядів. У контексті демократизації суспільного життя, зростання міжпоколінньої взаємодії та активного впливу цифрових технологій особливої ваги набуває культура мовлення, заснована на принципах поваги, взаєморозуміння та етичності. Саме мова стає тим середовищем, у якому формуються та проявляються засади комунікативної толерантності.

Актуальність теми зумовлена розбіжностями у мовних практиках різних поколінь. Старше покоління, виховане в умовах усталених норм етикету, сприймає ввічливість як невід'ємну ознаку культури спілкування, тоді як молодь тяжіє до неформальних звертань і коротких комунікативних формул. Це зумовлює потребу у збереженні балансу між традицією і сучасністю, між повагою та свободою вираження.

Метою дослідження є визначення ролі українських форм ввічливості у формуванні толерантної комунікації між представниками різних поколінь. Завдання полягають у з'ясуванні значення понять «толерантність» і «ввічливість», аналізі формул мовного етикету українців, а також у виявленні їхньої ролі в міжпоколінньому діалозі.

Чимало науковців досліджували культуру мовлення і мовленнєві формули, які демонструють толерантність, зокрема Ф. Бацевич, С. Єрмоленко, Л. Масенко, Н. Бабич, О. Пономарів, О. Сербенська. Однак мовознавці звертали увагу на певні формули етикету, аналізували їх, ми аналізуємо як сучасним поколінням використовуються усталені етикетні формули.

Поняття толерантності розуміється як «готовність людини сприймати відмінність іншого, утримуватися від агресивних суджень і дій» [2, с. 25]. У мовленні це виявляється через етикетні формули, які забезпечують повагу, стриманість і тактовність у спілкуванні. Комунікативна толерантність, за визначенням С. Єрмоленко, «полягає у вмінні враховувати індивідуальні особливості співрозмовника, його життєвий досвід і соціальну роль» [4, с. 214–220].

В українській мові історично закріпилися кілька типових форм мовної ввічливості: звертання «пан», «пані», «панно»; уживання форми множини «Ви»; звертання на ім'я та по батькові; а також сталі формули подяки,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

вибачення й прохання [5, с. 45–60]. Такі етикетні формули відображають не лише мовні норми, а й національні уявлення про пошану та взаємоповагу. Раніше звертання «пан/пані» поєднувалося переважно з прізвищем (пан Коваленко, пані Петренко), тоді як зараз частіше використовується з іменем (пан Іване, пані Олено). У професійних ситуаціях доречні також моделі з посадою (пане лікарю, пані директор). Таке використання розглядається як паралель до звертання «ім'я по батькові». Важливо не змішувати моделі звертань: або «пані/пане + ім'я», або «ім'я + по батькові» (не: «пані Олено Василівно»). Звертання «панно» традиційно вживалося щодо незаміжніх дівчат [3, с. 32–40].

Емоційно-оцінні прикметники пошани «шановний/ шановна», «вельмишановний/ вельмишановна» задають тональність: перше – нейтрально-офіційне («Шановний пане професоре...»), друге – урочисте («Вельмишановна пані ректор...»). «Добродію/ добродійко» має урочисто-архаїчний відтінок і нині доречне переважно в промовах/стилізації: «Добродію, прийміть подяку...». «Товаришу» – історично й ідеологічно марковане; у сучасних нейтральних контекстах доречно уникати, замінюючи «пан/ пані», «колего/ колего» [6, с. 203–204].

Опозиція «ти/ Ви» регулює комунікативну дистанцію: «Ви» сигналізує пошану/офіційність/незнайомство, «ти» – близькість і рівність. У писемних офіційних зверненнях дозволено «Ви/ Вас/ Ваш» із великої літери як знак особливої пошани: «Просимо Вас...», «Дякуємо Вам...» [7, с. 61]. В усному спілкуванні перехід із «Ви» на «ти» доцільний лише за взаємною згодою або ініціативою старшої сторони; непогоджений «перевід» часто знижує відчуття поваги [2, с. 223; 1, с. 116–118].

Раніше шанобливе ставлення до старших проявлялося не лише у формах звертання, але й у граматичній категорії: до батьків і старших зверталися виключно на «Ви». Нині у містах більшість звертається до батьків на «ти», тоді як у сільській місцевості, особливо на заході України, форма «Ви» зберігається. Історичні форми звертань, такі як «добродій», «добродійко», «шановний», «вельмишановний», активно використовувалися у XIX–XX ст. як ознака ввічливості та соціального статусу. Сьогодні сучасне покоління майже не використовує ці форми у побутовому мовленні. Сучасні тенденції свідчать про прагнення молодшого покоління до рівноправного діалогу, де звертання має не лише етикетну, а й психологічну функцію – створює атмосферу довіри. Водночас відмова від форм пошани іноді призводить до втрати мовної дистанції, що знижує рівень толерантності у спілкуванні.

На заході України модель звертання до батьків на «Ви» зберігається частіше, ніж у великих містах сходу та півдня. Історично «пан/ пані» є питомою формулою української традиції, витісненою у XX ст., але відновленою в

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

сучасному етикеті. «Добродію/добродійко» має урочисто-стилістичне вживання; «товаришу» – маркер радянської доби й нині доречний лише в цитатах або стилізації [3, с. 175–186; 5, с. 45–60].

У сучасному мовленні спостерігається тенденція до зменшення офіційності: молодші покоління дедалі частіше звертаються до старших без по батькові, використовують неформальні звертання або переходять на «ти». Для старшого покоління такі зміни нерідко сприймаються як порушення норм етикету, однак для молодших – це ознака відкритості, демократичності та довіри. Подібні зміни потребують толерантного ставлення обох сторін і готовності адаптуватися до нових соціальних реалій.

Дослідники підкреслюють, що категорія ввічливості має не лише лінгвістичний, а й культурно-етичний зміст. Ввічливість розглядається як система мовних стратегій, спрямованих на досягнення гармонії у спілкуванні. Також ввічливість сприймається як етнокультурна характеристика мовної поведінки, що відображає моральні цінності суспільства. Ці підходи дають змогу розглядати мовну ввічливість як індикатор рівня комунікативної культури суспільства. Українські форми ввічливості відзначаються гнучкістю: вони поєднують традиційну шанобливість зі схильністю до демократичності. Наприклад, звертання «пан/ пані» використовується як нейтральна етикетна формула, що позначає повагу незалежно від віку чи статусу, а форма «Ви» залишається показником комунікативної дистанції. Такі мовні засоби сприяють порозумінню та підтримують національну мовну традицію. У контексті діалогу поколінь форми ввічливості виконують посередницьку функцію. Вони допомагають зберегти повагу між старшими та молодшими, запобігають конфліктам і сприяють формуванню толерантного спілкування.

Толерантна комунікація передбачає не лише знання мовних норм, а й уміння враховувати індивідуальні особливості співрозмовника, його цінності, життєвий досвід і культурні звички. Мова виступає засобом налагодження діалогу та передавання культурних традицій від покоління до покоління.

Таким чином, українські форми ввічливості є важливим чинником формування культури комунікації. Вони поєднують мовну культуру, етичні норми та національні традиції. Збереження та адаптація етикетних формул до сучасних умов сприяють зміцненню міжпоколіннього діалогу, формуванню поваги та комунікативної толерантності. Толерантність у комунікації не може існувати без мовної ввічливості, яка виступає її практичним виявом.

Література

1. Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови : навчальний посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
3. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність : монографія. Київ : Рідна мова, 1998. 475 с.
4. Єрмоленко С. Культура української мови: довідник / за ред. В. Русанівського. Київ : Либідь, 1990. 304 с.
5. Масенко Л. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ : КМ Академія, 2004. 164 с.
6. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови : підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
7. Український правопис. Нова редакція. Київ : Наукова думка, 2019. 392 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Ульянова Т. Ю.

канд. психол. наук, доцентка

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ТА МІЖОСОБИСТІСНА ЧУТЛИВІСТЬ У СІМЕЙНИХ ПАРАХ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Сучасні соціальні процеси змінюють умови життя настільки швидко й непередбачувано, що люди часто опиняються в нових, складних життєвих ситуаціях. Такі обставини нерідко супроводжуються напруженістю в міжособистісних стосунках, недовірою, ігноруванням потреб і як наслідок – непорозумінням і конфліктами. Для родин внутрішньо переміщених осіб такі виклики є ще більш відчутними через адаптацію до нового середовища, зміну звичного укладу життя та необхідність будувати нові соціальні зв'язки.

Українське суспільство сьогодні переживає черговий кризовий період, пов'язаний з багатьма чинниками. Найбільш руйнуючою обставиною сьогодні є військовий стан держави. Через повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року, цілі родини були змушені покинути свої домівки та переселитися в інший регіон України, отримавши статус внутрішньо переміщеної особи (ВПО).

Сімейні пари становлять основу суспільства, якість їхніх взаємин визначає рівень щастя й добробуту кожного члена родини, що сприяє подоланню труднощів, відновлюванню довіри і зміцненню зв'язку між партнерами. Особливого значення це набуває у часи війни. У таких умовах взаємна підтримка й співчуття стають фундаментом, що допомагає парі зберігати сили та стійкість і тим самим дбати про психічне та емоційне благополуччя. Саме тому важливо уважно ставитися до почуттів і потреб близьких, створювати безпечне середовище, поглиблювати емоційну близькість, яка заснована на емпатії [1, с. 5].

У таких умовах особливе значення має збереження духовної культури особистості та сім'ї, усвідомленість, відповідальність до власної поведінки, вміння розуміти себе та інших, толерантність до того, що залишається незрозумілим і нестабільним. Незважаючи ні на що, понад усе важливо навчитися домовлятися та знаходити спільну мову з близькими і оточенням без застосування агресії чи приниження гідності. Формування таких навичок комунікації сприяє зменшенню напруження та розвитку толерантних, довірливих відносин в родині, формування близькості, відчуття єдності, приналежності, довіри, порозуміння, співчуття, бажанню підтримувати. А це

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

все, в свою чергу є важливими складовими підтримки ментального здоров'я, що сприяє якісній адаптації родини до нових умов проживання, зміцненню їх психологічної стійкості і швидкій резильєнтності [3, с. 6].

Тож, в цьому повідомленні наведені деякі інструменти по роботі з парами ВПО, щодо розвитку емпатії та збереженню міжособистісної чутливості.

Основи та наукові підходи щодо допомоги сім'ям із порушенням комунікації спираються на розробки таких зарубіжних фахівців як Мюррея Боуена (теорія сімейних систем), Карла Вітакера (один із засновників сімейної терапії), Джона Готтмана (дослідження стабільності шлюбів, метод «Любовної лабораторії»), Сью Джонсон і Леса Грінберга (емоційно-сфокусована терапія пар і сімейна терапія (EFT) – психотерапевтичний підхід для пар, заснований на теорії прив'язаності), Сальвадора Мінухіна (структурна сімейна терапія: перебудова системи, ролей, меж, кордонів), Вірджинії Сатір (модель сімейних ролей та комунікаційних позицій), Харві Хендрікса та Хелен Хант (імаго-терапія, фокус на емоційній близькості), Пола Вацлавіка (теорія парадоксальної комунікації), Носсрата Пезешкіана (позитивна психотерапія: комунікація через сенси, історії, робота з ресурсами). Розширили, доповнили, збагатили знання з порушеної теми дослідження вітчизняних науковців, таких як Л. Карамушка, В. Поліщук, І. Сингаївська, О. Столярчук, З. Спринська та інші [5].

Подружні стосунки динамічні і неминуче проходять крізь протиріччя: сварки, конфлікти, суперечки і включають безперервні переговори, укладання угод, компроміси і, звичайно подолання труднощів та вирішення конфліктів [5].

Подружжя є однією з найпотужніших соціальних одиниць, яка має значний вплив на психічне та емоційне благополуччя людини. Сімейні пари становлять основу суспільства, а якість їхніх взаємин визначає рівень щастя й добробуту кожного члена родини. Коли стосунки гармонійні, вони стають джерелом підтримки, стабільності та внутрішньої сили. Проте у випадку, коли взаємини набувають напруженого чи конфліктного характеру, необхідно звертатися до ефективних стратегій психотерапії, які допомагають подолати труднощі, відновити довіру й зміцнити зв'язок між партнерами [8].

Особливого значення це набуває у часи війни, коли випробування можуть впливати на пари по-різному, залежно від індивідуального досвіду, переконань та життєвих обставин. У таких умовах взаємна підтримка й співчуття стають фундаментом, що допомагає людям зберігати сили та стійкість. Водночас війна змінює контекст стосунків: певні теми можуть стати тригером, викликаючи тривогу чи біль. Саме тому важливо уважно ставитися до почуттів і потреб близьких, утримуючись від тем, здатних зашкодити їхньому емоційному стану. Створення безпечного середовища, заснованого на толерантності і емпатії, дозволяє зміцнювати довіру та поглиблювати емоційну близькість [2, с. 4].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Толерантність – це терпимість та повага до світогляду, способу життя, поведінки, вірувань та переконань інших людей, навіть якщо вони відрізняються від наших власних. Це здатність приймати іншу людину такою, якою вона є, визнавати її право на унікальність, поважати людську гідність та не вдаватися до насильства чи примусу [9].

Науковці наголошують на різноманітності ключових аспектів толерантності таких як: повага до відмінностей (здатність визнавати та приймати різноманітність культур, ідей та індивідуальних особливостей людей); прийняття прав інших (Визнання права інших людей на вільний вибір, думки, переконання, спосіб життя, без намагання нав'язати свої); відсутність агресії та насильства (недопущення зневаги, хамства, брутальності та інших форм тиску на тих, хто відрізняється від нас); емпатія (здатність поставити себе на місце іншого, щоб краще зрозуміти його погляди та мотиви); активна позиція (толерантність не є пасивністю, а активною позицією, яка базується на повазі до прав і свобод людини) [9].

Бути толерантним означає вміння слухати та розуміти різні точки зору, співпрацювати з іншими на засадах партнерства та взаємної згоди, Не ділити світ на «чорне» і «біле» або «своє» і «чуже», визнавати, що кожен має право бути іншим, і це робить світ цікавішим.

Випробування війною значною мірою залежить від індивідуального досвіду людини, її особистих переконань та обставин життя. Взаємна підтримка та співчуття є основою, на якій тримається функціонування суспільства, даючи кожному сили для боротьби. Війна змінює контекст стосунків, адже кожен переживає її по-різному, і обговорення певних аспектів війни може стати тригером, викликаючи тривогу. Важливо уважно ставитись до почуттів і потреб інших, утримуючись від тем, які можуть зашкодити емоційному стану близьких. Проявляючи емпатію і створюючи безпечне середовище, можна значно покращити взаємини та збільшити емоційну близькість [1].

Слово «співпереживання» – «емпатія» – означає «відчувати, як одна людина». У німецькій мові це поняття позначають терміном *empathie*. Коли партнери співпереживають один одному, то емоційно близькі настільки, наскільки можуть бути близькі дві людини [5].

Емоційне співпереживання – це важливий компонент емоційної інтимності. Це здатність розуміти і відчувати емоції партнера, а також виявляти підтримку і розуміння. Щоб розвинути емоційне співпереживання, корисно використовувати такі практики, як активне слухання, спробу поглянути на ситуацію з іншої точки зору, а також шляхом створення підтримуючого середовища, де люди відчують себе в безпеці для вираження своїх емоцій. Спільні заняття та відкриті розмови про власні емоції допомагають парам зміцнювати зв'язки та будувати глибші, здоровіші стосунки [5].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Надалі розглянемо конкретні інструменти, що були задіяні в роботі з сім'ями ВПО в Одеській громаді.

У сімейних парах належні комунікаційні навички є важливим елементом успішних взаємин. Одним з методів розвитку комунікаційних навичок є активне слухання. Це означає не тільки почути слова, але й зрозуміти їх справжнє значення та емоційний підтекст, щоб показати, що партнери цікавляться думками, почуттями та потребами одне одного.

Потужною стратегією є використання «Я-повідомлень». Замість того, щоб звинувачувати або критикувати партнера, варто висловлювати свої почуття та потреби, використовуючи конструктивну мову. Таким чином можна уникнути конфліктів. Техніка активного запитання, яка полягає в задаванні відкритих питань спонукають партнера до глибшої розмови та висловлення своїх думок, щоб розширити обсяг спілкування та поглибити розуміння одне одного.

Ключовою складовою активного слухання є уважне сприйняття та розуміння партнера. Для досягнення ефективного активного слухання необхідно використовувати такі навички, як використання мовних та немовних сигналів (підтверджувальні слова, жести, міміка), створення сприятливого фізичного та емоційного середовища, а також активне виявлення зацікавленості до партнера.

Активне слухання є ключовим елементом зцілення для сімейних пар через уважне сприйняття повідомлень кожного партнера один одним, безперервне підтвердження та розуміння. Крім вербальних, одним з найефективніших інструментів є невербальні засоби спілкування. Оптимальні стратегії використання невербальних засобів спілкування полягають у вмінні розпізнавати та інтерпретувати невербальні сигнали партнера – різноманітні жести, міміку, пози тіла, тон голосу та інші невербальні сигнали. Вони можуть бути потужними інструментами у взаєминах між подружжям, оскільки вони допомагають передавати емоції та повідомлення, які не завжди можна виразити словами. Наприклад, зміна міміки або пози тіла може вказувати на настрій чи емоційний стан. Розуміння цих сигналів дозволяє побачити справжні почуття та потреби партнера і відповідно адаптувати свою поведінку [8].

Подружжя, не завжди знає, наскільки важливо працювати над своїми емоціями та знаходити способи виражати їх один одному безпосередньо та без засудження. Це може бути різними способами, такими як спільні вирази емоцій, фізичний контакт або письмове вираження почуттів. Через це партнери відчують відкритість один до одного, переживають емоційну вразливість, чутливість до емоцій свого партнера [7].

За кожною вразливістю стоїть певна потреба. Наприклад, це може бути потреба демонструвати відкритість та чесність у відносинах (здатність висловлювати свої почуття, думки та потреби без страху перед відвертим

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

сприйняттям; відверте висловлення своїх думок та почуттів, навіть якщо вони можуть бути неприємними для партнера); наявність взаєморозуміння та відверта підтримка (розуміння переживань та визнання значущості досвіду). Разом виконуючи спільні завдання, розв'язуючи проблеми та переживаючи радісні моменти, родина може покращити взаєморозуміння та зміцнити зв'язок.

Ще одним аспектом, що розвиває емпатію і плекає міжособистісну чутливість є вирішення конфліктів та встановлення кордонів (стратегії, спрямовані на розуміння та працю зі стереотипами та негативними установками, які можуть бути причиною конфліктів у сімейних парах). Це включає в себе використання когнітивно-поведінкових методів, які допомагають змінити негативне мислення та сприяють розвитку позитивних установок та переконань.

Краще розібравшись у внутрішньому світі один одного, пара рідше буде відчувати непорозуміння, зможе знаходити логічні пояснення вчинків партнера і почне співпереживати один одному. Чим більше один партнер знає про психологічну історію іншого партнера, тим менше ймовірність, що він буде бачити в ньому супротивника. Швидше за все, вони – союзники, які працюють над усвідомленим партнерством і підтримують один одного.

У міру зростання довіри поглиблюється і інтимність. Пара може почати обговорювати біль і печаль дитячих років. Завдяки інтимності партнери можуть навіть пережити моменти емпатійного єднання. У ці рідкісні хвилини вони не судять, не інтерпретують один одного і навіть не порівнюють свій досвід. На якийсь короткий час відволікаються від безперервної заглибленості в себе і починають цікавитися реальністю іншого.

Один із способів краще зрозуміти один одного – «перестати знати» свого партнера і перейти від суджень до допитливості та здивування.

В обумовлений час партнери сідають обличчям один до одного, встановлюють зоровий контакт і роблять три глибоких вдихи, щоб заспокоїтися. Партнери уникають будь-якої критики. Замість критичних ремарок про характер один одного, пара фокусується на тому, як кожен сприймав поведінку один одного. Бути відповідальним відправником не менш важливо, ніж бути хорошим слухачем, і це сприяє безпеці в просторі один одного.

Віддзеркалення допомагає краще зрозуміти співрозмовника. Важливо уважно слухати партнера, потім відтворити його висловлювання без зміни сенсу і після цього попросити підтвердити, чи правильно партнер зрозумів ту думку, яку він хотів до вас донести. Для цього доведеться приглушити свої думки і перемкнути канал з «я» на «ти». «Відбиваючи», пара відчуває, як це, коли хтось уважно тебе слухає і розуміє, поважає твою індивідуальність. У такому випадку партнер стає більш проявленим, безпечним і цілісним. Партнер

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

може побачити, що заохочення продовжити розмову викликає в ньому думки і почуття, які він раніше не міг висловити словами. Якщо говорити про них довго і вголос, стане легше поділитися своєю історією.

Через підтвердження пара вчиться погоджуватися з внутрішньою логікою один одного. Підтвердження – це розуміння почутого за допомогою переказу, резюмування, питань і невербальних сигналів, щоб співрозмовник відчув себе почутим і зрозумілим. Тут стануть доречними перефрази, паузи, уточнення і резюмування, вираження співчуття та заохочення.

Уважно вислухавши партнера, зрозумівши все, що він сказав, а потім підтвердивши логіку його слів, кожен готовий прийняти почуття, що стоять за цими думками, і відреагувати на них. Спочатку необхідно уявити, якими можуть бути ці почуття. А потім потрібно звіритися з партнером і переконатися, що його правильно розуміють. Так виявляється повага до реальності партнера і підсилюється емоційна присутність – істотний інгредієнт зцілення. Прохання підтвердити припущення підсилює у партнера відчуття, що йому співчують. Для одних людей важливіше, коли підтверджують їхні думки, а не почуття, для інших саме співпереживання – ключ до зцілення. Як правило, один з партнерів зазвичай налаштований на вираження емоцій, а інший тяжіє до раціоналізму.

Коли пара освоює віддзеркалення, підтвердження і співпереживання, відмінності починають згладжуватися.

Розвиток емпатії та міжособистісної чутливості досягається через активне слухання, спробу поглянути на світ очима іншої людини, відмову від осуджень та пошук позитиву в людях, а також через рольові ігри та вираження підтримки. Ці навички є основою для побудови міцних стосунків, допомагають вирішувати конфлікти та сприяють загальному ментальному добробуту.

У результаті такої форми взаємодії сторони стають відвертими, підвищується самооцінка і довіра; зростає вміння кожного бути уважним, вміти слухати і чути партнера, підсилюється емпатійне слухання; зростає цінність партнера; з'являється інтерес до партнера, до його природи, з'являється новий сенс життя, бажання піклуватися про свою фізичну привабливість, працювати над своїми недоліками; ставитися до захоплень партнера з інтересом і повагою.

Література

1. Александров Ю. Особистість в умовах війни. *Особистість. Суспільство. Війна*. 2022. № 1. С.1–8.
2. Бабчук О., Коренблат О. Ставлення до невизначеності у осіб з різними типами толерантності. *Журнал «Перспективи та інновації науки»* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2024. № 8(42). С. 676–685.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

3. Карамушка Л., Карамушка Т. Емпіричне дослідження особливостей психічного здоров'я вимушених «внутрішніх» переселенців в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 2 (26). С. 48–59.
4. Копилов С. Психологічні засади та стратегії комунікативної поведінки в умовах екзистенційного воєнного протистояння. *Вісник національного університету оборони України*. 2022. № 5(69). С. 84–89.
5. Поліщук В. Психологія сім'ї. Суми : Видавництво «Університетська книга», 2021. 248 с.
6. Сингаївська І., Мохнач Л. Особливості соціально-психологічної адаптації людей, які виїхали за кордон та тих, які лишилися в Україні під час війни. *Держава, регіони, підприємство: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей IV Міжнародної конференції університету «КРОК»*, 2022. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2022/paper/view/127419>.
7. Ульянова Т. Чинники утрудненого міжособистісного спілкування магістрів психологів. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів, докторантів, молод. Учених. Харків, 14 трав. 2020 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди ; редкол.: Ю. Бойчук (голов. ред) та ін. Харків, 2020. С. 361–363.
8. Ульянова Т. Ефективна комунікація як запорука порозуміння у сім'ї. *Сім'я як дзеркало системи сучасного світу* : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. з системної сімейної психотерапії УСП (Чернівці, 16–18 жовтня 2020 р.). Чернівці : Технодрук, 2020. 84 с.
9. Чуйко Г., Чаплак Я. Розуміння поняття толерантності в психології. *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2019. Вып. 12(56). Ч. 7. С. 78–83. URL: https://drive.google.com/file/d/1Y_A2EgKryiRSPCUy_FU6suijS4F1Yd05/view

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Федоренко О. Б.

канд. філол. наук

вчителька української мови та літератури

Криворізький ліцей № 35 «Імпульс» Криворізької міської ради

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Інтелектуальне виховання переддошкільників, учнів початкової, середньої та старшої школи – одна з найскладніших проблем сучасної педагогіки і практики. Козацька педагогіка, як невід’ємна складова частина української етнопедагогіки, з кожним днем посідає все більше місця в теорії та практиці відродження національної школи та педагогіки. З’явилися солідні дослідження з її витоків, навчально-виховних можливостей і практичної значимості. Варто згадати монографічні дослідження, навчальні посібники, популярні книжки, брошури і статті, присвячені проблемам козацької педагогіки, провідних істориків педагогіки України О. Вишневського, О. Губка, М. Дмитренка, Ю. Каюрова, В. Кузя, О. Любара, Ю. Руденка, Д. Федоренка [5] та ін. авторів.

У педагогіці ХХ – початку ХХІ ст. широко і всебічно розроблені мета, завдання, засоби виховання, навчання, розвитку і зростання особистості. Відомі роботи О. Савченко, Е. Сильової, В. Олійник, М. Ярмаченка та багатьох інших. На жаль, проблеми інтелектуального виховання і розвитку з використанням надбань козацької педагогіки, яким із незапам’ятних часів приділялася велика увага, в останнє століття чомусь призабулись, хоча потреба в них є вельми актуальною і необхідною. Проблема використання виховного потенціалу козацької педагогіки у навчально-виховному процесі окреслюється нагальною потребою сучасної школи.

Система шкіл у Київській Україні-Русі виникла, сформувалася і зміцніла ще задовго до прийняття християнства, адже соціальні, економічні та політичні умови склалися так, що ранньосередньовічна слов’янська держава, маючи власну писемність і книжкову справу, не могла не навчати свою молодь у школах «книжного учення». Навчали в тих давніх школах праукраїнців умінню читати, письму, рахунку, а дещо пізніше – мовам: латинській, грецькій, болгарській, що врешті і є інтелектуальним вихованням наших давніх пращурів [1, с. 76]. Ці та інші вищі школи та їхні вчені об’єктивно заклали теоретичні основи та підвели підсумок інтелектуальному наробку попередніх тисячоліть.

Києво-Могилянська академія (створена 1632 р.) зберегла, продовжила й розвинула національні традиції українського шкільництва в поєднанні з кращими здобутками західноєвропейських університетів. Серед вихованців і викладачів Києво-Могилянської академії було чимало видатних педагогів,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

діячів науки і культури України – Ф. Прокопович, І. Галятовський, І. Гізель, П. Могила, Г. Кониський, П. Гулак-Артемівський та багато інших. Вищу освіту в Києво-Могилянській академії здобули такі українські державні діячі, як гетьмани Б. Хмельницький та І. Самойлович, український філософ і педагог Г. Сковорода та інші [1, с. 102].

Добірне зерно, посіяне Острозькою, Києво-Могилянською академіями, дало добрі сходи. Їхні вихованці-випускники, педагоги стали активними поширювачами знань національно-визвольних ідей серед народу, будівниками й оборонцями козацько-гетьманської держави (1848 – кінець XVII ст.), ініціаторами створення й організації роботи нових навчальних закладів в Україні. Це стосується заснування й діяльності Харківського, Чернігівського і Переяславського колегіумів, Глухівської музично-співацької школи [1, с. 103].

Вінцем слави українського шкільництва доби козацько-гетьманської держави стали козацькі та січові школи. Перші з них дислокувалися на Гетьманщині, а другі – на Запорозькій Січі. Основним їхнім здобутком, провідним засобом національного виховання виступає українська козацька педагогіка [1, с. 104].

Козацька педагогіка – феноменальне явище і складова частина української етнопедагогіки. В усній формі вона зберегла, передаючи з покоління в покоління, найкращі духовні цінності народу, досвід виховання, формування і навчання особистості, незафіксовані письмово прогресивні й результативні форми допологового виховання, батьківського опікування немовлят і дітей дошкільного віку, роботи з підлітками і юнаками, побудови взаємин між дорослими. Так виникли неписані закони лицарської честі, що передбачали:

- любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до Батьківщини-України;
- готовність захищати слабших, молодших, особливо дітей;
- шляхетне ставлення до дівчини, жінки, бабусі;
- непохитна вірність ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, скромність і працьовитість тощо);
- відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави;
- турбота про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі;
- прагнення робити пожертвування на будівництво храмів, навчально-виховних і культурних закладів;
- цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму;
- уміння поводити себе благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти [2, с. 150].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Козацька педагогіка акумулювала в собі вироблені віками й апробовані часом традиції тіловиховання молоді. У козацькому середовищі виникло, закріпилося, а потім і поширилося в слов'янському стилі декілька специфічних систем – фізичних і психофізичних вправ, спрямованих на тіловиховання, самовдосконалення особистості. Це передусім система фізичного виховання і військового вишколу учнів різних типів шкіл (володіння луком, списом, шаблею й арканом, майстерність їзди на бойовому коні, управління і догляд за ним тощо). Система вести наступальні й захисні бої з позиції духовності, створення «кругової неприступної оборони», системи козацького одноборства, – все це підпорядковувалося основній меті виховання незборимого воїна-захисника, богатиря, красивого тілом і духом, інтелектуально багатого [2, с. 151].

Виховання в козацьких школах і літніх юнацьких таборах здійснювалося під час різноманітних ігор, засобами спортивних, рухливих розваг та змагань, що гартували волю і характер юних, розвивали духовність та інтелект, множили витримку, наполегливість, уміння доводити справу до кінця, до перемоги. Спортивно-фізичні ігри прямо й опосередковано впливали на формування інтелектуального рівня юного українця, на розумовий і фізичний розвиток особистості.

Козацтво – високоінтелектуальний і суспільнотворчий унікум державотворення, громадського дива Європи, у якому майже «кожен козак – то мудрець, козацький кіш – кіш мудреців, козацький полк – полк мудреців». І хай пареміографічні твори, що дійшли до нас, зазнали певних впливів, їх інтелектуальна мудрість і далекозорість вражають і нині:

- З вельможами лизатися – доведеться кусатися.
- Норовиста кобила колись набрикається, козак під неволею ніколи не зостанеться.
- Коли цариця лазню розтопила, то нехай в ній і париться [2, с. 153].

Українці виховували підростаюче покоління на прикладах визначних козаків, із дотриманням козацьких традицій і законів, тому вся педагогіка носила назву козацької. Дійовими засобами козацької педагогіки ставали народні козацькі думи й історичні пісні, легенди і народні перекази, сміховини та величезна кількість влучних афористичних творів, які потім одержать назву приказок і прислів'їв [2, с. 154].

Козацька освіта охоплювала такі ступені: дошкільне виховання, родинно-громадсько-шкільне виховання, підвищена і вища освіта (в колегіумах, вітчизняних академіях, зарубіжних університетах), військово-спортивне і національно-патріотичне загартування воїна-визволителя з лицарським кодексом честі й звияги [1, с. 106].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Високий рівень розвитку психофізичної і духовної культури козацтва, досягнення української етнопедагогіки з питань тіловиховання молоді, інтелектуального розвитку визнані й апробовані у світі, мають природне право на відновлення кращих своїх здобутків у практиці тіловиховання і духовності сучасної молоді. Успіх буде гарантовано за умови творчого підходу до практичної реалізації теоретичних узагальнень потреби відновлення на високому рівні козацького гарту, тіловиховання і гармонійного розвитку молоді в процесі відновлення національної системи освіти [2, с. 152].

Григорій Савич Сковорода (1722–1794) залишив непорушний слід в історії української культури як співець української педагогіки, сродної праці, єднання народу з природою та козацької турботи про інтелектуальність підростаючих українців [3]. Визначним послідовником Г. Сковороди першої половини та середини XIX ст. став Олександр Васильович Духнович (1803 – 1865). Розглядаючи природу як чинник, що визначає природні нахили людини, її задатки до фізичного та інтелектуального розвитку, педагог підкреслював, що розвиток особистості значною мірою залежить від системи вправ і наставляння, або виховання. Останнє має виховувати природу дитини і сприяти саморозвитку, вдосконаленню природних обдарувань [1, с. 133].

Незборима совість української нації Тарас Григорович Шевченко (1814 – 1861) не залишив педагогічних праць, проте більшість його поетичних і прозових творів – свідчення глибокого знання психології рідного народу, його побуту, звичаїв, вірувань, моралі та духовних цінностей, поетичної, музичної та художньої (малярської) спадщини. Творчість Т. Г. Шевченка та приклад його життя виховують національну самосвідомість українців.

«Буквар Южнорусскій» (1861) Т. Г. Шевченка – одна з перших навчальних книг українців – має такі розділи: азбука, склади, цифри, лічба, текстовий матеріал, на якому вчать читати. «Буквар Южнорусскій» Т. Г. Шевченка справедливо можна вважати новаторським, бо він значно відрізняється від попередніх букварів того часу (що націлювали дітей на вивчення незрозумілих складів, назв букв) і заохочував учнів до свідомого читання, осмислення прочитаного, тобто мав на меті інтелектуальне виховання майбутніх освічених співвітчизників [1, с. 139–148].

Значення творчості Костянтина Дмитровича Ушинського (1824–1870) у розвитку педагогічної думки колосальне: він став основоположником глибокої стрункої педагогічної системи, чим забезпечив високий науковий злет і світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках. Педагог з великою повагою ставився до народної педагогіки, складовою частиною якої є козацька педагогіка. Так, у праці «Про народність у громадському вихованні» К. Ушинський стверджує, що «тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі його розвитку» [4, с. 100].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Під розумовим (інтелектуальним) вихованням К. Ушинський розумів цілеспрямовану діяльність вихователів, батьків та вчителів над розвитком розумових сил і мислення учнів та прищеплення культури розумової праці. За висновком К. Ушинського («Людина як предмет виховання»), свідомість «збагачується тільки: а) примноженням фактів та б) переробкою їх. Чим більше фактичних знань набув розсудок і чим краще він переробив цей сирий матеріал, тим він розвиненіший і сильніший» [4, с. 310].

Зразком педагогічної майстерності залишилася педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970) – одного з найвидатніших, на думку вчених, педагогів ХХ століття. В. О. Сухомлинський переконливо стверджував, що виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення людям добра. На думку педагога, ідея людяності реалізується через розвиток усіх потенціальних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості [1, с. 308]. В. Сухомлинський стверджував, що міцні осмислені знання можливо отримати за умови напруження вольових зусиль, досягнення працею успіху, радості розумової праці – цих трьох сходинок на шляху до інтелектуального зросту.

Отже, можна зробити такі висновки:

- інтелектуальне виховання як проблема цікавила багатьох теоретиків і практиків школи, освіти і педагогіки і з давніх часів входить до складу народної педагогіки;
- педагогіка і практика сучасності прямо й опосередковано сприймають проблеми інтелектуального розвитку і виховання, далі розвивають практичні методи, засади, принципи та інші складові частини інтелектуального розвитку і виховання;
- переважна більшість учителів самостійної школи України вдячно використовує здобуті теоретичні знання і методику інтелектуального розвитку і виховання учнів.

Українці ще з античних часів приділяли належну увагу вихованню інтелектуальної молоді. Погляди Г. Сковороди, Т. Шевченка, К. Ушинського, В. Сухомлинського та багатьох інших вітчизняних педагогів лягли в основу сучасних концепцій з теорії і практики інтелектуального розвитку і виховання.

Література

1. Любар О., Стельмахович М., Федоренко Д. Історія української педагогіки ; за ред. М. Стельмаховича. Київ : Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, 1998. 356 с.
2. Любар О., Стельмахович М., Федоренко Д. Історія української школи і педагогіки ; за ред. професора О. Любара. Київ : Знання, 2003. 450 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

3. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ : Наук. думка, 1983. 543 с.
4. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Т. 1. Київ, 1983. 489 с.
5. Федоренко Д. Мудрість козацької доби. Кривий Ріг : ПП «Видавничий дім», 1999. 143 с.
6. Федоренко Д., Федоренко О. Завтрашні таланти і генії. Українська етнопедагогіка про інтелектуальне виховання переддошкільників. *Проблеми оновлення змісту початкової освіти на сучасному етапі реформування школи*. Вип. 2. Кривий Ріг, 2003. С. 118–128.
7. Федоренко Д., Федоренко О. Освячення дитини. Козацька педагогіка про виховання наймолодших. *Освіта*. 2003. 4.06.–11.06. С. 10–11.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Федоряка Л. Д.

канд. філол. наук, доцентка

Криворізький державний педагогічний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ЇЇ ОСЛОВЛЕННЯ В САТИРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (ДЖ. ЧОСЕР, Т. НЕШ, ДЖ. СВІФТ)

Від перших античних зразків і до сучасних наративів сатирична література завжди балансувала на межі між викриттям суспільних вад і закликом до більшої терпимості їхнього сприйняття в культурному та моральному вимірах. У добу Середньовіччя та Відродження письменники використовували сатиру як інструмент для критики соціальних норм, водночас опосередковано формуючи уявлення про толерантність.

Поняття толерантності в сучасній гуманітаристиці трактується як здатність приймати відмінності інших людей та визнавати їхнє право на власну ідентичність. У філософії й культурології проблема толерантності розроблялася Дж. Локком, Дж. Стюартом Міллем, пізніше – у працях К. Поппера та М. Уолцера, а також у документах ЮНЕСКО, де толерантність визначено як «повагу, прийняття і правильне розуміння багатого розмаїття культур нашого світу» [6, с. 2]. У цьому розрізі сатира може розглядатися як непряма форма виховання толерантності, оскільки вона демонструє і соціальну несправедливість і неприпустиму терпимість до неї.

У «Кентерберійських оповіданнях» (кін. XIV ст.) англійський поет Джеффри Чосер зображує строкате англійське суспільство, яке складається з представників різних станів, і потужно оперує засобами комічного. Його гумор не зводиться до жорсткого осуду; замість нього Чосер організує простір для співіснування суперечливих поглядів, моделюючи реальну суспільну ситуацію. Наприклад, портрети паломників у «Пролозі» ілюструють як їхні вади, так і позитивні якості. Дослідники відзначають, що Чосер «вміє поєднувати іронію з гуманістичним прийняттям різних характерів» [2, с. 113]. Таким чином, у його імпліцитній сатирі можна простежити елементи культурної толерантності – здатність бачити в іншому об'єкт критики, який, утім, через свої недоліки не перестає, за задумом Дж. Чосера-гуманіста, бути рівноправним членом соціуму, який має шанси на виправлення.

У памфлеті «Пірс Безгрошовий, або Його Послання до Диявола» (1592) елизаветинський письменник-сатирик Томас Неш виявляє інший вектор критичного ставлення до суспільства. У «Пірсі...», який можна вважати «квінтесенцією сатири на елизаветинське суспільство» [1, с. 136], його критика спрямована на моральні вади (лицемірство, жадібність, гординю, заздрість та ін.) та соціальні дефекти лондонського життя (релігійні колізії, неоднозначні

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

суспільні явища, одіозні персоналії). Проте, на відміну від Дж. Чосера, Т. Неш діє різкіше, використовуючи широку палітру як стилістичних, так і текстуально-ситуативних інструментів критики – від гіркої іронії до гнівної інвективи. І все ж, навіть його гострі форми засудження просякнуті ідеєю про те, що критика є засобом не простого викриття, а виправлення соціуму, а отже, непрямим закликом до моральної толерантності. Оскільки «сатиричний гнів Неша маскує його віру в можливість морального відновлення суспільства» [3, с. 57], то його декодування дозволяє зрозуміти глибоке і достеменне хвилювання Неша-громадянина про духовну культуру своїх співвітчизників.

У «Мандрах Гулівера» (1726) Джонатан Свіфт сягає вершини політичної та соціальної сатири Нового часу. Його зображення Ліліпутії та країни гуїґнгімів поєднує жорстку критику людської обмеженості з парадоксальним ідеалом терпимості. Свіфт показує відносність моральних систем: те, що здається абсурдним у Ліліпутії (наприклад, війни через «правильний» бік під час розбиття яйця), насправді віддзеркалює реальні конфлікти європейської цивілізації. Саме тут проявляється толерантність: сатирик показує безглуздість дріб'язкових розбіжностей і тим самим натякає на необхідність розуміння іншого, – того, хто є «носієм» вади. Як пише Роусон, «сатира Свіфта балансує між відразою до людства та закликом до більшої раціональності і взаємної терпимості» [5, с. 92].

Особливої уваги варте питання співвідношення сатири і моралі. Оскільки толерантність у літературі ранніх епох не завжди виражалася у прямому заклику до стриманості, вона проявлялася опосередковано – у здатності автора показати багатоманітність людської природи. Як зазначає С. Грінблатт, «сатира не лише викриває, а й навчає розрізняти межу між осудом і прийняттям іншого» [4, с. 45]. Такий підхід дозволяє розглядати сатиричний дискурс не лише як акцент на негативних явищах, а і як форму літературного пошуку моделей співіснування у різноманітному суспільстві і поштовх до боротьби з моральними і суспільними проблемами.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що, написана у різні періоди, сатира Дж. Чосера, Т. Неша і Дж. Свіфта становить своєрідний ланцюг інтелектуального розвитку англійської культури: від іронічної рецепції до памфлетної інвективи і глобальної алегорії. У кожному з цих етапів проявляється ідея толерантності – або у формі прихованого прийняття соціальної гетерогенності, або у вигляді критики, яка спрямована на виправлення суспільних вад і покращення морального здоров'я представників англійського соціуму. Саме тому аналіз сатиричної літератури дає підстави розглядати толерантність не лише як соціально-політичну категорію, а й як певний творчий і естетичний принцип, що формувався крізь призму художнього слова.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Федоряка Л. Творчі пошуки Томаса Неша-сатирика в культурному контексті англійського Ренесансу: дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2009. 238 с.
2. Benson L. D. The Riverside Chaucer. Oxford : Oxford University Press, 1987. 1327 p.
3. King R. Thomas Nashe. Boston : Twayne Publishers, 1980. 184 p.
4. Greenblatt S. The Norton Anthology of English Literature. 9th ed., Vol. 1. New York : W. W. Norton & Company, 2012. 2944 p.
5. Rawson C. Jonathan Swift: A Collection of Critical Essays. London : Macmillan, 2001. 214 p.
6. UNESCO. Declaration of Principles on Tolerance. Paris : UNESCO Publishing, 1995. 12 p.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Фурсова М. Я.

студентка магістратури

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцентка Курилова Ю. Р.

Запорізький національний університет

МІЖКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ РОМАНУ С. АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»: ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПІДХІД У ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ КАНОНУ

Роман Софії Андрухович став одним із найяскравіших явищ сучасної української літератури. Він дозволив подивитися на історію Галичини початку ХХ століття крізь призму міжкультурного діалогу, колоніальних впливів і процесів самоідентифікації. Твір викликав резонанс у літературознавчих і культурологічних колах, ставши предметом дослідження численних науковців, серед яких Т. Гребенюк, О. Когут, Г. Косарева, Г. Левченко, О. Лілік, Н. Мельник, К. Толковець та інші. Значна частина наукових розвідок зосереджується на аналізі міжособистісних і міжнаціональних стосунків, а також на символічному та психологічному вимірі жіночої ідентичності.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою осмислення сучасної української літератури в контексті постколоніальних студій, які дозволяють глибше зрозуміти механізми формування культурної ідентичності, зокрема жіночої, у полі міжнаціональних і соціальних впливів. Роман С. Андрухович «Фелікс Австрія» є важливим твором у цьому контексті.

Вже сама назва викликає певні асоціації: «Фелікс Австрія» = «щаслива Австрія» = Австро-Угорщина = багатонаціональний імперський світ. Описаний Станіславів початку ХХ століття, де співіснують представники різних етнічних спільнот (австрійці, українці, поляки, євреї, німці тощо), а з ними – мови, релігії, звичаї, уявлення. Усе це створює своєрідний пазл, де кожен елемент має свою роль. Більшість несуть власну культурну пам'ять, але не всі усвідомлюють свою етнічну ідентичність, перебуваючи під впливом імперського «порядку». Через побутові деталі та взаємодію персонажів простежується, що колоніальна гегемонія працює і у сфері політики, і в щоденному житті (авторка акцентує увагу переважно на другому). Постколоніальний підхід дозволяє побачити, як у літературному тексті відображаються відносини «центр–периферія», де Галичина постає простором периферійного досвіду, залежного від політичної та культурної влади Відня.

«Фелікс Австрія» – це художня реконструкція і водночас деконструкція міфу про «щасливу Австрію». В одному з інтерв'ю С. Андрухович зізнається: «Описаний мною Станіславів, не є тим, який був у реальності. Не раз натрапляла на відгуки, що у такий гарний затишний час хтось хотів би жити.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Насправді виходить, що людина хотіла б жити у моїй фантазії. Це місто вигадане. Якщо детальки взяті з газет і документів, то цілість – це моя уява [...] У мене все занадто ідилічно. Насправді в ті часи між представниками різних національностей усе було не гладко. Існували вияви дискримінації та нетерпимості. Поляки чи німці сприймали українців стереотипно, як представників нижчого класу [...] Спочатку я намагалась відтворити реалістичну картину, але зносило в інший бік. У мене вони дружать між собою...» [2]. Не можна заперечувати той факт, що свідомо створений «вигаданий Станіславів» у С. Андрухович не претендує на документальну достовірність (радше відтворює уявний простір співіснування різних культур і ментальностей). Однак тут авторка ніби суперечить сама собі, все ж наголошуючи на двоплановості зображуваного: «Дівчата живуть разом, але у тій родині не все так гладко. Картинка є тільки видимістю» [2].

За зовнішньою гармонією міста у творі читач може простежити підтекст (насправді приховані ознаки соціальної ієрархії, дискримінації та навіть культурної залежності, що місцями проступають на сторінках роману, не такі вже і приховані). Як влучно було зазначено, у С. Андрухович постає алегорія [2], про яку говоримо не тільки з позиції політичних стосунків.

Центральною метафорою постколоніальної залежності в романі є раніше згадувані взаємини Стефи (служниці, українки («русинки») за походженням, оповідачки власної історії життя) та Аделі (панночки, господині в багатій родині, наполовину польки, наполовину німкені). Їхній зв'язок виходить далеко за межі побутової історії та постає як символ складних соціокультурних відносин. Хоча формально вони подружки дитинства, взаємодія цих жінок побудована на дисбалансі влади: Аделя уособлює привілейовану позицію, Стефа – підпорядковану. Цей зв'язок не є однозначним: між ними існують і взаємна прихильність, і прихована боротьба, і залежність, яка переплітається з емоційною близькістю (що досить важко не помітити, спостерігаючи за розгортанням сюжетної лінії роману). Чи не говорить це про амбівалентність їхніх стосунків?

У класичному розумінні заможна австро-угорська родина з прислугою – це жорстка соціальна ієрархія: пани визначають правила, слуги їх виконують, дистанція і підкреслене підпорядкування. Авторка ж мала на меті «погратися», як вона сама зізнається, зі сприйняттям читача, репрезентуючи модифікований варіант взаємодії суб'єктів у цій ієрархії. С. Андрухович показує інший бік медалі: «Стефанія – служниця Аделі, але дівчата виростили разом і самі не розуміють, хто вони одна одній: сестри, подружки чи господиня та підлегла. Це клубок із любові, ревності, образ, недомовок, помилок і таємниць, який ще більше заплутують інші герої» [4].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Можемо спостерігати у творі неодноразове підтвердження того, що їхні взаємини виходять за межі простої схеми «пан – слуга»: «Немає такого слова, що могло б описати зв'язок, яким ми зшиті» [1, с. 47]. Відданість Стефи, яка розривається між турботою за своєю господинею та служінням, корелюється із втратою власного «я». У її поведінці помітна залежність від панночки зумовлена внутрішньою потребою відчувати себе незамінною. Дівчина переконана, що лише вона здатна бути поруч із Аделею та по-справжньому піклуватися про неї: «...як я піду? Як покину Аделью? Адже ж вона пропаде без мене! Безпорадна і квола, з вічною анемією та мігренями [...] вона загине, зачахне [...] Чи просто засохне від туги за мною» [1, с. 56–57]. К. Толковець із цього приводу зазначає: «Стосунки між цими двома жінками ми розглядаємо як альянсу на співжиття українців та австрійців, поляків у монарший період. Як Україна не могла вийти зі складу Австро-Угорської імперії, так і Чорненько не хотіла покинути родину Ангелів-Сколиків» [3, с. 105]. Із цими словами можна погодитися, однак, як зазначалося, у відносинах героїнь роману простежується не одностороння залежність Стефанії. Оскільки Аделя, хоч і називала її прислугою («Аделя під час гри з подругами показала на мене пальцем і сказала, що я її рабиня...» [1, с. 73]), «І все ж наша обслуга – найкраща!» – голосно повідомляє Аделя, вказуючи на мене...» [1, с. 279]) та багатократно наголошувала на її статусі («Дурнувата русинка. Потворна баба. Намагається керувати мною, ніби має на це право [...] Моя прив'язаність до неї – це вада [...] мусила давно послухати батька і відправити її якнайдалі...» [1, с. 271–272]), все ж не мала чіткої межі, яка могла б окреслити їхні стосунки: «...Як я втопилась від тебе, Стефо [...] Все надто заплутано. Я не знаю, хто ти: сестра, служниця, мама, моя наглядачка? [...] Якщо ти служниця, Стефо, то чому я щоразу думаю, перш ніж сказати щось, щоб тебе не образити? Чому я боюсь того, що ти можеш подумати? Чомусь боюсь тебе принизити? [...] Якщо ти сестра, то чому [...] ти завжди підкреслюєш, що я – пані, а ти – моя покірна служниця?» [1, с. 292–293].

Чи не нагадують їхні взаємини своєрідну зменшену проєкцію імперії? Підлеглість, турбота, ревності, любов і влада переплітаються у складному психологічному вузлі.

Варто зробити важливе зауваження: наскільки б неоднозначними не були стосунки цих жінок, вони, очевидно, не зводяться лише до протистояння (тут не тільки взаємна потреба, прив'язаність, але й спроба зрівноваження). У цьому відображається ширший контекст толерантності як пошуку можливості співіснування різних ідентичностей.

Це досить важко простежити на сторінках твору, однак питання толерантності тут постає як складний процес. Наприкінці роману авторка ніби навмисне ставить крапку на такому досить трагічному моменті, залишаючи в

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

уяві читача місце для роздумів. Проте очевидним є те, що обидві героїні змушені були б шукати баланс між власними бажаннями та потребами іншої. Стефа отримала б шанс відірватися від обтяжливих обов'язків і знайти власне «я» за межами знаного світу (все ж у розв'язці (хоч і з відкритим фіналом) читач вже побачив внутрішні зміни Чорненько – від покірної служниці до жінки, яка наважується вийти за межі звичної для неї ролі). Аделя ж, вірогідно, змогла б відпустити вірну служницю, повністю приділивши увагу своїй родині. Така ситуація є своєрідним компромісом: кожна героїня отримує простір для самореалізації, що символічно відображає процес толерантного співіснування різних поглядів, який простежується й у ширшому культурному контексті Галичини того часу. Як Стефа і Аделя були змушені шукати компроміс, так і різні етноси були змушені будувати спільний простір.

Галичина загалом виступає своєрідною «лабораторією толерантності», де на тлі імперської гегемонії формуються нові практики порозуміння. Міжкультурний контекст роману проявляється і в художніх деталях: у багатомовності міста («Навздогін мені лунають зойки українською, кпини польською і сичання німецькою» [1, с. 64]), в описах страв, а також свят, одягу, у звичаях, які поєднують локальні й імперські впливи. Саме завдяки цим елементам С. Андрухович вдається створити цілісну картину Галичини як пограничного простору перетинання різних культур.

Отже, роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія» є художнім відображенням складних процесів міжкультурної взаємодії та самоідентифікації в умовах імперської залежності. Через стосунки Стефи та Аделі авторка моделює постколоніальну динаміку влади й підлеглості, водночас показуючи можливість взаєморозуміння та толерантності.

Література

1. Андрухович С. Фелікс Австрія : роман. Львів : Вид-во Старого Лева, 2014. 288 с.
2. Богачевська О. «Сумнівалась, що допишу до кінця» – Софія Андрухович про роман «Фелікс Австрія». *Gazeta.ua* : українське суспільно-політичне інтернет-видання. 2014. URL: <https://surl.li/gbxnia> (дата звернення: 25.09.2025).
3. Толковець К. До проблеми ідентичності в романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович. *Наукові записки НаУКМА*. Літературознавство. 2018. Т. 1. С. 104–109.
4. Чоп Г. Софія Андрухович: «Ця «щаслива Австрія» була сплавом любові-ненависті». *Високий замок* : щоденна суспільно-політична україномовна газета. 2014. URL: <https://surl.lu/yeupfm> (дата звернення: 25.09.2025).

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Чжан Я.

аспірант

Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

СТАНОВЛЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ В МЕЖАХ Я-КОНЦЕПЦІЇ

Хорове мистецтво зберігає свою унікальність не лише завдяки шанобливому ставленню професійних музикантів до виконавських і педагогічних традицій, що формувалися протягом тривалого часу, а й завдяки толерантності сучасних диригентів-хормейстерів. Саме професійна толерантність забезпечує вагомий внесок у складний процес підтримання творчого потенціалу кожного окремого колективу. У зв'язку з цим важливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців хорового диригування є формування їхньої толерантності, що сприяє вихованню ціннісного ставлення та емпатії до власної професійної діяльності.

У процесі окреслення поняття педагогічного іміджу майбутніх учителів В. Бондар та Л. Адаменко вважають, що його структура, як специфічного професійного образу, повинна включати зовнішні та внутрішні компоненти. До зовнішніх дослідники відносять особливості вияву педагогічного іміджу в умовах професійного спілкування й освітньої взаємодії. Внутрішні характеристики охоплюють професійно-особистісні якості педагога: інтелектуальний потенціал, мотиваційну сферу, потреби у професійній діяльності, толерантність, здатність до креативного мислення, цілеспрямованість, соціокультурну ерудицію тощо [1, с. 5]. Водночас автори наголошують, що цілісність педагогічного іміджу забезпечується також розвитком гнучких умінь: мобільністю у переході від одного виду діяльності до іншого, толерантним сприйняттям різних позицій, швидкою реакцією на непередбачувані ситуації в освітньому процесі, емоційною чутливістю та адекватним ставленням до освітніх, соціокультурних і життєвих обставин.

В цьому контексті професійна підготовка майбутніх фахівців хорового диригування передбачає розвиток і усвідомлення власних професійних ціннісних орієнтацій. Відповідно, одним із провідних завдань підготовки є ціннісне самопізнання емоційно-почуттєвої сфери та визначення особистих способів вираження толерантності у професійній діяльності, що забезпечується високим рівнем сформованості професійного іміджу.

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців хорового диригування формується прагнення до створення позитивно-толерантного професійного іміджу, заснованого на усвідомленні ціннісних орієнтацій

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

професійної діяльності, високому рівні ерудиції, толерантності, розвитку мислення та формуванні позитивної «Я-концепції». Реалізація цієї концепції відбувається через узгодження у майбутніх фахівців хорового диригування уявлень про «Я-ідеальне» та «Я-реальне», що передбачає становлення позитивно-толерантних якостей особистості, таких як самопізнання, самосвідомість, самооцінка, саморефлексія. Це, у свою чергу, забезпечує гармонізацію внутрішньої самооцінки з толерантною поведінкою, яка є визначальною характеристикою особистості майбутніх фахівців хорового диригування.

Українські дослідники наголошують, що феномен Я-концепції у професійному вимірі майбутніх диригентів розглядається не лише як сукупність уявлень і ставлень до себе як до професіонала з певними характеристиками, а й як усвідомлення себе культурно-естетичним суб'єктом професійної діяльності [2, с. 475].

Очевидно, що осмислення Я-концепції майбутніми фахівцями хорового диригування набуває особливої актуальності, оскільки воно визначає переорієнтацію цілей професійної підготовки на розвиток толерантної поліфункціональності майбутньої диригентської діяльності. У межах Я-концепції професійна підготовка майбутніх фахівців хорового диригування постає результатом професійної самосвідомості, яка виступає інтегративним особистісним новоутворенням, що забезпечує ефективність і якість професійної діяльності [2, с. 475]. Таким чином, професійна Я-концепція майбутніх фахівців хорового диригування є новоутворенням, яке гарантує цілісність професійної особистості, проте ця цілісність може зазнавати деформацій у випадку незадоволеності власною діяльністю внаслідок саморефлексії. Водночас позитивна професійна Я-концепція характеризується високим рівнем рефлексивності, гнучкості та толерантності.

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців хорового диригування важливим є усвідомлення того, що хор може стати справді монолітним лише тоді, коли його учасники об'єднані спільним прагненням якнайкраще виконати вимоги диригента. Саме за цієї умови колектив здатний впливати на емоційно-естетичну сферу слухачів. Тому одним із провідних завдань для майбутніх фахівців диригування є гармонізація індивідуальних творчих устремлінь співаків та спрямування їхніх зусиль у єдине русло шляхом формування атмосфери співробітництва і толерантності, що передбачає встановлення з колективом творчого та доброзичливого контакту. Водночас не кожному фахівцеві вдається одразу налагодити творчо-толерантний контакт: для багатьох ця складова диригентської діяльності залишається складним мистецтвом, яке опановується із набуттям професійного досвіду. Часто саме відсутність толерантності й взаєморозуміння з колективом призводить до

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

втрати віри у власні сили й навіть змушує деяких фахівців хорового диригування залишити професію.

Об'єктом впливу майбутніх фахівців хорового диригування є як особистість людини, так і свідомість, почуття й внутрішній світ, що робить диригентську діяльність близькою до педагогічної та виховної. Виховний аспект диригентської, режисерської й педагогічної творчості особливо виразно проявляється в емоційно-комунікативній сфері, пов'язаній із безпосередньою взаємодією педагога та учасників хору. Подібно до педагога-вихователя, диригент і режисер визначають напрями толерантної педагогічної дії, формують бачення творчого задуму, виступають активними носіями виховних ідей і толерантних принципів. Незважаючи на відмінність творчих процесів, їх об'єднує те, що саме комунікативна взаємодія стає головним чинником прояву толерантності та рушійною силою творчості.

Однією із важливих рис спільності диригентської, режисерської та педагогічної діяльності є спільна мета стосовно впливу на людину й формуванні у неї певних емоційних переживань. Третьою спільною характеристикою є використання однакового засобу впливу, тобто психофізичної природи суб'єкта (диригента, режисера чи педагога).

Таким чином, ці три види діяльності поєднує спільність за метою (толерантний вплив людини на людину через виклик емоційних переживань), за змістом (комунікативний характер творчого процесу) та за інструментом (психофізична природа особистості, що здійснює вплив).

Література

1. Бондар В., Адаменко Л. Педагогічний імідж та його становлення і розвиток у процесі професійної підготовки вчителя. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 76. С. 5–10.
2. Сверлюк Я., Сверлюк Л., Грубі Т. Феномен професійної Я-концепції майбутнього диригента оркестрового колективу. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби країни. Серія : педагогічні науки*. 2022. № 3(30). С. 474–485.

Co-funded by
the European Union

Euro
Tolerance
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Чумаченко О. А.

д-рка філос. в істор. науках, доцентка

Національний університет «Запорізька політехніка»

РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЙ АВІАДВИГУНОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ У СПІВПРАЦІ З ЧЕХОСЛОВАЧЧИНОЮ (1970 – 1980-Х РР.)

Поглиблення міжнародного поділу праці у сфері авіаційної промисловості зумовлювали розширення міжнародної науково-технічної співпраці України. Вітчизняна технологічна база виробництва потребувала різнобічної модернізації, що було неможливо без кооперації з технічно розвинутими країнами світу. Подібний досвід у галузі авіадвигунобудування Україна отримала ще за часів існування Ради Економічної Взаємодопомоги, створеної за рішенням представників СРСР, Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії та Чехословаччини. Співпрацю останньої країни із запорізькими представниками авіаційного двигунобудування неможливо переоцінити.

У 1968 р. генеральним конструктором ЗМКБ «Прогрес» стає В. Лотарьов, який ще за життя О. Івченка був призначений головним конструктором цього підприємства оборонного значення [3, с. 9]. На той час одним із головних напрямів роботи ЗМКБ було надання технічної допомоги ЧССР, відповідно до заявок чехословацької сторони зі створення і доведення двигуна на основі АІ-25 для літака L-39. У відповідь на це в 1972 р. створили двигун АІ-25ТЛ для навчально-тренувального літака «Альбатрос», прийнятого як стандартну машину цього класу для країн Організації Варшавського Договору [4, с. 6]. Сконструйований та збудований чехословацькими промисловцями L-39 був логічним продовженням літака L-29 «Дельфін», який експлуатувався більше, ніж 20 років у низці країн світу. Як і його попередник, літак являв собою основний елемент навчально-тренувального комплексу, куди входили кабіна для навчання пілота (ТЛ-39), рухоме обладнання автоматичного контролю роботи двигуна і систем (КЛ-39), наземне устаткування для експлуатації літака та система навчальних посібників і експлуатаційної документації. Літак відрізнявся відмінними льотними властивостями, потужністю двигуна, гарними оглядовими можливостями з обох кабін, високим рівнем безпеки та якості – все це створювало сприятливі умови для польоту [2, с. 32].

Літак був створений чеським колективом підприємства «Аероводоходи» під керівництвом головного конструктора Яна Влачека з Vyuvojovy a zkusební leteckí ústav (Науково-дослідний авіаційний інститут) у Летнянах, що входив тоді до складу об'єднання «Центральночеські заводи «Летняни». Серед нагальних питань провідне місце посідав вибір силової установки. У початковому варіанті на L-39 пропонувалося встановити чеський двигун M-720

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

(заводське позначення Walter Orion) з тягою до 2500 кгс. Ураховуючи занадто великі розміри для легкого L-39, затримку його доведення та, що не менш важливо, тиск радянського керівництва, перевагу віддали запорізькій моделі [4, с. 6]. Якраз у цей час ЗМКБ «Прогрес» готувався до серійного випуску легкого двоконтурного двигуна AI-25. Його розрахункова тяга в 1450 кгс була на нижньому рівні, який був необхідний для параметрів нового НТЛ. Передбачалося, що з часом, шляхом подальшої модернізації, тягу буде суттєво підвищено. Після нетривалих перемовин вирішили, що перші дослідні зразки ліцензійних двигунів AI-25В будуть виготовлені на чеському підприємстві «Мотор Лет». «В» у назві означала «Вальтер», хоча для рекламних проспектів та комерційної літератури використовували назву Walter «Titan» [5, с. 21].

У 1967–1968 рр. двигун пройшов випробовування на стендах підприємства і в льотній лабораторії Іл-28, де він установлювався на місце kabіни кормового стрільця. На перших льотних прототипах L-39 (X-01 – X-05) кінця 1960-х рр. були установлені саме ці двигуни, тягу яких збільшили до 1470 кгс, а паливно-мастильну систему модернізували під навчально-тренувальний літак. У квітні 1970 р. заводський льотчик-випробувальник Ю. Шоуц підняв у повітря X-06. Запуск двигуна забезпечував ліцензійний повітряний стартер-генератор «Сапфір-5» французької фірми «Турбомека». Його застосування підвищило автономність та покращило запуск AI-25В у важких кліматичних умовах [6, с. 10]. Тільки 1973 р. шостий прототип уперше був укомплектований модифікованим двигуном AI-25ТЛ. На цьому літаку проводили перевірку контрольної системи КЛ-39 під час стрільби та бомбометання [5, с. 22].

У кінцевому варіанті L-39 являв собою одномоторний навчально-тренувальний літак, обладнаний бомбардувальним, ракетним та стрілецьким озброєнням. Запуск двигуна мав здійснюватися автономно, без використання наземного джерела з подвійним керуванням літальним апаратом. На літаку встановлено протипожежну та антизледенілу системи, а також автоматичний контрольний пристрій, який здійснював об'єктивний контроль технічного стану всіх систем, агрегатів та приладів L-39 під час наземних оглядів за програмою, нанесеною на перфострічку. Усього контролювалося 237 параметрів, 16 з яких належали двигуну AI-25ТЛ.

Серійний випуск двигуна розпочали в 1973 р. AI-25-ТЛ було виконано за двокаскадною схемою з осьовим дванадцятиступінчастим компресором, розділеним корпусом, кільцевою камерою згорання, триступінчастою турбіною, камерою змішування, подовжувальною трубою та реактивним соплом. Порівняно з базовим AI-25, двигун мав збільшений рівень стискання компресора та температуру газів перед турбіною, що дорівнювала 1230 К. Це дозволило збільшити тягу з 1500 до 1720 кгс [1, с. 95].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Масово L-39 почали випускати в 1974 р. та продовжували до 1999 р. Загалом було побудовано близько 2950 одиниць без урахування перших семи прототипів [3, с. 9]. Окрім Чехословаччини та СРСР, з 1975 р. «Альбатроси» поставляли на експорт як до країн, що входили до Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), так і до інших держав світу. Серед країн РЕВ, що імпортували L-39, були Болгарія (35), Угорщина (19), Румунія (21), В'єтнам (25) та Куба (25). Крім того, літак купували: Афганістан, Алжир (40), Бангладеш (8), Гвінея, Єгипет (45), Індонезія, Ірак (50), Ємен (12), Камбоджа (5), Лівія, Нігерія (18), КНДР (12), Сирія (70), Туніс (12), Уганда (3) та Ефіопія (15) [5, с. 23].

У процесі серійного виробництва AI-25ТЛ колективом Управління генерального конструктора ЗМКБ «Прогрес» був проведений великий комплекс робіт щодо покращення його конструкції та усунення недоліків, виявлених під час експлуатації та випробувань. Серед основних конструктивних змін потрібно виділити ті, що дозволили ліквідувати головні вади двигуна. Так, застосування литого корпусу двигуна СВ-25 попередило виникнення тріщин по зварних швах конструкції, а посилення цапфи передньої опори двигуна усунуло тріщини в опорі. Посилення пружності задньої опори ротора привело до зменшення рівня роторних вібрацій двигуна, а встановлення бездимної камери згорання та посилення її корпусу дозволило знизити рівень задимленості. Окрім того, було проведено низку змін, що привели до покращення запасів газодинамічної стійкості двигуна, усунули пошкодження деталей міжвального підшипника та випадки руйнування робочих лопаток турбіни. Запровадження подібних конструктивно-технологічних заходів привело до збільшення гарантійного ресурсу двигуна з 300 до 1000 годин, визначений ресурс у 900 годин – до 4000. Упровадження заходів щодо підвищення корозійної стійкості деталей дозволило збільшити календарний строк зберігання та експлуатації двигуна з 5 до 8 років. Вагомий внесок у розроблення та впровадження у профіль двигуна модифікацій внесли такі конструктори, як Ф. А. Арсланов, І. Г. Берім, І. О. Санніков, В. А. Львов, А. П. Мірошніченко і А. К. Букет. За успіхи в трудовій діяльності провідного конструктора І. О. Саннікова в 1974 р. було нагороджено медаллю за «Трудову доблість».

Співпраця запорізьких авіадвигунобудівних підприємств із Чехословацькою Республікою була продовжена протягом наступних десятиліть. У другій половині 1980-х рр. для модернізованого навчального літака L-39MS (у серійному виробництві отримав позначення L-59) на базі AI-25ТЛ у ЗМКБ «Прогрес» спроектували ДТРД ДВ-2 тягою 2150 кгс. Першу партію двигунів було виготовлено в Запоріжжі, але подальше виробництво перевели до ЧССР. Надалі його під позначенням DV-2 випускали на заводі ZVL у м. Поважська Бистриця (Словаччина) [7, с. 242]. У 1986 р. стався перший

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

запуск модернізованого «Альбатроса». Головний конструктор літака Ян Влачек помер до цієї події за два роки. Подальшу розробку L-39MS очолив Властіміл Гавелка. Експортний варіант літака під назвою L-59 свій перший виліт здійснив тільки 1992 р., протягом десятиріччя літаки придбали Єгипет (48) і Туніс (12) [6, с. 14].

Отже, поруч з основними напрямками роботи простежувалося розширення міжнародної науково-технічної співпраці з підприємствами авіаційної промисловості ЧССР. Для навчально-тренувального літака L-39 на основі двигуна третього покоління AI-25 запорізькі авіадвигунобудівники розробили AI-25ТЛ, який відповідав усім вимогам, висунутим перед ними. Приклади аварійних ситуацій, пов'язаних з відмовою двигуна, свідчать про недостатність жорсткого контролю за виконанням усіх технічних норм.

Література

1. Богуслаев В., Жеманюк П. «Мотор Сич». От поршневых – к газотурбинным. Запорожье : Научно-популярное издание, 2000. 231 с.
2. Вочек Я. Омнипол предлагает. *Крылья Родины*. 1986. № 3. С 32–33.
3. Івченко Н. Мотори Володимира Лотарьова. До 100-річчя від дня народження видатного українського конструктора авіадвигунів. *День*. 26 листопада 2014. С. 9.
4. Котлобовский А. «Альбатрос» – птица Пражской весны. *Авиация и время*. 2005. № 6. С. 5–11.
5. Пазынич С. «Альбатрос» для СССР. *М-Хобби*. 2003. № 5. С. 20–29.
6. Сойко Н. Нестареющий «Альбатрос»: об УТС L-39. *Крылья Родины*. 1998. № 11. С. 9–17.
7. Харук А. Нарис історії авіаційної промисловості України (1910–1980-ті рр.) : монографія. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2010. 304 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Шакур О. А.

студентка магістратури

Наук. кер.: канд. філол. наук, доцентка Горбач Н. В.

Запорізький національний університет

НАРАТИВІЗАЦІЯ ТІЛЕСНОГО ДОСВІДУ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНСЬКИХ КОМІКСАХ ЯК ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ

Трагедія Голокосту тривалий час залишалася на маргінесі українського культурного та історичного наративу попри великий травматичний відбиток, що вона залишила на теренах України. Сучасна війна актуалізувала потребу в переосмисленні травм минулого та у формуванні політики пам'яті: від першоджерел, безпосередніх свідків і жертв Шоа, до митців, які репрезентують «шрами» історії через постпам'ять. Саме ця обставина зумовила появу низки графічних проєктів, що спираються на свідчення очевидців та досвід жертв Голокосту: «Орнітофобія. Болинь» (проєкт «Стежками пам'яті» від ГО «Мнемоніка» та «Інша освіта»), «Піжмурки пам'яті. Дитячі розповіді про недитячу історію» (Чернівецький музей історії та культури євреїв Буковини), «Схована від смерті. Історія Леї Дікер» (ГО «Після тиші» та журнал «Спільне») [2; 3; 4].

Комікс у цьому контексті постає продуктивним жанром медіації пам'яті, оскільки органічно поєднує текст і візуальний образ, стаючи дієвим інструментом для трансляції травматичного досвіду. Він виконує подвійну функцію: з одного боку, є формою наративної терапії, що ґрунтується на вербалізації життєвих випробувань, а з іншого – тілесно-візуальною практикою, що залучає читача до емоційного співпереживання історичної трагедії.

Дослідники Голокосту С. Фельман і Д. Лауб концептуалізують емпатійний місток між свідком і реципієнтом. Власне, розуміння Іншого має таке психологічне підґрунтя: «...слухач травми стає учасником і співвласником травматичної події: через саме слухання він частково переживає травму в собі. Отже, ставлення жертви до події травми впливає на ставлення до неї слухача, який починає відчувати розгубленість, травму, збентеження, страх і конфлікти, які відчуває жертва травми... це історична репрезентація» [5, с. 57–58].

Натомість ефект наративізації Д. Лауб інтерпретує як своєрідну терапію, що трансформує травму в пам'ять, тоді як екзистенційний злам надто сильний для миттєвого переживання і відчувається щоразу, як уперше: «Масивна травма перешкоджає її реєстрації; механізми спостереження та запису людського розуму тимчасово вимкнені, функціонують неправильно» [5, с. 57].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Так комікси стають особливим посередником між невимовною психологічною або тілесною раною і можливістю свідчення. Як наголошує М. Гірш у студіях постпам'яті, фотографія є водночас «інскрипційною» практикою пам'яті (архівною, фіксуючою) та «інкорпоративною» (втіленою): вона документально відтворює минуле та породжує тілесні акти – дивитися, бачити, відчувати [див.: 6, с. 13]. Саме в цьому, на нашу думку, полягає друга важлива риса графічного наративу як медіуму комеморації – занурити реципієнта в пережитий тілесний досвід з максимальною реалістичністю завдяки поєднанню мовних і візуальних елементів, зокрема фотографій, що засвідчують репресивні практики Голокосту.

Використання світлин як практики ретрансляції пам'яті знаходить втілення у коміксі «Піжмурки зі смертю», де документальні кадри виконують не лише ілюстративну функцію, але й передають травматичний досвід депортації євреїв і примусових робіт [див.: 3, с. 62], трагічної переправи через Дністер 1942 року, коли люди були змушені або кидатися у воду, або гинули через перевантаженість порому [див.: 3, с. 67], приміщень із нелюдськими умовами, в яких тримали євреїв, наприклад фото зруйнованої свиноферми без даху [див.: 3, с. 76].

Українські комікси, що репрезентують Голокост, активно залучають тілесні свідчення – від сенсорних деталей (аудіальних, зорових, одоративних) до фізичних травм і перебування в обмеженому просторі. Саме вони дозволяють формувати емпатію через візуально-текстові засоби.

Насамперед, йдеться про сенсорну конкретність:

Запахи. У «Піжмурках зі смертю» задіяні запахові маркери матеріалізують тілесний досвід, роблячи його відчутним для того, хто сприймає: «У моїй пам'яті гетто асоціюється із різким запахом туалету (фекалій). Це, мабуть, тому, що на відносно невеликій території було зосереджено майже половину місцевого населення. Звідси – бруд і антисанітарія» [3, с. 27].

Інакше враження створює одоративний опис у коміксі «Орнітофобія. Болинь». З попереднього контексту читач дізнається про те, що хлопець уже довгий час їсть лише раз на день, часто – те, що здобуде сам (якась городина або ягоди). Через це несподіваний запах яблук викликає у нього раптову фізіологічну реакцію: «Якось до війни вони з Александром побилися після уроків, бо... бо... бо ходили чутки, ніби Бог там на когось розгнівався, але... Роман не міг згадати чому і на кого... І від запаху яблук у нього трохи паморочилась голова» [2, с. 31].

Звуки. У коміксі «Піжмурки зі смертю» мовні засоби створюють виразну акустичну й просторову картину хаосу: сцени криків, плачу передають гнітючу атмосферу, коли поліцаї силоміць зганяють людей у товарні вагони. Завдяки цьому читач опиняється «всередині» події й уявно відчуває фізичну та психологічну тисняву, що стає ключовим елементом емпатійного залучення:

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

«Перед тим, як заштовхнути людей у вагони, румунські офіцери перевіряли документи і ставили якісь відмітки у зошити. Весь процес був дуже хаотичний і гамірний. Було чути плач дітей, прокльони дорослих, жіночий вереск, а також грубі погрози й лайку жандармів»[3, с. 58].

Просторові обмеження. У коміксі «Схована від смерті. Історія Леї Дікер», створеному за спогадами однієї з місцевих жительок, якій вдалося вижити під час Голокосту, обмеження тіла в просторі створює ефект дегуманізації. Дівчина, відірвана від людської спільноти, відчувається «своєю» серед тварин: «Кілька місяців Стефа ховала мене у сараї. Іноді я багато днів не бачила людей. Кози були мені за друзів» [4].

Знеособлення нацистами юдейської спільноти та абсурдна риторика пропаганди ненависті артикулюється в коміксі «Орнітофобія. Болинь», демонструючи невиправдану жорстокість: «Очистимо землю від цих паразитів, які наче хробаки вгризаються у кожен народ, кожна націю! Забруднюють нашу славу арійську кров! Смерть їм! [2, с. 20].

Акцент на деперсоналізації євреїв підсилює емпатійне включення через несправедливість і приниження у графічному наративі «Піжмурки зі смертю»: «Далі ми знову багато днів ішли пішки на північ, аж поки не дісталися села Мар'янівки. Там нас розмістили у напіврозваленому корівнику. Спати доводилося на старій соломі.

– Куди це ми прийшли?

– Але як же тут смердить...

– Ми для них гірші від худоби...»[3, с. 68].

Репрезентовані в кожному з аналізованих коміксів, вони апелюють до колективності досвіду жертв, трансформуючи індивідуальні свідчення у символи спільної трагедії. Ознайомлення з корпусом таких текстів сприяє усвідомленню Голокосту як глобальної катастрофи, що виходить за межі приватного досвіду, формуючи співпереживання читача.

Інший вимір емпатії формує відтворення страждань від голоду, холоду і хвороб через нелюдські умови виживання: у «Піжмурках зі смертю» це повторювані епізоди марення, фізичних мук і смерті від тифу, серед яких реплікується обмороження кінцівок: «Я була дуже худою і кволою та захворіла на тиф. Багато з тих, хто заразився тифом, невдовзі померли. Мені ще поталанило, а моя мама відморозила собі ноги та втратила пальці. У мене також були проблеми з ногами, я довго не могла ходити» [3, с. 74].

Натуралістичний опис тілесних мук у коміксі «Схована від смерті», його шокуєча відвертість, передана як у фізичному, так і психологічному вимірах, може спричинити відчуття страху, співпереживання на рівні тіла: «Через те, що я довгий час не рухалася, я не могла ходити. Мої пальці на ногах відмерзли і

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

почали гнити, я не могла зігнути коліна. Коли я сиділа в будинку, я не боялася. Коли вийшла – вийшли і страхи. Я боялася всіх» [4].

Одним із найскладніших емоційно та графічно (наративно майже не вираженим, з ефектом замовчування) є момент згвалтування у коміксі «Орнітофобія. Болинь» [2, с. 26–27], що підкреслює гендерну вразливість жінок у трагедії Голокосту. Він поданий через фрагментовані, затемнені чи метафоричні візуальні образи, які увиразнюють невимовність травми та викликають моральне неприйняття насильства через посередництво деталей: спротив жертви, хапання насильником за ногу, домінантна позиція гвалтівника над тілом Соні, відмова дівчини говорити про пережите в наступних сценах. Автори акцентують на подвійній травматизації жертви внаслідок стигматизації: «Не мели дурниць... це ж партизанська шльондра...» [2, с. 29].

Апелуючи до тези М. Гірш про породження ефекту «накопиченої пам'яті» через зростання кількості геноцидів і воєн у ХХ–ХХІ ст. та реактивацію травм [6, с. 2], доходимо висновку, що для сучасного читача з його психологічними та фізичними тригерами тілесність постає не тільки способом репрезентації минулого, але й механізмом формування простору толерантності у теперішньому.

Феноменологія тілесності М. Мерло-Понті дозволяє зрозуміти цю взаємодію: тіло не є лише об'єктом травми, воно залишається суб'єктом буття-у-світі. Травматичний досвід обмежує, але й актуалізує адаптивність і здатність до свідомого вибору. Як доводить дослідник, навіть у випадках каліцтва суб'єкт прагне зберегти цілісність власного існування, вступаючи у діалог зі світом і надаючи сенс своєму тілесному досвіду [1, с. 103–105].

У цьому аспекті для сучасного українського читача промовистою є сцена з коміксу «Орнітофобія. Болинь». Вона сприяє формуванню толерантності й поваги до військових, які зазнали поранень та втратили кінцівки, тобто переносить реципієнта у дискурс сучасних тригерів. Герой з ампутованою кінцівкою, якого спіймав і зв'язав німецький солдат, не втрачає своєї гідності попри зневажливе ставлення до нього за національною приналежністю та як до «каліки», тобто в ситуації подвійної дискримінації:

– «Але спочатку можна потренуватись на цьому каліці. Аріанляндець повинен бути довершеним, а тобі, болинянине, з цим костуром замість ноги такого вже ніколи не досягнути.

– Краще ногу втратити, ніж стати загарбником.

– А ще... Той, хто спромігся вивчити аріанляндську, має помирати вільним» [2, с. 20].

Отже, тілесність в українських коміксах про Голокост функціонує як художня деталь, що передає травматичний досвід жертв. Саме через тілесні образи формується емпатія та співпереживання, які стають підґрунтям для

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

вироблення етики прийняття й толерантності до досвіду інших, набуваючи значення етичного уроку сьогодення крізь оптику минулого.

Література

1. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка. Київ : Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
2. Орнітофобія. Болинь : комікс / А. Вишневський, Т. Грицюк, Ю. Антонова; ілюстр. Ю. Антонової. Рівне : Волинські береги, 2021. 39 с.
3. Піжмурки зі смертю. Дитячі розповіді про недитячу історію : графічний роман / А. Ямчук, М. Кушнір, Н. Герасим; ілюстр. А. Тарновецької ; Чернівецький музей історії та культури євреїв Буковини. Чернівці ; Київ : Дух і літера, 2021. 111 с.
4. Схована від смерті. Історія Леї Дікер / А. Усач, А. Яценко, Л. Сівець; ілюстр. К. Грицевої. Київ : Спільне, 2024. URL: <https://commons.com.ua/uk/shovana-vid-smerti-istoriya-leyi-diker/> (дата звернення: 18.09.2025).
5. Felman S., Laub D. Testimony: crises of witnessing in literature, psychoanalysis, and history. London : Routledge, 1992. 283 p.
6. Hirsh M. The generation of postmemory. Columbia University. New York : Poetics Today. 2008, C. 103–128. URL: https://www.academia.edu/8973119/The_Generation_of_Postmemory

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Шапран Е. О.
магістриня з дизайну
Національний університет «Запорізька політехніка»
Соколовська Г. М.
канд. іст. наук, доцентка
Одеська національна академія музики ім. А. В. Нежданової

ВИКОРИСТАННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРОЄКТІВ ТА АРТ-ТЕРАПІЇ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ФРАНЦУЗЬКИЙ ДОСВІД

У статті аналізується роль культурних проєктів і арт-терапії у підтримці психосоціального здоров'я населення під час війни. Розглянуто сучасні дані з української практики, міжнародні дослідження ефективності арт-терапевтичних втручань, а також приклади культурних ініціатив у Франції (зокрема практику «prescription culturelle»). Проаналізовано досвід професійних асоціацій, які систематизують методики й забезпечують фахову підготовку спеціалістів.

Війна продовжується і викликає масові психосоціальні загрози: підвищення рівня тривоги, депресії, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), розрив соціальних зв'язків і збільшення кількості переміщених осіб. Культурні практики та арт-терапія — доступні й гнучкі інтервенції. Вони можуть доповнювати класичні психосоціальні послуги спеціалістів, створюючи безпечні простори для самовираження, емоційної регуляції та відновлення соціальних зв'язків. Загальний підхід ґрунтується на тому, що залучення до мистецтва знижує суб'єктивний стрес, сприяє відновленню сенсу та покращує соціальну інтеграцію. Цю тезу підкріплює ряд досліджень з різних контекстів. Актуальність дослідження посилюється потребою у систематизації та масштабуванні ефективних немедикаментозних методів підтримки в Україні, використовуючи найкращі міжнародні моделі, зокрема французький досвід інституціоналізації культури у сфері здоров'я.

Арт-терапія показує позитивний вплив на зменшення тривоги та стресу у біженців та переміщених осіб, зокрема у дослідженнях, що аналізують втручання для україномовних бенефіціарів та схожих груп. При цьому довготривалі програми часто дають кращі результати порівняно з короткочасними майстернями.

В українському контексті накопичується практичний і дослідницький досвід: монографії та матеріали наукових конференцій ([1, с. 3]) описують методологію адаптації арт-терапевтичних інтервенцій до умов війни,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

особливості роботи з дітьми, підлітками, ветеранами та ВПО, а також організаційні виклики (логістика, безпека, брак кваліфікованих фахівців).

Франція є прикладом у Європі, де зв'язок між культурою та здоров'ям закріплений на інституційному рівні. Ключовою інновацією є практика «prescription culturelle» (культурний припис) [4]. Медичні працівники можуть офіційно «призначати» пацієнтам відвідування культурних закладів як частину плану підтримки психосоціального благополуччя. Цей підхід базується на концепції «соціального рецепта» (social prescribing), який визнає, що багато проблем зі здоров'ям спричинені соціальними та психологічними факторами [5].

Ефективне використання арт-терапії вимагає чіткої методології, професійних стандартів та етичних рамок. Культурні хаби та резиденції («Незламний Хаб», Запоріжжя; «Бакота Хаб» ГО «Територія», Хмельниччина; «Unbroken Art Workshop», Львів та інші), професійні асоціації (як Українська Асоціація Арт-терапевтів, Асоціація музикотерапевтів України або Міжнародна тренінгова компанія «Основа») відіграють критичну роль у систематизації методик, забезпеченні фахової підготовки та супервізії спеціалістів, що є гарантом якості та безпеки втручань у травматичному контексті.

Таблиця 1. Порівняння українського та французького досвіду

Критерій порівняння	Український досвід (Умови війни та травми)	Французький досвід (Інституціоналізація та профілактика)
Основний фокус	Швидке реагування на травму, робота з ПТСР, ВПО. Волонтерський/громадський сектор.	Інтеграція в систему охорони здоров'я, профілактика, соціальна інтеграція. Державні ініціативи.
Ключові виклики	Безпека (повітряні тривоги), логістика, брак кваліфікованих фахівців у віддалених регіонах, нерегулярне фінансування.	Бюрократичні бар'єри між секторами (культура/здоров'я), необхідність наукової верифікації для ширшого впровадження.
Філософська основа	Реактивна/кризова модель. Фокус на корекції травми та психоемоційній стабілізації.	Проактивна/інтегративна модель. Фокус на комплексному благополуччі та соціальній інтеграції.
Культура	Як інструмент опору та збереження ідентичності.	Як ресурс для здоров'я.
Драйвер змін та фінансування	Громадський та волонтерський сектор, проектне фінансування.	Державні та інституційні органи, системне фінансування через медичні/культурні програми.
Кадрове забезпечення	Різноманітність фахівців, гострий брак фахівців з досвідом травми. Стандарти не є загальнодержавними.	Чітка професійна ідентичність. Високі вимоги до освіти та обов'язкова супервізія (гарантія якості).
Сфера охоплення	Локальна та цільова (ВПО, ветерани, люди в укриттях). Висока мобільність інтервенцій.	Національна та інтегрована (лікарні, реабілітаційні центри, освітні заклади). Застосовується до широкого кола пацієнтів із різними хронічними станами.

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Перевага	Гнучкість та швидка адаптація методик до нових травматичних подій. Високий рівень емоційного залучення спільноти.	Системність, гарантована фінансова підтримка, визнання на державному рівні як частини лікування.

З таблиці видно, що присутня концептуальна різниця в цілях: якщо українські проекти першочергово спрямовані на відновлення функціональності психіки після шоку та відновлення соціальної мережі в умовах втрати, то французька модель орієнтована на довгострокову профілактику та запобігання хронічному стресу через інтеграцію мистецтва у повсякденне життя.

Україна потребує переходу від волонтерського ентузіазму до державної інституціоналізації. Франція вже пододала цей шлях, закріпивши культурні практики як офіційну частину медичної допомоги, що є зразком для України.

Аналіз свідчить, хоча українська модель є гнучкою та реактивною, але нестабільною, тоді як французька модель — системна та стійка, що є необхідним зразком для інституціоналізації.

Поєднання українського польового досвіду (швидкі групові інтервенції, мобільні хаби, робота з дітьми та ВПО) з французькою практикою інтеграції культури в систему охорони здоров'я може дати сильний мультирівневий підхід: локальні арт-майстерні та партнерство з музеями; культурні державні інституції та формальні маршрути доступу (на кшталт «рецепту»); для тих, хто надає первинну медичну або психологічну допомогу. Ефективність таких поєднаних моделей підкріплюється дослідженнями, які демонструють зниження тривоги й поліпшення суб'єктивного благополуччя після арт-інтервенцій.

Висновки та рекомендації. Розвиток культурних проектів і арт-терапії в умовах війни є високоефективними допоміжними інструментами підтримки психосоціального здоров'я, позитивно впливаючи на рівень тривоги та соціальної ізоляції.

Український досвід підкреслює критичну роль волонтерів, швидкого реагування та гнучких культурних ініціатив, але це можна доповнити французькою моделлю інституціоналізації та асоціативного об'єднання та обміну досвідом. Це дасть змогу створити стійку систему підтримки, інтегровану як у культурний, так і в медичний простір для довгої праці та запобігання вигоранню спеціалістів.

Рекомендації для України.

1. Інституціоналізація культурних рецептів: розробити пілотні проекти на базі французької моделі, дозволяючи лікарям та психологам «призначати» пацієнтам (особливо ветеранам та ВПО) пільгове відвідування культурних заходів.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

2. Масштабування фахової підготовки: забезпечити державну підтримку для стандартизації програм навчання арт-терапевтів та їхньої супервізії, використовуючи досвід європейських асоціацій для підвищення якості роботи з травмою.

3. Створення мобільних арт-бригад: розвивати мобільні культурно-терапевтичні команди для роботи у деокупованих та прифронтових громадах, забезпечуючи доступ до послуг там, де стаціонарна допомога обмежена.

4. Створення міжсекторальних платформ: сформувати постійні робочі групи між Міністерством культури, МОЗ та Мінсоцполітики для спільного фінансування та координації культурно-орієнтованих програм.

5. Передбачити у держбюджеті субсидії або грантові програми для культурних центрів і музеїв, українських асоціацій, хабів, резиденцій, що проводять арт-терапевтичні заходи.

Література

1. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи : колективна монографія /за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів: Льв.ДУВС, 2023. 283 с.
2. Культурна політика та психічне здоров'я в Європі. Звіт Європейської Комісії. Брюссель, 2022.
3. Простір арт-терапії: вектори зцілення у часи війни : матеріали XXII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (21–23 березня 2025 р.) / за наук. ред. О. Вознесенської, Л. Подкоритової. Київ : Талком, 2025. 178 с.
4. Garriga L. M. Prescription culturelle. Publicationnaire. Dictionnaire encyclopédique et critique des publics. URL: <https://publicationnaire.humanum.fr/notice/prescription-culturelle/> (Дата звернення: 20.09.2025).
5. Stickley T., Chee T. H. The effectiveness of social prescribing on health and well-being: A systematic review. *International Journal of Art Therapy*. 2020. Vol. 25(4). P. 165–173.
6. World Health Organization. What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. *Health Evidence Network Synthesis Report*. 2019. № 67. P. 1–25.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Шевченко Г. І.

студентка

Наук. кер.: д-рка юрид. наук, професорка Верлос Н. В.

Запорізький національний університет

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ

Урбанізація та розвиток сучасних міст вимагають створення безбар'єрного середовища для всіх груп населення. В рамках сучасної політики України питання безбар'єрності є одним з пріоритетних, особливо в умовах зростання кількості осіб з інвалідністю внаслідок війни. Відсутність рівної доступності стає на перешкоді комфортних життєвих умов кожного. Задля забезпечення належних умов необхідно впроваджувати облаштування міського простору згідно інклюзивних стандартів. У Запоріжжі функціонує Рада безбар'єрності, яка реалізує проекти облаштування підземних шкіл, громадських об'єктів та просторів, пріоритетно орієнтуючись на інфраструктурні зміни, бо доступний міський простір сприяє інтеграції людей з інвалідністю у суспільство.

Ряд документів, зокрема Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, зобов'язують держави надати особам з інвалідністю вести належний спосіб життя для чого необхідно створювати умови доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до інфраструктури, транспорту та комунальних послуг. Фактично в українських містах ще зберігається часткова або повна наявність фізичних і соціальних бар'єрів, які унеможливають повну реалізацію рівності прав людини. Саме тому дослідження правових засад забезпечення інклюзивності, аналіз міжнародних та локальних урбаністичних практик є актуальним як для вдосконалення законодавства, так і для підвищення ефективності політики місцевих самоврядувань.

Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року є важливим кроком до соціальної згуртованості. Вона передбачає конструювання міста за універсальним дизайном, який враховує потреби усіх суспільних груп населення.

Відсутність інклюзивного устрою міського простору обмежує права людини встановлені згідно з Конституцією України. Особи з інвалідністю та інші маломобільні групи населення через бар'єрність облаштування стикаються з труднощами пересування, отримання базових послуг.

Умови ускладнює повномасштабна військова агресія Росії у вигляді постійних атак та вимушеним впровадженням обмежень у цілях безпеки. Тож при плануванні стратегій слід враховувати вплив військової агресії на рівень

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

доступності міських об'єктів та розробка адаптивних стратегій їх вдосконалення. Безбар'єрний простір має базуватися не лише на нормативних документах та неопрацьованому міжнародному досвіді, а й на практичних реалізації, аналізі альтернативних способів подолання проблем і запровадження інноваційних рішень для підвищення рівня інклюзивності міського життя.

Безбар'єрність міського простору є важливим правовим та соціальним інструментом забезпечення рівності.

Забезпечення доступності – це не лише питання архітектури, а й гарантія реалізації конституційних прав окремих категорій осіб. Реалізація інклюзивного підходу потребує системної взаємодії держави, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства.

Наразі питання безбар'єрності має ґрунтовну нормативну регламентацію. Зокрема на міжнародному рівні Україною ратифіковано ряд Конвенцій (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [1], Європейська соціальна хартія [2], практика ЄСПЛ), які закріплюють обов'язок держав створювати доступне та інклюзивне середовище як передумову протидії дискримінації.

На національному рівні також прийнято ряд законодавчих актів серед яких Конституція України [3] (ст.21, 24 та ін.), Закони України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [4], «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [5], Державна стратегія безбар'єрності [6], а також ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд» [7] який є основним документом, що регламентує створення доступного середовища в житлових і громадських будівлях які закладають основи правового механізму інклюзивності, проте його реалізація часто стикається з проблемами практичного характеру.

Безбар'єрність виступає інструментом протидії дискримінації, адже усунення архітектурних, транспортних, інформаційних і соціальних бар'єрів сприяє реальній, а не декларативній рівності громадян.

Підсумовуючи варто акцентувати увагу на деяких проблемних питаннях та пропозиціях ефективного забезпечення інклюзивності, зокрема необхідним є:

- посилення контролю за дотриманням ДБН та ДСТУ;
- удосконалення правового регулювання з урахуванням принципу універсального дизайну;
- відповідальність забудовників і органів місцевого самоврядування за порушення норм доступності;
- підвищення правової культури суспільства та підтримка інклюзивних ініціатив громад.

Розбудова безбар'єрного середовища є не лише вимогою міжнародних зобов'язань України, а й запорукою демократичного розвитку, соціальної справедливості та інтеграції в європейський правовий простір.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Література

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
5. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
6. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року від 14.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
7. Інклюзивність будівель і споруд: ДБН В.2.2-40:2018 URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/dbn_v_2_2_40/1-1-0-1832

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Шевченко Д. В

студент

Запорізький національний університет

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ

Толерантність у сучасному європейському контексті постає однією з ключових категорій, що визначає напрями соціокультурної та політичної трансформації. Її формування розглядається не тільки крізь призму етичних і моральних імперативів, а й як необхідна умова стабільності демократичного суспільства. Європейські інституції та національні держави поступово вибудовують концептуальні та практичні парадигми виховання толерантності, інтегруючи їх у сферу освіти, комунікаційних практик і культурного виробництва. У цьому сенсі толерантність розуміється як феномен, що включає як індивідуальні диспозиції, так і колективні механізми соціальної взаємодії.

Європейські підходи до формування культури толерантності значною мірою ґрунтуються на цінностях, закріплених у міжнародних правових документах, зокрема у Хартії основних прав Європейського Союзу, Європейській конвенції з прав людини, Лісабонському договорі [3]. Ці документи формують нормативний фундамент, що забезпечує політико-правові передумови для впровадження освітніх, інформаційних та культурних програм, спрямованих на розвиток міжкультурного діалогу, протидію дискримінації, утвердження рівності та взаємоповаги. Парадигма толерантності в європейському дискурсі набуває як нормативного, так і педагогічного виміру: з одного боку, вона закріплена в законодавстві та рекомендаціях Ради Європи і Європейської комісії, з іншого, реалізується через практики освітніх, медійних та мистецьких інституцій.

В освітньому просторі культура толерантності розглядається передусім як складова громадянської та міжкультурної компетентності. Європейські стратегії освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини передбачають розвиток навичок співіснування в полікультурному середовищі, формування ціннісних орієнтацій, що базуються на принципах недискримінації, інклюзивності, гендерної рівності. Педагогічні парадигми у сфері виховання толерантності реалізуються через інтеграцію спеціальних навчальних модулів, міжкультурних проєктів, програм академічної мобільності, а також через створення інклюзивних освітніх середовищ, що враховують потреби різних соціальних груп. Європейський досвід демонструє, що інституалізація толерантності в освіті відбувається не лише через формальну шкільну та

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

університетську систему, а й у межах неформальної освіти, волонтерських та молодіжних ініціатив.

Одну з ключових ролей у формуванні культури толерантності відіграють медіа. Європейські стандарти журналістики та комунікації базуються на принципах об'єктивності, недопущення мови ворожнечі, поваги до культурного й релігійного різноманіття. У цьому контексті медіа розглядаються як інструмент соціалізації, що здатний одночасно виступати чинником як інтеграції, так і поляризації суспільства. Тому в європейських країнах значна увага приділяється розвитку медіаграмотності як умови критичного сприйняття інформації, протидії дезінформації, формуванню відповідального інформаційного простору. Європейська комісія та Рада Європи неодноразово наголошували на важливості впровадження стандартів етики в інтернет-медіа та соціальних мережах, оскільки саме цифрове середовище стає ключовою платформою для міжкультурної взаємодії [1]. Відтак парадигма толерантності у сфері медіа пов'язана з необхідністю балансу між свободою слова та відповідальністю за наслідки комунікації.

Мистецтво має здатність моделювати досвід «іншого», створювати умови для міжкультурного діалогу, знижувати рівень соціальних упереджень. Культурна політика ЄС активно підтримує мистецькі проекти, спрямовані на популяризацію ідей плюралізму, міжетнічної взаємодії, інтеграції мігрантів і біженців у нові соціокультурні контексти [2, с. 341–342]. Театральні постановки, кінематограф, література, візуальне мистецтво та музика часто виступають платформами для відображення різних соціальних голосів, що сприяє формуванню толерантних практик у масовій свідомості. У цьому сенсі мистецтво не віддзеркалює реальність, а виконує педагогічну функцію, створюючи нові образи співіснування та культурної взаємодії. Парадигма толерантності в мистецтві проявляється в акценті на інтеркультурність, інклюзивність, діалогічність, що входять до структури культурної дипломатії європейських держав. У підсумку, парадигми формування толерантності в Європі є системним явищем. Вони поєднують нормативно-правові засади, освітні інновації, медійні стандарти та мистецькі практики, формуючи комплексну модель виховання взаємоповаги та культурного плюралізму. Культура толерантності в європейському вимірі не є суто декларативним поняттям, а постає конкретною стратегією соціокультурної інтеграції, що сприяє вдосконаленню демократичних інститутів, підтримці соціальної згуртованості та розвитку інтеркультурного діалогу. Вона виступає своєрідним «соціальним капіталом», без якого неможливе стабільне функціонування сучасних європейських суспільств. Перспективи її розвитку пов'язані з подальшою інституалізацією програм у сфері освіти, впровадженням медіаетичних стандартів у цифровому просторі та підтримкою мистецьких

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

ініціатив, орієнтованих на подолання соціальних бар'єрів. Європейський досвід свідчить, що формування культури толерантності відбувається через взаємодію педагогічних, комунікаційних та культурних аспектів, причому ця інтеграція визначає успішність процесів інтеграції та демократизації в регіоні.

Література

1. Кодекс онлайн-платформ щодо дезінформації стане частиною європейського Закону про цифрові послуги. Національна рада України. Київ, 2025. URL: <https://surl.li/ednzpe>
2. Соломенна Т. Культурна політика європейського союзу : хрестоматія ; за ред. В. Дятлова. Чернігів, 2022. С. 341–342. URL: <https://surli.cc/jjikzo>
3. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. Київ, 2021. Розділ II «Свободи» (статті 6–19). URL: <https://surl.li/feelsk>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Shekhavtsova S. O.

Prof. DrSc.

Matej bel University, Slovakia

TOLERANCE AS A KEY COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

The article highlights the importance of tolerance as one of the key competencies of future foreign language teachers. It is shown that the process of professional training involves not only mastering linguistic knowledge and methodological skills but also developing value orientations, among which tolerance occupies a leading position. The role of tolerance in creating a favorable communicative environment, ensuring intercultural dialogue, and fostering positive relationships among participants in the educational process is considered. It is emphasized that the formation of tolerance enhances the effectiveness of foreign language learning, promotes empathy, and contributes to the professional mobility of future teachers. The article also suggests ways of integrating tolerance into teacher training programs through specialized courses, training sessions, and intercultural interaction practices.

The publication contains the results of research conducted with the grant support «Funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V01-00148».

Learning in an intercultural environment is an educational process that unfolds in a tolerant setting where individuals from diverse cultures, nationalities, and ethnic groups interact. Such an environment may be created within an educational institution with a multicultural student and faculty body or in a foreign cultural context (Mebert, 2020). In a tolerant intercultural space, future foreign language teachers engage with people from different cultural and social backgrounds, which not only enriches their personal experience but also nurtures openness, empathy, and respect for diversity. This environment plays a crucial role in cultivating tolerance, as it enables learners to better understand both cultural differences and shared values. Studying new cultures, traditions, customs, and languages allows students to expand their worldview while developing key intercultural communication skills, such as active listening, recognition of multiple perspectives, and acceptance of diversity (Margulieux, 2016).

Learning in an intercultural environment plays a key role in shaping students' tolerance, as it encourages respectful and constructive interaction with representatives of different cultures and nationalities. Such an environment not only supports the development of intercultural competence but also fosters the ability to accept diversity and build harmonious relationships. By cultivating tolerance, students are

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

better prepared to live and work in a global society and to pursue successful careers in international contexts. To ensure this outcome, it is essential to create an educational space that respects the individuality of each learner. This can be achieved through targeted measures and programs aimed at nurturing tolerance, intercultural understanding, and mutual respect, as highlighted by Li (2021).

A variety of methods are applied to implement value-oriented approaches aimed at fostering students' tolerance in the process of professional training in higher education. The study systematizes these methods and provides a summary of methods related to the approach of awareness and recognition of differences. Within the framework of tolerance development, this approach facilitates not only the acknowledgment of cultural and individual diversity but also contributes to building a more tolerant, open, and globally oriented educational environment.

The formation of future foreign languages teachers' tolerance within the framework of professional training in higher education should be regarded as a fundamental pedagogical objective, since it directly influences both the quality of the educational process and the readiness of graduates to function effectively in a multicultural society. In the modern era of globalization, international mobility, and intensifying intercultural dialogue, higher education institutions are increasingly tasked with not only transmitting professional knowledge and skills but also fostering universal human values that promote mutual understanding, respect, and cooperation. Within this context, tolerance is positioned as one of the central components of personal and professional competence, enabling students to establish constructive communication with representatives of different cultural, ethnic, and social groups.

Students should develop a tolerant understanding that cultural differences are not obstacles but, on the contrary, enrich society and create new opportunities for meaningful interaction (Blau et al., 2020). This perspective allows them to view diversity as a valuable resource that contributes to the broadening of worldviews, the strengthening of social cohesion, and the building of constructive cooperation in professional and personal contexts. Within this approach, students are purposefully provided with opportunities to engage with representatives of various cultures, to explore their traditions, customs, and values through participation in cultural events, academic exchanges, project-based learning, and interactive practical sessions. Such experiences stimulate interest in cultural diversity and contribute to the gradual development of openness, empathy, and respect for others.

At the same time, students must realize that each culture embodies unique values and deserves recognition and respect, regardless of differences. To achieve this goal, higher education institutions can implement a variety of pedagogical strategies, including moderated discussions, specialized training sessions, and problem-oriented case studies. Through these activities, students analyse real or simulated situations involving intercultural interaction, practice tolerant

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

communication, and explore effective strategies for overcoming misunderstandings, preventing prejudice, and constructively resolving conflicts. In this way, the educational process not only strengthens professional competence but also cultivates tolerance as a key quality of a globally oriented and socially responsible personality.

It is essential to integrate practical methodologies, such as intercultural projects, collaborative research, and internships in international companies and other into the educational process, as they provide future foreign languages teachers with opportunities to apply theoretical knowledge in real-life contexts and actively develop tolerant interaction skills. These practices enable learners not only to strengthen professional competencies but also to cultivate tolerance, openness, and the ability to work effectively in diverse teams. By engaging in authentic intercultural experiences, students gain a deeper understanding of the value of cultural diversity and learn to perceive differences as sources of enrichment rather than barriers.

The implementation of value-based approaches to the development of students' intercultural competence, with tolerance as its central component, can be supported through a wide range of pedagogical technologies and methods. It is important to highlight and systematize the key steps and tools applicable in this context. Among them, the creation of online courses and webinars dedicated to intercultural competence and value-based education is of particular significance. Such courses should combine video lectures, interactive exercises, real-life case studies, and discussion forums, which together promote reflective learning and the formation of tolerant attitudes.

Equally important is the development of interactive digital platforms and mobile applications that allow students to explore intercultural issues independently, self-assess their values and communicative skills, and engage in virtual games and simulations that model real-world situations of intercultural communication. These innovative tools create a dynamic learning environment where tolerance is not only discussed theoretically but also practiced in diverse formats, reinforcing its role as a core educational outcome in higher education.

The integration of practical methodologies, digital technologies, and value-based approaches into the process of professional training in higher education significantly contributes to the development of students' intercultural competence. More importantly, it fosters the formation of tolerance as a key personal and professional quality. By engaging in intercultural projects, joint research, international internships, and interactive digital learning, students acquire not only theoretical knowledge but also practical skills for constructive communication in multicultural environments. Online courses, webinars, and mobile platforms create flexible opportunities for learners to reflect on their values, strengthen intercultural understanding, and practice tolerant behavior in diverse contexts. Hence, tolerance should be considered both a fundamental educational value and a measurable outcome of higher education. Its

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

deliberate cultivation through innovative pedagogical strategies ensures that graduates are capable of respecting cultural diversity, overcoming stereotypes, and contributing positively to the development of a harmonious and globally oriented society.

References

1. Blau I., Shamir-Inbal T., Avdiel O. How does the pedagogical design of a technology enhanced collaborative academic course promote digital literacies, self-regulation, and perceived learning of students? *The Internet and Higher Education*. 2020. № 45. 100722.
2. Li H., Majumdar R., Chen M.-R., Ogata H. Goal-oriented active learning (goal) system to promote reading engagement, self-directed learning behavior, and motivation in extensive reading. *Computers Education*. 2021. № 171. 104239.
3. Margulieux L.E., McCracken W. M., Catrambone R. A taxonomy to define courses that mix face-to-face and online learning. *Educational Research Review*. 2016. № 19. P. 104–118.
4. Mebert L., Barnes R., Dalley J., Gawarecki L., Ghazi-Nezami F., Shafer G., Slater J., Yezbick E. Fostering student engagement through a real-world, collaborative project across disciplines and institutions. *Higher Education Pedagogies*. 2020. № 5. P. 30–51.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Шиманська В. В.

д-рка філос. в галузі педагогіки, доцентка
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ У ПОШИРЕННІ ЦІННОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Сьогодні освітні платформи активно допомагають студентам розвивати цінності толерантності. Завдяки глобалізації та цифровим технологіям навчання стало доступним незалежно від місця проживання. Онлайн-курси та платформи створюють можливості для спілкування з людьми з різних культур і формують навички взаємоповаги через практичні завдання, симуляції та групові проекти.

Серед таких інструментів важливе місце займають інтерактивні завдання. Вони можуть включати тести, вікторини, ситуаційні вправи або інтерактивні опитування, які змушують учасників аналізувати поведінку, оцінювати наслідки рішень і робити висновки з позиції толерантності [1, с. 2]. Наприклад, студенти можуть проходити вправи, де вони оцінюють поведінку персонажів у різних соціальних або культурних ситуаціях, визначають нетолерантні прояви та пропонують альтернативні рішення. Такий підхід не тільки розширює знання, а й формує практичні навички взаємоповаги. Наприклад, платформа Globaloria пропонує створювати ігрові сценарії, які показують, як культурні відмінності можуть впливати на взаємодію людей, і дають змогу навчитися вирішувати конфлікти без конфронтації [7].

Ще одним ефективним інструментом є симуляції та рольові ігри. Онлайн-середовище дозволяє змоделювати реальні конфліктні ситуації або сценарії взаємодії між людьми різних культур і соціальних груп. Учасники, виконуючи роль певного персонажа, вчаться приймати рішення в складних обставинах. Можуть розвивають емпатію та критичне мислення. Наприклад, симуляція може показувати конфлікт між колегами з різними культурними традиціями, а завдання студентів – знайти спосіб вирішення проблеми без конфронтації та збереження взаємоповаги. Приклад вправ: 1. Рольова гра в університетській групі. Студентам пропонується змоделювати групову роботу, де учасники з різних країн мають обговорити спільний проект. Один студент постійно перебиває інших або ігнорує чужі ідеї. Завдання групи – знайти спосіб включити всіх у роботу, наприклад, встановити правила обговорення, поділити ролі або організувати короткі раунди, де кожен висловлює свою думку. Приклад 2. Вирішення конфлікту у віртуальному просторі. Студенти отримують сценарій: під час онлайн-дискусії на форумі один учасник залишає образливий коментар, що зачіпає культурні відмінності інших. Завдання студентів – запропонувати конструктивну відповідь, яка зменшить конфлікт,

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

наприклад, пояснити непорозуміння ввічливо, навести приклад взаємоповаги або звернутися до модератора для мирного вирішення ситуації.

Кейси про міжкультурні конфлікти дозволяють розбирати реальні або змодельовані приклади нетолерантної поведінки. Студенти аналізують події, обговорюють мотиви учасників і пропонують альтернативні шляхи вирішення проблеми. Такі вправи розвивають не лише знання, а й практичні навички мирного врегулювання конфліктів. Наприклад, Таваана пропонує кейси з прав людини та громадянської освіти, де учасники розглядають складні соціальні та культурні ситуації [10].

Обговорення та групові проекти у віртуальному просторі стимулюють командну роботу та міжкультурну взаємодію. Форумні дискусії і спільні завдання дозволяють студентам вчитися домовлятися, враховувати думки інших і працювати разом, навіть якщо вони знаходяться в різних країнах. Курси на платформі edX та FutureLearn активно використовують цей підхід для розвитку міжкультурної компетентності [5, с. 6].

Використання мультимедіа та елементів гейміфікації робить навчання більш цікавим та ефективним. Відео, інтерактивні презентації та освітні ігри допомагають краще засвоювати матеріал, а бейджі, рівні та змагання стимулюють активну участь. Наприклад, Hyperspace VR Learning пропонує віртуальні симуляції, де студенти можуть відчути себе учасниками культурних ситуацій і навчитися розуміти різні точки зору. [8, с. 10].

Отже, практичні інструменти освітніх платформ – інтерактивні завдання, симуляції, кейси, обговорення та групові проекти – допомагають студентам не лише отримувати знання, а й розвивати соціальні навички, необхідні для життя у багатокультурному суспільстві. Вони створюють середовище, де взаємоповага, інклюзія та толерантність стають нормою, а навчання перетворюється на живий та інтерактивний процес.

Література

1. Banks J. A. Культурне різноманіття та освіта: основи, навчальні програми та викладання. London : Routledge, 2015. 310 с.
2. Banks J. A., Banks C. A. M. Багатокультурна освіта : проблеми та перспективи. Wiley, 2019. 360 с.
3. Coursera. Курси з міжкультурної компетентності. URL: <https://www.coursera.org>
4. Deardorff D. K. Довідник SAGE з міжкультурної компетентності. Los Angeles: SAGE Publications, 2009. 470 с.
5. edX. Глобальне громадянство та культурна обізнаність. URL: <https://www.edx.org>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

6. FutureLearn. Курси з різноманіття та інклюзії. URL: <https://www.futurelearn.com>, 2025.
7. Globaloria. Онлайн-симуляції та ігрове навчання для розвитку культурної компетентності. URL: <https://www.globaloria.org>, 2025.
8. Hyperspace VR Learning. Віртуальні симуляції для міжкультурної освіти. URL: <https://hyperspace.education>, 2025.
9. Prometheus. Громадянська освіта та інклюзія в освіті. URL: <https://prometheus.org.ua>, 2025.
10. Tavaana: E-Learning Institute for Iranian Civil Society. Онлайн-курси з прав людини та громадянської освіти. URL: <https://tavaana.org>, 2025.
11. UNESCO. Освіта 2030: Інчхонська декларація та рамки дій. Париж: UNESCO, 2016. 42 с.
12. UNESCO. Освіта для сталого розвитку: навчальні цілі. Париж: UNESCO Publishing, 2017. 52 с.

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Шульга О. О.

канд. філол. наук, доцентка

Запорізький національний університет

УКРАЇНСЬКІ МОВНІ ФОРМУЛИ ВІТАНЬ І ЗВЕРТАНЬ ЯК СКЛАДОВІ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Українські мовні формули вітань і звертань є важливим складником мовного етикету та культури спілкування. Вони відображають традиційні цінності українського народу – повагу, доброзичливість. Формули звертань «добродію», «шановний», «пані», «пане»; вітання («Доброго ранку», «Будьте здорові») виконують не лише комунікативну, а й культуротворчу функцію. У сучасному європейському просторі вони постають як прояв толерантності та взаємоповаги, адже сприяють налагодженню діалогу між людьми різного віку, статусу та світогляду. Аналіз українських формул мовного етикету дає змогу простежити їхню роль у збереженні національної ідентичності та інтеграції України в спільний європейський культурний простір.

Мовний етикет, що втілюється через формули вітань і звертань, є однією з важливих складових культури спілкування. У сучасному контексті інтеграції України у європейський культурний простір дослідження таких мовних формул набуває значення маркера толерантності – здатності до діалогу, прийняття іншого, підтримки культурної різноманітності. Мовленнєві формули етикету були об'єктом дослідження багатьох науковців, таких як Н. Бабич, Ф. Бацевич, С. Богдан, С. Єрмоленко, І. Какуріна, Л. Масенко, Л. Підкуймуха, О. Пономарів, Я. Радевич-Винницький, О. Сербенська, М. Стельмахович та інших. Однак певні аспекти щодо походження, значення, функціонування і ролі таких етикетних формул у сучасному мовному просторі ще потребують уточнення. Метою доповіді є аналіз українських формул вітань і звертань, їхніх етикетних функцій, ролі у формуванні культури толерантності. Указана мета передбачає вирішення таких завдань: визначити поняття мовних формул звертань і вітань; охарактеризувати їхні функції в українській мові; розглянути зв'язок звертань і вітань із культурою толерантності; проаналізувати соціокультурне навантаження типових українських мовленнєвих формул; простежити їхнє значення у формуванні толерантної мовленнєвої поведінки.

Мова є не лише засобом комунікації, а й носієм духовних і культурних цінностей народу. Як зазначає Н. Бабич, «мовна етика українців формувалася під впливом моральних норм народної культури, у якій домінують принципи сердечності та взаємоповаги» [1, с. 121].

Толерантність у комунікації передбачає визнання гідності іншої особи, повагу до її статусу, культурного походження, віку або статі, а також готовність

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

до взаємодії без упереджень. Як зазначає І. Кочан, «толерантне мовлення – це стратегія культурної поведінки, що поєднує моральні принципи та етикетні норми спілкування» [2, с. 15]. Толерантність у мовленні – це не лише уникнення грубих слів та виразів, але й активне виявлення поваги до особистості, її вибору, мови та світогляду. Українські формули вітань і звертань є мовними маркерами цього ставлення. Натомість виявами нетолерантності можуть бути фамільярність без дозволу або грубе скорочення імен у невідповідній ситуації.

Український мовний етикет характеризується гуманізмом, щирістю висловів, що є виявом внутрішньої толерантності народу.

Мовні формули звертань і вітань – стабільні мовні одиниці, які виконують функцію встановлення комунікативного контакту. Як зазначає Л. Мацько, «етикетна формула – це своєрідний знак національної мовної культури, у якій поєднуються традиція, ввічливість і моральні норми суспільства» [3, с. 156].

Формули вітань і звертань відіграють низку функцій, зокрема: комунікативно-етикетну – створення ввічливої соціальної взаємодії; культуротворчу – збереження та передача традицій, стабільність соціальної взаємодії; інтеграційну – сприяння прийняттю іншого, зниженню комунікативних бар'єрів, формуванню атмосфери поваги.

Вітання є однією із найважливіших етикетних формул у комунікативному акті, адже з нього починається спілкування, часто ним і обмежується як етикетним ритуалом. Цим пояснюється спеціалізований характер і певний автоматизм вітальних висловів. У вмінні вибрати доречну форму вітання виявляється загальна і мовна культура людини [8, с. 8].

Найпоширенішими формулами вітань в українській мові є конструкції *«Доброго ранку!», «Добрий день!», «Добрий вечір!»*, які фіксуються у пам'ятках із XVI ст. Окрім прямої вітальної функції, у цих мовних формулах прикметник *«добрий»* вживається як синонім до слів *«приємний, сприятливий»*, а сам вислів є ще й *«побажанням хорошого ранку/ дня/ вечора, удачі протягом ранку/ дня/ вечора»* [8, с. 9]. У формулах *«Здрастуйте!», «Здоровенькі були!»*, окрім вітання, міститься побажання здоров'я. Ці традиційні вітальні конструкції, які здавна використовуються в мовленні українців, відтворюють світогляд і доброзичливість, які є складовою української ідентичності.

Окремої уваги заслуговують народно-традиційні/ релігійні вітання: *«Слава Ісусу Христу! Слава Богу!»* – *«Навіки слава!»*; *«Христос Рождається!»* – *«Славимо Його!»*; *«Христос Воскрес!»* – *«Воістину Воскрес!»*; *«Христос Хрещається!»* – *«На ріці Йордані!»*. У сільському мовленні функціонують архаїчні формули: *«Дай, Боже, здоров'я!»*, *«Помагай Боже/ Біг!»*, які відображають духовну культуру українців. Такі вітання формують

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

атмосферу доброзичливості й поваги до співрозмовника незалежно від його статусу чи віку. Формули релігійного походження зберігають національно-культурну ідентичність, водночас поєднуючи традиційну моральну складову з відкритістю до співрозмовника.

Під впливом воєнних дій в українському суспільстві активно відроджуються стародавні форми етикету: «Слава Україні!» – «Героям слава!», «Слава нації!» – «Смерть ворогам!», що поєднують патріотичну традицію з національною ідентичністю. У спілкуванні з іноземцями важливо пояснювати, що такі формули відображають не агресію, а національну гідність і доброзичливість.

В українському мовленнєвому етикеті традиційно виокремлюють три тональності – високу, нейтральну і фамільярну. Висока тональність використовується під час урочистих подій, нейтральна – притаманна професійній комунікації, а фамільярна використовується в колі друзів і рідних, характерна для неформального спілкування. Какуріна І. зазначає, що «невміння вибрати правильний тон спілкування веде до комунікативної невдачі» [4, с. 19]. На вибір тональності і відповідних етикетних формул впливають обставини спілкування (офіційні/ неофіційні) і адресат (соціальний статус, вік/ стать, ступінь знайомства) [4, с. 13].

У високій тональності використовуються вітання «Дозвольте Вас привітати!», «Від імені... дозвольте привітати...». У нейтральній тональності використовуються формули «Доброго ранку!», «Добрий день!/ Доброго дня!», «Добрий вечір!», «Здрастуйте!». Для фамільярної тональності характерними є такі етикетні формули: *Привіт!*, *Салют!*, *Вітаю!*, *Вітаннячко!*, *Добридень!*, *Моє Вам шануваннячко!*, *Шануваннячко!*, *Здрастуй!*, *Здоров був!*, *Здорово!*, *Здорова, чорноброва!*, *Скільки літ!..*, *Наше Вам!* та інші [4, с. 12].

У XX–XXI століттях українські вітальні формули зазнали певних змін під впливом глобалізації. Молодіжне середовище активно використовує короткі та неформальні звертання: «Привіт, друже!», «Гей!», а також англінізми «Хай!» «Хеллоу!» Такі вирази відображають демократизацію спілкування, проте потребують мовної доречності.

Звертання в мовному етикеті – це вираження доброзичливості та поваги до співрозмовника через вибір правильних форм звертання, які залежать від ситуації, статусу та рівня знайомства. Як зазначає Л. Мацько, «українська мовна традиція спирається на внутрішню культуру шанобливого звертання, яка вчить не принижувати, а підносити співрозмовника» [3, с. 146].

Особливістю української мови є використання кличного відмінка під час звернення до особи (*пані Софіє, Інно Олександрівно, шановний Романе*

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Даниловичу), а також звертання на «Ви» до незнайомих та старших за віком або рангом осіб.

У сучасній українській мові під час звертання до офіційних осіб, громадян, співробітників використовують слова: «добродію/ добродійко», «колего/ колеги», «пане/ пані/ панно/ панове», «товаришу/ товаришко/ товариші», «друже/ друзі» тощо. Також до цих звертань залежно від урочистості ситуації додають слова «шановний», «вельмишановний», «високоповажний».

Вибір звертання залежить від тональності спілкування. Офіційна функція звертання закріпилася за словами «панове, пане» (до чоловіка чи хлопця від 18 років), «пані» (до жінки), «панно» (до дівчини до 25 років, якщо вона незаміжня). Ці звертання можуть поєднуватися з іменем або прізвищем особи (пані Мирославо, пане Володимире, пане Коваленко, пані Кульчицька).

Вважається, що звертання «пан» поширилося в українській мові під впливом польської. Хоча використання офіційного звертання «пане», «пані», «панове» фіксується ще з XI ст., як звернення до князя, голови родини. Поступово значення «владика», «повелитель» замінювалося адресацією до певного соціального статусу. Із середини XIX ст. цим словом почали звертатися до всіх людей, які мали власні підприємства, землі, нерухомість і т.п. У період з кін. XIX – поч. XX ст. це звертання використовується як офіційне при адресації до не титулованих осіб, широких верств чиновників і навіть ремісників.

У словнику української мови подано чотири лексичні значення слова «пан», два з яких є вже історизмами: «1. Той, хто має владу над іншими; володар, господар. 2. Форма ввічливого звертання до дорослих осіб чоловічої статі або згадування про них. 3. іст. Поміщик в Україні, а також у Білорусі, Литві, Польщі. 4. іст. Той, хто займав привілейоване становище в суспільстві до початку XX ст., належав до забезпечених верств міського населення, інтелігенції» [6].

У сучасній українській мові слово «пан» активно входить у ділове спілкування, використовується як ввічлива форма звертання до людей незалежно від їх соціального статусу. Вживаючи його, потрібно пам'ятати кілька правил. По-перше, у формі однини звертання «пане/ пані» вживається разом із іменем, прізвищем, званням або посадою (пане Ігорю, пані Ольго, пане Гончаренко, пані Матіос, пане Президенте, пані голово, пане професоре). По-друге, звертання «панове» або «пані та панове» – це звернення рівного до рівних, воно може поєднуватися з індексовими звертаннями за умови однорідності аудиторії (панове банкіри, панове підприємці, пані і панове науковці). По-третє, оскільки це слово ще має лексичне значення «володар, господар», недоречно використовувати його стосовно незаможних, безробітних та інших соціально незахищених верств населення, у цьому випадку воно може звучати як знущення («панове безробітні» або «панове біженці») [4, с.10].

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Звертання «*добродію/ добродійко*» є давньою почесною назвою осіб, що роблять добро. Словнику подає два лексичні значення цього слова: «1. Дорослий чоловік (давніше – перев. з привілейованих верств суспільства).// Форма ввічливого звертання до чоловіка; пан (у 3 знач.) 2. розм. Те саме, що добродійник» [6]. Це слово часто використовується при звертанні до незнайомих осіб, може також поєднуватись із назвою посади (*високоповажний добродію, шановна добродійко, добродію директоре, добродію голово*).

Звертання «*товаришу*» почало активно використовуватись у кін. XIX – поч. XX ст. в середовищі інтелігенції зі значенням: 1) людина, пов'язана з кимось дружбою; 2) ідейно зв'язана з іншими. Хоча саме слово «товариш» відоме ще з часів козацтва, як назва старшинського звання, що надавалось у реєстровому козацькому війську полковій старшині та козакам з 2-ої половини XVII ст. [7]. У радянський час звертання «*товариш/ товаришко*» набуває іншого значення: «людина нового, соціалістичного суспільства, радянська людина». Це значення надовго витіснило всі інші значення слова. Звертання «*товаришу/ товаришко*» вживалося перед прізвищем людини або посадою для підкреслення приналежності її до радянського чи партійного середовища (*товаришу Петренко, товаришко Іванова, товаришу бригадире*).

Звертання «*друже/ подруго/ друзі*» використовують для називання і звернення до людей, пов'язаних дружбою, довірою, прихильністю, тому звертатися цими словами до незнайомих і малознайомих людей не варто: це може бути сприйнято як вияв панібратства [5].

Однією з форм звертання до незнайомої людини в сучасній українській мові є слова «*громадянин/ громадянка/ громадяни*». Сфера їхнього функціонування вузька – правовий, юридичний контекст. Ці звертання підкреслюють рівність усіх перед законом.

У сучасному мовленні досить рідко вживаються звертання «товаришу», «громадянине», натомість активно використовується «панове». В армії ще зберігаються звернення «*товаришу генерале, товаришу майоре*», у юридично-процесуальній сфері – «*громадянине/ громадянко*», в політиці, культурі, офіційно-діловій сфері все більше вживання набуває звернення «панове».

Неприпустимими є звертання «*чоловіче*», «*жінко*», які є мовними кальками з російської мови. Використання таких звертань є ознакою низької культури мовлення.

Досить часто у мовленні використовують формули-замінники звертань, які будуються за моделлю: «Чи не скажете, як пройти до університету?», «Підкажіть, будь ласка, де знаходиться бібліотека?» [4, с.11].

Українські мовні формули вітань і звертань відображають високий рівень мовної культури народу та є важливими складовими культури толерантності. Вони є маркерами ввічливості, забезпечують комунікативну взаємоповагу,

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

створюють умови для діалогу. Вибір мовних формул визначається комунікативною ситуацією, залежить від віку співрозмовника, характеру стосунків між людьми. У контексті європейської інтеграції України роль етикетних форм особливо актуальна – через підтримку мови як засобу культурної ідентифікації і водночас як інструменту міжкультурного діалогу.

Література

1. Бабич Н. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Кочан І. Комунікативна лінгвістика. Львів : Видавництво ЛНУ, 2015. 312 с.
3. Мацько Л., Кравець Л. Культура української мови. Київ : Вища школа, 2011. 288 с.
4. Методичні вказівки до курсу «Етика ділового спілкування» та «Етика бізнесу» для студентів I, IV курсів економічного та механічного факультетів денної та заочної форм навчання / укл. І. Какуріна Дніпропетровськ : УДХТУ, 2016. 68 с.
5. Мілева І. Попова Л. Мовленнєвий етикет ділового спілкування : дистанційний курс. URL: <https://studfile.net/preview/4511081/>
6. Тлумачний словник української мови у 20 томах. URL: <https://sum20ua.com/>
7. Словник UA : портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/>
8. Формули ввічливості в системі мовного етикету українців. URL: <https://is.gd/yaggwu>

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

Якубовська М. С.

канд. філол. наук, доцентка
Конгрес літераторів України

Даньшова В. О.

викладачка-методистка вищої категорії

ДВНЗ «Київський-механіко-технологічний фаховий коледж»

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ТА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА: НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Г. ЛЮТОГО

На прикладі аналізу творчості Григорія Лютого розглядаються принципи формування емпатії та взаєморозуміння: подолання упереджень і стереотипів, розвиток міжособистісної чутливості, формування ціннісних орієнтирів українства у системі формування ментального здоров'я.

У часи воєнного лихоліття ламаються стіни бюрократії, застарілого мислення й саботажу, твориться світ модерної української школи. Воєнні події загострили відчуття світу, усвідомлення його трагедії через призму психологічного дискурсу народило новий етап не відомих дотепер здатностей людської індивідуальності подивитися на себе і час через призму світових узагальнень. Це пришвидшення та переосмислення ходу світової духовної історії.

У системі освітньої парадигми новітньої української школи важливу роль відіграє розвиток навичок емпатії та міжособистісної чутливості, яку можна найбільшою мірою виховати засобами художнього слова.

Творчість Григорія Лютого – монументальне дослідження процесу творення ціннісних наративів української душі. Поетичні тексти Г. Лютого показують найголовніше у системі екзистенційного осмислення світу: деколонізацію свідомості, формування духовних цінностей людини, осмислення подій історичної пам'яті у системі зв'язків з конкретними родинками, місцями їхнього народження, праці, творчості як важливу складову формування особистості.

Потреба правди стала визначальною доктриною нової системи критичного мислення, утверджуваного в системі літератури воєнного спротиву. Біблійні настанови «І будете як діти» стали знаковим кодом нового покоління, яке на фронті бореться найперше за утвердження системи духовних цінностей, за територію правди – без брехні, без подвійних стандартів.

На прикладі аналізу творчості Г. Лютого можемо стверджувати, що література, яка сформована на мужності і правді, є стратегією толерантності, без якого жодна битва не буде виграна. Оноре де Бальзак наголошував, що «книга життєздатна лише у тому випадку, коли її дух спрямований у

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

майбутнє... Та далеко не досить показати, що сучасне вище за минуле; треба ще викликати передчуття майбутнього, яке вище за наше сучасне...» [2, с. 132]. Вважаючи мелодію тексту первинною структурою архетипу художнього твору будь-якого жанру доходимо до розуміння трактування синергетики мистецького твору як цілісного духовного вселенського начала: утвердження «Я-духовного».

Було так безпритульно. В паузах поміж снів
Щось підвивала доля, неголосно і спроволака.
Так, принаймні, здавалося, та ковзнув по мені
Промінь із карого гуляйпільського ока.
Я вчепився у нього, як чіпляються за канат... [5].

Творчість Г. Лютого на основі моделювання синергетичних прийомів дозволяє пояснити причинно-наслідковий смисл речей і творити духовні сенси нової епохи. «У добу, коли вже більше нічого не тримається за життя, всі наші ідеї про життя слід переглянути. Цей болісний розрив призводить до того, що речі мстять за себе, і поезія, якої більше немає в нас і яку нам не вдається віднайти в навколишніх речах, раптом пробивається з лихої сторони речей; і ніхто ніколи не бачив стільки злочинів, безглузду вигадливості яких не можна пояснити нічим іншим, як нашим безсиллям опанувати життя» [1, с. 32]. Творчість Г. Лютого – це основа формування здатності людини вести культурний діалог у просторі і часі, що є основою духовної міці людини у часи випробувань.

Слушними є судження письменниці В. Мастерової: «Я не зустрічала такого божественного ставлення до Слова, як у Лютого»:

Моє воно. Без свідків поміж нас.
Господь і той лиша нас наодинці...
Бува, пісочком граємося в час.
І мій народ дає нам по шкуринці.
Йому одному, може, я скажу,
Але воно не кожному розкаже...
Лиш тим, що рідне в дітях бережуть,
Запам'ятних правузликів нав'яже.
І дасть вогню – без крил щоб полетить...
І видимо-невидимо підмоги...
Як ось мені дало залізний тік
І право викликати всіх на нього [5].

Педагогіка, виконуючи свої історичні завдання, створює передумови для утвердження якісних інноваційних процесів педагогічної методології, у яких накреслюється алгоритми системних процесів, в основі яких формування ціннісних наративів сучасної людиноцентричної педагогіки, системне

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»

еволюційне осмислення духовного дискурсу сучасної освіти на основі системи взаєморозуміння та розвитку емпатії людини і суспільства.

Творчість Григорія Лютого показує, що на українському ґрунті народився здоровий організм Я-духовного людської індивідуальності, який може стати основою формування системи духовних цінностей нашого часу.

Література

1. Антонен А. Театр і його Двійник. Київ : Видавництво Жупанського, 2021. 280 с.
2. Бальзак О. Думки про мистецтво. Київ : Мистецтво, 1981. 255 с.
3. Бех І. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 254 с.
4. Лютий Г. Вірші. URL: <https://maysterni.com/user.php?id=1294&t=1>
5. Мастерова В. Люта німота довкола Григорія Лютого. URL: <https://hvilya.com/ekskliuzyvna-khvyliia/liuta-nimota-dovkola-hryhoriia-liutoho.html>

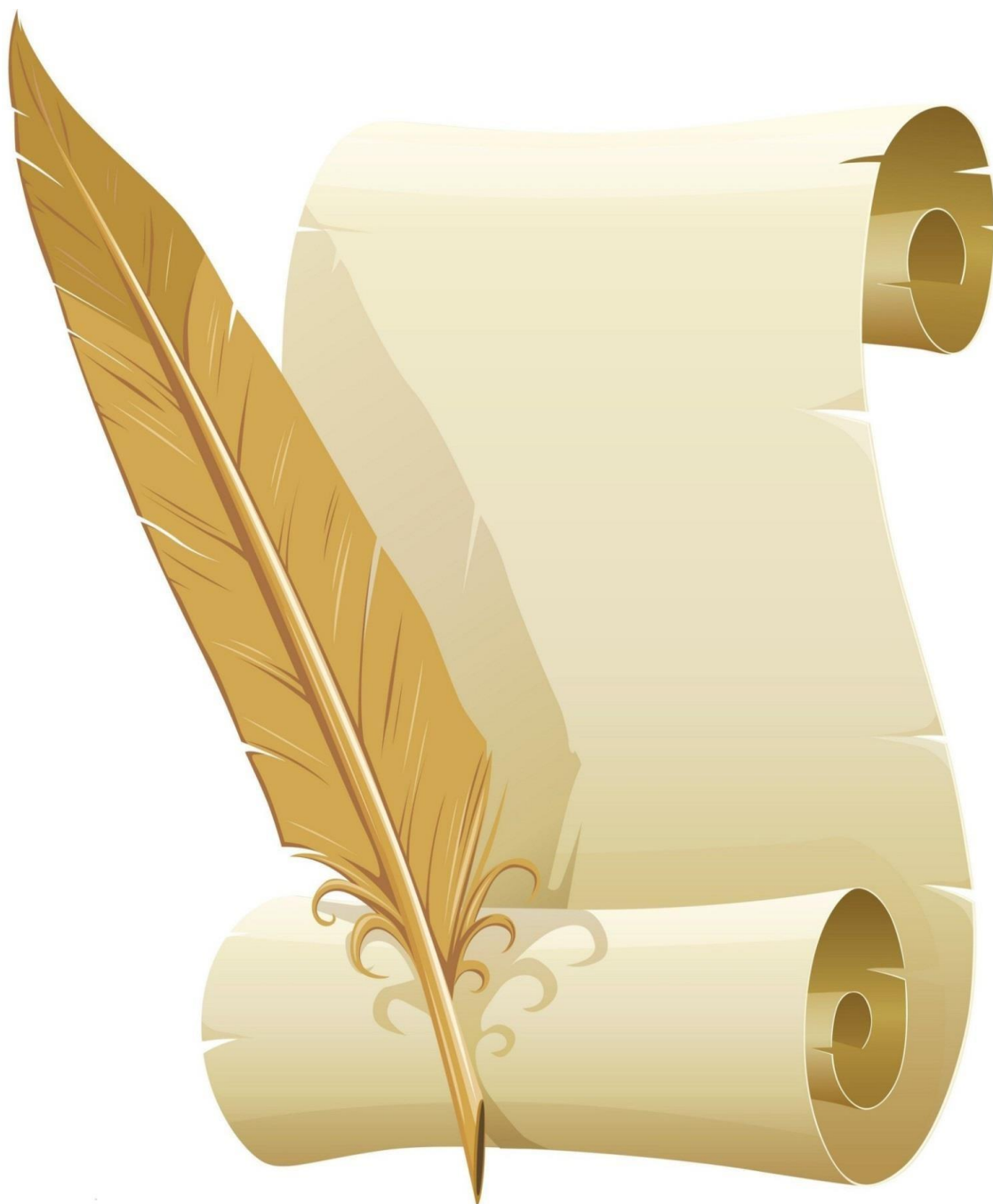
Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ Всеукраїнська наукова конференція ❧
**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

ДЛЯ НОТАТОК

**Запорізький національний університет
Філологічний факультет
69600, м. Запоріжжя
Університетська, 66
тел.: (061) 289-12-94**

Co-funded by
the European Union

Euro
Toler
Culture

❧ *Всеукраїнська наукова конференція* ❧

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА, МИСТЕЦТВІ»**

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ЄВРОПЕЙСЬКІ ПАРАДИГМИ
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСВІТІ, МЕДІА,
МИСТЕЦТВІ»**

25–26 вересня 2025 року

Відповідальний редактор: *Н. В. Горбач*
Редактор-упорядник: *Ю. Р. Курилова*
Технічний редактор: *І. М. Бакаленко*

